

អក្សរសង្ខេប

ប្រើក្នុងកិច្ចប្រយោជន៍បុគ្គលិកៈ

ពីសមាសនិទ្ទេសរៀងដល់ឧណាទិនិទ្ទេស

ឯក.	គឺ	ឯកវចនៈ
ឧ.	គឺ	ឧត្តមបុរិសៈ
ឧ.	គឺ	ឧទាហរណ៍
ក. អធិ.	គឺ	កត្តរូបអធិករណសាធនៈ
ក. អបា.	គឺ	កត្តរូបអបាទានសាធនៈ
ក. ក.	គឺ	កត្តរូបកត្តសាធនៈ
ក. កម្ម.	គឺ	កត្តរូបកម្មសាធនៈ
ក. កវ.	គឺ	កត្តរូបករណសាធនៈ
ក. ត.	គឺ	កត្តរូបតស្សីលសាធនៈ
ក. សម្ប.	គឺ	កត្តរូបសម្បទានសាធនៈ
កម្ម. អធិ.	គឺ	កម្មរូបអធិករណសាធនៈ

កម្ម. កម្ម.	គឺ	កម្មរូបកម្មសាធនៈ
កម្ម. ករ.	គឺ	កម្មរូបករណសាធនៈ
កម្ម. សម្ប.	គឺ	កម្មរូបសម្បទានសាធនៈ
ប.	គឺ	បឋមបុរិសៈ
ពហុ.	គឺ	ពហុវចនៈ
ភ. ភ.	គឺ	ភារូបភាវសាធនៈ
ម.	គឺ	មជ្ឈិមបុរិសៈ
ស. ត.	គឺ	សមាសរូបតស្សីលសាធនៈ ។

ឯគ្រឿងសម្គាល់ មានន័យដូចបានពន្យល់ក្នុងនិទ្ទេសខាងដើមរួចហើយ ។

បញ្ជីមាតិកា

សមាសជំនឿស ទី ៣

មាតិកានុក្រម	ទំព័រ
កិច្ចនៃសមាស ២ យ៉ាង	២៥៧
ឈ្មោះសមាស ៦ យ៉ាង	២៥៧
កម្មធារយសមាស	២៥៨
វិសេសនបុព្វបទ	២៥៨
វិសេសនុត្តរបទ	២៥៩
វិសេសនោភយបទ	២៥៩
វិសេសនោបមបទ	៣០០
សម្ភារនបុព្វបទ	៣០១
អវធារណបុព្វបទ	៣០២
ទិគុសមាស	៣០៣
សមាហារទិគុ	៣០៤
អសមាហារទិគុ	៣០៤
តប្បុរិសសមាស	៣០៥
ទុតិយាតប្បុរិស:	៣០៥
តតិយាតប្បុរិស:	៣០៦
ចតុត្ថិតប្បុរិស:	៣០៦
បញ្ចមីតប្បុរិស:	៣០៧
ឆដ្ឋិតប្បុរិស:	៣០៧
សត្តមីតប្បុរិស:	៣០៧
ឧភយតប្បុរិស:	៣០៨
ទូន្មសមាស	៣០៩
សមាហារទូន្ម:	៣១០

អសមាហារទូន្ម	៣១០
អព្យយីការសមាស	៣១១
ឧបសគ្គបុព្វកៈ	៣១២
និបាតបុព្វកៈ	៣១២
ពហុព្វីហិសមាស	៣១៣
ទុតិយាពហុព្វីហិ	៣១៣
តតិយាពហុព្វីហិ	៣១៤
ចតុត្ថីពហុព្វីហិ	៣១៤
បញ្ចមីពហុព្វីហិ	៣១៥
ឆដ្ឋីពហុព្វីហិ	៣១៦
ឧបមាពហុព្វីហិ	៣១៦
នបុព្វបទឆដ្ឋីពហុព្វីហិ	៣១៧
ឆដ្ឋីភិន្នាធិករណពហុព្វីហិ	៣១៨
សត្តមីពហុព្វីហិ	៣១៩
សហបុព្វបទពហុព្វីហិ	៣២១
ឯកសេសសមាស	៣២២
វិគ្គហៈនៃសមាស (ក្នុងត្រៃលិង្គទាំង ២ វចនៈ)	៣២៤
ប្រធាននៃសមាស	៣២៦

តទ្ធិតនិទ្ទេស ទី ៤

ឈ្មោះតទ្ធិត ៣ យ៉ាង	៣៣១
សាមញ្ញតទ្ធិត ១៥ យ៉ាង	៣៣២
គោត្តតទ្ធិត	៣៣២
តរក្សាទិតទ្ធិត	៣៣៥
រាគាទិតទ្ធិត	៣៤១

ទំព័រ

ជាតាទិតទ្ធិត	៣៤៣
សមូហាតទ្ធិត.....	៣៤៥
ឋានតទ្ធិត	៣៤៦
ឧបមាតទ្ធិត	៣៤៨
និស្សិតតទ្ធិត.....	៣៤៨
ពហុលតទ្ធិត.....	៣៤៩
សេដ្ឋតទ្ធិត.....	៣៥០
តទស្សត្ថិតទ្ធិត.....	៣៥៣
បកតិតទ្ធិត.....	៣៥៧
បូរណតទ្ធិត.....	៣៥៩
សំខ្យាតទ្ធិត.....	៣៦៤
វិភាគតទ្ធិត.....	៣៦៤
ភាវតទ្ធិត.....	៣៦៥
អព្យយតទ្ធិត.....	៣៦៥
ដំណើរលិង្គរបស់តទ្ធិត	៣៧០

អាឡាតនិទ្ទេស ទី ៥

អាឡាត.....	៣៧៥
វិភត្តិ.....	៣៧៥
កាល.....	៣៨០
បទ	៣៨៥
វចនៈ.....	៣៩១
បុរិសៈ.....	៣៩១
ធាតុ.....	៣៩៣
វាចកៈ	៤០០
បច្ច័យ.....	៤០៤
បែបបំបែកធាតុ	៤២១

កិតកនិទ្ទេស ទី ៦

	ទំព័រ
កិតកៈ	៤៩៩
នាមកិតកៈ	៤៩៩
សាធនៈ.....	៥០០
បច្ច័យនៃនាមកិតកៈ.....	៥១១
ឧទាហរណ៍ក្នុងកិត-បច្ច័យ.....	៥១២
ឧទាហរណ៍ក្នុងកិច្ច-បច្ច័យ.....	៥២៧
ឧទាហរណ៍ក្នុងកិតកិច្ច-បច្ច័យ.....	៥៣៤
កិរិយាកិតកៈ.....	៥៦៦
វិកត្តិនិងវចនៈ.....	៥៦៧
កាល.....	៥៦៨
ធាតុនិងវាចកៈ.....	៥៧១
បច្ច័យនៃកិរិយាកិតកៈ.....	៥៧៣
ឧទាហរណ៍ក្នុងកិត-បច្ច័យ.....	៥៧៤
ឧទាហរណ៍ក្នុងកិច្ច-បច្ច័យ.....	៥៨០
ឧទាហរណ៍ក្នុងកិតកិច្ច-បច្ច័យ.....	៥៩០
កាល ៧ យ៉ាង	៦១៥

ឧណានិទ្ទេស ទី ៧

ឧណាទិ.....	៦២១
បច្ចេកបច្ច័យ.....	៦២១
ឧទាហរណ៍ដោយសង្ខេប.....	៦២២
បែបចងវិគ្គហៈ (៤ យ៉ាង).....	៦៣៨
សេចក្តីពន្យល់ដោយឡែក	៦៤០

ក្នុងរូបសិទ្ធិវិធាន

ទំព័រ

រូបសិទ្ធិក្នុងសន្តិ	ខ
រូបសិទ្ធិក្នុងនាម.....	ង
រូបសិទ្ធិក្នុងសមាស.....	ជ
រូបសិទ្ធិក្នុងតទ្ធិត	ដ
រូបសិទ្ធិក្នុងអាឡាត.....	ឈ
រូបសិទ្ធិក្នុងអាឡាត បែបអញ្ញាស.....	ត
រូបសិទ្ធិក្នុងកិតកៈ.....	ទ

សមាសនិទ្ទេសទី ៣

សមាសនិទ្ទេស ទី ៣

សមាស

[១២៨] នាមសព្ទតាំងពី ២ បទឡើងទៅដែលបំប្រួញរួម ចូលគ្នាជាបទមួយ ហៅថា “សមាស” ។ សមាសនោះ សម្ដែង ដោយកិច្ចមាន ២ យ៉ាង គឺ លុត្តសមាស ១ អលុត្តសមាស ១ ។ សមាសដែលលុបវិភក្តិចេញ ហៅថា លុត្តសមាស ឧ.រាជបុត្តោ “កូននៃស្ដេច”, មរណភយំ “ភ័យអំពីមរណៈ”, វដ្តទុក្ខំ “សេចក្ដីទុក្ខក្នុងវដ្តៈ” ។

សមាសដែលមិនលុបវិភក្តិ ហៅថា អលុត្តសមាស ឧ. ឧរសិលោមោ “(បុរស) មានរោមត្រង់ទ្រូង” ទេវានមិន្ទោ “(ទេវរាជ) ជាធំជាងទេវតាទាំងឡាយ = (ព្រះឥន្ទ)”, គវម្មតិ “ម្ចាស់នៃគោទាំងឡាយ” ។

សមាសបើសម្ដែងដោយឈ្មោះមាន ៦ យ៉ាង គឺ កម្មធា- រេយៈ ១ ទិគុ ១ តប្បវិសៈ ១ ទ្វន្ទៈ ១ អព្យយីការៈ ១ ពហុព្វីហិ ១ ។

កម្មធារយសមាស

[១២៩] នាមសព្ទពីរបទ ដែលមានវិកត្តិនិងវចនៈស្មើគ្នា
 បទ ១ ជានាមនាម ជាតួប្រធាន, បទ ១ ជាគុណនាម ឬ
 ជានាមនាម ជាតួវិសេសនៈ ឬក៏ជាគុណនាមទាំងពីរបទ មាន
 បទឯទៀតជាប្រធាន, ដែលបំប្លែងចូលជាបទមួយ ហៅថា
 កម្មធារយសមាស, មាន ៦ យ៉ាង គឺ វិសេសនបុព្វបទ ១
 វិសេសនុត្តរបទ ១ វិសេសនោភយបទ ១ វិសេសនោបមបទ ១
 សម្ភារនបុព្វបទ ១ អវិជារណបុព្វបទ ១ ។

វិសេសនបុព្វបទ

កម្មធារយសមាស ដែលមានបទវិសេសនៈនៅខាងដើម,
 មានបទខាងចុងជាប្រធាន ហៅថា វិសេសនបុព្វបទ ឧ.
 មហន្តោ - បុរិសោ > មហាបុរិសោ “បុរសធំ” (ផ្លាស់មហន្តជាមហ)
 ឧត្តមោ - បុរិសោ > ឧត្តមបុរិសោ “បុរសខ្ពង់ខ្ពស់”,
 មហន្តំ-ផលំ > មហាប្បលំ “ផលធំ” (ផ្លាស់ មហន្ត ជា មហ),
 មហន្តំ-ទុក្ខំ > មហាទុក្ខំ “ទុក្ខធំ” ។

សមាសនេះ ជួនណាវលោកលុបអក្ខរៈរបស់បទវិសេសនៈ
ចេញខ្លះ ទុកឲ្យសល់នៅតែមួយតួខាងដើមក៏មាន ឧ. កុច្ឆិតា-
ទិដ្ឋិ > កុទិដ្ឋិ “ទិដ្ឋិដែលបណ្ឌិតគួរខ្ពើម” បធានំ-វចនំ > បាវចនំ
“ពាក្យជាប្រធាន = (ធម្មវិន័យ = ពុទ្ធសាសនៈ)” (ទីយៈ ប ជា
បា), សន្តោ-បុរិសោ > សប្បុរិសោ “បុរសរម្ងាប់ហើយ” ។

វិសេសនុត្តរបទ

កម្មធារយសមាសដែលមានបទវិសេសនៈនៅខាងចុង,មាន
បទខាងដើមជាប្រធាន ហៅថា វិសេសនុត្តរបទ ឧ. បុរិសោ-ឧត្ត-
មោ > បុរិសុត្តមោ “បុរសខ្ពង់ខ្ពស់”, បុរិសោ-លាមកោ > បុរិស-
លាមកោ “បុរសលាមក”, នរោ-វរោ > នរវរោ “នរៈប្រសើរ”
មនុស្សា-ទលិទ្ធោ > មនុស្សទលិទ្ធោ “មនុស្សកម្សត់” ។

វិសេសនោកយបទ

កម្មធារយសមាសដែលមានបទទាំងពីរជាវិសេសនៈ មាន
បទឯទៀតជាប្រធាន^(១) ហៅថា វិសេសនោកយបទ ឧ. សីតញ្ច-
ឧណ្ហញ្ច > សីតុណ្ហំ (ហានំ) “(ទី) ត្រជាក់ផងក្តៅផង = (ទាំង

១ អញ្ញបទ ។

ត្រជាក់ទាំងក្តៅ)”, អន្លា ច-ពជិរោ ច > អន្លាជិរោ (បុរិសោ)
 “(បុរស) ខ្វាក់ផងល្អង់ផង = (ទាំងខ្វាក់ទាំងល្អង់)”, ខញ្ញោ ច-
 ខុជ្ជោ ច > ខញ្ញុខុជ្ជោ (បុរិសោ) “(បុរស) ខ្វកផងគមផង =
 (ទាំងខ្វកទាំងគម)”, កីសោ ច-ខុទ្ទកោ ច > កីសុខុទ្ទកោ
 (បុរិសោ) “(បុរស) ស្តមផងតូចផង = (ទាំងស្តមទាំងតូច)” ។

វិសេសនោបមបទ

កម្មធារយសមាសដែលមានបទវិសេសនៈជាឧបមា ហៅ
 ថា វិសេសនោបមបទ, មាន ២ យ៉ាង តាមបទវិសេសនៈនៅខាង
 ដើមនិងខាងចុង, ដែលមានបទឧបមានៅខាងដើម ហៅថា
 ឧបមាបុព្វបទ, ដែលមានបទឧបមានៅខាងចុង ហៅថា
 ឧបមាបុព្វបទ ។

ឧបមាបុព្វបទ

សង្ខំ ឥវ-បណ្ណវំ > សង្ខបណ្ណវំ (ខីវំ) “(ទឹកដោះស្រស់)
 សដូចជាសង្ខំ”, កាកោ ឥវ-សូរោ > កាកសូរោ “(បុរស)
 ភ្លៀវភ្លាដូចជាភ្លែក”, ទិព្វំ ឥវ-ចក្កំ > ទិព្វចក្កំ “ចក្កដូចជាទិព្វ”
 បេតោ ឥវ-មនុស្សោ > បេតមនុស្សោ “មនុស្សដូចជាបេត” ។

ឧបមាទុត្តរបទ

នរោ-សីហោ ឥវ > នរសីហោ “នរៈដូចជាសត្វសីហៈ”,
 មនុស្សា-បេតោ ឥវ > មនុស្សប្បេតោ “មនុស្សដូចជាប្រេត”,
 ញាណំ-ចក្ក ឥវ > ញាណចក្ក “ញាណដូចជាចក្ក”, បញ្ញា-
 បាសាទោ ឥវ > បញ្ញាបាសាទោ “ប្រាជ្ញាដូចជាប្រាសាទ” ។

សម្ភារនបុព្វបទ

កម្មធារយសមាសដែល ក្នុងវិគ្គហៈ មានបទប្រកបដោយ
 ឥតិ-សព្ទ ជាសម្ភារនៈ (គ្រឿងលើក, សរសើរ ឬ ស្មាន) នៅខាង
 ដើម, មានបទខាងចុងជាប្រធាន ហៅថា សម្ភារនបុព្វបទ ឧ.
 ខត្តិយោ (អហំ) ឥតិ មាណោ > ខត្តិយមាណោ “មានៈថា
 (អញ) ជាក្សត្រិយ៍”, សមណោ-(អហំ)-ឥតិ-បដិញ្ញា > សម-
 ណប្បដិញ្ញា “សេចក្តីប្តេជ្ញាថា (អញ) ជាសមណៈ”, សត្តោ-
 ឥតិ-សញ្ញា > សត្តសញ្ញា “សេចក្តីសម្គាល់ថាសត្វ”, មំសំ-
 ឥតិ-សញ្ញា > មំសសញ្ញា “សេចក្តីសម្គាល់ថាសាច់” ។

អវិជ្ជាបទបុព្វបទ

កម្មការយសមាសដែល ក្នុងវិគ្គហៈ មានបទប្រកបដោយ
 ឯវ-សព្ទ “សព្ទជាគ្រឿងយាត់នូវសេចក្តីឯទៀត” នៅខាងដើម,
 មានបទខាងចុងជាប្រធាន ហៅថា អវិជ្ជាបទបុព្វបទ ឧ. ពុទ្ធា-
 ឯវ-រតនំ > ពុទ្ធរតនំ “កែវគឺព្រះពុទ្ធ”, សទ្ធា-ឯវ-ធនំ > សទ្ធា-
 ធនំ “ទ្រព្យគឺសទ្ធា”, បញ្ញា-ឯវ-បាសាទោ > បញ្ញាបាសាទោ^(១)
 “ប្រាសាទគឺបញ្ញា”, បញ្ញា-ឯវ-ចក្កំ > បញ្ញាចក្កំ “ចក្កគឺ-
 ប្រាជ្ញា” ។ (ឯវ ក្នុងវិគ្គហៈនៃសមាសនេះ មានន័យឲ្យប្រែ
 ថា “គឺ”) ។

សេចក្តីរួបរួមបែបតាំងវិគ្គហៈ

ក្នុងកម្មការយសមាសខ្លះ តាមបែបដែលលោកតាំងច្រើន
 យ៉ាង ដូចខាងក្រោមនេះ ៖

វិសេសនបុព្វបទ

មហន្តោ-បុរិសោ > មហាបុរិសោ ។ មហន្តោ ច-បុរិ-
 សោ ច > មហាបុរិសោ ។ មហន្តោ ច សោ-បុរិសោ ច >

១ ការន្តក្នុងឥត្ថិលិង្គ ៣ គូគឺ អា, ឡ, ឧ នេះត្រូវទុកឲ្យនៅជាទីយ-
 សរៈ តាមរូបដើម ។

មហាបុរិសោ ។ មហាន្តោ ច-សោ-បុរិសោ ចាតិ^(១) >
មហាបុរិសោ ។

វិសេសនុត្តរបទ

បុរិសោ-ឧត្តមោ > បុរិសុត្តមោ ។ បុរិសោ ច-ឧត្តមោ ច >
បុរិសុត្តមោ ។ បុរិសោ ច-សោ ឧត្តមោ ច > បុរិសុត្តមោ ។
បុរិសោ ច-សោ-ឧត្តមោ ចាតិ > បុរិសុត្តមោ ។

វិសេសជោកយបទ

សីតំ-ឧណ្ហំ > សីតុណ្ហំ ។ សីតញ្ច-ឧណ្ហញ្ច > សីតុ-
ណ្ហំ ។ សីតញ្ច-តំ-ឧណ្ហញ្ច > សីតុណ្ហំ ។ សីតញ្ច-តំ-
ឧណ្ហញ្ចាតិ > សីតុណ្ហំ (ឋានំ) ។

(អាចារ្យអ្នកបង្រៀន គួរនាំសិស្សប្រែវិគ្គហៈ ទាំងនេះផងចុះ) ។

ទិគុសមាស

[១៣០] វិសេសនបុព្វបទកម្មធារយសមាសនុ៎ះឯង កាល
បើមានសំខ្យាសព្វជាបទវិសេសនៈនៅខាងដើម ក៏ត្រឡប់ឲ្យ

១ ច-សព្វនិងឥតិ-សព្វនេះ ដាក់មកយ៉ាងនេះក៏បាន មិនបាច់ដាក់
មកដូចវិគ្គហៈខាងលើក៏បាន, ដែលដាក់មក ក៏គ្រាន់តែជានិបាត-
សព្វរាំងឃ្លារបស់បទបុណ្ណោះ នឹងមានសេចក្តីពិសេសអ្វីជាងដែល
មិនដាក់មកនោះក៏ទេ ។

ឈ្មោះថា “ទិគុសមាស” វិញ ។ ទិគុសមាសនោះ មាន ២ យ៉ាង គឺ សមាហារទិគុ ១ អសមាហារទិគុ ១ ។

សមាហារទិគុ

ទិគុសមាសដែលបំប្រួញនាមសព្ទមានសេចក្តីជា ៣ហុវចនៈ ធ្វើឲ្យជាឯកវចនៈនប៉ុសកលិង្គវិញ ហៅថា សមាហារទិគុ ឧ. តយោ-លោកា > តិលោកំ “លោកបី”, ចតស្សោ-ទិសា > ចតុទ្ធិសំ “ទិសបួន”, បញ្ច-ឥន្ទ្រិយានិ > បញ្ចិន្ទ្រិយំ “ឥន្ទ្រិយប្រាំ”, ឆ-ទ្វារានិ > ឆទ្វារំ “ទ្វារប្រាំមួយ” ។

អសមាហារទិគុ

ទិគុសមាសដែលមិនបំប្រួញនាមសព្ទឲ្យជាឯកវចនៈ នប៉ុសកលិង្គ ហៅថា អសមាហារទិគុ ឧ. ឯកោ-បុគ្គលោ > ឯក-បុគ្គលោ “បុគ្គលម្នាក់”, ចតស្សោ-ទិសា > ចតុទ្ធិសា “ទិសបួនទាំងឡាយ”, បញ្ច-ពលានិ > បញ្ចពលានិ “កម្លាំងប្រាំទាំងឡាយ”, សត្ត-រតនានិ > សត្តរតនានិ “រតនៈ ៧ ទាំងឡាយ” ។

តប្បវិសសមាស

[១៣១] នាមសព្ទដែលផ្សំនឹងវិកត្តិនាមមានទុតិយាវិកត្តិ
 ជាដើម ហើយបំប្រួញរួមចូលជាមួយនឹងបទខាងចុងដែលមាន
 វិកត្តិផ្សេងគ្នា ហៅថា តប្បវិសសមាស, មាន ៦ យ៉ាង គឺ
 ទុតិយាតប្បវិសៈ ១ តតិយាតប្បវិសៈ ១ ចតុត្ថិតប្បវិសៈ ១ បញ្ចមី-
 តប្បវិសៈ ១ ឆដ្ឋិតប្បវិសៈ សត្តមីតប្បវិសៈ ១ ។ រាប់ឧក-
 យតប្បវិសៈ ១ ដែលមានដំណើរផ្សេងពីតប្បវិសៈទាំង ៦ នោះ
 បញ្ចូលមកផង ជា ៧ យ៉ាង ។

ទុតិយាតប្បវិសៈ

សុខំ-បត្តោ > សុខប្បត្តោ (ជនោ) “(ជន) ដល់ហើយនូវ
 សេចក្តីសុខ”, គាមំ-គតោ > គាមគតោ (បុរិសោ) “(បុរស) ទៅ
 ហើយកាន់ស្រុក”, អរញ្ញំ-គតោ > អរញ្ញគតោ (បុរិសោ)
 “(បុរស) ទៅហើយកាន់ព្រៃ”, សព្វត្ថី-សោភនោ > សព្វត្ថិ-
 សោភនោ (ចន្ទោ) “(ព្រះចន្ទ) ល្អអស់រាត្រីទាំងមូល” ។

តតិយាតប្បវិសៈ

សល្លេន-វិទ្ធោ > សល្លវិទ្ធោ (មិគោ) “ម្រឹគ” ដែលសមុត
ហើយ” ឬ “(ម្រឹគ) ដែលព្រានបាញ់ហើយដោយសរ”, អស្សេ-
ន (យុត្តោ)-រថោ > អស្សរថោ “រថ (ដែលជនទឹមហើយ) ដោយ
សេះ”, អសិនា - កលហោ > អសិកលហោ “ជម្លោះដោយ
ដាវ” ឬ “ជម្លោះព្រោះដាវ”, មគ្គេន - (សម្បយុត្តំ)-ចិត្តំ > មគ្គចិត្តំ
“ចិត្ត (ប្រកបព្រមហើយ) ដោយមគ្គ” ។

ចតុត្ថិតប្បវិសៈ

កបិនស្ស-ទុស្សំ > កបិនទុស្សំ “សំពត់ដើម្បីកបិន” ឬ
“សំពត់ (ដែលជននាំមកហើយ) ដើម្បីកបិន”, អាគន្តកស្ស-
ភត្តំ > អាគន្តកភត្តំ “ភត្តដើម្បីអាគន្តកៈ”, គមិកស្ស-ភត្តំ >
គមិកភត្តំ “ភត្តដើម្បីភិក្ខុអ្នកគួរដើម្បីទៅ”, សង្ឃស្ស-ភត្តំ >
សង្ឃភត្តំ “ភត្តដើម្បីសង្ឃ” ។

បញ្ចមីតប្បវិសៈ

រញ្ជា-ភយំ > រាជភយំ “ភីយអំពីស្តេច”, ចោរម្តា-ភយំ >
 ចោរភយំ “ភីយអំពីចោរ”, ពន្ធនា-មុត្តោ > ពន្ធនមុត្តោ (សត្តោ)
 “(សត្វ) រួចហើយចាកចំណង”, មេប៉ុនស្មា-អបេតោ > មេប៉ុ-
 នាបេតោ (បព្វជិតោ) “(បព្វជិត) រៀបហើយចាកមេប៉ុន” ។

ឆដ្ឋីតប្បវិសៈ

រញ្ជា-បុត្តោ > រាជបុត្តោ “កូននៃស្តេច”, នទិយា-តីរំ >
 នទីតីរំ “ត្រើយនៃស្ទឹង”, សារិយា-បុត្តោ > សារីបុត្តោ^(១) “កូន
 នៃនាងព្រាហ្មណ៍ឈ្មោះសារី = (ព្រះសារីបុត្ត)”, រុក្ខស្ស-សាខា >
 រុក្ខសាខា “មែកនៃឈើ” ។

សត្តមីតប្បវិសៈ

រូបេ-សញ្ញា > រូបសញ្ញា “សេចក្តីសម្គាល់ក្នុងរូប”, សំ-
 សារេ-ទុក្ខំ > សំសារទុក្ខំ “សេចក្តីទុក្ខក្នុងសំសារ”, វេនេ-បុប្ផំ >

១ នទី និងសារី ជាពាក្យការន្តគតិលិង្គ, កាលបើរួមចូលជាបទ
 សមាសយ៉ាងនេះ ត្រូវទុកឲ្យគង់នៅតាមរូបដើម, កុំរស្សៈ ល្អ ជា ឥ
 ដូចពាក្យការន្តបុលិង្គយ៉ាង សេដ្ឋីបុត្តោ, ហត្ថិទន្តា ជាដើម
 នោះឡើយ ។

នៃបុព្វ “ផ្កាក្នុងព្រៃ”, នទិយំ-មច្ឆា > នទីមច្ឆា “ត្រីក្នុងស្ទឹង
ទាំងឡាយ”, ឧក្ខលិយំ-កត្តំ > ឧក្ខលិកត្តំ “បាយក្នុងឆ្នាំង” ។

ឧកយតប្បវិសៈ

កម្មធារយសមាសក្តី ទិគុសមាសក្តី បើមាន “ន” និ-
បាតសព្ទ នៅខាងដើម ដែលផ្លាស់ធ្វើជា “អ” ឬជា “អ័ន”
នោះបែរជាឲ្យឈ្មោះថា ឧកយតប្បវិសសមាស ទៅវិញ ឧ. ន-
ព្រាហ្មណោ > អព្រាហ្មណោ “ព្រាហ្មណ៍មិនមែន គឺមិនមែន
ព្រាហ្មណ៍”, ន-បញ្ចគរំ > អបញ្ចគរំ “គោប្រាំមិនមែន គឺមិន
មែនគោប្រាំ”, ន-អរិយោ > អនរិយោ “ព្រះអរិយៈមិនមែន គឺមិន
មែនព្រះអរិយៈ” , ន-អស្សោ > អនស្សោ “សេះមិនមែន គឺមិន
មែនសេះ” ។

សមាសនេះ បើមិនហៅ ឧកយតប្បវិសៈ នឹងហៅថា
“នបុព្វបទកម្មធារយសមាស” ដូច្នេះវិញក៏បាន ។ បើព្យញ្ជនៈ
នៅខាងចុង “ន”, ត្រូវផ្លាស់ “ន” ជា “អ” ដោយមេសូត្រ

អត្ថន្តស្យូតប្បវិសេ ដូច អព្រាហ្មណេ ជាដើម, បើស្រែះនៅខាង
ចុង “ន”, ត្រូវផ្លាស់ “ន” ជា “អ័ន” ដោយមេសូត្រ សអ័ន
ដូច អនស្សោ ជាដើម ។

តប្បវិសសមាសទាំង ៦ តាំងពីទុតិយាតប្បវិសៈដល់សត្តមី-
តប្បវិសៈ ដូចបាននិយាយមកហើយនោះ ប្លែកគ្នាពីកម្មធារយ-
សមាសដូច្នេះគឺ កម្មធារយសមាសមានវិភត្តិនិងវចនៈ ស្មើគ្នា
បទ ១ ជាប្រធាន បទ ១ ជាវិសេសនៈ ឬជាវិសេសនៈទាំងពីរបទ
មានបទឯទៀតជាប្រធាន, ឯតប្បវិសសមាសនេះ មានវិភត្តិនិង
វចនៈមិនស្មើគ្នាដូច្នោះទេ ។

ទ្វិន្ទ្រសមាស

[១៣២] នាមសព្ទតាំងពីពីរបទឡើងទៅដែលមានវិភត្តិ
ស្មើគ្នា បំប្រួញចូលជាបទ ១ ហៅថា ទ្វិន្ទ្រសមាស ។ នោះ
ពោលដោយសង្ខេប ដើម្បីឲ្យអ្នកសិក្សាសង្កេតបានដោយងាយ
កំណត់ឲ្យឈ្មោះត្រឹមតែ ២ យ៉ាង គឺ សមាហារៈ ១ អសមា-
ហារៈ ១ (ដូចទិគុសមាសដែរ) ។

សមាហរទ្វន្ទៈ

ទ្វន្ទសមាសដែលបំប្រួញនាមសព្ទបទខាងចុងបំផុត, ទោះជាបុំលិង្គក្តី ឥត្តិលិង្គក្តី, ឲ្យជានបុំសកលិង្គឯកវចនៈ ឬសព្ទខាងចុងបំផុតដែលជានបុំសកលិង្គស្រាប់ ក៏ឲ្យនៅជានបុំសកលិង្គឯកវចនៈដូចដែល ហៅថា សមាហរទ្វន្ទៈ ឧ. សមថោ ច-វិបស្សនា ច > សមថវិបស្សនំ “សមថៈនិង^(១) វិបស្សនា”, កាកោ ច-ឧលូកោ ច > កាកោលូកំ “ក្អែកនិងមៀម”, បណ្ណំ ច-បុប្ផំ ច-ផលំ ច > បណ្ណបុប្ផផលំ “ស្លឹកនិងផ្កានិងផ្លែ”, ហត្ថិ ច-អស្សោ ច-រថោ ច-បត្តិកោ ច > ហត្ថិអស្សរថបត្តិកំ ឬ ហត្ថ្យស្សរថបត្តិកំ “ដំរីនិងសេះនិងរថនិងពលថ្មើរជើង” ។

អសមាហរទ្វន្ទៈ

ទ្វន្ទសមាស ដែលបំប្រួញនាមសព្ទបទខាងចុងបំផុត ឲ្យជាពហុវចនៈ តាមដំណើរលិង្គ ហៅថា អសមាហរៈ ឧ. សមណោ ច-ព្រាហ្មណោ ច > សមណព្រាហ្មណា “សមណៈ និងព្រាហ្មណ៍ទាំងឡាយ”, ភិក្ខុ ច-សាមណេរោ ច >

១ ពាក្យថា “និង” នេះ ជាជំនួសពាក្យថា “វី” (ផង) ដែលប្រែចេញមកពី ច-សព្ទក្នុងវិគ្គហៈ។ ២ ជា ហត្ថស្សរថបត្តិកំ ក៏បាន ។

កិក្ខុសាមណេរា “កិក្ខុនិងសាមណេរទាំងឡាយ”, បណ្ណំ ច-
បុប្ផំ ច-ផលំ ច > បណ្ណបុប្ផផលានិ “ស្លឹកនិងផ្កានិងផ្លែ
ទាំងឡាយ”, ទេវោ ច-មនុស្សា ច-នាគោ ច-អសុរោ ច-
គន្ធា ច > ទេវមនុស្សនាគាសុរគន្ធា “ទេវតានិងមនុស្សនិង
នាគនិងអសុរនិងគន្ធាទាំងឡាយ” ។

អព្យយីការសមាស

[១៣៣] សមាសដែលមានឧបសគ្គ ឬនិបាតនៅខាង
ដើមហើយជានបំសកលិង្គ, បើទុកជាពហុវចនៈក៏មានអាការជា
នបំសកលិង្គឯកវចនៈ ហៅថា អព្យយីការសមាស ។ នោះពេល
ដោយសង្ខេប ដើម្បីឲ្យកុលបុត្រអ្នកសិក្សាសង្កេតបានដោយ
ងាយ កំណត់ឲ្យឈ្មោះត្រឹមតែ ២ យ៉ាង គឺ ឧបសគ្គបុព្វកៈ ១
និបាតបុព្វកៈ ១ ។ ដែលមានឧបសគ្គនៅខាងដើម ហៅថា ឧប-
សគ្គបុព្វកៈ ឬ ឧបសគ្គបុព្វកាព្យយីការៈ, ដែលមាននិបាតនៅ
ខាងដើម ហៅថា និបាតបុព្វកៈ ឬ និបាតបុព្វកាព្យយីការៈ^(១) ។

១ ហៅថា ឧបសគ្គបុព្វបទ, និបាតបុព្វបទ ឬ ឧបសគ្គបុព្វបទាព្យ-
យីការៈ, និបាតបុព្វបទាព្យយីការៈ ដូច្នេះក៏បាន ។

ឧបសគ្គបុព្វកៈ

នគរស្ស-សមីបំ > ឧបនគរំ “ទីជិតនៃនគរ”, នគរស្ស-
 សមីបេ-វត្តតី តិ-វា > ឧបនគរំ “ម្យ៉ាងទៀតថា (កថា) ប្រព្រឹត្តទៅ
 ក្នុងទីជិតនៃនគរ” (ផ្លាស់ “សមីប” ជា “ឧប” ដោយនិបាត
 សូត្រ), ទរេស្ស-អកាវោ > និទ្ធុរេបំ “កិរិយាមិនមាននៃសេចក្តី
 ក្រវល់ក្រវាយ” (ផ្លាស់ “អកាវ” ជា “និ” ដោយនិបាតសូត្រ),
 សោតស្ស-បតិវត្តតី តិ > បតិសោតំ (នាវា) “(ទូក) ប្រព្រឹត្តប្រាស
 នូវខ្សែទឹក”, អត្តានំ-អធិវត្តតី តិ > អជ្ឈត្ថំ (ធម្មជាតំ) “(ធម្មជាត)
 ប្រព្រឹត្តសង្កត់នូវខ្លួន” (ផ្លាស់ “អធិ” ជា “អជ្ឈ” ដោយព្យញ្ជ-
 នាទេសសន្និ ត្រង់លេខបញ្ចៈ ២៤) ។

និចាតបុព្វកៈ

វុឌ្ឍានំ-បដិបាធិ > យថាវុឌ្ឍំ “លំដាប់នៃជនចម្រើន = (លំ-
 ដាប់នៃជនចាស់), វុឌ្ឍានំ-បដិបាធិយា-យេ-យេ-វុឌ្ឍា-ព្រាហ្ម-
 ណា-និសីទន្តិ-វា > យថាវុឌ្ឍំ (ព្រាហ្មណា) “ម្យ៉ាងទៀតថា
 (ព្រាហ្មណ៍ចាស់ទាំងឡាយ) អង្គុយតាមលំដាប់នៃជនចាស់”
 (ផ្លាស់ “បដិបាធិ” ជា “យថា” ដោយនិបាតសូត្រ), បព្វតស្ស-

តិរោ > តិរោបព្វតំ “ខាងក្រៅនៃភ្នំ”, បាសាទស្ស-អន្តោ > អន្តោ-
បាសាទំ “ខាងក្នុងនៃប្រាសាទ”, ភត្តស្ស-បច្ឆា > បច្ឆាភត្តំ
“កាលជាខាងក្រោយនៃភត្ត” ។

ពហុព្វីហិសមាស

[១៣៤] សមាសដែលមានបទឯទៀត (អញ្ញបទ) ស្ទុះពី
ក្នុងវិគ្គហៈចេញមកជាប្រធាន ហៅថា ពហុព្វីហិសមាស ។ នោះ
ពេលតាមអំណាចវិភក្តិ មាន ៦ យ៉ាង គឺ ទុតិយាពហុព្វីហិ ១
តតិយាពហុព្វីហិ ១ ចតុត្ថីពហុព្វីហិ ១ បញ្ចមីពហុព្វីហិ ១
ឆដ្ឋីពហុព្វីហិ ១ សត្តមីពហុព្វីហិ ១ ។

ទុតិយាពហុព្វីហិ

កំណត់យកបទជាទុតិយាវិភក្តិក្នុងវិគ្គហៈ ដែលស្ទុះចេញ
ជាប្រធាននៃបទសមាសជាគ្រឿងសម្គាល់ ដូច្នេះ ៖

អាគតា-សមណា-យំ-សោ > អាគតសមណោ (អាវា-
មោ) “(អាវាម) មានសមណៈមកហើយ”, រុទ្ធា-លតា-
យំ-សោ > រុទ្ធាលតោ (រុក្ខោ) (ឈើ) មានវណ្ណឡើងហើយ”,

សម្បត្តា-ភិក្ខុ-យំ-សោ > សម្បត្តភិក្ខុ (អាវាសោ) “(អាវាស) មានភិក្ខុដល់ព្រមហើយ”, អភិរុទ្ធោ-វានពោ-យំ-សោ > អភិរុទ្ធោ-វានពោ (រុទ្ធោ) “(ឈើ) មានស្វាឡើងហើយ” ។

តតិយាពហុព្វីហិ

កំណត់យកបទជាតតិយាវិភត្តិក្នុងវិគ្គហៈ ដែលស្ទុះចេញ ជាប្រធាននៃបទសមាសជាគ្រឿងសម្គាល់ ដូច្នេះ ៖

ជិតានិ-ឥន្ទ្រិយានិ-យេន-សោ > ជិតិន្ទ្រិយោ (សមណោ) “(សមណៈ) មានឥន្ទ្រិយឈ្នះហើយ”, កតំ-បុញ្ញំ-យេន-សោ) កតបុញ្ញោ (ជនោ) “(ជន) មានបុណ្យធ្វើហើយ”, អាហិតោ-អគ្គិ-យេន-សោ > អាហិតគ្គិ (ព្រាហ្មណោ) “(ព្រាហ្មណ៍) មានភ្លើងបូជាហើយ”។ នឹងរៀងបាឡីឲ្យមានបទវិសេសនៈនៅខាង ចុងវិញក៏បាន ឧ. អគ្គិ-អាហិតោ-យេន-សោ > អគ្យាហិតោ (ព្រាហ្មណោ) “(ព្រាហ្មណ៍) មានភ្លើងបូជាហើយ” ។

ចតុត្ថិតពហុព្វីហិ

កំណត់យកបទជាចតុត្ថិវិភត្តិក្នុងវិគ្គហៈ ដែលស្ទុះចេញ ជាប្រធាននៃបទសមាសជាគ្រឿងសម្គាល់ ដូច្នេះ ៖

ទិន្នោ-សុដ្ឋោ-យស្ស-សោ > ទិន្នសុដ្ឋោ (រាជា) “(ស្តេច)
មានស្វយគីអ្នកនគរថ្វាយហើយ”, កតំ-ទណ្ឌកម្មំ-យស្ស-សោ >
កតទណ្ឌកម្មោ (សិស្សា) “(សិស្ស) មានទណ្ឌកម្មគឺអាចារ្យធ្វើ
ហើយ”, សញ្ញាតោ-សំវេតោ-យស្ស-សោ > សញ្ញាតសំវេតោ
(ភិក្ខុ) “(ភិក្ខុ) មានសេចក្តីសំវេតកើតព្រមហើយ”, ទិន្នោ-
យសោ-យស្សា-សា > ទិន្នយសា (ទេវី) “(នាងទេវី) មានយស
គឺស្តេចព្រះរាជទានហើយ” ។

បញ្ចមីពហុព្វីហិ

កំណត់យកបទជាបញ្ចមីវិកត្តិក្នុងវិគ្គហៈ ដែលស្ទុះចេញ
ជាប្រធាននៃបទសមាសជាគ្រឿងសម្គាល់ ដូច្នេះ ៖

និគ្គតា-ជនា-យស្មា-សោ > និគ្គតជនោ (គាមោ) “(ស្រុក)
មានជនចេញហើយ”, បតិគានិ-ផលានិ-យស្មា-សោ > បតិ-
តប្បលោ (រុក្ខោ) “(ឈើ) មានផ្លែជ្រុះហើយ”, វីតោ-រាគោ-
យស្មា-សោ > វីតរាគោ (ភិក្ខុ) “(ភិក្ខុ) មានរាគៈទៅប្រាសហើយ”,
អបគតា-សិរី-យស្មា-សោ > អបគតសិរី (ជនោ) “(ជន)
មានសិរីទៅប្រាសហើយ” ។

- ៣១៦ -

ឆដ្ឋីពហុព្វីហិ

កំណត់យកបទជាឆដ្ឋីវិភក្តិក្នុងវិគ្គហៈ ដែលស្ទុះចេញជា
ប្រធាននៃបទសមាសជាគ្រឿងសម្គាល់ ដូច្នេះ ៖

ខីណា-អាសវា-យស្ស-សោ > ខីណាសវោ (ភិក្ខុ) “(ភិក្ខុ)
មានអាសវៈអស់ហើយ”, សន្តំ-ចិត្តំ-យស្ស-សោ > សន្តចិត្តោ
(ជនោ) “(ជន) មានចិត្តរម្ងាប់ហើយ”, ឆិន្នា-ហត្ថា-យស្ស-
សោ > ឆិន្នហត្ថោ (បុរិសោ) “(បុរស) មានដៃដាច់ហើយ”
នឹងរៀងបាទ្បីឲ្យមានបទវិសេសនៈនៅខាងចុងវិញក៏បាន ឧ.
ហត្ថា-ឆិន្នា-យស្ស-សោ > ហត្ថចិន្នោ (បុរិសោ) “(បុរស)
មានដៃដាច់ហើយ” ។

ឧបមាពហុព្វីហិ

សមាសដែលមានបទបឋមាវិភក្តិជាឧបមា មានបទឆដ្ឋីវិភក្តិ
ក្នុងវិគ្គហៈស្ទុះចេញជាប្រធាន ហៅថា ឆដ្ឋីឧបមាពហុព្វីហិ
ឧ. សុវណ្ណវណ្ណោ តវៈ-វណ្ណោ-យស្ស-សោ > សុវណ្ណវណ្ណោ
(តថាគតោ) (ព្រះតថាគត) មានសម្បជួបជាសម្បនៃមាស”,

ព្រហ្មសរោ ឥវ-សរោ-យស្ស-សោ > ព្រហ្មសរោ (តថាគតោ)
“(ព្រះតថាគត) មានសំឡេងដូចជាសំឡេងនៃព្រហ្ម”, និគ្រោ-
ធបរិមណ្ឌលោ ឥវ-បរិមណ្ឌលោ-យស្ស-សោ > និគ្រោធបរិ-
មណ្ឌលោ (រាជកុមារោ) “(រាជកុមារ) មានបរិមណ្ឌលដូចជា
បរិមណ្ឌលនៃដើមជ្រៃ” ។

នបុព្វបទឆដ្ឋីពហុព្វីហិ

ឆដ្ឋីពហុព្វីហិសមាសដែលមានសេចក្តីជាបដិសេធ, លោក
ឲ្យឈ្មោះថា នបុព្វបទឆដ្ឋីពហុព្វីហិ ឧ. នត្ថិ-តស្ស-សមោ’ តិ >
អសមោ (តថាគតោ) “(ព្រះតថាគត) មានបុគ្គលស្មើមិន
មាន = (ឥតមានបុគ្គលស្មើ)”, នត្ថិ-តស្ស-បដិបុគ្គលោ’ តិ >
អប្បដិបុគ្គលោ (តថាគតោ) “(ព្រះតថាគត) មានបុគ្គលប្រៀប
មិនមាន = (ឥតមានបុគ្គលប្រៀប), នត្ថិ-ឯតស្ស-សទ្ធោ’ តិ >
អស្សទ្ធោ (ជនោ) “(ជន) មានសទ្ធាមិនមាន = (ជន គ្មានសទ្ធា
ឬ ឥតសទ្ធា)”, នត្ថិ-ឯតស្ស-បុត្តោ’ តិ > អបុត្តកោ (ជនោ)
“(ជន) មានកូនមិនមាន = (ជនគ្មានកូន ឬ ឥតកូន)” (ចុះ “ក”
បច្ច័យដោយមេសូត្រ សព្វតោកោ) ។

ឆដ្ឋិភិក្ខុនាធិករណពហុព្វីហិ

ពហុព្វីហិសមាសដែលមានវិគ្គហៈ កំណត់ដោយបទមាន
 វិកត្តិផ្សេងគ្នា គឺមានបទជាទុតិយា ឬតតិយា ឬសត្តមីវិកត្តិសម្ពន្ធ
 ចូល នឹងបទជាបឋមាវិកត្តិហើយមានបទជាឆដ្ឋិវិកត្តិស្ទុះចេញមក
 ជាប្រធាន ហៅថា ឆដ្ឋិភិក្ខុនាធិករណពហុព្វីហិ^(១) ឧ. ក) ឯករត្តិ-
 វាសោ-អស្សាតិ > ឯករត្តិវាសោ (ជនោ) “(ជន) មានកិរិយានៅ
 អស់យប់មួយ” ។ ខ) ឧរសិ-លោមាទិ-យស្ស-សោ > ឧរសិ-
 លោមា (បុរិសោ) “(បុរស) មានរោមពង្សដ៏ទ្រូង”, អសិ-ហត្ថេ-
 យស្ស-សោ > អសិហត្ថោ (យោធា) “(ទាហាន) មានដាវក្នុង
 ដៃ”, គ) សមាទេន-សំវាសោ-អស្សាតិ > សមាទេនសំវាសោ
 (ជនោ) “(ជន) មានកិរិយានៅរួមដោយជនស្មើគ្នា” ។

១ សមាសនេះ បើហៅតាមដំណើរវិគ្គហៈដើម្បីឲ្យអ្នករៀនងាយ
 យល់នោះត្រង់ ក) គួរហៅថាទុតិយាភិក្ខុនាធិករណឆដ្ឋិពហុព្វីហិ, ត្រង់
 ខ) គួរហៅថា សត្តមីភិក្ខុនាធិករណឆដ្ឋិពហុព្វីហិ, ត្រង់ គ) គួរហៅ ថា
 តតិយាភិក្ខុនាធិករណឆដ្ឋិពហុព្វីហិ, ប៉ុន្តែក្នុងបករណៈទាំង ពួង ប្រាប់
 ឈ្មោះត្រឹមតែថាភិក្ខុនាធិករណពហុព្វីហិ ឬ ឆដ្ឋិភិក្ខុនាធិករណពហុ-
 ព្វីហិ ប៉ុណ្ណោះព្រោះហេតុដូច្នោះយើងត្រូវហៅតាមតែន័យក្នុង
 បករណៈទាំងពួងបានហើយ ។

សត្តមីពហុព្វីហិ

កំណត់យកបទជាសត្តមីវិភក្តិក្នុងវិគ្គហៈ ដែលស្ទុះចេញ
ជាប្រធាននៃបទសមាសជាគ្រឿងសម្គាល់ ដូច្នេះ ៖

សម្បន្នានិ-សស្សានិ-យស្មី-សោ > សម្បន្នសស្សោ (ជន-
បទោ) “(ជនបទ) មានសំទុងដល់ព្រមហើយ”, ពហវា-នទិ-
យោ-យស្មី-សោ > ពហុនទិកោ (ជនបទោ) “(ជនបទ) មានស្ទឹង
ច្រើន” (ចុះ “ក” បច្ច័យដោយមេសូត្រ នទិម្ពាច), បិតា-សិរី-
យស្មី-សោ > បិតសិរី (ជនោ) “(ជន) មានសិរីបិតនៅ”, បិត-
បេម-យស្មី-សោ > បិតប្បេមោ^(១) (ជនោ) “(ជន) មានសេចក្តី
ស្រឡាញ់បិតនៅ” ។

សមាសមាណ្ឌេ

ពហុព្វីហិសមាសដែលសម្តែងមកហើយនេះ ជាបែបតែ
មួយជាន់ មិនមានសមាសឯទៀតនៅលាយខាងក្នុងផងឡើយ,

១ ពហុព្វីហិសមាសទាំង ៦ បើចង់វិគ្គហៈឲ្យមានឥតិ-សព្វរាំងថាៈ
អាគតា-សមណា-យន្តិ > អាគតសមណោ ឬ អាគតា-សមណា-
តមន្តិ > អាគតសមណោ (អាវាមោ) ។ បេ ។ បិត-បេម-យស្មិន្តិ >
បិតប្បេមោ ឬ បិត-បេម-អស្មិន្តិ > បិតប្បេមោ (ជនោ) ដូច្នេះក៏បាន។
វិគ្គហៈ ប្លែកពីបែបនេះទៅទៀតក៏មាន, ប៉ុន្តែគង់អាចកំណត់ដឹងថា
ជាពហុព្វីហិសមាសបានដូចគ្នាពីព្រោះមានគ្រឿងចំណាំដោយសព្វ
២ បទដែលមានបទទុតិយាវិភក្តិជាដើម ស្ទុះចេញពីក្នុងវិគ្គហៈមក
ជាបទប្រធាននៃសមាស ចេញដំណើរសម្តីថា “មាន” ។

ពហុព្វីហិដែលមានសមាសឯទៀត នៅលាយខាងក្នុងផងនោះ
ហៅដោយសន្មតិថា “សមាសមានផ្ទៃ” ឬ “សមាសដើម” ព្រោះ
សមាសនេះប្រៀបដូចស្រ្តីមានផ្ទៃពោះ ដូចឧទាហរណ៍តទៅនេះ

ធម្មោ ឯវ-ចក្កំ > ធម្មចក្កំ “ចក្រគឺធម៌” (អវគ្គណបុព្វបទ-
កម្មធារយៈ), បវ-ធម្មចក្កំ > បវរធម្មចក្កំ “ចក្រគឺធម៌ដ៏ប្រសើរ”
(វិសេសនបុព្វបទកម្មធារយៈ, បវត្តិតំ-បវរធម្មចក្កំ-យេន-សោ >
បវត្តិតបវរធម្មចក្កោ (ភគវា) “ព្រះមានជោគ) មានធម៌ដ៏ប្រសើរ
ឲ្យប្រព្រឹត្តទៅហើយ” (ឈ្មោះតតិយាពហុព្វីហិ, មានកម្មធារយ-
សមាស ២ នៅខាងក្នុង) ។ គន្ធា ច-មាលា ច > គន្ធមាលា
“គ្រឿងក្រអូបនិងផ្កាកម្រងទាំងឡាយ” (អសមាហារទ្ធន្ទៈ),
គន្ធមាលា-អាទយោ-យេសំ-តានិ > គន្ធមាលាទីនិ (វត្ថុនិ)
“(វត្ថុទាំងឡាយ) មានគ្រឿងក្រអូបនិងផ្កាកម្រងជាដើម”
(ឈ្មោះធម្មតុល្យាធិករណពហុព្វីហិ^(១) មានទ្ធន្ទសមាស ១ នៅខាង
ក្នុង), គន្ធមាលាទីនិ-ហត្ថេសុ-យេសំ-តេ > គន្ធមាលាទិហត្ថា
(មនុស្សា) “(មនុស្សទាំងឡាយ) មានវត្ថុ មានគ្រឿងក្រអូប

១ ហៅឲ្យងាយយល់ថាៈ បឋមាតុល្យាធិករណធម្មតហុព្វីហិ ។

និងផ្អាកម្រងជាដើមក្នុងដៃ” (ឈ្មោះឆដ្ឋីភិក្ខុធិករណពហុព្វីហិ មានទូន្មសមាស ១ និងពហុព្វីហិសមាស ១ នៅខាងក្នុង) ។

សហបុព្វបទពហុព្វីហិសមាស

មានសមាសម្យ៉ាងទៀត មានដំណើរវិគ្គហៈជា កត្តសាធនៈ (ក្រិត) ប៉ុន្តែដោយសារមានសហ-សព្ទ នៅខាងដើម ជាគ្រឿងសម្គាល់ ក៏កំណត់ឲ្យឈ្មោះថា សហបុព្វបទពហុព្វីហិ ទៅវិញ ឧ. សហ-បុត្តេន-យោ-វត្ថតីតិ > សបុត្តោ (បិតា) “(បិតា) ប្រព្រឹត្តទៅមួយអន្លើដោយកូន = (បិតាព្រមទាំងកូន)”, សហ-មច្ឆេរេន-យំ-វត្ថតីតិ > សមច្ឆេរំ (ចិត្ត) “(ចិត្ត) ប្រព្រឹត្តទៅមួយអន្លើដោយសេចក្តីកំណាញ់”, សហ-បរិវាវេន-យោ-វត្ថតីតិ > សបរិវារោ (ចេរោ) “ព្រះចេរៈ) ប្រព្រឹត្តទៅមួយអន្លើដោយបរិវារ = (ព្រះចេរៈព្រមទាំងបរិវារ)”, សហ-វញ្ញា-យា-វត្ថតីតិ > សវាជិកា (បរិសា) “(បរិស័ទ) ប្រព្រឹត្តទៅមួយអន្លើដោយស្តេច = (បរិស័ទព្រមទាំងស្តេច គឺបរិស័ទ ដែលមានស្តេចគង់ជាប្រធាននៅនោះផង) ។

១ ហៅឲ្យងាយយល់ថា សត្តមីភិក្ខុធិករណ-ឆដ្ឋីពហុព្វីហិ ។

ឯកសេសសមាស

[១៣៥] អសមាហរទ្ធន្ទសមាសដែលលុបបទឯទៀតចេញ ទុកឲ្យនៅសល់តែ ១ បទ ហៅថា ឯកសេសសមាស ប្រែថា “សមាសសល់នៅតែសព្វមួយ” ឬថា សមាសមានសព្វមួយ ជាចំណែកសល់នៅ” ។ សមាសនេះ ក្នុងកថាយនបករណ៍ លោកសម្តែងទៅខាងប៉ែកតទ្ធិត ត្រង់មេសូត្រ សូត្របានមេកសេស្វសក្តី, ជាសមាសមានឈ្មោះដោយឡែក មិនរាប់បញ្ចូលក្នុង ពួកសមាសទាំង ៦ ឈ្មោះ ដែលបាននិយាយមកហើយក្នុងខាង ដើមនោះទេ ។ សមាសនេះ សម្តែងតាមប្រភេទនៃវិធីលុបមាន ២ យ៉ាង គឺ បុព្វេកសេសៈ ១ បរេកសេសៈ ១ ។ សមាសដែល លុបបទខាងចុងទុកឲ្យសល់បទខាងដើម ហៅថា បុព្វេកសេសៈ ឧ. ឧបាសកោ ច-ឧបាសិកា ច > ឧបាសកា “ឧបាសកនិង ឧបាសិកាទាំងឡាយ”, មាតា ច-បិតា ច > មាតរោ “មាតា និងបិតាទាំងឡាយ”, ទហរោ ច-សាមណេរោ ច > ទហរា “ភិក្ខុកំលោះនិងសាមណេរទាំងឡាយ”, សីតំ ច-ឧណ្ណំ ច > សីតានិ “រដូវត្រជាក់និងរដូវក្ដៅទាំងឡាយ” ។ សមាសដែល

លុបបទខាងដើម ទុកឲ្យសល់បទខាងចុង ហៅថា បរេកសេសៈ
ឧ. ឧបាសកោ ច-ឧបាសិកា ច > ឧបាសិកា “ឧបាសកនិង
ឧបាសិកាទាំងឡាយ”, មាតា ច-បិតា ច > បិតារោ “មាតានិង
បិតាទាំងឡាយ”, ទហារោ ច-សាមណេរោ ច > សាមណេរា
“ភិក្ខុកំលោះនិងសាមណេរទាំងឡាយ”, សីតំ ច-ឧណ្ណំ ច >
ឧណ្ណានិ “រដូវត្រជាក់និងរដូវក្ដៅទាំងឡាយ” ។

សមាសនេះ សម្ដែងតាមប្រភេទនៃរូបសព្ទដែលទុកឲ្យ
សល់, មាន ២ យ៉ាង គឺ សរូបេកសេសៈ ១ វិរូបេកសេសៈ ១ ។
សមាសដែលមានរូបសព្ទស្មើគ្នា គឺទាំង ២ បទជាសព្ទមានរូប
តែមួយ ហៅថា សរូបេកសេសៈ ឧ. បុរិសោ ច-បុរិសោ ច >
បុរិសោ “បុរសនិងបុរសទាំងឡាយ”, យុតោ ច-យុតោ ច > យុតោ
“គូនិងគូទាំងឡាយ” ។ សមាសដែលមានរូបសព្ទខុសគ្នា គឺ
សព្ទទាំង ២ មានរូបផ្សេងគ្នា ប៉ុន្តែមានសេចក្ដីជាគូនឹងគ្នាហៅថា
វិរូបេកសេសៈ ឧ. មាតា ច-បិតា ច > មាតារោ ឬ បិតារោ “មាតា
និងបិតាទាំងឡាយ”, សារីបុត្តោ ច-មោគ្គល្លានោ ច > សារីបុត្តា
ឬ មោគ្គល្លានា “ព្រះសារីបុត្រនិងព្រះមោគ្គល្លានទាំងឡាយ” ។

ឬ សព្វដែលទុកឲ្យសល់នោះជាសព្វ ផ្លាស់រូបឲ្យខុសចាករូបដើម
 របស់សព្វទាំង ២ ក្នុងវិគ្គហៈ ក៏ហៅថា វិរូបេកសេសៈដែរ ឧ.
 ទស ច-ទស ច > វីស “ដប់និងដប់” គឺ “២០”, ទស ច-ទស
 ច-ទស ច > តីស “ដប់និងដប់និងដប់” គឺ “៣០” ... ។

វិគ្គហៈនៃសមាសក្នុងលិង្គទាំង ៣

[១៣៦] សមាសខ្លះដែលមានវិគ្គហៈប្រើបានទាំង ៣ លិង្គ
 ដូច្នេះ ៖

តប្បវិសសមាស

ឯកវចនៈ

- (ប៉ុ.) គាមំ - គតោ > គាមគតោ (បុរិសោ),
- (តំ.) គាមំ - គតា > គាមគតា (តីត្ថី),
- (នប៉ុ.) គាមំ - គតំ > គាមគតំ (កុលំ) ។

ពហុវចនៈ

- (ប៉ុ.) គាមំ - គតា > គាមគតា (បុរិសោ),
- (តំ.) គាមំ - គតា > គាមគតា (តីត្ថិយោ),
- (នប៉ុ.) គាមំ - គតានិ > គាមគតានិ (កុលានិ) ។

- ៣២៥ -

កម្មនិយមសមាស

ឯកវចនៈ

- (ប៉ុ.) សីតោ ច - សោ - ឧណ្ណោ ចា'តិ > សីតុណ្ណោ (បទេសោ),
(តី.) សីតា ច - សា - ឧណ្ណា ចា'តិ > សីតុណ្ណា (ភូមិ),
(នប៉ុ.) សីតំ ច - តំ - ឧណ្ណញ្ចា'តិ > សីតុណ្ណំ (ហានំ) ។

ពហុវចនៈ

- (ប៉ុ.) សីតា ច - តេ - ឧណ្ណា ចា'តិ > សីតុណ្ណា (បទេសា),
(តី.) សីតា ច - តា - ឧណ្ណា ចា'តិ > សីតុណ្ណា (ភូមិយោ),
(នប៉ុ.) សីតានិ ច-តានិ-ឧណ្ណានិ ចា'តិ > សីតុណ្ណានិ (ហានានិ) ។

ពហុវិហិតសមាស

ឯកវចនៈ

- (ប៉ុ.) រុទ្ធ្យា - លតា - យំ - សោ > រុទ្ធ្យលតោ (រុក្ខោ),
(តី.) រុទ្ធ្យា - លតា - យំ - សា > រុទ្ធ្យលតា (សាលា),
(នប៉ុ.) រុទ្ធ្យា - លតា - យំ - តំ > រុទ្ធ្យលតំ (យរំ), ។

- ៣២៦ -

ពហុវចនៈ

(ប៉ុ.) រុទ្ធ្យា - លតា - យេ - តេ > រុទ្ធ្យលតា (រុក្ខា),

(តី.) រុទ្ធ្យា - លតា - យា - តា > រុទ្ធ្យលតា (សាលាយោ),

(នប៉ុ.) រុទ្ធ្យា-លតា-យានិ - តានិ > រុទ្ធ្យលតានិ (យរានិ) ។

ប្រធាននៃសមាស

[១៣៧] សមាសទាំងអស់សម្តែងដោយប្រធានមាន ៤
យ៉ាង គឺ ៖

១- បុព្វបទត្ថប្បធានោ សមាសមានអត្ថនៃបទខាង
ដើមជាប្រធាន គឺមានប្រធាននៅខាងដើម,

២- ឧត្តរេបទត្ថប្បធានោ សមាសមានអត្ថនៃបទខាង
ចុងជាប្រធាន គឺមានប្រធាននៅខាងចុង,

៣- ឧភយបទត្ថប្បធានោ សមាសមានអត្ថនៃបទទាំង
ពីរជាប្រធាន គឺមានបទតាំងពីពីរបទឡើងទៅសុទ្ធតែជា
ប្រធានទាំងអស់,

៤- អញ្ញបទត្ថប្បធានោ សមាសមានអត្ថនៃបទដទៃជា
ប្រធាន គឺមានបទឯទៀតជាប្រធាន ។

វិសេសនុត្តរេបទកម្មធារយៈ, ឧបមាទុត្តរេបទកម្មធារយៈ, អ-
ព្យយីការៈ ៣ នេះជាបុព្វបទត្ថប្បធាន ត្រូវប្រែចាប់យកបទខាង
ដើមមកថាមុន ។ វិសេសនបុព្វបទកម្មធារយៈ, ឧបមាបុព្វបទ-
កម្មធារយៈ, សម្ភារេបុព្វបទកម្មធារយៈ, អវិធារណបុព្វបទកម្ម-
ធារយៈ, ទិគ្គ, តប្បវិសៈ ៦ នេះជាឧត្តរេបទត្ថប្បធាន ត្រូវប្រែចាប់
យកបទខាងចុងមកថាមុន ។ ទ្វិន្ទៈ ជាឧភយបទត្ថប្បធាន
ត្រូវប្រែរាយជម្រាលពីខាងដើមចុះមក ។ វិសេសនោភយបទ-
កម្មធារយៈ, ពហុព្វីហិ ២ នេះជាអញ្ញបទត្ថប្បធាន ត្រូវប្រែ
ដាក់បញ្ចូលបទឯទៀតមកនាំមុខជាមុន ។

សមាសនិទ្ទេសទី ៣ ចប់ដោយសង្ខេបតែប៉ុណ្ណោះ ។

តង្គីតនិទ្ទេស ជី ៤

តទ្ធិតនិទ្ទេស ទី ៤

តទ្ធិត

[១៣៨] សព្វមានចំនួន ២, ចុះបច្ច័យជាជំនួសមកហើយ
លុបសព្វមួយខាងចុងចេញ ទុកតែមួយខាងដើម, ផ្សំជាមួយ
នឹងបច្ច័យ ដើម្បីឲ្យខ្លីស្រួលថា, ស្រួលហៅ ដូចជា “រាជគហ
ជាត” ផ្សំនឹងវិកត្តិនាមជា “រាជគហេ ជាតោ”, ថែមសព្វថា
“ជនោ” ដែលជាតួប្រធានមកជា “រាជគហេ ជាតោ” (ជនោ)
ប្រែថា (ជន) “កើតហើយក្នុងនគររាជគហៈ”, ចុះ “ណិក”
បច្ច័យ ជាជំនួសសព្វថា “ជាត” ហើយលុប “ជាត” ចេញ
ទុកតែ “រាជគហ”, លុប “ណ” ចេញ ទុកតែ “តិក”
ផ្សំជា “រាជគហិក” ក៏គង់នៅប្រែថា (ជន) “កើតហើយក្នុង
នគររាជគហៈ” ដូចដើម, សព្វយ៉ាងនេះ ហៅថា “តទ្ធិត” ។
តទ្ធិតនោះ និយាយដោយសង្ខេប មាន ៣ យ៉ាង គឺ សាមញ្ញ-
តទ្ធិត ១ ភាវតទ្ធិត ១ អព្យយតទ្ធិត ១ ។

សាមញ្ញតទ្ធិត

[១៣៩] សាមញ្ញតទ្ធិតចែកចេញជា ១៥ យ៉ាង គឺ គោត្ត-
តទ្ធិត ១ តរត្យាទិតទ្ធិត ១ រាគាទិតទ្ធិត ១ ជាតាទិតទ្ធិត ១
សមូហតទ្ធិត ១ ឋានតទ្ធិត ១ ឧបមាតទ្ធិត ១ និស្សិតតទ្ធិត ១
ពហុលតទ្ធិត ១ សេដ្ឋតទ្ធិត ១ តទស្សត្ថិតទ្ធិត ១ បកតិតទ្ធិត ១
បុរណតទ្ធិត ១ សំខ្យាតទ្ធិត ១ វិភាគតទ្ធិត ១ ។

គោត្តតទ្ធិត

[១៤០] ក្នុងគោត្តតទ្ធិតមានបច្ច័យ ៨ គឺ ណ, ណាយន,
ណាន, ណេយ្យ, ណិ, ណិក, ណវ, ណេរ, ។ “ណ” បច្ច័យ
ឬបច្ច័យដែលមានអក្សរ “ណ” ជាប់ជាមួយផង ហៅថា
“ណានុពន្ធៈ” ដូចយ៉ាង ណាយន, ណាន, ណេយ្យ ជាដើម
បើមានសព្ទដែលជាប់ដោយស្រៈ ៣ គួរគឺ អ, ត, ឧ, ជាស្រៈសុទ្ធ
ក្តី មានព្យញ្ជនៈអាស្រ័យផងក្តី ជាលហុ គឺឥតមានព្យញ្ជនសំ-
យោគនៅខាងចុងបន្ទាប់ស្រៈនោះទេ, ត្រូវព្រឹទ្ធិស្រៈនោះឲ្យជាស្រៈ
មានសំឡេងវែង គឺទីយៈអជាអា, តជាត្យា, ឧជាឧ ឬវិការៈតជាង,
ឧជាឱ, ជាដើម, តែបើមានព្យញ្ជនសំយោគនៅខាងចុង ឬស្រៈ

ជាទីយៈស្រាប់ នោះមិនមានវិធីកែប្រែអ្វីឡើយ, ឯអក្សរ “ណ”
នោះត្រូវលុបចេញ ទុកឲ្យសល់នៅតែស្រះដែលណាអាស្រ័យ,
ព្យញ្ជនៈដែលជា ណានុពន្ធក៏ត្រូវទុកដែរ ។ ឧទាហរណ៍សង្ខេប
ក្នុងគោត្តតទ្ធិត ដូចមានខាងក្រោយនេះ ៖

ណៈ វេសិដ្ឋស្ស-អបច្ចំ^(១) > វាសិដ្ឋោ (ជនោ) “(ជន)
ជាកូននៃវេសិដ្ឋៈ = (ជន ជាពូជពង្សនៃវេសិដ្ឋៈ = វេសិដ្ឋគោត្ត)”,
វេសិដ្ឋស្ស-អបច្ចំ > វាសិដ្ឋី (ឥត្ថី) “(ស្រី) ជាកូននៃវេសិដ្ឋៈ” (ចុះព្យា-
បច្ច័យសម្រាប់ឥត្ថីលិង្គផ្សំមកផង), វេសិដ្ឋស្ស-អបច្ចំ > វាសិដ្ឋំ^(២)
(កុលំ) “(ត្រកូល) ជាពូជពង្សនៃវេសិដ្ឋៈ” ។

ណាយនៈ វេច្ឆស្ស-អបច្ចំ > វេច្ឆាយនោ (ជនោ) “(ជន)
ជាកូននៃវេច្ឆៈ”, សកដស្ស-អបច្ចំ > សាកដាយនោ (ជនោ)
“(ជន) ជាពូជពង្សនៃសកដៈ” ។

ណានៈ កច្ឆស្ស-អបច្ចំ > កច្ឆានោ (ជនោ) “(ជន) ជា
ពូជពង្សនៃកច្ឆៈ” វេច្ឆស្ស-អបច្ចំ > វេច្ឆានោ (ដូចវេច្ឆាយនោ) ។

អបច្ច “កូន, កូនចៅ, ពូជពង្ស ឬ ពូជពង្ស” ជាសាធារណនាមនាម
នប្បំ. តែក្នុងទីនេះ ប្រើជាបទវិសេសនៈ ដូចជាគុណនាម ហៅថា
“នាមនាមប្រើដូចគុណនាម” ប៉ុន្តែត្រូវនៅជានប្បំ. តាមភាពដើម
របស់ខ្លួន ។ ២ សព្វឯទៀតក្រៅពីនេះក៏ជា តិលិដ្ឋិកៈដូចគ្នាដែរ ។

ណេយ្យៈ កត្តិកាយ-អបច្ចំ > កត្តិកេយ្យោ (ជនោ) “(ជន) ជាកូននៃស្រីឈ្មោះកត្តិកា” ភគិនិយា-អបច្ចំ > ភាគិនេយ្យោ (ជនោ) “(ជន) ជាកូននៃបង-ប្អូនស្រី” ។

ណិៈ ទក្ខស្ស-អបច្ចំ > ទក្ខិ (ជនោ) “(ជន) ជាពូជពង្សនៃទក្ខៈ, វសវស្ស-អបច្ចំ > វាសវិ (ជនោ) “(ជន) ជាពូជពង្សនៃវសវៈ” (ឥ. ចុះតនី-បច្ច័យផ្សំមកផងជា ទក្ខិនី, វាសវិនី ។

ណិកៈ សក្យបុត្តស្ស-អបច្ចំ > សក្យបុត្តិកោ (ជនោ) “(ជន) ជាកូននៃសក្យៈ”, ជិនទត្តស្ស-អបច្ចំ > ជេនទត្តិកោ (ជនោ) “(ជន) ជាពូជពង្សនៃជិនទត្តៈ” ។

ណវៈ ឧបកុស្ស-អបច្ចំ > ឱបកវោ (ជនោ) “(ជន) ជាពូជពង្សនៃឧបកុ,” មនុនោ-អបច្ចំ > មាណវោ (ជនោ) “(ជន) ជាពូជពង្សនៃមនុ” (ផ្លាស់ “ន” ជា “ណ”) ។

ណេរៈ វិធជាយ-អបច្ចំ > វេធជវោ (ជនោ) “(ជន) ជាពូជពង្សនៃស្រីវិធជា = (ស្រីមេម៉ាយ)” (ឥ. វេធជវី), សមណស្ស-អបច្ចំ > សាមណេរោ (ជនោ) “(ជន) ជាកូនចៅនៃសមណៈ” (ឥ. សាមណេរី) ។

តរត្យាទិតទ្វិត

[១៤១] តរត្យាទិតទ្ធិតនេះចែកចេញជាឈ្មោះមាន ២៧
យ៉ាងគឺ តរតិតទ្ធិត ១ សំសដ្ឋតទ្ធិត ១ បរតិតទ្ធិត ១ វហ-
តិតទ្ធិត ១ វសតិតទ្ធិត ១ ជាតតទ្ធិត ១ អធិតេតទ្ធិត ១
កតតទ្ធិត ១ វត្តតិតទ្ធិត ១ សន្និធានតទ្ធិត ១ និយុត្តតទ្ធិត ១
សិប្បតទ្ធិត ១ ភណ្ឌតទ្ធិត ១ ជីវិតិតទ្ធិត ១ ហតតទ្ធិត ១
ពន្ធតទ្ធិត ១ អាវុធតទ្ធិត ១ អាពាធតទ្ធិត ១ បសន្នតទ្ធិត ១
សន្តកតទ្ធិត ១ កីតតទ្ធិត ១ បរិមាណតទ្ធិត ១ រាសិតទ្ធិត ១
អរហតិតទ្ធិត ១ ទិព្វតិតទ្ធិត ១ វិទិតតទ្ធិត ១ សំវត្តតិតទ្ធិត ១ ។

តទ្ធិតទាំង ២៧ នេះមានបច្ច័យតែ ១ គឺ “ណិក”, ចុះតែ
បច្ច័យ ១ នេះដូចគ្នាទាំងអស់ ដូច្នេះ ៖

តរតិតទ្វីតៈ នាវាយ-តរតី'តិ > នាវិកោ (ជនោ) "(ជន)
ឆ្លង...ដោយទូក" ។

សំសង្កត់ទ្វីតៈ តិលេន-សំសង្ក័តៈ(កោជនំ) > តេលិកំ^(១) “កោ-
ជន (ដែលជនលាយហើយដោយល្ង = (កោជនលាយល្ង)” ។

១ បើតាមដំណើរវិគ្គហៈ គួរចងថា តិលេន-សំសង្ខំ > តេលិកំ
(ភោជនំ) ។

ចរិតតទ្ធិតៈ សកជេន - ចរតី'តិ > សាកជិកោ (ជនោ)

“(ជន) ដើរដោយរទេះ”, ធម្មេន-ចរតី'តិ > ធម្មិកោ (ជនោ)

(ជន) ប្រព្រឹត្តតាមធម៌” ។

វហតិតទ្ធិតៈ សីសេន-វហតី'តិ > សីសិកោ (ជនោ)

“(ជន) នាំទៅ...ដោយក្បាល” ។

វសតិតទ្ធិតៈ មគធេ-វសតី'តិ > មាគជិកោ (ជនោ)

“(ជន) នៅក្នុងដែនមគធៈ” ។

ជាតតទ្ធិតៈ ឥន្ទបត្តេ-ជាតោ > ឥន្ទបត្តិកោ (ជនោ)

“(ជន) កើតហើយក្នុងនគរឥន្ទបត្ត” ។

អធិតេតទ្ធិតៈ វិនយំ-អធិតេ'តិ > វេនយិកោ (ភិក្ខុ)

“(ភិក្ខុ) រៀននូវវិន័យ = អ្នករៀនវិន័យ” ។

កតតទ្ធិតៈ កាយេន-កតំ-(កម្មំ) > កាយិកំ^(១) “(អំពើ)
ដែលបុគ្គលធ្វើហើយដោយកាយ”, វចសា-កតំ-(កម្មំ) > វាចសិកំ

១ តាមដំណើរវិគ្គហៈ ថា កាយេន-កតំ > កាយិកំ (កម្មំ) ។

“(អំពើ) ដែលបុគ្គលធ្វើហើយដោយសម្តី”, មនសា-ភត្តំ-(កម្ម) > មានសិកំ “(អំពើ) ដែលបុគ្គលធ្វើហើយដោយចិត្ត” (ចុះស-អាគម) ។

វត្តតិកទ្ធិតៈ កាយេ-វត្តតីតិ > កាយិកំ (កម្ម) “(កម្ម) ប្រព្រឹត្តទៅក្នុងកាយ”, មនសិ-វត្តតីតិ > មានសិកំ (កម្ម) “(កម្ម) ប្រព្រឹត្តទៅក្នុងចិត្ត” ។

សន្និធានតទ្ធិតៈ សរីរេ-សន្និធានា-(វេទនា) > សារីរិកា^(១) “(វេទនា) អាស្រ័យនៅក្នុងសរីរៈ” ។

និយុត្តតទ្ធិតៈ ទ្វារេ-និយុត្តោ > ទោវារិកោ (ជនោ) “(ជន) ប្រកបក្នុងទ្វារ”, ភណ្ឌាគារេ-និយុត្តោ > ភណ្ឌាគារិកោ (ជនោ) “(ជន) ប្រកបក្នុងឃ្លាំង” ។

សិប្បតទ្ធិតៈ វិណា-អស្ស-សិប្បន្តិ^(២) > វេណិកោ (ជនោ) “(ជន) មានពិណជាសិល្បៈ” ។

ភណ្ឌតទ្ធិតៈ គន្លោ-អស្ស-ភណ្ឌំ^(៣) > គន្ធិកោ (ជនោ) “(ជន) មានគ្រឿងក្រអូបជាទ្រព្យ” ។

១ សរីរេ-សន្និធានា > សារីរិកា (វេទនា) ។ ២-៣ សិប្ប និង ភណ្ឌ នេះជាសាធារណនាមនាម នប៉ុ. តែក្នុងទីនេះប្រើដូចគុណនាម ។

- ៣៣៨ -

ជីវិតទ្វីតៈ ឧរម្ភ^(១)-ហន្ទ្វា-ជីវិតីតិ > ឧរម្ភិកោ (ជនោ)
“(ជន) សម្លាប់នូវចៀមហើយចិញ្ចឹមជីវិត” ។

ហតតទ្វីតៈ ជាលេន^(២)-ហតោ > ជាលិកោ (សត្តោ)
“(សត្វ) ដែលជនសម្លាប់ហើយដោយសំណាញ់” ។

ពន្ធតទ្វីតៈ សុត្តេន-ពន្វោ > សុត្តិកោ (សត្តោ) “(សត្វ)
ដែលជនចងហើយដោយចេស” ។

អាវុធតទ្វីតៈ មុសលោ-អស្ស-អាវុធោ > មោសលិកោ
(ជនោ) “(ជន) មានអង្រែជាអាវុធ” ។

អាពាធតទ្វីតៈ វាតោ-អស្ស-អាពាធោ > វាតិកោ (ជនោ)
“(ជន) មានខ្យល់ជាអាពាធ” ។

បសន្តតទ្វីតៈ ពុទ្ធោ-បសន្វោ > ពុទ្ធិកោ (ជនោ)
“(ជន) ជ្រះថ្លាក្នុងព្រះពុទ្ធ = (ជ្រះថ្លាចំពោះព្រះពុទ្ធ)” ។

សន្តកតទ្វីតៈ សង្ឃស្ស-សន្តកំ > សង្ឃិកំ (ភណ្ឌំ)
“(ភណ្ឌៈ) ជារបស់នៃសង្ឃ” ។

១ ក្នុងអភិធានប្បទីចិកាថា “ឧរព្ព” ដូចគ្នានឹងសព្ទថា “ឯឡក” ប្រែ
ថា “ចៀម ឧរព្ព ហន្ទ្វា-ជីវិតីតិ > ឧរព្ពិកោ (ជនោ), មានក្នុងបិដក
ច្រើនអង្កេតក៏ជា ឧរព្ព ឧរព្ពិក យ៉ាងនេះ ។

២ ជាល-សព្ទនេះប្រែថា “បណ្តាញ, សំណាញ់, បង្កាត់, បន្លឹង” ។

កីតតទ្ធិតៈ សុវណ្ណន-កីតំ-(ភណ្ឌំ) > សោវណ្ណកំ^(១)
“(ភណ្ឌៈ) ដែលជនទិញហើយដោយមាស” ។

បរិមាណតទ្ធិតៈ កុម្ភោ-អស្ស-បរិមាណំ^(២) > កុម្ភិកំ
(វត្ថុ) “(វត្ថុ) មានផ្ទាំងជាប្រមាណ = (ប្រមាណមួយផ្ទាំង ឬ
ប្រមាណប៉ុនផ្ទាំង) ” ។

រាសិតទ្ធិតៈ កុម្ភស្ស^(៣)-រាសិ > កុម្ភិកោ “គំនរនៃផ្ទាំង”
កដ្ឋស្ស-រាសិ > កដ្ឋិកោ “គំនរនៃឈើ” ។

អរហត្តិតទ្ធិតៈ កុម្ភំ-អរហត្ថីតិ > កុម្ភិកោ (ជនោ)
“(ជន) គួរ (ដើម្បីនាំទៅ) នូវទ្រព្យមួយកុម្ភៈ” ឬ (មណិ)
(កែវមណី) គួរនូវទ្រព្យមួយកុម្ភៈ” ។

ទិព្វតិតទ្ធិតៈ អក្ខេន-ទិព្វតីតិ > អក្ខិកោ (ជនោ)
“(ជន) លេងដោយខ្នាច់-ដោយស្តា” ។

វិទិតតទ្ធិតៈ លោកេ-វិទិតោ > លោកិកោ (ធម្មោ)
“(ធម៌) ប្រាកដហើយក្នុងលោក” ។

១ តាមដំណើរវិគ្គហៈថា សុវណ្ណន-កីតំ > សោវណ្ណកំ (ភណ្ឌំ) ។

២ ជាសាធារណនាមនាម នប្បំ. ក្នុងទីនេះប្រើដូចគុណនាម ។

៣ កុម្ភានំ-រាសិ > កុម្ភិកោ ក៏បាន ។

សំវត្ថុតិច្ចិតៈ^(១) លោកាយ-សំវត្ថុតិច្ចិតិ > លោកិកោ
(ធម្មោ) “(ធម៌) ប្រព្រឹត្តទៅព្រមដើម្បីសត្វលោក” ។

ក្នុងបករណៈឯទៀតក្រៅពីកថាយនៈ ថាចុះបច្ច័យ ៣ គឺ
“ឯយ្យ, ឯយ្យក, ណក” ក្នុងវសតិច្ចិតនិងជាតតទ្ធិតក៏បាន
ខ្លះ ។ ឯយ្យ និង ឯយ្យក, ចម្បាយនគរ-វសតិច្ចិតិ > ចម្បយ្យោ
ចម្បយ្យកោ (ជនោ) “(ជន) នៅក្នុងនគរចម្បា”, ចម្បាយំ-ជា-
តោ > ចម្បយ្យោ, ចម្បយ្យកោ (ជនោ) “(ជន) កើតហើយក្នុង
នគរចម្បា” ពារាណសី “នគរពារាណសី”, ពារាណសេយ្យោ,
ពារាណសេយ្យកោ “(ជន) នៅ ឬ កើតហើយក្នុងនគរពារាណ-
សី” ។ ណកៈ កុសិនារាយំ-វសតិច្ចិតិ > កោសិនារកោ (ជនោ)
“(ជន) នៅក្នុងនគរកុសិនារា” មគធេ-ជាតោ > មាគធកោ
(ជនោ) (ជន) កើតហើយក្នុងដែនមគធៈ ។

១ បណ្តាតទ្ធិតទាំង ២៧ ឈ្មោះនេះ តទ្ធិតណាដែលហៅលាយ
ដោយអាឡាតបទដូចយ៉ាង តរតិ-តទ្ធិត ចរតិ-តទ្ធិត ជាដើមនោះ គឺ
ហៅឲ្យជាប់ដោយសព្ទក្នុងវិគ្គហៈ តែបើនឹងហៅឈ្មោះឲ្យលាយ
ដោយសព្ទត្រឹមតែធាតុដើម ឬលាយដោយសព្ទនាមនាមថា តរ-
តទ្ធិត, ចរ-តទ្ធិត ឬ តរណ-តទ្ធិត, ចរណ-តទ្ធិត, ។ល។ ដូច្នេះក៏បាន ។

រាគាទិតទ្វិត

[១៤២] រាគាទិតទ្វិតនេះចែកចេញជាឈ្មោះមាន ១៣ យ៉ាងគឺ រាគតទ្វិត ១ ឥទ្ធិតទ្វិត ១ កវតទ្វិត ១ ជាតតទ្វិត ១ អាគតតទ្វិត ១ និយុត្តតទ្វិត ១ ទេវតាតទ្វិត ១ អវេច្ចជិតតទ្វិត ១ វិសយតទ្វិត ១ សន្តិតទ្វិត ១ និព្វត្តតទ្វិត ១ និវាសតទ្វិត ១ ឥស្សរតទ្វិត ១ ។

តទ្វិតទាំង ១៣ នេះមានបច្ច័យតែ ១ គឺ “ណ” ចុះតែ បច្ច័យ ១ នេះដូចគ្នាទាំងអស់ ដូច្នេះ ៖

រាគតទ្វិតៈ កសាវេន-វត្ថុ-(វត្ថុ) > កាសាវ^(១) “(សំពត់) ដែលជនជ្រួលកំហើយដោយទឹកចត់” ។

ឥទ្ធិតទ្វិត សូករស្ស-ឥទ្ធិ-មំសំ > សោករំ “សាច់នេះនៃ ជ្រូក” ឬ (សាច់) “នេះជាសាច់នៃជ្រូក” ។

កវតទ្វិតៈ ឧទុម្ពរស្ស-អវិទូរ-កវំ-វិមានំ > ឧទុម្ពរំ “វិមានកើតក្នុងទីជិតនៃដើមល្វា” ។

១ តាមដំណើរវិគ្គហៈ ថា កសាវេន-វត្ថុ > កាសាវំ (វត្ថុ) ។

ជាតតទ្ធិតៈ មគធ-ជាតោ > មគធោ (ជនោ) “(ជន)
កើតហើយក្នុងដែនមគធៈ” ។

អាគតតទ្ធិតៈ មគធស្មា-អាគតោ > មគធោ (ជនោ)
“(ជន) មកហើយអំពីដែនមគធៈ”

និយុត្តតទ្ធិតៈ កត្តិកាយ-និយុត្តោ-(មាសោ) > កត្តិកោ^(១)
“(ខែ) ប្រកបដោយកត្តិកាឫក្ស” = (ខែកត្តិក)” ។

ទេវតាតទ្ធិតៈ ពុទ្ធោ-អស្ស-ទេវតា’តិ > ពុទ្ធោ (ជនោ)
“(ជន) មានព្រះពុទ្ធជាទេវតា” ។

អវេច្ចធិតេតទ្ធិតៈ សំវេច្ចរំ-អវេច្ច-អធិតេ > សំវេច្ចរោ
(ជនោ) “(ជន) ពិចារណាហើយរៀននូវឆ្នាំ” ។

វិសយតទ្ធិតៈ កុន្តានំ-វិសយោ-(ទេសោ) > កុន្តោ^(៣)
“(ប្រទេស) ជាទីនៅនៃសត្វក្រៀល ។

សន្តិតទ្ធិតៈ ឧទុម្ពរា-អស្មី-(បទេសេ)-សន្តិ > ឧទុម្ពរោ^(៤)
“(ប្រទេស) មានដើមល្វា” ។

១ តាមដំណើរវិគ្គហៈថា កត្តិកាយ-និយុត្តោ > កត្តិកោ (មាសោ) ។

២ នាមនាមប្រើដូចគុណនាម ។ ៣ កុន្តានំ-វិសយោ > កុន្តោ

(ទេសោ) ។ ៤ ឧទុម្ពរា-អស្មី-សន្តិ’តិ > ឧទុម្ពរោ (បទេសោ) ។

និព្វត្តតទ្ធិតៈ សាគរេហិ - (រាជកុមារេហិ) - និព្វត្តោតិ >
សាគរោ (សមុទ្ធោ) “(សមុទ្ធ) កើតហើយដោយសារ (ព្រះរាជ-
កុមារ) ជាបុត្រនៃស្តេចសគរៈ^(១)” ។

និវាសតទ្ធិតៈ មគធោ-អស្ស-និវាសោតិ > មាគធោ
(ជនោ) “(ជន) មានដែនមគធៈជាទីនៅអាស្រ័យ” ។

ឥស្សរតទ្ធិតៈ មបុរាយ-ឥស្សរោ > មាបុរោ (ជនោ)
“(ជន) ជាឥស្សរៈ ក្នុងនគរមបុរា” ។

ជាតាទិតទ្ធិត

[១៤៣] បច្ច័យសម្រាប់ចុះក្នុងជាតាទិតទ្ធិតមាន ៤ គឺ ឥម,
ឥយ, ឥក, កិយ ។ ពាក្យថា “ជាតាទិតទ្ធិត” នេះ គ្រាន់តែ
ជាឈ្មោះដើមនៃប្រភេទរបស់សាមញ្ញតទ្ធិតប៉ុណ្ណោះ មិនមែន
ជាឈ្មោះតទ្ធិតមួយយ៉ាងដោយដាច់ខាតតែម្នាក់ឯងទេ, ដល់
ញែកឈ្មោះចេញដោយឡែកទៅ, តទ្ធិតនេះចេញទៅជាឈ្មោះ
មាន ៣ យ៉ាង គឺ ជាតតទ្ធិត ១ និយុត្តតទ្ធិត ១ អត្ថិតទ្ធិត ១ ។

១ ក្នុងរឿងរាមាយណៈ (ជារឿងព្រេង យូរអង្វែងណាស់ទៅហើយ)
ថា សមុទ្ធបានជាហៅថា “សាគរ” ពីព្រោះកើតដោយសារពួក
ព្រះរាជកុមារជាបុត្រនៃស្តេចសគរៈកេណ្ឌពលឲ្យជីក ។

ជាតតទ្ធិតចុះបានបច្ច័យ ២ គឺ ឥម ឥយ ។ ឥមៈ
បុរេ-ជាតោ > បុរិមោ (ជនោ) “(ជន) កើតហើយក្នុងកាលមុន”,
មជ្ឈេ-ជាតា > មជ្ឈិមា (ឥត្ថី) “(ស្រី) កើតហើយក្នុងកណ្តាល”,
បច្ឆា-ជាតំ > បច្ឆិមំ (ធនំ) “(ទ្រព្យ) កើតហើយក្នុងខាងក្រោយ”,
គោប្បេ-ជាតោ > គោប្បិមោ (រោគោ) “(រោគ) កើតត្រង់កជើង” ។
ឥយៈ មនុស្សជាតិយា^(១)-ជាតោ > មនុស្សជាតិយោ (សត្តោ)
“(សត្វ) កើតហើយដោយជាតិនៃមនុស្ស”, ហត្ថិជាតិយា-ជា-
តោ > ហត្ថិជាតិយោ (សត្តោ) “(សត្វ) កើតហើយដោយជាតិ
នៃជំរី” ។

និយុត្តតទ្ធិតចុះបានគ្រប់ទាំង ៤ បច្ច័យ ។ ឥមៈ អន្តេ-
និយុត្តោ > អន្តិមោ (ជនោ) “(ជន) ប្រកបហើយក្នុងទីបំផុត” ។
ឥយៈ អន្តេ-និយុត្តោ > អន្តិយោ (ជនោ) ។ ឥកៈ អន្តេ-
និយុត្តោ > អន្តិកោ (ជនោ) ។ កិយៈ អន្តេ - និយុត្តោ > អន្ត-

១ សព្វប្រកបដោយបទសមាសយ៉ាងនេះ, បើចង់ញែកឲ្យឃើញ
ដោយឡែក, ត្រូវចង់វិគ្គហៈសមាសសិន, ដូចបទនេះ ចងថា
មនុស្សានំ-ជាតិ > មនុស្សជាតិ (ឆដ្ឋីតប្បុរិស) ។

កិយោ (ជនោ) “(ជន) ប្រកបក្នុងងងឹត”, ជច្ចន្តេ^(១)-និយុត្តោ >
ជច្ចន្តកិយោ (ជនោ) “(ជន) (ប្រកបក្នុងងងឹតអំពីកំណើត =
(ខ្វាក់អំពីកំណើត) ។

អត្ថិតទ្ធិតចុះបានបច្ច័យ ៣ គឺ ឥម, ឥយ, ឥក ។ ឥមៈ
បុត្តោ - យស្ស - អត្ថីតិ > បុត្តិមោ (បុរិសោ) “ (បុរស) មាន
កូន” ។ ឥយៈ បុត្តោ - យស្សា - អត្ថីតិ > បុត្តិយា (ឥត្ថី)
“(ស្ត្រី មានកូន” ចុះអា-បច្ច័យផង) ។ ឥកៈ បុត្តោ - យស្ស-
អត្ថីតិ > បុត្តិកំ (កុលំ) “(ត្រកូល) មានកូន” ។

សមូហតទ្ធិត

[១៤៤] ក្នុងសមូហតទ្ធិតមានបច្ច័យ ៣ គឺ កណ៍^(២), ណ, តា ។
កណៈ រាជបុត្តានំ^(២) - សមូហោ > រាជបុត្តកោ “ប្រជុំនៃរាជ-
បុត្រ” ឬ “ពួកនៃរាជបុត្រ”, មនុស្សានំ - សមូហោ > មនុស្សកោ
“ប្រជុំនៃមនុស្ស” ឬ “ពួកនៃមនុស្ស”, មយូរានំ - សមូហោ >
មាយូរកោ “ហ្វូងនៃក្លោក” ។

១ ចងវិគ្គហៈបញ្ចមិតប្បវិសសមាសថា ជាតិយា-អន្លោ > ជច្ចន្តោ
“ងងឹតពីកំណើត” រូបសិទ្ធិ, ជាតិ+អន្ល, តិ > ច, ច > ច្ច, ជា > ជ,
ជច្ច + អន្ល > ជច្ចន្ត ។ ២ ក្នុងកថាយនបករណ៍អក្សរតូមាថា កំណ ។
៣ ចងវិគ្គហៈឆដ្ឋិតប្បវិសសមាសថា រញ្ជោ-បុត្តា > រាជបុត្តា ។

ណៈ រាជបុត្តានំ - សមូហោ > រាជបុត្តោ, មនុស្សានំ-
សមូហោ > មនុស្សោ, មយូរានំ - សមូហោ > មាយូរោ (ប្រែដូច
ខាង កណៈ-បច្ច័យដែរ) ។

តា^(១) តាមានំ - សមូហោ > តាមតា “ប្រជុំនៃស្រុក”,
ជនានំ - សមូហោ > ជនតា “ប្រជុំនៃជន”, ពន្ធនំ - សមូហោ
ពន្ធតា “ប្រជុំនៃផ្ដៅពង្ស”, សហាយានំ - សមូហោ > សហាយតា
“ប្រជុំនៃសំឡាញ់” (ជាឥត្តិលិង្គ) ។

ហេតុតទ្ធិត

[១៤៥] ក្នុងឋានតទ្ធិតមានបច្ច័យតែ ១ គឺ “ព្យាយ” ២.
មទនស្ស - ឋានំ > មទនីយំ “ហេតុជាទីតាំងនៃសេចក្ដីស្រវឹង”,

១ ក្នុងបករណៈជាច្រើន ប្រាប់ថា សព្វថា ទេវតា, ធម្មតា, បារមីតា
ក៏ចុះតា-បច្ច័យនេះដែរ, ប៉ុន្តែចុះក្នុង សកត្ថៈ “អត្ថរបស់ខ្លួន” គឺគ្រាន់
តែចុះមកដើម្បីបំបែរសព្វដែលជាបុលិង្គ ឬ នបុលសកលិង្គ ឲ្យក្លាយ
មកជាឥត្តិលិង្គ ឬក៏សព្វដែលជាឥត្តិលិង្គស្រាប់ ចុះបច្ច័យនេះមក
ដើម្បីឲ្យប្លែកជាងលំនាំដើមប៉ុណ្ណោះ ។ លោកប្រាប់ដំណើរសកត្ថៈ
នោះដូច្នេះថា “ទេវោ ឯវ ទេវតា, ធម្មោ ឯវ ធម្មតា, បារមី ឯវ បារមី-
តា” សេចក្ដីថា “សព្វថា ទេវតា, ធម្មតា, បារមីតា ក៏ដូច
គ្នានឹងសព្វថា ទេវោ, ធម្មោ, បារមី ដែរ” ។ ឲ្យចុះ “និ” បច្ច័យក្នុង
សកត្ថៈថែមមកទៀតជា “ទេវតានិ” ដើម្បីឲ្យក្លាយជានបុលសកលិង្គក៏
មាន, លោកប្រាប់សកត្ថៈ របស់និ-បច្ច័យថា “ទេវតា ឯវ ទេវតានិ”,
សព្វថា ទេវតានិ ក៏ដូចគ្នានឹងសព្វថា ទេវតា ដែរ ឬថា សព្វថា
ទេវតានិ ក៏គឺសព្វថា ទេវតា ហ្នឹងឯង ។

ពន្ធនស្ស - ឋានំ > ពន្ធនីយំ “ហេតុជាទីតាំងនៃកិរិយាចង”, ទុស្ស-
នស្ស - ឋានំ > ទុស្សនីយំ “ហេតុជាទីតាំងនៃសេចក្តីប្រទូស្ត” ។

ក្នុងបករណៈឯទៀតក្រៅពីកថាយនៈ មានសទ្ធីនីតិបករណ៍
ជាដើមប្រាប់ថាបច្ច័យ ២ គឺ “ឡាយ, ឯយ្យ” ចុះក្នុងអត្ថ ៣ យ៉ាង
គឺ “ហិត, ភវ, អរហ” ។ ឡាយ ចុះក្នុងហិតៈ ឧបាទានានំ-
ហិតំ > ឧបាទានីយំ “ធម្មជាតិជាគ្រឿងទំនុកបម្រុងដល់ឧបាទាន
ឬ “សេចក្តីទំនុកបម្រុងដល់ឧបាទាន” (ឈ្មោះហិតតទ្ធិត) ។
ឡាយ ចុះក្នុងភវៈ ឧទេវ - ភវំ > ឧទេវិយំ (ភោជនំ) “(ភោជន)
មានក្នុងពោះ = (អាហារថ្មី)” (ឈ្មោះភវតទ្ធិត) ។ ឡាយ និង
ឯយ្យ ចុះក្នុងអរហៈ បូជនំ - អរហតីតិ > បូជនីយោ, បូជនេយ្យា
(ជនោ) “(ជន) គួរនូវកិរិយាបូជា” ឬ “(ជន) គួរ (ដើម្បីទទួល)
នូវកិរិយាបូជា”, បូជនស្ស - អរហតីតិ - វា > បូជនីយោ, បូជ-
នេយ្យា (ជនោ) “ម្យ៉ាងទៀតថា (ជន) គួរដល់កិរិយាបូជា”
(ឈ្មោះអរហតិតទ្ធិត ឬ ហៅត្រឹមតែ អរហតទ្ធិតក៏បាន) ។

ឧបមាតទ្ធិត

[១៤៦] ក្នុងឧបមាតទ្ធិតមានបច្ច័យតែ ១ គឺ “អាយិតត្ថំ”
 ឧ. ធូមោ វិយ - ទិស្សតី - អទុំ - វត្ថុ - តទិទំ > ធូមាយិតត្ថំ^(១) “(វត្ថុ)
 ប្រាកដដូចជាផ្សែង”, តិមិរំ វិយ - ទិស្សតី - អទុំ - វត្ថុ - តទិទំ > តិមិ-
 រាយិតត្ថំ^(១) (វត្ថុ) ប្រាកដដូចជាអំពូ ។

និស្សិតតទ្ធិត

[១៤៧] ក្នុងនិស្សិតតទ្ធិតមានបច្ច័យតែ ១ គឺ “ល” ចុះក្នុង
 អត្ថ ២ យ៉ាង គឺ និស្សិត និង ឋានៈ ។

ល ចុះក្នុង និស្សិតៈ ទុដ្ឋំ-និស្សិតំ > ទុដ្ឋល្លំ (កម្មំ) “(កម្ម)
 អាស្រ័យហើយនូវសេចក្តីអាក្រក់” (ចុះល - អាគម), វេទំ - និស្សិ-
 តំ > វេទល្លំ (ធម្មជាតំ) “(ធម្មជាត) អាស្រ័យហើយនូវប្រាជ្ញា”
 (ឈ្មោះនិស្សិតតទ្ធិត) ។

១ ចងវិគ្គហៈថាៈ ធូមោ-វិយ-ទិស្សតី-តិ > ធូមាយិតត្ថំ (វត្ថុ), តិមិរំ-
 វិយ-ទិស្សតី-តិ > តិមិរាយិតត្ថំ (វត្ថុ) តែត្រឹមប៉ុណ្ណេះក៏បាន ។

ល ចុះក្នុងឋានៈ ទុដ្ឋស្ស - ឋានំ > ទុដ្ឋល្អំ “ហេតុជាទី
តាំងនៃសេចក្តីអាក្រក់”, វេទស្ស - ឋានំ > វេទល្អំ “ហេតុជាទី
តាំងនៃប្រាជ្ញា” (ឈ្មោះឋានតទ្ធិត) ។

ពហុលតទ្ធិត

[១៤៨] ក្នុងពហុលតទ្ធិតមានបច្ច័យតែ ១ គឺ “អាលុ”
ចុះក្នុងអត្ថ ២ យ៉ាង គឺ បកតិ និង ពហុល ។

អាលុ ចុះក្នុងបកតិៈ អភិជ្ឈា - អស្ស - បកតិ > អភិជ្ឈាលុ
(ជនោ) “(ជន) មានអភិជ្ឈាជាប្រក្រតី”, សីតំ - ឯត្ថ - បកតិ >
សីតាលុ (បទេសោ) “(ប្រទេស) មានត្រជាក់ជាប្រក្រតី”,
ធជោ - ឯត្ថ - បកតិ^(១) > ធជាលុ (បាសាទោ) “(ប្រាសាទ) មាន
ទង់ជាប្រក្រតី” (ឈ្មោះបកតិតទ្ធិត) ។

អាលុ ចុះក្នុងពហុលៈ អភិជ្ឈា - អស្ស - ពហុលា >
អភិជ្ឈាលុ (ជនោ) “(ជន) មានអភិជ្ឈាច្រើន”, សីតំ - ឯត្ថ - ព -
ហុលំ > សីតាលុ (បទេសោ) “(ប្រទេស) មានត្រជាក់ច្រើន”

១ សាធារណនាមនាម ឥ. ប្រើដូចគុណនាម ។

ធជោ - ឯត្ថ - ពហុលោ > ធជាលុ (បាសាទោ) “(ប្រាសាទ) មាន
ទង់ច្រើន” (ឈ្មោះពហុលតទ្ធិត) ។

សេដ្ឋតទ្ធិត

[១៤៩] ក្នុងសេដ្ឋតទ្ធិតមានបច្ច័យ ៥ គឺ តវ, តម,
តិយិស្សក, តិយ, តិដ្ឋ ។

តវៈ បាបតរោ “(ជន) លាមកដោយវិសេស = លាមក
ជាង, លាមកយ៉ាងល្មម”, បណ្ឌិតតរោ “(ជន) ជាបណ្ឌិតដោយ
វិសេស = (ជាបណ្ឌិតយ៉ាងល្មម”, នីចតរំ “... ទាបជាង”,
បណ្ឌិតតរំ “... ថ្លៃថ្លាជាង”, ខុទ្ទកតរោ “... តូចជាង” ។

តមៈ បាបតមោ “... លាមកបំផុត, អាក្រក់បំផុត...”,
មហន្តតមោ “... ធំបំផុត ...”, ឧច្ចតមំ “... ខ្ពស់បំផុត...”,
បណ្ឌិតតមោ “... ថ្លៃថ្លាបំផុត ...” ។

តិយិស្សកៈ បាបិយិស្សកោ “(ជន) លាមកដោយវិសេស =
(លាមកយ៉ាងល្មម)” ។ តិយិស្សកនេះ^(៣) មិនសូវប្រើទេ ។

១ ក្នុងកថាយនបករណ៍អក្សរភូមាថា “ឥសិក” ខ. បាបិសិកោ ។

ឥយៈ បាបិយោ "... លាមកដោយវិសេស = (លាមក
យ៉ាងល្មម)", កនិយោ "... តូចជាង" (តាំង អប្ប "តូច" ហើយ
ផ្លាស់ អប្ប ជា កំណ, ផ្លាស់ ណ របស់ កំណ ជា "ន",
កំន + ឥយ > កនិយ), សេយ្យោ "...ប្រសើរជាង" (តាំង ប-
សដ្ឋ "ប្រសើរ" ហើយផ្លាស់ បសដ្ឋ ជា "ស" វិការៈ ឥ របស់
ឥយ ជា "ឯ" តម្រួត យ ជា "យ្យ", ស + ឯយ្យ > សេយ្យ),
ជេយ្យោ "... ចម្រើនជាង" ឬ "...ប្រសើរជាង" (តាំង វុឌ្ឍ
"ចម្រើន" ឬតាំង បសដ្ឋ "ប្រសើរ" ក៏បាន, ផ្លាស់វុឌ្ឍ ឬ បសដ្ឋ
ជា "ជ", ផ្លាស់ ឥ របស់ ឥយ ជា "ឯ", តម្រួត យ ជា "យ្យ",
ជ + ឯយ្យ > ជេយ្យ) ។

ឥដ្ឋៈ បាបិដ្ឋោ "...លាមកបំផុត...", កនិដ្ឋោ "...តូច
បំផុត...", សេដ្ឋោ "...ប្រសើរបំផុត...", ជេដ្ឋោ "...ចម្រើន
បំផុត...", ឬ "...ប្រសើរបំផុត...", (បែបរូបសិទ្ធិ មើលខាង
ឥយ-បច្ច័យ) ។

តវ, ឥយិស្សក, ឥយ ៣ នេះសម្រាប់ចុះក្នុងវិសេសគុណ-
សព្ទ, តម, ឥដ្ឋ ២ នេះសម្រាប់ចុះក្នុងអតិវិសេសគុណសព្ទ,

តាមន័យដែលបាននិយាយក្នុងនាមនិទ្ទេស ត្រង់លេខ ៤១ និង ៤២ រួចហើយ ។

បែបតាំងវិគ្គហៈខាង តរ, ឥយិស្សក, ឥយ ដូច្នេះ សព្វ-
ឥមេ-បាបា-អយ-មិមេសំ វិសេសេន-បាបា^១ តិ > បាបតរោ, បា-
បិយិស្សកោ, បាបិយោ (ជនោ) “ជនទាំងឡាយនេះ ទាំងអស់គ្នា
លាមក, ជននេះ លាមក ដោយវិសេស (ប្លែក) ជាងជនទាំង-
ឡាយនេះ, ព្រោះហេតុនោះ (សោ - ជនោ ជននោះ) ឈ្មោះបា-
បតរោ ឈ្មោះបាបិយិស្សកោ, ឈ្មោះបាបិយោ” (ជន) “លាមក
ប្លែកជាងជនទាំងនេះ = (អាក្រក់ជាងគេ)” ។

បែបតាំងវិគ្គហៈខាង តម, ឥដ្ឋ ដូច្នេះ អយញ្ច - បាបា-
អយញ្ច - បាបា- សព្វ - ឥមេ - បាបា - អយ - មិមេសំ វិសេសេន-
បាបា^(១) តិ > បាបតមោ, បាបិដ្ឋោ (ជនោ) “ជននេះ ក៏លា-
១ វិគ្គហៈទាំង ២ បែបនេះ ចង់ផ្សេងពីគ្នា ដើម្បីឲ្យឃើញដំណើរ
សេចក្តីរបស់វិសេសគុណនាម និងអតិវិសេសគុណនាម ដែលប្លែកគ្នា
ប៉ុន្តែក្នុងបករណៈទាំងពួង ជួនណាមួយប្រើវិគ្គហៈតែបែបមួយ
ដូចគ្នា គឺបណ្តាវិគ្គហៈទាំង ២ បែបនេះ តាមតែយកបែបណាប្រើក៏
បាន(ច្រើនឃើញប្រើតែបែបវិគ្គហៈខាងលើ) ។

មក ជននេះ ក៏លាមក, ជនទាំងឡាយនេះ ទាំងអស់គ្នា លាមក,
ជននេះ លាមក ដោយប្លែក ជាងជនទាំងឡាយនេះ ព្រោះ
ហេតុដូច្នេះ (សោ - ជននោះ) ឈ្មោះបាបតមា, ឈ្មោះ
បាបិដ្ឋោ “(ជន) លាមកបំផុតជាងជនទាំងអស់នេះ =
(លាមកបំផុត, អាក្រក់ផ្តាច់)” ។

តទស្សត្តិតទ្ធិត

[១៥០] ក្នុងតទស្សត្តិតទ្ធិតមានបច្ច័យ ៩ គឺ វី, ស^(១), សី,
តក, ល្ល, រ, វន្ត, មន្ត, ណ ។ តទស្សត្តិតទ្ធិតនេះ មានបែបចង
វិគ្គហៈពីរយ៉ាង គឺ ចងដោយប្រើអាខ្យាតបទក្នុងវិគ្គហៈជា “អត្ថិ”
ម្យ៉ាង, ជា “វិជ្ជតិ” ម្យ៉ាង, បើចងដោយ អត្ថិ ហៅថា អត្ថិតទ្ធិត,
ចងដោយ វិជ្ជតិ ហៅថា វិជ្ជតិតទ្ធិត, ប្រែថា “មាន” ដូចគ្នា^(២) ។

១ ក្នុងកថាយនបករណ៍ថាៈ សោ បច្ចយោ, ពាក្យមេសូត្រសម្រាយ
ច្រើនតែថា “ចុះសោ-បច្ចយ...” ពាក្យមេសូត្រនោះច្រឡំទេ, កុំប្រែថា
“បច្ចយ គឺ សោ” ប្រែថា “បច្ចយ គឺ ស” ដូច្នេះទើបត្រូវ, ពីព្រោះ
បច្ចយនេះជា តិលិដ្ឋិកៈ ហៅសោ-បច្ចយ ដូចម្តេចបាន ។ ២ បើមាន
ដំណើរសេចក្តីជាសម្ពន្ធគងដើម្បីត្រូវចងវិគ្គហៈជាអត្ថិតទ្ធិត, បើមានលំនាំ
សេចក្តីប្រាប់ទី ត្រូវចងវិគ្គហៈជាវិជ្ជតិតទ្ធិត, តែបើសព្វមានទំនង
សេចក្តីដែលគួរប្រើបានទាំង ២ យ៉ាង នោះតាមតែចងវិគ្គហៈខាង
ណាក៏បាន, ឯវិគ្គហៈដែលចងក្នុងទីនេះ គ្រាន់តែជាបែបឲ្យយល់ក្នុង
ដំណើរនៃការសិក្សាប៉ុណ្ណោះ ។

នឹងចងវិគ្គហៈខាង វិជ្ជតិ តែបីឧទាហរណ៍ឲ្យឃើញជាបែប, ក្រៅពីនោះចងជា អត្ថិ ទាំងអស់ ។

វិៈ មេធា - យស្ស - អត្ថិ'តិ > មេធាវី (ជនោ) "(ជន) មានប្រាជ្ញា", មេធា - យស្សា - អត្ថិ'តិ > មេធាវិនី (ឥត្ថិ) "ស្រ្តី" មានប្រាជ្ញា " (ចុះឥនី បច្ច័យមកផង), មេធា - យស្ស^(១) - អត្ថិ' តិ > មេធាវី (កុលំ) "(ត្រកូល) មានប្រាជ្ញា" (ស្សៈវ្យាជាតិ) ។ មេធា - តស្មី-វិជ្ជតិ'តិ > មេធាវី (ជនោ) "(ជន) មានប្រាជ្ញា", មេធា - តស្សំ-វិជ្ជតិ'តិ > មេធាវិនី (ឥត្ថិ) "ស្រ្តី" មានប្រាជ្ញា, មេធា - តស្មី-វិជ្ជតិ'តិ > មេធាវី (កុលំ) "(ត្រកូល) មានប្រាជ្ញា", ។ មាយា-យស្ស - អត្ថិ'តិ > មាយាវី (ជនោ) "(ជន) មានមាយា" ។

សៈ សុមេធា - យស្ស - អត្ថិ'តិ > សុមេធសោ (ជនោ) "(ជន) មានប្រាជ្ញាល្អ", (ឥ. ចុះអា-បច្ច័យមកផងជា សុមេធសា, នបំ, សុមេធសំ) ។

សិៈ តបោ - យស្ស - អត្ថិ'តិ > តបសី (ជនោ) "(ជន) មានតបៈ", តេជោ - យស្ស - អត្ថិ'តិ > តេជសី (ជនោ) "(ជន) មាន

១ ត្រង់កន្លែងនេះ ប្រើសព្ទនាម ៤ សព្ទគឺ "យ, ត, ឯត, ឥម," តាមត្រូវការ ។

តេជះ", យសោ - យស្ស - អត្ថីតិ > យសសី (ជនោ) "(ជន) មានយស" (ឥ. តបសិនី, តេជសិនី យសសិនី, នបំ. តបសិ- តេជសិ, យសសិ) ។

តិកៈ ទណ្ឌោ - យស្ស - អត្ថីតិ > ទណ្ឌិកោ (ជនោ) "(ជន) មានឈើច្រត់", មាលា - យស្ស - អត្ថីតិ > មាលិកោ (ជនោ) "(ជន) មានផ្កាកម្រង" (ឥ. ទណ្ឌិកា, មាលិកា, នបំ- ទណ្ឌិកំ, មាលិកំ) ។

ឡៈ ទណ្ឌោ - យស្ស - អត្ថីតិ > ទណ្ឌី (ជនោ), មាលា- យស្ស - អត្ថីតិ > មាលី (ជនោ) ។ សុខំ - យស្ស - អត្ថីតិ > សុខី (ជនោ) "(ជន) មានសេចក្តីសុខ" (ឥ. ទណ្ឌិនី, មាលិនី, សុខិនី, នបំ. ទណ្ឌិ, មាលិ, សុខិ) ។

វៈ មធ្ម - យស្ស - អត្ថីតិ > មធ្មោ (បូរោ) "(នំ) មានទឹកឃ្មុំ = (នំមានរសផ្អែម)", កុញ្ញោ - យស្ស - អត្ថីតិ > កុញ្ញោ (សត្វោ) "(សត្វ) មានប្រមោយ = (កុញ្ញរ, ជំរី)", សុសិ^(១) - យស្ស - អត្ថីតិ

១ ឥត្ថិលិង្គ ក្នុងអភិធានយុទ្ធិបិកា ថា សុសី "ប្រហោង, រន្ធ, ព្រង់ ចន្លោះ" គឺលោកទីយៈ ឥ-បថ្វិយ (ក្រិត) ជា ល្អ ។

សុសិរោ (រុក្ខា) “(ឈើ) មានប្រហោង”, (តី, មធ្យ, ..., នប៉ុ. មធ្យ, ...) ។

វន្តៈ គុណា - យស្ស - អត្ថីតិ > គុណា (ជនោ) “(ជន) មានគុណ”, បញ្ញា - យស្ស - អត្ថីតិ > បញ្ញា (ជនោ) “(ជន) មានប្រាជ្ញា”, (វស្សៈ អា របស់បញ្ញាជា អ), សីលំ - យស្ស - អត្ថីតិ > សីលា (ជនោ) “(ជន) មានសីល”, (តី - គុណវន្ត្ត, គុណវតី, ..., នប៉ុ. គុណវន្ត្ត, គុណវំ, ...) ។

មន្តៈ សតិ - យស្ស - អត្ថីតិ > សតិមា (ជនោ) “(ជន) មានស្មារតី”, ពន្ត - យស្ស - អត្ថីតិ > ពន្តមា (ជនោ) “(ជន) មានផោពង្ស”, អាយុ - យស្ស - អត្ថីតិ > អាយស្មា (ភិក្ខុ) “(ភិក្ខុ) មានអាយុ” (ផ្លាស់ ឧ របស់អាយុជា អស, អាយ + អស > អាយស, អាយស + មន្ត > អាយស្មន្ត) ។ (តី. សតិមន្ត្ត, សតិមតី, ..., នប៉ុ. សតិមន្ត្ត, សតិមំ, ...) ។

សព្វដែលមានទីបំផុតជា អ ឬ អា ដូច គុណ, សីល, បញ្ញា ជាដើម ត្រូវចុះវន្ត - បច្ច័យ, សព្វដែលមានទីបំផុត

ជា ត ឬ ខ ដូច សតិ, ពន្ធ ជាដើម ត្រូវចុះមន្ត - បច្ច័យ (មើល ក្នុងនាមនិទ្ទេស ត្រង់លេខ ៨០) ។ ក្នុងបករណៈឯទៀតក្រៅពី កញ្ញាយនៈ មានសទ្ធិនីតិបករណ៍ជាដើមថាសព្វ គឺ បុត្តិមា “(ជន) មានកូន” បាបិមា “(ជន) មានបាប” ចន្ទិមា^(១) “(ចន្ទទេវបុត្រ) មានចន្ទវិមាន” ចុះឥមន្ត - បច្ច័យ ។

ណៈ សទ្ធា - យស្ស - អត្ថីតិ > សទ្ធា (ជនោ) “(ជន) មានសទ្ធា”, បញ្ញា - យស្ស - អត្ថីតិ > បញ្ញា (ជនោ) “(ជន) មានប្រាជ្ញា”, អមច្ចរំ - យស្ស - អត្ថីតិ > អមច្ចរោ^(២) (ជនោ) “(ជន) មានសេចក្តីមិនកំណាញ់”, (ត. សទ្ធា, បញ្ញា,..., នបុស្សំ, បញ្ញំ,...) ។

បកតិវិច្ឆិត

[១៥១] ក្នុងបកតិវិច្ឆិតមានបច្ច័យតែ ១ គឺ “ម” ចុះក្នុង អត្ថ ២ យ៉ាង គឺ បកតិ និង វិការ ។

១ វិគ្គហៈថាៈ ចន្ទវិមានំ - អស្ស - អត្ថីតិ > ចន្ទិមា (ចន្ទទេវបុត្រោ), ម្យ៉ាងទៀតថា ចន្ទសំខាតោ ចន្ទោ - អស្ស - អត្ថីតិ > ចន្ទិមា (ចន្ទទេវបុត្រោ) ។ សព្វនេះជូនប្រើចំពោះចន្ទវិមានតែម្តងវិគ្គហៈថាៈ ចន្ទោ - អស្សី - វិជ្ជតីតិ > ចន្ទិមំ (វិមានំ) “(វិមាន) មានព្រះចន្ទ” ។
២ មិនព្រឹទ្ធិ ។

មយ ចុះក្នុងបកតិៈ សុវណ្ណន - បកតំ > សោវណ្ណមយំ
(ភាជនំ) “(ភាជនំ) ដែលជនធ្វើហើយដោយមាស = (ភាជនំ
មាស)”, មត្តិកាយ - បកតំ > មត្តិកាមយំ (ភាជនំ) “(ភាជនំ)
ដែលជនធ្វើហើយដោយដីស្អិត=(ភាជនំដី)”, រជតេន - បកតោ >
រជតមយោ (សរោ) “(ផ្តិល) ដែលជនធ្វើហើយដោយប្រាក់ =
(ផ្តិលប្រាក់)”, អយសា - បកតោ > អយមយោ^(១) “(បត្តោ)
(បាត្រ) ដែលជនធ្វើហើយដោយដែក = (បាត្រដែក)”, ទារុនា-
បកតា > ទារុមយា (សាលា) “(សាលា) ដែលជនធ្វើហើយ
ដោយឈើ = (សាលាឈើ)”, គាវេន - បកតំ > គោមយំ (កវីសំ)
“(កវីស) ដែលគោធ្វើហើយ = (អាចម៍គោ)” ។

មយ ចុះក្នុងវិការៈ សុវណ្ណស្ស - វិការោ^(២) > សោវណ្ណមយំ
(ភាជនំ) “(ភាជនំ) ជាវិការៈនៃមាស = (ភាជនំមាស)”, កន-
កស្ស - វិការោ > កនកមយំ (ទេវតាវិមានំ) “(វិមាននៃទេវតា)

១ ផ្លាស់ អ របស់ យ នៃ អយ ជា ឱ តាមដំណើរមនោគណសព្ទ
(មើលនាមនិទ្ទេសត្រង់លេខ ៨៦) ។ ២ វិការោ ប្រែថា “កិរិយាធ្វើ
ប្លែក ជាសាធារណនាមនាម ប៉ុ. តែក្នុងទីនេះប្រើដូចគុណនាម ។

ជាវិការៈនៃមាស", ឥដ្ឋកាយ - វិការោ > ឥដ្ឋកាមយោ^(១) (បូបោ)
“(សូប) ជាវិការៈនៃឥដ្ឋ = (សូបឥដ្ឋ, ចេតិយឥដ្ឋ) ។

សព្វដែលចុះមយ - បច្ច័យនេះ កាលបើរួមចូលជាបទសមាស
ជាមួយនឹងនាមសព្វឯទៀត ត្រូវលុបបំបាត់ មយ ចេញក៏មាន
ឧ. កនកមយំ - វិមាទំ > កនកវិមាទំ “វិមានដែលបុញ្ញកម្មធ្វើហើយ
ដោយមាស” ឬ “វិមានជាវិការៈនៃមាស = (វិមានមាស)”
(វិសេសនបុព្វបទកម្មធារយសមាស ជា មជ្ឈេលោប) ។

បូរណតទ្ធិត

[១៥១] ក្នុងបូរណតទ្ធិតមានបច្ច័យ ៥ គឺ តិយ, ថ, ប, ម, អ^(២)
ហៅថា បូរណបច្ច័យ ។ បច្ច័យទាំង ៥ នេះ សម្រាប់ចុះផ្សំ
ជាមួយនឹងបកតិសំខ្យាតាំងពីទ្វី^(៣) ជាដើមរៀងទៅ បំបែរបកតិ-
សំខ្យាឲ្យក្លាយជាបូរណសំខ្យា ដូចបាននិយាយក្នុងនាមនិទ្ទេស

១ ក្នុងបករណៈខ្លះប្រាប់ថា មយ - បច្ច័យចុះក្នុងអត្ថឯទៀត មាន
និព្វត្ត ជាដើម ក៏បាន ឧ. គោតោ - និព្វត្តំ > គោមយំ (ករីសំ) “(ករីស)
កើតហើយអំពីគោ = (អាចម៍គោ)” ឈ្មោះ និព្វត្តតទ្ធិត ។ ២
មើលលេខយោងក្នុងនាមនិទ្ទេស ត្រង់បូរណសំខ្យា ។ ៣ ត្រង់ ឯក
“១”, បើតាមដំណើរសំខ្យា, គួរតែផ្សំ ឯក និង ម - បច្ច័យ ជា “ឯកម”
ដូច្នេះ ប៉ុន្តែក្នុងបាឡីភាសាមិនប្រើយ៉ាងនេះទេ ត្រង់កន្លែង ឯក
លោកយក បប - សព្វផ្សំនឹង ម - បច្ច័យជា “បបម” ប្រែថា “ជា
ដំបូង” ឬថា “ទី១” មកប្រើជំនួសវិញ (មើលនាមនិទ្ទេសត្រង់
លេខ ១០៧) ។

តាំងពីលេខ ១០៧ ដល់លេខ ១១០ នោះហើយ, ក្នុងនិទ្ទេសនេះ បុរណសំខ្យានុះឯង ហៅថា បុរណតទ្ធិត ។ ប៉ុន្តែ, បណ្តាបច្ច័យ ទាំង ៥ នុះ បច្ច័យមួយ ៗ មិនមែនសុទ្ធតែត្រូវចុះបានរាល់សព្វ បកតិសំខ្យានោះទេ, ចុះបានដោយឡែកតាមគួរដល់ការប្រកប, ដូចមានសេចក្តីសង្ខេបតទៅនេះ ៖

តិយៈ ទ្ធិន្នំ - បុរណា > ទុតិយោ (ជនោ) “(ជន) ជាទី ពេញនៃជន ២ នាក់ =(ជនជាគម្រប់ ២ ឬ ជនទី ២)”, ទ្ធិន្នំ-បុរណា > ទុតិយា (ឥត្ថី) “(ស្រី) ជាទីពេញនៃស្រី ២ នាក់ =(ស្រី ជាគម្រប់ ២ ឬ ស្រីទី ២)”, ទ្ធិន្នំ-បុរណំ > ទុតិយំ (ភាជនំ) “ភាជន៍) ជាទីពេញនៃភាជន៍ ២=(ភាជន៍ជាគម្រប់ ២ ឬ ភាជន៍ទី ២)”, (ផ្លាស់ ទ្ធិ ជា ទុ, ឥ. ចុះ អា - បច្ច័យមកផង) ។ តិណ្ណំ - បុរណា > តតិយោ (ជនោ) “(ជន) ជាទីពេញនៃជន ៣ នាក់ =(ជនជាគម្រប់ ៣ ឬ ជនទី ៣), ឥ. តតិយា^(១), នប្បុ. តតិយំ (ផ្លាស់ តិ ជា ត, ឥ, ចុះ អា - បច្ច័យមកផង ។

១ ឥ. តិស្សន្នំ - បុរណា > តតិយា (ឥត្ថី) ។

ចំ: ចតុន្ន័ - បូរណេ > ចតុត្ថា (ជនោ) “(ជន) ជាទីពេញ
នៃជន ៤ នាក់ = (ជនជាគម្រប់ ៤ ឬ ជនទី ៤)”, ឥ. ចតុត្ថី,^(១)
(ចតុត្ថា), នប៉ុ. ចតុត្ថំ (តម្រួត ត លើ ច ជា ត្ថ, ឥ, ចតុត្ថ + ្ន) >
ចតុត្ថី, ចតុត្ថ + អា > ចតុត្ថា) ។

ប៉: ឆន្ន័ - បូរណេ > ឆដ្ឋា^(២) (ជនោ) “(ជន) ជាទីពេញ
នៃជន ៦ នាក់ = ជនជាគម្រប់ ៦ ឬ ជនទី ៦)”, ឥ. ឆដ្ឋី,
(ឆដ្ឋា),
នប៉ុ. ឆដ្ឋំ (តម្រួត ដ លើ ប ជា ដ្ឋ) ។ ចុះ ម - បច្ច័យបែមមក
ទៀតជា ឆដ្ឋម ក៏បានខ្លះ ។

ម: បញ្ចន្ន័ - បូរណេ > បញ្ចមោ (ជនោ) “(ជន) ជាទី
ពេញនៃជន ៥ នាក់ = (ជនជាគម្រប់ ៥ ឬជនទី ៥)”, ឥ. បញ្ចមី,
បញ្ចមា, នប៉ុ. បញ្ចមំ ។ សត្តន្ន័ - បូរណេ > សត្តមោ, ឥ.
សត្តមី, សត្តមា, នប៉ុ. សត្តមំ ។ ល ។ អសំខេយ្យមោ, អសំ-
ខេយ្យមា, អសំខេយ្យមំ ។

១ ឥ. ចតស្សន្ន័ - បូរណី > ចតុត្ថី (ឥត្ថី) ។ ២ ផ្លាស់ ឆ ជា ស ជា
សដ្ឋោ ក៏បានខ្លះប៉ុន្តែត្រង់ ឥ. នឹងប្រើជា សដ្ឋី ដូច្នេះពុំបានឡើយ,
ព្រោះកុំឲ្យប្រឡងនឹង សដ្ឋី “៦០” ។

អ: ប៉ុ ឯកាទសន្នំ - បូរណេ > ឯកាទសោ (បុរិសោ) "(បុរស) ជាទីពេញនៃបុរស ១១ នាក់ = (បុរសគម្រប់ ១១ ឬ បុរសទី ១១)", ឥត្ថី. ឯកាទសន្នំ-បូរណី > ឯកាទសី)ឥត្ថី) "(ស្រី) ជា ទីពេញនៃស្រី ១១ នាក់ = (ស្រីគម្រប់១១ ឬ ស្រីទី ១១)", នប៉ុ. ឯកាទសន្នំ - បូរណំ > ឯកាទសំ (កុលំ) "(ត្រកូល) ជាទី ពេញនៃត្រកូល ១១ = (ត្រកូលគម្រប់១១ ឬ ត្រកូលទី ១១)" ។

បណ្តាបូរណបច្ច័យទាំង ៥ នេះ, តិយ ចុះបានចំពោះ សំខ្យា ២ សព្វគឺ ទ្វិ, តិ ជា តិលិដ្ឋិកៈ, ថ ចុះបានចំពោះតែសំខ្យា ១ សព្វគឺ ចតុ ជា តិលិដ្ឋិកៈ, ប ចុះបានចំពោះតែសំខ្យា ១ សព្វគឺ ឆ ជា តិលិដ្ឋិកៈ, ម ចុះបានតាំងពីត្រឹម បញ្ច រៀងដល់ អសំខេយ្យ, អ ចុះបានចំពោះសំខ្យា ដែលមាន ស ជាទីបំផុតតាំងពី ឯកាទស ជាដើមរៀងទៅ រហូតដល់ បញ្ញាស ជា តិលិដ្ឋិកៈ, ដែលមាន តិ ជាទីបំផុត តាំងពី ឧនវិសតិ ជាដើមរៀងទៅ ត្រូវចុះ ម - បច្ច័យវិញ ។ សំខ្យា

តាំងពីត្រឹម ចតុ ដល់ ទស នោះ ចុះ ថ, ប, ម - បច្ច័យ និងសំខ្យា
 តាំងពី ឯកាទស ជាដើមទៅ ដែលចុះ អ - បច្ច័យរួចហើយ
 ត្រូវចុះ ្លៀ (សាធារណបច្ច័យ សម្រាប់ឥត្តិលិង្គ) ថែមមកទៀត,
 បូរណសំខ្យាប៉ែកខាងឥត្តិលិង្គដែលសល់ពីនោះទាំងប៉ុន្មាន ត្រូវ
 ចុះ អា (សាធារណបច្ច័យ សម្រាប់ឥត្តិលិង្គ) ថែមមក ។

អឌ្ឍ-សព្ទ

បូរណសំខ្យាត្រង់ ទុតិយ, តតិយ ចតុត្ថ បើរួមចូលជាមួយ
 នឹង អឌ្ឍ ដែលប្រែថា “កន្លះ” នេះ ត្រូវផ្លាស់សំខ្យាព្រមទាំង
 អឌ្ឍជារូបសព្ទផ្សេង ដូច្នេះ ក) ផ្លាស់ ទុតិយ និង អឌ្ឍ ជា
 ទិវឌ្ឍ ឬជា ទិយឌ្ឍ ខ. អឌ្ឍន - ទុតិយោ > ទិវឌ្ឍា ឬ ទិយឌ្ឍា
 (សភាវោ) “(សភាវៈ) ជាគម្រប់២ ដោយកន្លះ” គឺ “មួយកន្លះ”, ឥ,
 ទិវឌ្ឍា, ទិយឌ្ឍា, នប៉ុ. ទិវឌ្ឍំ, ទិយឌ្ឍំ ។ ខ) ផ្លាស់ តតិយ និង
 អឌ្ឍ ជាអឌ្ឍតិយ ឬជា អឌ្ឍតេយ្យ ខ. អឌ្ឍន-តតិយោ > អឌ្ឍ-
 តិយោ ឬ អឌ្ឍតេយ្យា (សភាវោ) “(សភាវៈ) ជាគម្រប់៣ ដោយ
 កន្លះ” គឺ “ពីរកន្លះ”, ឥ. អឌ្ឍតិយា, អឌ្ឍតេយ្យា, នប៉ុ. អឌ្ឍតិយំ,
 អឌ្ឍតេយ្យំ ។ គ) ផ្លាស់ ចតុត្ថ និង អឌ្ឍ ជា អឌ្ឍឌ្ឍ ខ.

អន្លេន - ចតុត្ថោ > អន្សន្សោ (សភាវោ) "(សភាវៈ) ជាគម្រប់៤
ដោយកន្លះ" គឺ "បីកន្លះ", ឥ. អន្សន្សា, នប៉ុ. អន្សន្សំ ។

សំខ្យាតទ្ធិត

[១៥៣] ក្នុងសំខ្យាតទ្ធិតមានបច្ច័យតែ ១ គឺ "ក" ចុះក្នុង
សេចក្តីថា "-មានប្រមាណ-" គឺ "-មានចំនួន-" ឧ. ទ្វេ-
បរិមាណានិ - អស្សាតិ > ទ្វិកោ (ធម្មោ) "(ធម៌) មានប្រមាណ
ពីរ = (មានចំនួនពីរ)", ទ្វេ - បរិមាណានិ - អស្សាតិ > ទ្វិកា
(ចេតនា) "(ចេតនា) មានប្រមាណពីរ = (មានចំនួនពីរ)", ទ្វេ-
បរិមាណានិ - អស្សាតិ > ទ្វិកំ (វត្ថុ) "(វត្ថុ) មានប្រមាណពីរ =
មានចំនួនពីរ" ។ តិកោ, តិកា, តិកំ, "មានប្រមាណបី =
(មានចំនួនបី)" ។ល។

វិភាគតទ្ធិត

[១៥៤] ក្នុងវិភាគតទ្ធិតមានបច្ច័យ ២ គឺ ធា, សោ ។
ធា: ឯកេន - វិភាគេន > ឯកធា "ដោយចំណែក ១",
ទ្វិហិ - វិភាគេហិ > ទ្វិធា "ដោយចំណែក ២, តីហិ - វិភាគេហិ >

តិធា “ដោយចំណែក ៣” ។ ចតុធា “ដោយចំណែក៤”,
បញ្ចធា “ដោយចំណែក ៥” ។ ល ។

សោ: បទេន - វិភាគេន > បទេសោ “ដោយចំណែកដោយ
បទ”, សុត្តេន -វិភាគេន > សុត្តសោ “ដោយចំណែកដោយ
សុត្រ” ។

ការតទ្ធិត

[១៥៥] ក្នុងការតទ្ធិតមានបច្ច័យ ៦ គឺ ណ្យ, ត្ត, ត្តន,
តា, ណ, កណ ។

ណ្យ: (លុប ណ ទុកតែ យ ហើយផ្លាស់ផ្សេងទៅទៀត)
ឧ. បណ្ឌិតស្ស - ភាវោ > បណ្ឌិត្វ “ភាវៈនៃបណ្ឌិត” (ត្យ > ច្ច),
កុសលស្ស - ភាវោ > កោសល្ល “ភាវៈនៃជនឈ្មោះ” (កុ > កោ,
ល្យ > ល្ល), សមណស្ស - ភាវោ > សាមញ្ញ “ភាវៈនៃសមណៈ”
(ស > សា, ណ្យ > ញ្ញ), សុហទស្ស - ភាវោ > សោហជ្ឈ “ភាវៈ
នៃជនមានដងចិត្តល្អ = (ភាវៈនៃសំឡាញ់)” (សុ > សោ, ទ្យ > ជ្ឈ),
បុរិសស្ស - ភាវោ > បោរិស្ស “ភាវៈនៃបុរេស” (បុ > បោ, ស្ស >

ស្យ), ឧបមាយ - ភាវ៉ា > ឧបម្មំ “ភាវៈនៃសេចក្តីឧបមា” (ឧ > ឌិ, ម្យ > ម្ម, និបកស្យ - ភាវ៉ា > នេបក្តំ “ភាវៈនៃជនមានប្រាជ្ញារក្សា នូវខ្លួន” (និ > នេ, ក្យ > ក្ត > ។ (លុប ណ ទុក យ ហើយ គ្រាន់តែផ្សំ យ ជាមួយនឹងព្យញ្ជនៈទីបំផុតសព្វ) ឧ. អរោគស្យ- ភាវ៉ា > អារោគ្យំ “ភាវៈនៃបុគ្គលឥតរោគ” (អ > អា, យ + គ > គ្យ), អលសស្យ - ភាវ៉ា > អាលស្យំ “ភាវៈនៃបុគ្គលខ្ជិល” (អ > អា, ស + យ > ស្យ), ឥណស្យ - ភាវ៉ា > អាណ្យំ “ភាវៈនៃបំណុល” (ឥ > អា, ណ + យ > ណ្យ), ទុស្សីលស្យ^(១) - ភាវ៉ា > ទុស្សីល្យំ “ភាវៈនៃបុគ្គលមានសីលគឺទោសប្រទូស្តហើយ = (ភាពនៃបុគ្គល ទ្រុស្តសីល)” (ល + យ > ល្យ) ។

តួៈ អនោទរិកស្យ - ភាវ៉ា > អនោទរិកត្ថំ “ភាវៈនៃភិក្ខុមិន ប្រកប (ក្នុងការព្យាយាម) ដើម្បីពោះ”, សមចិត្តស្យ^(២) - ភាវ៉ា > សមចិត្តត្ថំ “ភាវៈនៃបុគ្គលមានចិត្តស្មើ”, មនុស្សស្យ - ភាវ៉ា > មនុស្សត្ថំ “ភាវៈនៃមនុស្ស = (ភាពរបស់មនុស្ស), នបុសកស្យ-

១ ទុដ្ឋំ - សីលំ យស្យ - សោ > ទុស្សីលោ (បុគ្គលោ) ។ ២ សមំ - ចិត្តំ - យស្យ - សោ > សមចិត្តោ (បុគ្គលោ) ។

ការវា > នបុសកត្តំ “ការវៈនៃខ្មើយ”, ទីយស្ស - ការវា > ទីយត្តំ “ការវៈនៃ (កាល) វែង”, ឯកស្ស - ការវា > ឯកត្តំ “ការវៈនៃ (វត្ថុ) មួយ”, ទិដ្ឋំ - ការវា > ទិដ្ឋត្តំ “ការវៈនៃ (វត្ថុ) ពីរ” ។

ត្ថនៈ បុប្ផជ្ជនស្ស - ការវា > បុប្ផជ្ជនត្ថនំ “ការវៈនៃបុប្ផជ្ជន”, វេទនស្ស^(១) - ការវា > វេទនត្ថនំ “ការវៈនៃបុគ្គលមានវេទនា” ។

តាៈ មុទុនោ - ការវា > មុទុតា “ការវៈនៃ (ចិត្ត) ទន់ “ឬ” ការវៈនៃ (បុគ្គល) ទន់”, និទ្ទាមស្ស - ការវា > និទ្ទាមតា “ការវៈនៃបុគ្គលអ្នកត្រេកអរទៅក្នុងកិរិយាដេកលក់ = (ភាពនៃបុគ្គលល្មោភដេក”, បច្ចវេក្ខណស្ស - ការវា > បច្ចវេក្ខណតា “ការវៈនៃកិរិយាពិចារណា”, សហាយស្ស - ការវា > សហាយតា “ការវៈនៃសំឡាញ់” ឬ “ការវៈនៃជនជាតា” ។

ណៈ វិសមស្ស - ការវា > វេសមំ “ការវៈនៃ(ផ្លូវ)ស្មើប្រាស = (ភាពនៃផ្លូវមិនរាបស្មើ)” (វិ>វេ), សុចិនោ - ការវា > សោចំ “ការវៈនៃ (វត្ថុ) ស្អាត” (សុ>សោ), ឧដុនោ - ការវា > អាជ្ជុំ “ការវៈនៃ (ចិត្ត) ត្រង់ “ឬ” ការវៈនៃ(បុគ្គល)ត្រង់” (ឧដុៈ ឧ > អា, ជុ > ជវ, អា +

១ វេទនា-យស្ស-អត្ថីតិ > វេទនោ (ណ បច្ច័យ ចុះក្នុងតទស្សត្ថិតទ្ធិត) ។

ជវ+អ^(១) > អាជវ, មុទុនោ-ភាវោ > មទ្ធំ “ភាវៈនៃ (ចិត្ត)ទន់” ឬ “ភាវៈនៃ(បុគ្គល)ទន់” (មុ:ទុមុ>ម,ទុ>ទវ, ម+ទវ + អ>មទ្ធំ ។

កណ^(២) រមណីយស្ស-ភាវោ > រមណីយកំ “ភាវៈនៃ(វត្ថុ) ដែលជនគួររីករាយ” (រ > រ), មនុញ្ញស្ស - ភាវោ > មនុញ្ញកំ “ភាវៈនៃវត្ថុជាទីគាប់ចិត្ត” (ម > មា), អត្ថិហោមស្ស-ភាវោ > អត្ថិហោមកំ “ភាវៈនៃព្រាហ្មណ៍អ្នកបូជានូវភ្លើង” ។

ក្នុងសទ្ធិនីតិបករណ៍ ថាសព្វគឺ វិវិយំ^(៣) “ភាវៈនៃសេចក្តីអង់អាច” ឬ “ភាវៈនៃសេចក្តីខ្ចីឃ្មាត=(ការព្យាយាម)”, អាសិយំ^(៤) “ភាវៈនៃបុគ្គលខ្ជិល” ចុះ “ណិយ” បច្ច័យ ។ សោចេយ្យំ^(៥) “ភាវៈនៃ (វត្ថុ) ស្អាត” ចុះ “ណេយ្យ” បច្ច័យ ។ ទាសព្យំ^(៦) “ភាវៈនៃ ទាសៈ = (ភាវៈនៃជនជាខ្ញុំ)” ចុះ “ព្យ” បច្ច័យ ។

១ វិការៈ ខ ខាងដើមជា អា ហើយផ្លាស់ខរបស់ ដុ ជា ឱ ហើយផ្លាស់ ឱ ជា អវ រួចតម្រួតជ ជា ជ្ជ ផ្សំ វ ជាមួយនឹង អ របស់ ណ បច្ច័យ សម្រេចរូបជា អជ្ជវ ។ ២ ក្នុងបករណៈទាំងពួងច្រើនហៅក៏ណ-បច្ច័យ ។ ៣ វិស្ស-ភាវោ>វិវិយំ ។ ៤ អលសស្ស-ភាវោ>អាសិយំ ។ ៥ សុចិនោ-ភាវោ>សោចេយ្យំ ។ ៦ ទាសស្ស-ភាវោ>ទាសព្យំ ។ ក្នុងកថាយនភេទថាសព្វ គឺ បុថុជ្ជនត្ថំ ចុះ ត្ថ បច្ច័យ, បុថុជ្ជនត្ថំ ចុះ ត្ថ-បច្ច័យ, បោថុជ្ជនិកោ ចុះ ណិក-បច្ច័យ, បោថុជ្ជនិយោ ចុះ ណិយ-បច្ច័យ, បោថុជ្ជនិលំ ចុះ និល-បច្ច័យ, ប្រែថា “ភាវៈនៃបុថុជ្ជន” ដូចគ្នាទាំង ៥ សព្វ, ចងវិគ្គហៈថាៈ បុថុជ្ជនស្ស-ភាវោ>បុថុជ្ជនត្ថំ, បុថុជ្ជនត្ថំ, បោថុជ្ជនិកោ, បោថុជ្ជនិយោ, បោថុជ្ជនិលំ ។

អព្យយតទ្ធិត

[១៥៦] ក្នុងអព្យយតទ្ធិតមានបច្ច័យ ៣ គឺ ថា, ចិត្តា, ចំ, ហៅថា “អព្យយបច្ច័យ” ។ បច្ច័យទាំង ៣ នេះ ចុះក្នុងសេចក្តីថា “បកាវៈ” ចុះបានចំពោះតែខាងចុងវិសេសនសព្វនាម ដែលគួរ ប្រកបប៉ុណ្ណោះ ។

ថាៈ យោ-បកាវេ > យថា “វីប្រកាវៈណា”, យំ-បកាវំ > យថា “នូវប្រកាវៈណា”, យេន-បកាវេន > យថា “ដោយប្រកាវៈ ណា”, យស្ស-បកាវស្ស > យថា “ដល់ប្រកាវៈណា”, យស្មា- បកាវា > យថា “អំពីប្រកាវៈណា”, យស្ស - បកាវស្ស > យថា “នៃប្រកាវៈណា”, យស្មី - បកាវេ > យថា “ក្នុងប្រកាវៈណា” ។ តថា “ប្រកាវៈនោះ”, សព្វថា “ប្រកាវៈទាំងពួង”, អញ្ញថា “ប្រកាវៈ ដទៃ”, ឥតថា “ប្រកាវៈក្រៅនេះ” (ចង់វិគ្គហៈដូចរបៀបយថា) ។

ចិត្តាៈ យោ-បកាវេ > យចិត្តា “វីប្រកាវៈណា” ។ ល ។ យស្មី - បកាវេ > យចិត្តា “ក្នុងប្រកាវៈណា” ។ តចិត្តា “ប្រកាវៈ នោះ”, សព្វចិត្តា “ប្រកាវៈទាំងពួង” ។ល។

ចំ: បច្ច័យនេះចុះបានចំពោះតែខាងចុង “កី” និង “ឥម”
 ពីរសព្ទប៉ុណ្ណោះ ឧ. កោ-បកាពោ > កចំ “វីប្រការ:ដូចម្តេច”,
 កំ-បកាវំ > កចំ “នូវប្រការ:ដូចម្តេច” ។ ល ។ កស្មី-បកាវេ > កចំ
 “ក្នុងប្រការ:ដូចម្តេច” ។ អយំ - បកាពោ > ឥត្ថំ “វីប្រការ:នេះ”,
 ឥម-បកាវំ > ឥត្ថំ “នូវប្រការ:នេះ”, អនេន - បកាវេន > ឥត្ថំ
 “ដោយប្រការ:នេះ” ។ល។ អស្មី-បកាវេ > ឥត្ថំ “ក្នុងប្រការ:នេះ”។

សព្ទដែលចុះអព្យយបច្ច័យក្នុងនាមនិទ្ទេស (ត្រង់លេខ
 [១២៧] លើកលែងតែអព្យយបច្ច័យ ៥ គឺ តវេ, តុំ, ត្វា, ត្វាន,
 តួន ចេញ, ក៏រាប់បញ្ចូលជាអព្យយតទ្ធិតដែរ^(១) ។

ដំណើរលិដ្ឋរបស់តទ្ធិត

[១៥៧] តទ្ធិតទាំងអស់ដែលបាននិយាយមកហើយនោះ
 ជា ឯកលិដ្ឋិកៈ ក៏មាន ជា តិលិដ្ឋិកៈក៏មាន ។ តទ្ធិតដែលមាន

១ ក្នុងកថាយនភេទថា សព្ទគឺ ឯកវិធំ “ប្រការមួយ” ទុវិធំ ឬ ទុព្វិធំ
 “ប្រការពីរ” តិវិធំ “ប្រការបី” ។ល។ ទសវិធំ “ប្រការ ១០” ឯកាទសវិធំ
 “ប្រការ ១១” ។ល។ ចុះវិធ-បច្ច័យ ចុះបានតែខាងចុង បកតិសំខ្យា
 ប៉ុណ្ណោះ ។ បែបតាំងវិគ្គហៈថា: ឯកោ-បកាពោ > ឯកវិធំ, ឯកំ-បកាវំ >
 ឯកវិធំ ។ល។ ឯកស្មី-បកាវេ > ឯកវិធំ ។ ទ្វេ-បកាវា > ទុវិធំ ឬ ទុព្វិធំ
 ។ល។ ទសសុ-បកាវេសុ > ទសវិធំ ។ ឯកាទស-បកាវា > ឯកាទស-
 វិធំ ។ល។ ឯកាទសសុ-បកាវេសុ > ឯកាទសវិធំ ។ល។

ដំណើរប្រើបានតែលិង្គមួយ ។ ដូចយ៉ាងការតទ្ធិតជាដើម ហៅថា ឯកលិង្គិកៈ, ដែលប្រើបានគ្រប់ទាំង ៣ លិង្គ ដូចយ៉ាងគោត្តតទ្ធិត ជាដើម ហៅថា តិលិង្គិកៈ ។ ប៉ុន្តែ តទ្ធិតជាឯកលិង្គិកៈខ្លះមាន លំនាំសេចក្តីល្មមឲ្យបំបែរជា តិលិង្គិកៈ ដោយចុះបច្ច័យតទ្ធិតផង គ្នាថែមមកទៀត ក៏ក្លាយជា តិលិង្គិកៈ ទៅបាននោះក៏មាន, ដូច ជា សាមញ្ញ “ការៈនៃសមណៈ”, បើចុះ “ណ” បច្ច័យក្នុងតទ្ធិ- ស្សត្តិតទ្ធិតថែមមក, តាំងវិគ្គហៈថាៈ សាមញ្ញ-យស្ស-អត្ថីតិ > សាមញ្ញ (ជនោ) “(ជន) មានការៈនៃសមណៈ”, ឥ. សាមញ្ញ, នបុ. សាមញ្ញ, យ៉ាងនេះ, ក៏បែរក្លាយជា តិលិង្គិកៈទៅបានដោយ អំណាចបច្ច័យតទ្ធិតផងគ្នា ដែលមានគតិជា តិលិង្គិកៈ, តទ្ធិត បំបែរគ្នាយ៉ាងនេះ ហៅដោយសន្មតិថា “តទ្ធិតបំបែរតទ្ធិត” ឬ “តទ្ធិតលេបតទ្ធិត” ។ ចំណែកខាងតទ្ធិតជា តិលិង្គិកៈវិញសោត បើចុះបច្ច័យតទ្ធិតផងគ្នា ដែលមានគតិជា ឯកលិង្គិកៈថែមមក, ក៏ ក្លាយជា ឯកលិង្គិកៈ បានដែរ, ដូចជា វាសិដ្ឋោ “ជនជាពូជ

វង្សនៃវសិដ្ឋៈ”, វេទនោ “ជនមានវេទនា”, ទណ្ឌី “ជនមានឈើ
ច្រត់”, បើចុះ “ត្ថ” ឬ “ត្ថន” ឬ “តា” បច្ច័យក្នុងភាវតទ្ធិត
ថែមមក, តាំងវិគ្គហៈថាៈ វាសិដ្ឋស្ស - ភាវោ > វាសិដ្ឋត្ថំ (នបុ.)
ឬ វាសិដ្ឋតា (ត.) “ភាវៈនៃជនជាពូជវង្សនៃវសិដ្ឋៈ”, វេទនស្ស-
ភាវោ > វេទនត្ថនំ (នបុ.) “ភាវៈនៃជនមានវេទនា”, ទណ្ឌិនោ-
ភាវោ > ទណ្ឌិត្ថំ (នបុ.) ឬទណ្ឌិតា (ត.) “ភាវៈនៃជនមានឈើ
ច្រត់” យ៉ាងនេះ, ក៏ក្លាយជា ឯកលិង្គិកៈ ប្រើចំពោះតែលិង្គ
មួយ ៗ ទៅវិញ ។ ប៉ុន្តែដែលប្រើយ៉ាងនេះ មិនមែនជាសាធារណ៍
បានគ្រប់តទ្ធិតទាំងអស់ទេ, លុះតែសព្វដែលមានលំនាំសេចក្តី
ល្មមផ្លាស់ប្រែបង្វែរបាននោះដែរ ទើបមានទំនងឲ្យធ្វើយ៉ាងនេះ
កើត ។ អ្នករៀនចូរសង្កេតដំណើរលិង្គរបស់តទ្ធិតតាមន័យនេះ
ឲ្យត្រាតែយល់ជាក់ប្រាកដដោយច្រើន ៗ ទៅទៀតចុះ ។

តទ្ធិតនិទ្ទេសទី ៤ ចប់ដោយសង្ខេបតែប៉ុណ្ណោះ ។

អាឡាតនិទ្ទេស ទី ៥

អាខ្យាតនិទ្ទេស ទី ៥

អាខ្យាត

[១៥៨] កិរិយាសព្ទ គឺសព្ទដែលប្រាប់នូវដំណើរនៃអំពើ មានពាក្យថា “ដេក, ដើរ, ឈរ, អង្គុយ, ស៊ី, ផឹក, និយាយ, ស្តាប់, គិត”ជាដើម ហៅថា អាខ្យាត ។

ក្នុងអាខ្យាតនោះ លោកកំណត់បែប ជាគ្រឿងប្រដាប់ សម្រាប់សម្គាល់ មាន ៨ យ៉ាង គឺ វិកត្តិ, កាល, បទ, វេទនៈ, បុរិសៈ, ធាតុ, វាចកៈ បច្ច័យ ។

វិកត្តិ

[១៥៩] វិកត្តិសម្រាប់ប្រើក្នុងបាឡីភាសាមាន ២ យ៉ាង គឺ វិកត្តិនាម ១ វិកត្តិអាខ្យាត ១ ។ វិកត្តិទាំង ២ យ៉ាងនេះ មានដំណើរប្លែកគ្នាដូច្នេះ គឺ វិកត្តិនាមសម្រាប់បំបែកនាមសព្ទទាំង ៣ យ៉ាង ដូចបាននិយាយក្នុងនាមនិទ្ទេសរួចហើយ, ឯវិកត្តិអាខ្យាត នេះ សម្រាប់បំបែកសព្ទជាមូលដើម ដែលហៅថា “ធាតុ” ឲ្យ ចេញលំនាំប្រាកដមកជាកិរិយារបស់នាមសព្ទ ។ នឹងទាញ

ឧទាហរណ៍ ១ មកឲ្យឃើញ, ដូចជាសព្វថ្ងៃ ឧបាសក ធម្ម សុ “ឧបាសក ធម៌ ស្តាប់”, នឹងប្រើសព្វទទេតវិកត្តិយ៉ាងនេះពុំ បានឡើយ, ត្រូវផ្សំសព្វទាំងនេះឲ្យមានវិកត្តិឡើងទើបប្រើបាន, ផ្សំជា: ឧបាសកោ ធម្មំ សុណាតិ “វី - ឧបាសក ស្តាប់ នូវ- ធម៌”, ឧបាសក ជា ឧបាសកោ, ធម្ម ជា ធម្មំ ផ្សំដោយវិកត្តិ នាម, សុ ជា សុណាតិ ផ្សំដោយវិកត្តិអាខ្យាត ។

វិកត្តិអាខ្យាតមាន ៨ ពួក គឺ វត្ថុមានា, បញ្ចមី, សត្តមី, បរោក្ខា, ហឺយត្ថនី, អដ្ឋត្ថនី, ភវិស្សន្តិ, កាលាតិបត្តិ ។ វិកត្តិទាំង ៨ ពួកនេះ មានដំណើរប្រាប់ឲ្យដឹងនូវគ្រឿងសម្គាល់ ៤ យ៉ាងគឺ កាល, បទ, វេទនៈ, បុរិសៈ ដែលមានចំពោះខ្លួននៅនោះជា កំណត់ ។ វិកត្តិនុ៎ះ ក្នុងពួកមួយ ៗ សុទ្ធតែមាន ១២ ដូចគ្នាទាំង អស់ ដូចមានរបៀបរៀបរៀងតាមលំដាប់តទៅនេះ ៖

១ វត្ថុមានា

បរស្សបទ			អត្ថនោបទ		
បុរិសៈ	ឯក.	ពហុ.	ឯក.	ពហុ.	
ប.	តិ	អន្តិ	តេ	អន្តេ	

- ៣៧៧ -

ម.	សិ	ថ	សេ	វ្តៃ
ឧ.	មិ	ម	ង	ម្តៃ

២ បញ្ចមី

បរស្សបទ			អត្ថនោបទ	
បុរិសៈ	ឯក.	ពហុ.	ឯក.	ពហុ.
ប.	តុ	អន្ត	តំ	អន្តំ
ម.	ហិ	ថ	ស្ស	វ្តៃ
ឧ.	មិ	ម	ង	(១) អាមសេ

៣ សត្តមី

បរស្សបទ			អត្ថនោបទ	
បុរិសៈ	ឯក.	ពហុ.	ឯក.	ពហុ.
ប.	ឯយ្យ	ឯយ្យំ.	ឯថ	ឯរំ
ម.	ឯយ្យាសិ	ឯយ្យាថ	ឯថោ	ឯយ្យវ្តៃ
ឧ.	ឯយ្យាមិ	ឯយ្យាម	ឯយ្យំ	ឯយ្យាម្តៃ

១-អាមសេ នេះ ក្នុងគម្ពីរសព្ទសាស្ត្រទាំងឡាយ មានកថាយនៈ (គម្ពីរដើម), សទ្ធីនីតិ, រូបសិទ្ធិ, មុខមគ្គទីបនី និងពាលាវតា ជាដើម មានរូបជា អាមសេ ដូចគ្នាទាំងអស់, តែសៀវភៅនេះ ក្នុងលើក មុនៗ ជា អាម្ពសេ តាមមូលកថាយនៈ ជាគម្ពីរពិសេសក្នុងប្រទេស ខ្មែរដែលមិនធ្លាប់ឃើញប្រើក្នុងគម្ពីរដទៃឡើយ ។

- ៣៧៨ -

៤ បរោក្ខា

បរស្សបទ			អត្ថនោបទ	
បុរិសៈ	ឯក.	ពហុ.	ឯក.	ពហុ.
ប.	អ	ឧ	ត្ថិ	វេ
ម.	ឯ	ត្ថិ	ត្ថោ	វោ
ឧ.	អំ	ម្ហូ	តំ	ម្ហេ

៥ ហិយត្ថនី

បរស្សបទ			អត្ថនោបទ	
បុរិសៈ	ឯក.	ពហុ.	ឯក.	ពហុ.
ប.	អា	ឧ	ត្ថិ	ត្ថិន្ទ
ម.	ឱ	ត្ថិ	សេ	វិន្ទ
ឧ.	អំ	ម្ហូ	តំ	ម្ហូសេ

៦ អន្ទត្ថនី

បរស្សបទ			អត្ថនោបទ	
បុរិសៈ	ឯក.	ពហុ.	ឯក.	ពហុ.
ប.	ឡ	ឱ	អា	ឧ

ម.	ឱ	ត្ថិ		សេ	រំ
ឧ.	តំ	ម្ហា		អំ	ម្ហេ

៧ ភរិស្សន្តិ

បរស្សបទ

អត្ថនោបទ

បុរិសៈ	ឯក.	ពហុ.		ឯក.	ពហុ.
ប.	ស្សតិ	ស្សន្តិ		ស្សតេ	ស្សន្តេ
ម.	ស្សសិ	ស្សថិ		ស្សសេ	ស្សវ្ថេ
ឧ.	ស្សាមិ	ស្សាម		ស្សំ	ស្សាម្ហេ

៨ កាលាតិបត្តិ

បរស្សបទ

អត្ថនោបទ

បុរិសៈ	ឯក.	ពហុ.		ឯក.	ពហុ.
ប.	ស្សា	ស្សំសុ		ស្សថិ	ស្សីសុ
ម.	ស្សេ	ស្សថិ		ស្សសេ	ស្សវ្ថេ
ឧ.	ស្សំ	ស្សាម្ហា		ស្សំ	ស្សាម្ហេសេ

កាល

[១៦០] “ពេល” ដែលជាគ្រឿងកំណត់ក្នុងការនិយាយ
 ស្តី ដើម្បីឲ្យដឹងថា “ឥឡូវនេះ” ឬ “ពីអង្គាល់” ឬក៏ “ដល់ទៅ
 អង្គាល់” ហៅថា “កាល” ។ ក្នុងអាឡាតនេះ បើនិយាយ
 ដោយសង្ខេប, “កាល” មានត្រឹមតែ ៣ យ៉ាង គឺ ពេលដែលកំពុង
 តែមាននៅចំពោះមុខ គឺពេលឥឡូវនេះ ហៅថា “បច្ចុប្បន្ន-
 កាល” ១, ពេលដែលកន្លងហួសទៅហើយ ហៅថា “អតីត-
 កាល” ១, ពេលដែលមិនទាន់មកដល់ គឺពេលដែលនៅខាង
 មុខ ហៅថា “អនាគតកាល” ១ ។ បើនិយាយដោយពិស្តារ
 តាមដំណើររបស់កាល ឲ្យឃើញសេចក្តីយ៉ាងល្អិតទៅទៀត,
 បច្ចុប្បន្នកាលចែកចេញជា ៣ យ៉ាង គឺ បច្ចុប្បន្នសុទ្ធ ១, បច្ចុប្បន្ន
 ជិតអតីត ១, បច្ចុប្បន្នជិតអនាគត ១, អតីតកាលចែកចេញជា ៣
 យ៉ាង គឺ អតីតកាលកន្លងហើយមិនមានកំណត់ ១, អតីតកាល
 កន្លងហើយក្នុងថ្ងៃម្សិល ១, អតីតកាលកន្លងហើយក្នុងថ្ងៃនេះ ១,
 អនាគតកាលចែកចេញជា ២ យ៉ាង គឺ អនាគតរបស់បច្ចុប្បន្ន ១,

អនាគតរបស់អតីត ១, រួមត្រូវជា ៨ យ៉ាង ។ កាលទាំង ៨ យ៉ាងនេះ បើនឹងហៅដោយសន្មតិ ដើម្បីឲ្យងាយចំណាំ ថា “សាខាកាល” ប្រែថា “កាលដូចជាមែក” ឬហៅថា “កាល បន្ទាប់បន្សំ” ដូច្នេះក៏គួរ ។ មាន “កាល” ម្យ៉ាងទៀត ហៅថា “អនុត្តកាល” គឺកាលដែលមិនប្រាប់ដំណើរថាជា បច្ចុប្បន្ន ឬ អតីត ឬក៏ អនាគត ឡើយ ។ អនុត្តកាលនេះចែកចេញជា ៤ យ៉ាង គឺ អាណត្តិ “ប្រាប់សេចក្តីបង្គាប់” ១, អាសិដ្ឋៈ “ប្រាប់ សេចក្តីប្រាថ្នា សេចក្តីប៉ុនប៉ង” ឬ “សេចក្តីអង្វរ” ១, អនុមតិ “ប្រាប់សេចក្តីយល់ឃើញ” គឺប្រាប់សេចក្តីណែនាំតាមគំនិត របស់ខ្លួនដោយទំនងថា “គួរតែ-” ១, បរិកប្បៈ “ប្រាប់សេចក្តី កំណត់” គឺប្រាប់សេចក្តីឆ្ពេរឆ្ពាន់ ដោយទំនងថា “ត្រូវតែ-” ឬ “ប្រាប់សេចក្តីជញ្ជឹង, សេចក្តីត្រិះរិះ” ១ ។ កាលទាំង ៤ យ៉ាង នេះ ក៏ហៅថា “សាខាកាល” ដូចន័យមុនដែរ ពីព្រោះ បែកមែកចេញមកអំពីអនុត្តកាល, បើរាប់កាល ៤ យ៉ាងនេះផ្សំ

ផង ត្រូវជាសាខាកាលមាន ១២ យ៉ាង ។ ដែលនឹងអាចដឹងនូវ
កាលទាំងនេះ ដោយជាក់ប្រាកដនោះ ត្រូវកំណត់ដឹងដោយ
អាស្រ័យវិភក្តិទាំង ៨ ពួក ដូចសេចក្តីរៀបរៀងដោយសង្ខេប
តាមលំដាប់វិភក្តិតទៅនេះ ៖

វត្តមានា-វិភក្តិ

វត្តមានា^(១) ប្រាប់បច្ចុប្បន្នកាលទាំង ៣ យ៉ាង ដូច្នេះ
បច្ចុប្បន្នសុទ្ធ ឲ្យប្រែថា “កំពុង-, កំពុងតែ-” ឧ. ឥទានិ
បន សោ កី ករោតិ “ចុះ ឥឡូវ គាត់ កំពុងធ្វើ នូវអ្វី?”,
ថេរោ ធម្មំ ទេសេតិ “ព្រះលោក កំពុងសម្តែង នូវធម៌” ។ ឬប្រែ
ទទេ ។ គឺគ្រាន់តែប្រែចេញសព្ទរបស់កិរិយាប៉ុណ្ណោះក៏បាន ឧ.
បញ្ញាយ បកា សញ្ញាហិ បកាហិ វិរោចតិ “ពន្លឺ នៃប្រាជ្ញា
រុងរឿង ជាងពន្លឺទាំងឡាយ ទាំងពួង” ។

១ វត្តមានា ប្រែថា “(វិភក្តិ) ប្រាប់សេចក្តីថា កំពុងប្រព្រឹត្ត” ។

បច្ចុប្បន្នជិតអតីត ឲ្យប្រែថា “ទើប-, ទើបនឹង-” ឬថា “-ហើយ” ក៏បានខ្លះ ឧ. កុតោ នុ ភ្នំ អាគច្ឆសិ “ចុះ ឯង ទើបមក ពីណា ហ្នឹង?”, ឥទានេវ សោ អាគច្ឆតិ “គាត់ ទើបនឹងមក អម្បាញ់មិញនេះឯង”, តទា បុញ្ញំ ករោមិហំ “ក្នុងកាលនោះ ខ្ញុំ ធ្វើហើយ^(១) នូវបុណ្យ” ។

បច្ចុប្បន្នជិតអនាគត ឲ្យប្រែថា “នឹង-, រមែង-, តែង តែ-” ឬថា “គង់-, គង់តែ” ក៏បាន ឧ. ឯវំ តយា កតេ បាបេ និរយំ នូន គច្ឆសិ “កាលបើអំពើអាក្រក់ គឺឯង ធ្វើ យ៉ាងនេះ ហើយ, (ឯង) នឹងទៅ កាន់នរក ពុំខានឡើយ”, កី បនាហំ ករោមិ “ចុះ អញ នឹងធ្វើ ដូចម្តេច?” ឬថា “ចុះ អញ នឹងធ្វើ នូវអ្វី?”, អយតោ មលំ សមុដ្ឋាយ តមេវ ខាទតិ “ច្រែះ កើតហើយ អំពីដែក រមែងស៊ី នូវដែកនោះវិញ”, យោ ពាលំ សេវតិ, សោ វិនាសំ បាបុណាតិ “បុគ្គលណា សេព គប់ នូវជនពាល, បុគ្គលនោះ គង់ដល់ នូវសេចក្តីវិនាស” ។

១ បានជាប្រែថា “-ហើយ” ព្រោះមានសព្ទថា “តទា” ជាអតីតកាល-សក្តមី (បច្ចុប្បន្នដែលប្រែថា “-ហើយ” យ៉ាងនេះច្រើនមានប្រើក្នុង ភាសា) ។

បញ្ចមី-វិភត្តិ

បញ្ចមី^(១) ប្រាប់អនុត្តកាល ២ យ៉ាង គឺ អាណត្តិ និងអាសិដ្ឋៈ ។

អាណត្តិ “ប្រាប់សេចក្តីបង្គាប់” ឲ្យប្រែថា “ចូរ-” ឬ “ចូរ-
ចុះ” ឧ. មម វចនេន ករោហិ “ឯង ចូរធ្វើ តាមពាក្យ នៃអញ”,
សោយេវ ចោរោ នំ គណ្ឌថ “វាហ្នឹងឯង ជាចោរ (អ្នកទាំង
ឡាយ) ចូរចាប់ នូវវា”, ឯវំ វទេហិ “(អ្នក) ចូរថា យ៉ាងនេះ”
គច្ឆាហិ (ឯង) ចូរទៅចុះ” ។

អាសិដ្ឋៈ “ប្រាប់សេចក្តីប្រាថ្នា, សេចក្តីប៉ុនប៉ង^(២)” ឲ្យប្រែ
ថា “ចូរ-” ឧ. សុខំ តេ ហោតុ “សេចក្តីសុខ ចូរមាន ដល់អ្នក!”,
ទីយាយុកា ហោថ^(៣) “(អ្នកទាំងឡាយ) ចូរជាបុគ្គលមានអាយុ

១ បញ្ចមី ក្នុងទីនេះ ប្រែថា “(វិភត្តិ) មានអាសិដ្ឋៈជាគម្រប់ ៥” គឺរាប់
សាខាកាលរបស់បច្ចុប្បន្ន ៣ និងអាណត្តិ ១ ជា ៤ អាសិដ្ឋៈ ១
ទៀតជា ៥, គ្រប់ ៥ ត្រឹមអាសិដ្ឋៈនោះព្រោះហេតុនោះបានជាវិភត្តិ
នេះមានឈ្មោះថាបញ្ចមី, មិនមែនប្រែថា “(វិភត្តិ) ទី ៥” ដូចបញ្ចមី-
វិភត្តិនាមនោះទេ ។ ២ គឺសេចក្តីប្រាថ្នា, ប៉ុនប៉ងឲ្យបានកបដូច្នោះ
(សេចក្តីសំបូងសង្រួង, សេចក្តីលន់តូច, ដោះសា, លោមទោម) ។
២ ហោថ ប្រែថា “ចូរមាន” ជាកិរិយារបស់ “តុម្លេ” ក៏ពិត, ប៉ុន្តែក្នុង
ប្រយោគយ៉ាងនេះ, ត្រូវប្រែរូប, មិនបាច់ចេញសម្តីថា “មាន” ទេ
ត្រូវប្រែចេញត្រឹមតែពាក្យជាវិភត្តិកត្តា ថា “ជា-” ប៉ុណ្ណោះ ។

វែង!” ។ ឬប្រែថា “សូម-, សូមឲ្យ-ចុះ” ឧ. កវិតុ សព្វមង្គល... “មង្គលទាំងពួង សូមមាន = (សូមឲ្យមង្គលទាំងពួងមាន!)...”, ឯវំ ហោតុ “សូមឲ្យបានយ៉ាងហ្នឹងចុះ^(១)!” ។ “ប្រាប់សេចក្តីអង្វរ” ឲ្យប្រែថា “សូម-” ឧ...តំ មេ ខមថិ. សូម-(ព្រះអង្គ)- អត់ នូវទោសនោះ ដល់ខ្ញុំព្រះអង្គ = (សូមទ្រង់អត់ទោសដល់ ខ្ញុំព្រះអង្គ)”, អភយំ មេ ទេថិ “សូម-(អ្នកទាំងឡាយ)-ឲ្យ នូវ អភ័យ ដល់ខ្ញុំ” ។

សត្តមី-វិភត្តិ

សត្តមី^(២) ប្រាប់អនុត្តកាល ២ យ៉ាងគឺ អនុមតិ និងបរិកប្បៈ ។ អនុមតិ “ប្រាប់សេចក្តីយល់ឃើញ” ឲ្យប្រែថា “គួរ-” ឬ “គួរតែ-” ឧ...ភជេថិ មិត្ត កល្យាណេ, ភជេថិ បុរិសុត្តមេ... “(បុគ្គល) គួររាប់រក នូវមិត្តទាំងឡាយ ដែលបណ្ឌិត គួររាប់, គួររាប់រក នូវបុរសឧត្តមទាំងឡាយ” ។

១ ប្រែយ៉ាងនេះតាមលំនាំសេចក្តី, បើតាមដំណើរ “បុរិស” ត្រូវដាក់ នាមនាមណាមួយមកឲ្យជាបទប្រធាន របស់ហោតុ ដែលជាបឋម-បុរិស ។ ២ សត្តមី ក្នុងទីនេះ ប្រែថា “(វិភត្តិ) មានបរិកប្បៈជាគម្រប់ ៧” គឺរាប់សាខាកាលរបស់បច្ចុប្បន្ន ៣ អាណត្តិ ១ អាសិដ្ឋៈ ១ អនុមតិ ១ រួមជា ៦, រាប់បរិកប្បៈ ១ ទៀតផ្សំជា ៧, គ្រប់ ៧ ត្រឹម បរិកប្បៈនេះ, ព្រោះហោតុនោះបានជាវិភត្តិនេះមានឈ្មោះថាសត្តមី, មិនមែនប្រែថា “(វិភត្តិ) ទី ៧” ដូចសត្តមី-វិភត្តិនាមនោះទេ ។

បរិកប្បៈ “ប្រាប់សេចក្តីកំណត់” ឲ្យប្រែថា “គប្បី-” ឬ “ត្រូវ-” ឧ. បុញ្ញព្វេ បុរិសោ កយិរា, កយិរាថេនំ បុនប្បុនំ គម្ពិ ឆន្នំ កយិរាថ, សុខោ បុញ្ញស្ស ឧច្ចយោ “បើ បុរស គប្បី ធ្វើ នូវបុណ្យ, គប្បីធ្វើ នូវបុណ្យនុ៎ះ ឲ្យរឿយៗ, គប្បីធ្វើ នូវ សេចក្តីពេញចិត្ត ក្នុងបុណ្យនោះ, កិរិយាសន្សំ នូវបុណ្យ នាំ មក នូវសេចក្តីសុខ” ។ “ប្រាប់សេចក្តីជញ្ជឹង, សេចក្តីត្រិះរិះ” ឲ្យប្រែថា “គប្បី-” ឬ “ត្រូវ-” ឧ. កី បនាហំ កឃេយ្យំ “ចុះ អញ គប្បីធ្វើ នូវអ្វី?” ឬថា “ចុះ អញ ត្រូវធ្វើ ដូចម្តេច?” យន្ទនាហំ បព្វជ្ជេយ្យំ “បើដូច្នោះមានតែ អញ ត្រូវបួស” ឬថា “អញ គប្បីបួស ឬអ្វីហ្ន៎?” ។

បរោក្ខា-វិភត្តិ

បរោក្ខា^(១) ជាវិភត្តិប្រាប់អតីតកាលកន្លងហើយមិនប្រាកដ ឲ្យប្រែថា “-ហើយ” ឧ. តេនាហ ភគវា... “ព្រោះហេតុនោះ ព្រះមានព្រះភាគ ត្រាស់ហើយ..”, សេដ្ឋី ឯវមាហ... “សេដ្ឋី

១ បរោក្ខា ប្រែថា “(វិភត្តិ) ពេលនូវកាលដែលមានហើយក្នុង ខាងក្រោយ” ។

ពោលហើយ យ៉ាងនេះ...”, តេនាហុ^(១) បោរណា... “ព្រោះ
ហេតុនោះ អាចារ្យក្នុងកាលមុនទាំងឡាយ ពោលហើយ...” ។

ហើយតួនី-វិភត្តិ

ហើយតួនី^(២) ជាវិភត្តិប្រាប់អតីតកាលកន្លងហើយក្នុងថ្ងៃ
ម្សិល ឲ្យប្រែថា “-ហើយ” ខ. សោ អគមា “គេ បានទៅ
ហើយ”, តេ អគម្ម (ជនទាំងឡាយ) នោះ បានទៅហើយ”,
ឯវំ អវចំ “(ខ្ញុំ) បាននិយាយហើយ យ៉ាងនេះ” ។ បើមាន
“មា^(៣)” សព្វយោគចូលផង, ត្រង់ពាក្យថា “-ហើយ” ត្រូវ

១ អាឡាតកិរិយា ៤ សព្វគឺ អាហុ, អហុ, អត្ថិ, នត្ថិ នេះ មាន
ដំណើរប្លែកអំពីកិរិយាសព្វឯទៀត, អាហុ និង អហុ ជាពហុវចនៈ,
ប៉ុន្តែជួនណាប្រើជាឯកវចនៈក៏មាន, ដូចជា “យម្ពទ្ធសេដ្ឋោ
បរិវណ្ណយី សុចី សមាធិមានន្តរិកញ្ញមាហុ...” អាហុ ក្នុងទីនេះ ជា
កិរិយាបស់ពុទ្ធសេដ្ឋោ ជាឯកវចនៈ ។ “ធម្មចក្កំ បរិត្តេន្តេ កោណ្ឌ-
ញ្ញេ លោកនាយកេ កោដិសតសហស្សានំ បឋមាភិសមយោ អហុ”
អហុ ក្នុងទីនេះ ជាកិរិយាបស់ បឋមាភិសមយោ ជាឯកវចនៈ ។
អត្ថិ និង នត្ថិ ជាឯកវចនៈ ប៉ុន្តែប្រើជាពហុវចនៈក៏បាន, ថែមទាំង
ប្រើរួមចូលនឹងនាមដែលមានសព្វថា “ភាវ” ឬ “តា” បច្ច័យ នៅខាង
ចុងនោះបានទៀត, ដូចជា: ធនស្ស អត្ថិភាវោ “ភាវៈនៃទ្រព្យមាន”,
ធនស្ស នត្ថិតា “ភាវៈនៃទ្រព្យមិនមាន” ។ ២ ហើយតួនីប្រែថា “(វិភត្តិ)
មានក្នុងថ្ងៃម្សិល” គឺវិភត្តិប្រាប់នូវកាលដែលមានហើយក្នុងថ្ងៃម្សិល
(ជា “ហើយតួនី” ដូច្នេះក៏មាន) ។ ៣ មា-សព្វនេះ ប្រើយោគចូល
បានតែនឹងវិភត្តិ ៣ ពួក គឺហើយតួនី, អដ្ឋតួនី និង បញ្ចមី, បើយោគ
ចូលនឹងហើយតួនី ឬអដ្ឋតួនី ឲ្យប្រែថា “កុំឡើយ”, យោគចូលនឹង
បញ្ចមី ឲ្យប្រែថា “ចូរកុំ-” ខ. មា គច្ឆ “(ឯង) ចូរកុំទៅ” មា ឯវំ វទេថ
“(អ្នកទាំងឡាយ) ចូរកុំនិយាយ យ៉ាងនេះ” ។

ផ្លាស់ថា “-ឡើយ” វិញ គឺប្រែថា “កុំ-ឡើយ” ខ. ខណោ មា
វោ ឧបច្ចតា “ខណៈ កុំ - កន្លង នូវអ្នកទាំងឡាយ - ឡើយ” ។

អជ្ជត្ថនី-វិភត្តិ

អជ្ជត្ថនី^(១) ជាវិភត្តិប្រាប់អតីតកាលកន្លងហើយក្នុងថ្ងៃនេះ
ឲ្យប្រែថា “-ហើយ” ខ. ថេរោ អាគមិ “ព្រះថេរៈ មកហើយ”,
ភិក្ខុ ឯត’ទវោចុំ... “ភិក្ខុទាំងឡាយ បានពោលហើយ នូវពាក្យ
នេះ...”, ឯវំ អកាសី “(ខ្ញុំ) បានធ្វើហើយ យ៉ាងនេះ” ។

ភវិស្សន្តិ-វិភត្តិ

ភវិស្សន្តិ^(២) ជាវិភត្តិប្រាប់អនាគតរបស់បច្ចុប្បន្ន ឲ្យប្រែថា
“នឹង-” ខ. សោ គច្ឆិស្សតិ “គេ នឹងទៅ”, សោ ថេរោ អា-
គមិស្សតិ មយំ តស្ស ភិក្ខុំ ទស្សាម ធម្មញ្ញា សុណិស្សាម
“ព្រះថេរៈ នឹងនិមន្តមក ក្នុងថ្ងៃស្អែក, យើងទាំងឡាយ នឹង
ប្រគេន នូវចង្កាន់ ដល់លោកផង នឹងស្តាប់ នូវធម៌ផង” ។

១ អជ្ជត្ថនី ប្រែថា “(វិភត្តិ) មានក្នុងថ្ងៃនេះ” គឺវិភត្តិប្រាប់នូវកាល
ដែលមានហើយក្នុងថ្ងៃនេះ ។ ២ ភវិស្សន្តិ ប្រែថា “...នឹងមាន” ជា
វិភត្តិប្រាប់អនាគតរបស់បច្ចុប្បន្ន ។

កាលាតិបត្តិ-វិភក្តិ

កាលាតិបត្តិ^(១) ជាវិភក្តិប្រាប់អនាគតរបស់អតីត ឲ្យប្រែថា “នឹង-ហើយ”, បើមាន “អ” អាគមនៅខាងដើម ឲ្យប្រែថា “នឹងបាន-ហើយ” ឧ. សោ ចេ យានំ លភិស្សា អគច្ឆិស្សា^(២) “បើ គេ នឹងបានហើយ នូវយាន, (គេ) នឹងបានទៅហើយ” ។

បទ

[១៦១] វិភក្តិមួយពួក ៗ ចែកចេញជា ២ ផ្នែក ដូចគ្នាទាំងអស់ គឺខាងដើម ៦ បទ, ខាងចុង ៦ បទ, ផ្នែកខាងដើមហៅថា បរស្សបទ “បទដើម្បីបុគ្គលដទៃ”, ផ្នែកខាងចុងហៅថា អត្តនោបទ “បទដើម្បីខ្លួន”, ត្រូវជាបទមាន ២ យ៉ាង ។ បរស្សបទ

១ កាលាតិបត្តិ ប្រែថា “(វិភក្តិ) កន្លងនូវកាល” គឺប្រាប់ដំណើររបស់កាលដែលកន្លងទៅហើយ តែប្រាប់ប្រយោលសេចក្តីបែរទៅខាងចំណែកអនាគត ។ វិភក្តិនេះ រមែងតែមាននិបាតសព្វថា “បើ, ប្រសិនបើ, ប្រសិនបើជា” នេះ ប្រែនាំមុខមុនជាដរាប ។ ២ ត្រង់ “ស្សា” នេះ ច្រើនតែរស្សៈឲ្យទៅជា “ស្ស” ដូច្នេះ អភវិស្ស “នឹងបានមានហើយ”, អភវិស្ស “នឹងបាធូរហើយ”, អលភិស្ស “នឹងបានបានហើយ”, អសក្ខិស្ស “នឹងបានអាចហើយ”, បព្វជិស្ស “នឹងបូសហើយ”, បយោជិស្ស “នឹងប្រកបហើយ”, បាបុណិស្ស “នឹងដល់ហើយ”, បតិដ្ឋហិស្ស “នឹងបិតនៅស៊ប់ហើយ...” ។

សម្រាប់សម្គាល់ឲ្យដឹង នូវកិរិយាសព្ទដែលជាកត្តាចកៈ ខ.
សូទោ ឱទនំ បចតិ “អ្នកគ្រូ^(១) កំពុងចម្អិន នូវបាយ” ។
អត្ថនោបទ សម្រាប់សម្គាល់នូវកិរិយាសព្ទដែលជាកម្មាចកៈនិង
ការវាចកៈ ខ. សូទេន ឱទនោ បច្ចតេ “បាយ គឺអ្នកគ្រូ កំពុង
ចម្អិន”, ន តយា លព្ពតេ គន្តំ “គឺអ្នក មិនបាន ដើម្បីទៅ-ទេ”
(មើលទៅក្នុងខាងមុខត្រង់លេខ ១៦៥) ។ បទទាំង ២ យ៉ាង
ដែលកំណត់យ៉ាងនេះ គឺកំណត់តាមដំណើរ ដែលប្រើដោយ
ច្រើន, បើនិយាយឲ្យឃើញផ្សេងដោយឡែក, មិនមែនសុទ្ធតែ
ទៀងទាត់ដូច្នោះដោយដាច់ខាតទេ ពីព្រោះជួនណាបរស្សបទ
ប្រើជាកម្មាចកៈ ឬការវាចកៈក៏មាន ខ. ...កស្មា ឯសោ ន វុច្ចតិ
“...ព្រោះហេតុអ្វីបានជា ជននុ៎ះ (គឺអ្នក) មិនថា?” (កម្មាចកៈ)
...ន ច លព្ពតិ រូបេ...” ...ម្យ៉ាងទៀត (គឺអ្នកណាមួយ)
មិនបាន ក្នុងរូប...” (ការវាចកៈ) ។ ជួនណាអត្ថនោបទប្រើ
ជាកត្តាចកៈក៏មាន ខ. បេមតោ ជាយតេ សោកោ បេមតោ
ជាយតេ ភយំ... “សេចក្តីសោក កើត ព្រោះសេចក្តីស្រឡាញ់

១ អ្នកដាំស្ល ។

ភ័យ កើត ព្រោះសេចក្តីស្រឡាញ់...”, សោភតេ វិត មេ
សខា “សំឡាញ់ នៃអញ ល្អ ហ្ន៎ ។

វចនៈ

[១៦២] វិកត្តិទាំងនោះមានវចនៈ ២ យ៉ាងគឺ ឯកវចនៈ ១
ពហុវចនៈ ១ ដូចវិកត្តិនាមដែរ ។ បើនាមសព្ទជាវចនៈណា កិរិ-
យាសព្ទក៏ត្រូវប្រកបដោយវចនៈនោះដែរ (ឲ្យត្រូវគ្នា) ឧ. សោ
គច្ឆតិ “គេ កំពុងទៅ”, តេ គច្ឆន្តិ “គេទាំងឡាយ កំពុងទៅ,”
បុរិសោ កម្មំ ករោតិ “បុរស ធ្វើ នូវអំពើ”, ឥត្តិយោ កម្មំ ករោន្តិ
“ស្រ្តីទាំងឡាយ ធ្វើ នូវអំពើ” ។ ប៉ុន្តែបើនាមសព្ទច្រើនបទតាំង
ពី ២ បទជាដើមទៅ, ជាឯកវចនៈ ប្រកបចូលដោយនិបាតសព្ទ
មាន “ច” ជាដើម (ដែលគួរប្រកប) ត្រូវប្រើកិរិយាសព្ទជាពហុ-
វចនៈ ឧ. សេដ្ឋី ច សេដ្ឋិករិយា ច រាជានំ ឧបសង្កមីសុ “សេដ្ឋី
ផង ករិយានៃសេដ្ឋីផង ចូលទៅគាល់ហើយ នូវស្តេច ។

បុរិសៈ

[១៦៣] វិកត្តិទាំងនោះចែកចេញជាបុរិសៈមាន ៣ យ៉ាង
គឺ បឋមបុរិសៈ ១ មជ្ឈិមបុរិសៈ ១ ឧត្តមបុរិសៈ ១ ដូចបុរិស-

សព្វនាមដែរ (មើលក្នុងនាមនិទ្ទេសត្រង់លេខ ១១១) ។ បើ
បុរិសសព្វនាមណាជាបទប្រធាន. ត្រូវប្រើកិរិយាសព្វប្រកបរិកត្តិ
ឲ្យត្រូវគ្នានឹងបុរិសសព្វនាមនោះ ឧ. (បឋមបុរិសៈ) សោ យាតិ
“គេ ទៅ”, តេ យន្តិ “គេទាំងឡាយ ទៅ”, កុមារោ យាតិ
“ក្មេងប្រុស ទៅ” កុមារិយោ យន្តិ “ក្មេងស្រីទាំងឡាយ ទៅ” ។
(មជ្ឈិមបុរិសៈ) ភ្នំ យាសិ អ្នក ទៅ” តុម្ហេ យាថ “អ្នក
ទាំងឡាយ ទៅ” ។ (ឧត្តមបុរិសៈ) អហំ យាមិ “ខ្ញុំ ទៅ”
មយំ យាម “យើងទាំងឡាយ ទៅ” ។ ប៉ុន្តែដែលនឹងសរសេរក្តី
និយាយមាត់ទទេក្តី បើមិនបាច់ដាក់បទប្រធានមក គ្រាន់តែ
ដាក់កិរិយាសព្វមកប៉ុណ្ណោះក៏បាន ឧ. យាហិ “(អ្នក) ចូរទៅ
ចុះ”, សីយំ និក្ខម “(ឯង) ចូរចេញ ឲ្យឆាប់ទៅ”, ទានំ ទស្សាម
“(យើងទាំងឡាយ) នឹងឲ្យ នូវទាន”, យាហិ និង និក្ខម ជា
ម. ឯក. កិរិយាសព្វរបស់ ភ្នំ, ទស្សាម ជា. ឧ. ពហុ. កិរិយា

សព្វរបស់ មយំ, បើទុកជាមិនសរសេរដាក់ ត្គំ, មយំ មក ក៏គង់
អាចដឹងបាន ពីព្រោះ យាហិ និង និក្ខម ជាកិរិយារបស់ ត្គំ,
ទស្សាម ជាកិរិយារបស់ មយំ ។

ធាតុ

[១៦៤] វិភក្តិប្រកបដោយ កាល, បទ, វចនៈ, បុរិសៈ
ប៉ុណ្ណោះ សម្រាប់ផ្សំជាមួយនឹង “ធាតុ” គឺសព្វដែលជាឫស
គល់នៃពាក្យ ឲ្យចេញប្រាកដមកជា កិរិយាសព្វ របស់ នាម
ដូចបាននិយាយក្នុងខាងដើមត្រង់លេខ ១៥៩ ខ្លះមកហើយ ។
ធាតុនោះ និយាយដោយសង្ខេប ចែកចេញជា ធាតុគណៈ
“ពួកនៃធាតុ” មាន ៨ ពួក តាមដំណើរដែលចុះបច្ច័យត្រូវគ្នា
ដូចមានរបៀបរៀបរៀង ព្រមទាំងបែបផ្សំដោយវត្តមានវិភក្តិ
ប៉ែកខាងបរស្សបទខ្លះ ដោយសង្ខេបតទៅនេះ ៖

១ ពួកភូ-ជាតុ

ភូ “កើត, មាន, ជា-” (ប.) ភវីតិ, ភវិន្តិ, (ម.): ភវីសិ, ភវីថិ, (ឧ.): ភវាមិ, ភវាម ។ ហុ^(១) “កើត, មាន, ជា-” ហោតិ, ហោន្តិ, ...ហោមិ, ហោម ។ សី “ដេក”: សេតិ, សយតិ, សេន្តិ, សយន្តិ:... សេមិ, សយាមិ, សេម, សយាម ។ ខន “ដឹក”: ខនតិ, ខនន្តិ,... ។ បប “ពេល, និយាយ,...” បបតិ, បបន្តិ,... ។ បច “ចម្អិន,...”: បចតិ, បចន្តិ,... ។ ឥក្ខ “ឃើញ”: ឥក្ខតិ, ឥក្ខន្តិ,... ។ មរ “ស្លាប់”: មរតិ, មរន្តិ,... ។ លក “បាន”: លកតិ, លកេតិ, លកន្តិ,... ។ គម “ទៅ, ដល់”

១ ជាតុ ៣ សព្វគឺ “ភូ, ហុ, អស”, កាលណាបើប្រើជាកិរិយាសព្វក្នុងប្រយោគជាវិកតិកត្តា, មិនបាច់ប្រែចេញពាក្យថា “កើត” ថា “មាន” ទេ ព្រោះជាកិរិយាសព្វគ្រាន់តែនាំដំណើរប្រយោគឲ្យមានពាក្យថា “ជា-” ប៉ុណ្ណោះ : ត្រូវប្រែថា “ជា-” ឧ. និរត្តន្តំ ភវីស្សតិ “កម្មនោះនឹងជាអំពើឥតប្រយោជន៍” ។ មម មាតា សីលវតី ហោតិ... “មាតា របស់ខ្ញុំជាអ្នកមានសីល...”, តុណ្ហា ហោហិ “(ឯង) ចូរជាមនុស្សស្ងៀមទៅ” ។ ឆេកោសិ ទក្ខោ កុសលោ “(អ្នក)ជាមនុស្សឈ្លាសប្រសប់រវាងវៃ ពុទ្ធំ សរណំ គតោស្មី “(ខ្ញុំ) ជាបុគ្គលដល់ហើយ នូវព្រះពុទ្ធជាទីរព្វក” ។ ជួនណាមានទំនងប្រែថា “នៅ” ឧ. គច្ឆថ, ឥធរ ភវីស្សាមិ “(អ្នក ទាំងឡាយ) ចូរទៅចុះ (ខ្ញុំ) នឹងនៅ ក្នុងទីនេះឯង”, មា តត្ថាតិចិរំ ហោហិ (ឯង) ចូរកុំនៅ ក្នុងទីនោះ យូរពេក” ។ ដែលចុះក្នុងប្រយោគជាវិកតិកត្តា, ទោះមានបទវិកតិកត្តា ឬ បទវិសេសនៈច្រើន ក្តី, លើកតែបទប្រធាន ចេញ, ក្រៅពីនោះ ត្រូវ ប្រែរូបទាំងអស់ចូលភ្ជាប់ទៅនឹងកិរិយាសព្វ(បែបសម្ពន្ធគង់នៅតាមធម្មតា) ។

គច្ចតិ, គមេតិ, គច្ចន្តិ, គច្ចសិ, គច្ចថ, គច្ចមិ, គច្ចាម,... ។ គុប
“គ្រប់គ្រង, រក្សា” : គោបេតិ, គោបេន្តិ, គោបេសិ, គោបេថ,
គោបេមិ, គោបេម, ... ។

២ ពួករុជ-ធាតុ

រុជ “បិទ, រាំង, ខ្ទប់,...” : រុន្ទតិ, រុន្ទេតិ, រុន្ទន្តិ, រុន្ទសិ,
រុន្ទថ, រុន្ទាមិ, រុន្ទាម ។ មុច “រួច, លែង, រដោះ,...” : មុញ្ចតិ,
មុញ្ចេតិ, មុញ្ចន្តិ, មុញ្ចេន្តិ,... ។ ភុជ “ស៊ី,...” : ភុញ្ចតិ, ភុញ្ចន្តិ,... ។
ឆិទ “កាត់,...” ឆិន្ទតិ, ឆិន្ទន្តិ,... ។ ភិទ “បែក, ធ្លាយ” :
ភិន្ទតិ, ភិន្ទន្តិ, ភិន្ទសិ, ភិន្ទថ, ភិន្ទាមិ, ភិន្ទាម,... ។

៣ ពួកទិវ-ធាតុ

ទិវ “លេង” : ទិព្វតិ, ទិព្វន្តិ, ទិព្វសិ, ទិព្វថ, ទិព្វាមិ,
ទិព្វាម ។ សិវ “ដេរ” : សិព្វតិ, សិព្វន្តិ,... ។ ខិ “អស់” : ខិយតិ,
ខិយន្តិ?... ។ មុហ “ភ្លេច, វង្វេង, ភាន់,...” : មុយ្ហតិ, មុយ្ហន្តិ,... ។
រជ “ជ្រលក់” : រជ្ជតិ, រជ្ជន្តិ,... ។ មុស “ភ្លេច,...” : មុស្សតិ,

មុស្សន្តិ,... ។ ពុធ “ដឹង, ត្រាស់ដឹង,...” : ពុជ្ឈតិ, ពុជ្ឈន្តិ,... ។
យុធ “ច្បាំង,...” : យុជ្ឈតិ, យុជ្ឈន្តិ, យុជ្ឈសិ, យុជ្ឈថ, យុជ្ឈាមិ,
យុជ្ឈាម,... ។

៤ ពួកសុ-ធាតុ

សុ “ឮ, ស្តាប់” : សុណាតិ, សុណោតិ, សុណន្តិ, សុ-
ណសិ, សុណោសិ, សុណាថ, សុណោថ, សុណាមិ, សុណោមិ,
សុណាម, សុណោម ។ វុ “ក្រង,...” : វុណាតិ, វុណោតិ,
វុណន្តិ,... ។ អាប “ដល់”, ប + អប “ដល់, ទាន់,...” :
បាបុណាតិ, បាបុណន្តិ, បាបុណាសិ, បាបុណាថ, បាបុណាមិ,
បាបុណាម ។

៥ ពួកកី-ធាតុ

កី “ទិញ” : កីនាតិ, កីនន្តិ, កីនាសិ, កីនសិ, កីនាថ,
កីនថ, កីនាមិ, កីនាម ។ ចិ “សន្សំ, បេះ,...” : ចិនាតិ,
ចិនន្តិ,... ។ ជិ “ឈ្នះ, ផ្ទាញ់” : ជិនាតិ, ជិនន្តិ,... ។ ញា
“ដឹង, ស្គាល់” : ជានាតិ, ជានន្តិ,... ។ ធុ “កុំបាត់, កម្ចាត់

បង់” : ធុនាតិ, ធុនន្តិ,... ។ ផុ “អុំ, ស្នែ” : ផុនាតិ, ផុនន្តិ,... ។ លុ “កាត់” : លុនាតិ, លុនន្តិ, លុនាសិ, លុនសិ, លុនាថ, លុនថ, លុនាមិ, លុនាម,... ។

៦ ពួកគហ-ធាតុ

គហ “កាន់, ចាប់, យក,...” : (យេប្បតិ), គណ្ហាតិ, គណ្ហាតិ, គណ្ហន្តិ, គណ្ហាសិ, គណ្ហសិ, គណ្ហាថ, គណ្ហថ, គណ្ហាមិ, គណ្ហាម ។ តាមមេសូត្រក្នុងអាខ្យាតថា គហាទិតោ ប្ប-ណ្ហា “ចុះបច្ច័យគឺ ប្ប និង ណ្ហា, ក្នុងកត្ត អំពីមុខពួក ធាតុ មាន គហ ជាដើម”, ប៉ុន្តែឧទាហរណ៍ឃើញមានតែ គហ មួយប៉ុណ្ណោះ ។

៧ ពួកតន-ធាតុ

តន “ផ្សាយចេញ, ត្រដាង, លាត, លា” : តនោតិ, តនោន្តិ, តនោសិ, តនោថ, តនោមិ, តនោម ។ ករ “ធ្វើ” : ករោតិ, ករោតិ, ករោន្តិ, ករោសិ, ករោថ, ករោមិ, ករោម,... ។ ជាគរ “ភ្ជាក់, ព្យក” : ជាគរោតិ, ជាគរោន្តិ,... ។ សក្ក “អាច, ហ៊ាន” : សក្កោតិ, សក្កោន្តិ, សក្កោសិ, សក្កោថ, សក្កោមិ សក្កោម,... ។

៨ ពួកចុវ-ធាតុ

ចុវ “លួច” : ចោរតិ, ចោរយតិ, ចោរន្តិ, ចោរយន្តិ, ចោរសិ, ចោរយសិ, ចោរថ, ចោរយថ, ចោរមិ, ចោរយាមិ, ចោរម, ចោរយាម ។ ចិន្ត “គិត” : ចិន្តតិ, ចិន្តយតិ, ចិន្តន្តិ, ចិន្តយន្តិ,... ។ តក្ក “ត្រិះរិះ” : តក្កតិ, តក្កយតិ, តក្កន្តិ, តក្កយន្តិ,... ។ មន្ត “ប្រឹក្សា, ពិភាក្សា, ជជែក” : មន្តតិ, មន្តយតិ, មន្តន្តិ, មន្តយន្តិ,... ។ លក្ខ^(១) “កំណត់” : លក្ខតិ, លក្ខយតិ, លក្ខន្តិ, លក្ខយន្តិ, លក្ខសិ, លក្ខយសិ, លក្ខថ, លក្ខយថ, លក្ខមិ, លក្ខយាមិ, លក្ខម, លក្ខយាម,... ។

១ ធាតុដែលមានព្យញ្ជនៈទីបំផុតហាក់ដូចជាអាស្រ័យនឹងស្រៈ “អ” ដូចយ៉ាង គម, ខន, បប, បច, តន, លភ, មរ, ទិវ ជាដើមនោះ តាម ន័យក្នុងកថាយនៈ, ជួនណាប្រើស្រៈ “ឧ” ខ្លះក៏មាន ដូចជា គម, ខន, តន, ទិវ ជាដើម ប្រើជា គមុ, ខនុ, តនុ, ទិវុ, ជួនណាប្រើជាគម, ទិវ ដូចត្រង់មេសូត្រ “គម-ខន-ហន-រមាទីនមន្តោ, គម-ខន-ហនាទី នន្តិតព្វាទីសុ ន” ជាដើម ។ បានសង្កេតក្នុងគម្ពីរសព្ទសាស្ត្រច្រើន អង្សី ឃើញថាព្យញ្ជនៈទីបំផុតធាតុទាំងនោះច្រើនតែជា មូធាព្យញ្ជនៈ “ព្យញ្ជនៈគ” គឺមិនមានសម្លេងស្រៈ “អ” ទេ. ឲ្យថា គម, ខន, តន, លក្ខ, លភ, ថរ, កំរ, តំរ មរ, អ័ស,... ។ ក្នុងកថាយនបករណ៍, ត្រង់ វិធីដទៃត្រេតក្រៅពីធាតុ ក៏មានន័យយ៉ាងនេះខ្លះដែរ ដូចត្រង់មេសូត្រ “អប្បស្ស កំណ សវ អ័ន (ឲ្យផ្លាស់អប្ប ជាកំណ ឲ្យផ្លាស់ ន ជា អ័ន)” ជាដើម ។ ចំណែកខាងលទ្ធិរបស់វេយ្យាករណបណ្ឌិតទាំង ឡាយក្នុងប្រទេសប៉ែកខាងលិច, ក៏សុទ្ធតែប្រកាន់តាមន័យខាង ក្រោយនេះ ។ ត្រង់ន័យនេះសូមអស់លោកវេយ្យាករណបណ្ឌិតក្នុង ប្រទេសយើង កាន់យកតាមគួរដល់ការប្រកបចុះ ។

បណ្តាធាតុទាំងឡាយក្នុងពួកទាំង ៨ នោះ, ធាតុណាដែលប្រកបដោយ “កម្ម” គឺអំពើដែលគេត្រូវធ្វើ ដូចយ៉ាង បច, ឥក្ខ ជាដើម ធាតុនោះហៅថា សកម្មធាតុ “ធាតុប្រព្រឹត្តទៅមួយអន្លើដោយកម្ម” ឬថា “ធាតុប្រកបដោយកម្ម” ពីព្រោះត្រូវការដោយពាក្យអាយតនិបាតថា “នូវ-” ឧ. ឱទនំ បចាមិ “ខ្ញុំ កំពុងចម្អិន នូវបាយ”, រូបំ ឥក្ខតិ- “(គេ) ឃើញ នូវរូប-” ។ ធាតុណាដែលមិនប្រកបដោយកម្ម គឺមិនត្រូវការដោយពាក្យអាយតនិបាតថា “នូវ-” ដូច្នោះទេ ដូចយ៉ាង ភូ, ហុ, សី ជាដើម ធាតុនោះហៅថា អកម្មធាតុ “ធាតុមិនមានកម្ម” ឧ. មញ្ជេសយតិ “(គេ) ដេក លើគ្រែ” ។

មានន័យផ្សេងទៀតថា: ធាតុទាំង ២ យ៉ាងនោះ កាលបើមានឧបសគ្គជាបុព្វបទ, ឧបសគ្គនោះ មានអំណាចបំបែរសព្វឲ្យមានសេចក្តីផ្សេងអំពីដំណើរដើម បំបែរសកម្មធាតុឲ្យត្រឡប់ជាអកម្មធាតុ, អកម្មធាតុឲ្យត្រឡប់ជាសកម្មធាតុវិញក៏មាន, ហៅថា “ឧបសគ្គបំបែរធាតុ” ឬ “ឧបសគ្គបំបែរសព្វ” ឧ. ភវតិ “-កើត, -មាន” (ជាអកម្មធាតុ), អនុភវតិ “-សោយ, -រង, ទទួល”,

អភិកវតិ “-គ្របសង្កត់” (ត្រឡប់ជាសកម្មធាតុវិញ), គច្ចតិ “-ទៅ, -ដល់” (ជាសកម្មធាតុ), អបគច្ចតិ “-ជៀសចេញ, -គេចចេញ”, អវគច្ចតិ “-លិចចុះ, -លិបចុះ”, វិគច្ចតិ “ទៅប្រាស, -ឃ្លាត” (ត្រឡប់ជាអកម្មធាតុវិញ) ។ (មើល នាមនិទ្ទេស ត្រង់លេខ ១២៤ និង ១២៥) ។

ម្យ៉ាងទៀត, ធាតុដែលមានដំណើរសេព្ចជា ២ យ៉ាង ដូចជា “ឆិទ” បើប្រែថា “កាត់” ជាសកម្មធាតុ, បើប្រែថា “ដាច់” ជាអកម្មធាតុ, “បច” បើប្រែថា “ចម្អិន” ជាសកម្មធាតុ, បើប្រែថា “ឆ្អិន, ចាស់, ទុំ,...” ជាអកម្មធាតុ, ធាតុយ៉ាងនេះ ហៅថា សកម្មាភកម្មធាតុ “ធាតុមានកម្មផងមិនមានកម្មផង” គឺជាសកម្មធាតុក៏បាន ជាអកម្មធាតុក៏បាន ។

វាចកៈ

[១៦៥] កិរិយាសព្ទប្រកបដោយ វិកត្តិ កាល, បទ, វចនៈ, បុរិសៈ, ធាតុ ដូចថ្លែងមកហើយនោះ ចែកចេញជា វាចកៈ មាន ៥ យ៉ាង គឺ កត្តាវាចកៈ ១ កម្មវាចកៈ ១ ភាវវាចកៈ ១ ហេតុកត្តាវាចកៈ ១ ហេតុកម្មវាចកៈ ១ ។

កត្តាចកៈ កិរិយាសព្ទប្រាប់កត្តា ហៅថា កត្តាចកៈ ឧ. សូទោ ឱទនំ បចតិ “អ្នកត្រូវ កំពុងចម្អិន នូវបាយ” ។ សូទោ ជា អ្នកធ្វើ ហៅថា កត្តា^១) ជាបទប្រធានរបស់ បចតិ, ឱទនំ ជា អំពើដែលអ្នកត្រូវធ្វើ ហៅថា កម្ម, បចតិ ជាកិរិយាសព្ទប្រាប់ ដំណើរធ្វើរបស់ សូទោ ហៅថា “កត្តាចកៈ ។

កម្មាចកៈ កិរិយាសព្ទប្រាប់កម្ម ហៅថា កម្មាចកៈ ឧ. សូទេន ឱទនោ បចិយតេ “បាយ ដែលអ្នកត្រូវកំពុងចម្អិន” ។ សូទេន ជាកត្តា ព្រោះជាអ្នកចម្អិន ដូចក្នុងកត្តាចកៈដែរ ប៉ុន្តែ ក្នុងទីនេះ ត្រូវប្រកបតតិយាវិភក្តិ បែរជា ហៅថា អនភិហិតកត្តា វិញ, ឱទនោ ជាកម្ម ដូចក្នុងកត្តាចកៈដែរ ប៉ុន្តែក្នុងទីនេះ ត្រូវ ប្រកបបឋមាវិភក្តិ ព្រោះប្រើជាបទប្រធានរបស់ បចិយតេ, បចិ- យតេ ជា “កម្មាចកៈ” ព្រោះជាកិរិយាសព្ទប្រាប់ដំណើររបស់ ឱទនោ ដែលជាកម្ម ។

ភាវាចកៈ កិរិយាសព្ទប្រាប់ភាព ហៅថា ភាវាចកៈ ឧ. តេន ភូយតេ “គឺគេ កើត” ។ តេន ជាអនភិហិតកត្តា

១ ហៅថាឲ្យពេញតាមដំណើរសម្ពន្ធហៈ សយកត្តា “អ្នកធ្វើ ខ្លួនឯង” ។

ដូចន័យមុន, ភួយតេ ជា “ការវាចកៈ” ជាកិរិយាសព្វគ្រាន់តែប្រាប់សេចក្តីថា “កើត” ប៉ុណ្ណោះមិនមែនប្រាប់កត្តាឬកម្មឡើយ កិរិយាសព្វជាវាចកៈនេះ ប្រើបានចំពោះតែត្រង់បឋមបុរិសៈ ឯកវចនៈម្យ៉ាង, ឯអនកិហិតកត្តា តាមតែប្រើបុរិសៈណា, វចនៈណាក៏បាន ឧ. តេន ភួយតេ, តេហិ ភួយតេ, ជនេន ភួយតេ, ជនេហិ ភួយតេ, តយា ភួយតេ, តុម្តេហិ ភួយតេ, មយា ភួយតេ, អម្តេហិ ភួយតេ ។

ហេតុកត្តាវាចកៈ កិរិយាសព្វប្រាប់កត្តា ដែលជាហេតុហៅថា ហេតុកត្តាវាចកៈ ឧ. សេដ្ឋី សូទំ ឱទនំ បាចេតិ “សេដ្ឋី ញ៉ាំងអ្នកគ្រូឲ្យចម្អិន នូវបាយ” ។ សេដ្ឋី ជា ហេតុកត្តាព្រោះជាអ្នកធ្វើគ្រាន់តែជាហេតុ គឺមិនធ្វើខ្លួនឯង ជាអ្នកគ្រាន់តែប្រើគេឲ្យធ្វើ ជាបទប្រធានរបស់ បាចេតិ, សូទំ ជា ការិតកម្មព្រោះជាអ្នកទទួលបង្គាប់ ហើយសម្រេចអំពើដែលគេប្រើឲ្យធ្វើនោះ, ឱទនំ ជាកម្ម ដូចន័យមុន, បាចេតិ ជា “ហេតុកត្តាវាចកៈ” ព្រោះជាកិរិយាសព្វប្រាប់ដំណើរប្រើរបស់ សេដ្ឋី ដែលជាហេតុកត្តា ។

ហេតុកម្មវាចកៈ កិរិយាសព្ទប្រាប់កម្មដែលជាហេតុ ហៅថា ហេតុកម្មវាចកៈ ឧ. សេដ្ឋីនា សូទេន ឱទេនា បាបាបិយតេ “បាយ ដែលសេដ្ឋី ញ៉ាំងអ្នកគ្រូឲ្យចម្អិន” ។ សេដ្ឋីនា ជាអ្នកធ្វើគ្រាន់តែជាហេតុ ហៅថា ហេតុកត្តា ដូចន័យមុន ប៉ុន្តែក្នុងទីនេះ ត្រូវប្រកបតតិយាវិភក្តិ បែរជាហៅថា អនកិហិតកត្តាវិញ, សូទេន ជាការិតកម្ម ដូចន័យមុន តែក្នុងទីនេះ ប្រកបតតិយាវិភក្តិ^១ បែរជាហៅថា តតិយាការិតកម្ម វិញ, បាបាបិយតេ ជា “ហេតុកម្មវាចកៈ” ព្រោះជាកិរិយាសព្ទប្រាប់ដំណើរកម្មដែលជាហេតុ គឺប្រាប់ថាជាកិរិយារបស់ ឱទេនា ដែលជាអំពើគេប្រើឲ្យអ្នកដទៃធ្វើ ។

វាចកៈ ទាំង ៥ នេះ ជាសំខាន់បំផុត ក្នុងការរៀនបាឡីភាសា, អ្នករៀនត្រូវសង្កេតឲ្យយល់ដោយច្បាស់លាស់ ទើបប្រែបាឡីមិនច្រឡំ, ទោះត្រូវការតែងសេចក្តីជាភាសាបាឡីក្តី និយាយគ្នាជាភាសាបាឡីក្តី តែមិនស្អាតវាចកៈហើយ ក៏មុខជានឹងភ្លាត់ខុស ប្រើការពុំកើតឡើយ ។

១ ប្រកបទុតិយាវិភក្តិក៏បាន ។

[១៦៦] វាចកៈទាំង ៥ យ៉ាងនោះ អ្នកសិក្សានឹងយល់
ជាក់បាន ដោយអាស្រ័យបច្ច័យជាគ្រឿងចំណាំ ។ បច្ច័យក្នុង
អាឡាត, និយាយដោយសព្វគ្រប់ តាមរបៀបក្នុងកថាយន-
បករណ៍, មាន ២៥ គឺ អ, ឥ, ឡ, ង, យ, ណុ, ណា,
ឧណា, នា, ប្ប, ណ្ហា, ឱ, យិវ, ណេ, ណាយ, ណាបេ,
ណាបយ, ខ, ឆ, ស, អាយ, ឡាយ, អល, អាវ, អាល ។

បច្ច័យសម្រាប់ចុះក្នុងកត្តាវាចកៈមាន ១៥ គឺ អ, ឥ, ឡ, ង,
យ, ណុ, ណា, ឧណា, នា, ប្ប, ណ្ហា, ឱ, យិវ, ណេ, ណាយ ។

បច្ច័យទាំង ១៥ នេះ ចុះក្នុងពួកធាតុ ទាំង ៨ (ក្នុងកត្តាវាចកៈ) ដូច្នេះ

ពួកភូ-ធាតុចុះបានបច្ច័យ ១ គឺ “អ” : ឧ. កវតិ, ហោតិ,
សេតិ, សយតិ, ខនតិ, ជយតិ, ជេតិ, នយតិ, នេតិ, លកតិ,
គច្ឆតិ, ... កថេតិ, កិចេតិ, គោបេតិ, ជោតេតិ, លកេតិ,
មាណេតិ, វជ្ជេមិ, វទេមិ,... (ផ្លាស់អ-បច្ច័យជា ង, តែក្នុងបក-
ណៈឯទៀតខ្លះ ថាឲ្យចុះង-បច្ច័យតែម្តង, ថាពួកភូ-ធាតុមាន
បច្ច័យ ២ គឺ អ, ង) ។

ពួករុធ-ធាតុចុះបានបច្ច័យ ៥ គឺ អ, ឥ, ឡ, ឯ, ឱ ។ អ : រុន្ទតិ, ភុញ្ញតិ, មុញ្ញតិ, ឆិន្ទតិ, ភិន្ទតិ, ចង្កមតិ, ចញ្ចលតិ, ជង្កមតិ, ... ។ ឥ, ឡ : រុន្ទីតិ, រុន្ទីតិ ។ ឱ : សុម្ភោតិ ។ (បច្ច័យ ៣ គឺ ឥ, ឡ, ឱ នេះ ពិតជាសម្រាប់ចុះក្នុងពួករុធ-ធាតុមែន ប៉ុន្តែមិនសូវប្រើទេ) ។ ឯ : រុន្ទេតិ, មុញ្ញេតិ, ... ។ ក្នុងពួក រុធ-ធាតុនេះ ត្រូវចុះនិគ្គហិតអាគម^(១) ត្រង់ខាងលើព្យញ្ជនៈ ខាងដើមធាតុ ហើយផ្លាស់និគ្គហិតនោះជាវគ្គន្តព្យញ្ជនៈ តាមវិធី និគ្គហិតាទេសសន្និ ជាកំណត់ ។

ពួកទិវ-ធាតុចុះបានបច្ច័យ ១ គឺ “យ” ២. ទិព្វតិ, សិព្វតិ, ខិយតិ, មុយ្ហតិ, រជ្ជតិ, មុស្សតិ, ពុជ្ឈតិ, យុជ្ឈតិ, វិជ្ឈតិ ។

១ អាគមសម្រាប់ចុះក្នុងអាឡាតមាន ៥ គឺ អ, ឥ, ស, ហ, និគ្គហិត (១) ។ អ-អាគមសម្រាប់ចុះក្នុងខាងដើមធាតុ ចំពោះវិភត្តិ ៣ ពួកគឺ ហ៊ីយត្តនី, អជ្ជត្តនី, កាលាតិបត្តិ ខ. អគមា អគម្ម, អរោច, អរោចុំ, អរចំ, អកាសី, អគច្ឆិស្សា, អលភិស្ស ។ ឥ-អាគមសម្រាប់ចុះត្រង់ទី បំផុតធាតុ ចំពោះវិភត្តិ ៣ ពួកគឺ អជ្ជត្តនី, ភវិស្សន្តិ, កាលាតិបត្តិ ខ. អកវិម្ហា, វសិម្ហា, ភវិស្សតិ, លភិស្សតិ, អគច្ឆិស្សា, អលភិស្ស, បតិដ្ឋ-ហិស្ស ។ ស-អាគមសម្រាប់ចុះត្រង់ទីបំផុតធាតុចំពោះតែអជ្ជត្តនី វិភត្តិមួយប៉ុណ្ណោះ ខ. អគមាសិ, អហាសិ, អហោសិ, អហោសុំ ។ ហ- អាគមសម្រាប់ចុះត្រង់ទីបំផុតធាតុតាមគូរដល់ការប្រកប ខ. បតិដ្ឋ-ហាតិ, បតិដ្ឋហន្តិ, បតិដ្ឋហិ, បតិដ្ឋហីសុ, បតិដ្ឋហិស្សតិ, បតិដ្ឋហិស្ស ។ និគ្គហិតអាគម (១) សម្រាប់ចុះក្នុងពួករុធ-ធាតុ, (ដែលកំពុង និយាយនេះឯង) ។ ចំពោះតែព្រូ-ធាតុមួយ, បើផ្សំនឹងតិ-វគ្គមានា, ឲ្យចុះ ឡ-អាគម : ព្រវីតិ “-ពោល” ។

ពួកសុ-ធាតុចុះបានបច្ច័យ ៣ គឺ ណុ, ណា, ឧណា ។
ណុ : សុណោតិ, វុណោតិ,...។ ណា : សុណាតិ, សុណាន្តិ,
វុណាតិ,... ។ ឧណា : បាបុណាតិ, បាបុណាន្តិ, បាបុណាតុ,
បាបុណោយ្យ, បាបុណិ, បាបុណិស្សតិ ។ (ឧណា មិនសូវប្រើទេ) ។

ពួកកី-ធាតុចុះបានបច្ច័យ ១ គឺ “នា” ឧ. កីនាតិ, វីក្កីណាតិ
(នា > ណា), ចិនាតិ, ជិនាតិ, ជានាតិ (ញា > ជា), នាយតិ
(ញា > នា, នា-បច្ច័យ > យ), ធុនាតិ, ធុនន្តិ, លុនាតិ, លុនន្តិ ។

ពួកគហ-ធាតុចុះបានបច្ច័យ ២ គឺ ប្ប, ល្អា ។ ប្ប :
យេប្បតិ (គហ > យេ) ។ ល្អា : គណ្ហាតិ, គណ្ហាតិ, គណ្ហាន្តិ,
គណ្ហាតុ, គណ្ហាតុ, គណ្ហាន្តុ, គណ្ហោយ្យ, គណ្ហោយ្យំ,... ។

ពួកតន-ធាតុចុះបានបច្ច័យ ២ គឺ ឱ, យិរ ។ ឱ : តនោតិ,
ករោតិ, ជាគរោតិ, សក្កោតិ, សក្កោន្តិ ។ យិរ : កយិរតិ,
កយិរហិ (យិរ មិនសូវប្រើទេ) ។

ពួកចុរ-ធាតុចុះបានបច្ច័យ ២ គឺ ណេ, ណាយ ។ ណេ :
ចោរេតិ, ចិន្តេតិ, តក្កេតិ, មន្តេតិ, មន្តេន្តិ, ... ។ ណាយ :
ចោរយតិ, ចិន្តយតិ, តក្កយតិ, មន្តយតិ, មន្តយន្តិ... ។

ក្នុងកម្មវាចកៈចុះបានបច្ច័យ ១ គឺ “យ” ២. បចិយតេ,
បច្ចតេ, គមិយតេ, គច្ឆិយតេ, គម្យតេ, ទមិយតេ, ទម្យតេ, លភិយ-
តេ, លព្ពតេ, វុច្ចតេ, ភុញ្ញិយតេ, ពោធិយតេ, ពុជ្ឈតេ, សយ្យតេ,
កីយតេ, ញាយតេ, គហិយតេ, ករិយតេ ចុរិយតេ ។

ក្នុងការវាចកៈចុះបានបច្ច័យ ១ គឺ “យ” ២. ភូយតេ,
សីយតេ, បចិយតេ, បច្ចតេ, គមិយតេ, គច្ឆិយតេ, គម្យតេ,
ទមិយតេ, ទម្យតេ, លព្ពតេ, វុច្ចតេ, ... ។

យ-បច្ច័យ ចុះក្នុងកត្តាវាចកៈ, កម្មវាចកៈ និង ការវាចកៈ
មានគតិផ្សេងគ្នា ដូច្នេះ ៖

យ-បច្ច័យដែលចុះក្នុងកត្តាវាចកៈក្នុងពួកទិវ-ធាតុ ត្រូវទុកឲ្យ
គង់រូបនៅជា “យ” ដូចដើមក៏មាន ២. ខិយតិ ។ ផ្សំ “យ”
និងទីបំផុតធាតុក៏មាន ២. មុយ្ហតិ ។ ផ្លាស់ “យ” និង
ទីបំផុតធាតុជាព្យញ្ជនៈផ្សេង អំពីភាពដើមក៏មាន ២. ទិព្វតិ,
ពុជ្ឈតិ ។

យ-បច្ច័យចុះក្នុងកម្មវាចកៈ និងការវាចកៈ ដែលទុកឲ្យ
គង់រូបនៅជា “យ” ដូចដើម, ត្រូវចុះ - អាគមផ្សំមកផង

បើទីបំផុតធាតុគ្មានស្រះ គឺជាមូតព្យញ្ជនៈ ឧ. បចិយតេ^(១), គចិយតេ, ទមិយតេ ។ បើទីបំផុតធាតុមានស្រះវិញ មិនបាច់ ចុះ-អាគមទេ ឧ. ភូយតេ^(១), ញាយតេ, ក៏យតេ^(១) ។ តម្រួត “យ” ជា “យ្យ” ក៏មាន ឧ. ភុយ្យតេ^(១), សុយ្យតេ ។ ទីបំផុត ធាតុគ្មានស្រះ បើមិនចុះ-អាគមទេ ត្រូវផ្សំ “យ” និងទី បំផុតធាតុជាការស្រេច ឧ. គម្យតេ, ទម្យតេ ។ ផ្លាស់ “យ” និងទីបំផុតធាតុជាព្យញ្ជនៈផ្សេងអំពីភាពដើម គឺធ្វើទីបំផុតធាតុ ឲ្យជាព្យញ្ជនៈសំយោគក៏បាន ឧ. បច្ចតេ, លព្ពតេ, វុច្ចតេ, ផល្លតេ, ទម្មតេ, ឧច្ចតេ, សក្កតេ, ទិស្សតេ ។ ផ្លាស់ “អា” របស់ធាតុជា “ញៀ” ក៏បាន ឧ. ទីយតេ^(១), ជីយតេ, មីយតេ, បីយតេ, ហីយតេ, ប៊ីយតេ, មហីយតេ, មប៊ីយតេ ។

១ តាមសង្កេតឃើញក្នុងបាឡីព្រះត្រៃបិដកនិងគម្ពីរផ្សេងៗ ថា ឥ- អាគមក្តី ទីបំផុតធាតុជា ឥ ឬ ឡក្តី, បើផ្សំជាមួយនឹងយ-បច្ច័យ ដែលគង់រូប ច្រើនមានរូបជាឡ័យ ឬ ឥយ្យ គឺទីយៈ ឥ ជាឡ័យ ឬរស្សៈ ឡ័យ ជា ឥ ហើយតម្រួត យ ជាយ្យ ឧ. បចិយតេ ឬ បចិយ្យតេ, ចិយតេ ឬ ចិយ្យតេ, កិយតេ ឬ កិយ្យតេ, ទីយតេ ឬ ទិយ្យតេ ។ សូម្បី ទីបំផុតធាតុ ជា ឧ ឬ ឧ, បើផ្សំជាមួយនឹង យ-បច្ច័យគង់រូប ច្រើនតែ មានរូបជា ឧយ ឬ ឧយ្យ គឺ ទីយៈ ឧជាឧ ឬ រស្សៈ ឧ ជា ឧ ហើយ តម្រួត យ ជា យ្យ ឧ. សូយិត្ត ឬ សុយ្យិត្ត, ហូយតេ ឬ ហុយ្យតេ, ភូយតេ ឬ ភុយ្យតេ ។

ក្នុងហេតុកត្តាចកៈចុះបានបច្ច័យ ៤ គឺ ណោ, ណាយ, ណាបេ, ណាបយ (បច្ច័យទាំង ៤ នេះ ហៅថា ការិតបច្ច័យ ឬ ហៅថា ហេតុបច្ច័យ ក៏បាន) ។ ណោ : បាចេតិ, លាភេតិ, ការេតិ, ... ។ ណាយ : បាចយតិ, លាភយតិ, ការយតិ, ... ។ ណាបេ : បាចាបេតិ, លាភាបេតិ, ការាបេតិ,...។ ណាបយ : បាចាបយតិ, លាភាបយតិ, ការាបយតិ,... ។

ក្នុងហេតុកម្មាចកៈ ចុះបច្ច័យតាមពួកធាតុក៏មាន មិនចុះ ក៏មានផង ចុះការិតបច្ច័យផង^(១) ចុះតិ-អាគមផង ចុះយ-បច្ច័យ សម្រាប់កម្មាចកៈផង ឧ. បាចាបិយតេ (បច > បាច, ណាបេ > អាប, បាច + អាប + តិ + យ + តេ > បាចាបិយតេ), រុន្ទាបិយតេ (រុធ + និគ្គហិត > រុន្ទ, ណាបេ > អាប, រុន្ទ + អាប + តិ + យ + តេ > រុន្ទាបិយតេ, ទិញាបិយតេ (ទិវ + យ, វ + យ > ញ, ណាបេ > អាប, ទិញ + អាប + តិ + យ + តេ > ទិញាបិយតេ), បាចាបិយន្តេ, រុន្ទាបិយន្តេ, ទិញាបិយន្តេ (...អន្តេ-វិភត្តិ)... ។

១ ការិតបច្ច័យច្រើនចុះ ណាបេ លុបទុកតែត្រឹម អាប ។

ណាយ-បច្ច័យ ចុះអំពីមុខនាមសព្វ ធ្វើឲ្យក្លាយជា កិរិយា-
សព្វ ក៏បានខ្លះ ឧ. អតិហត្ថយតិ “-កន្លងទៅ ឬ ទៅដោយ
ជំរី” (ហត្ថិនា + អតិក្កមតិ > អតិហត្ថយតិ), ឧបវិណាយតិ
“-ចូលទៅច្រៀងដោយពិណ” (វិណាយ + ឧបតាយតិ > ឧបវិ-
ណាយតិ), ទឡ្ហយតិ “-ធ្វើឲ្យមាំ” (ទឡំ + ករោតិ > ទឡ្ហយតិ) ។

បច្ច័យ ៣ គឺ ខ, ឆ, ស, ចុះក្នុងអញ្ញាសៈ គឺកិរិយាសព្វ
ដែលមានវិធីបន្ថែមព្យញ្ជនៈខាងដើមធាតុឲ្យជា ២ តួ ដូចមាន
និយាយតទៅនេះ ៖

១- អំពីមុខធាតុ ៤ សព្វគឺ តិជ “អត់ទ្រាំ”, គុប “គ្រប់
គ្រង, រក្សា”, កិត “រក្សា, ថែទាំ”, មាន “ពិចារណា, ល្បង”,
ចុះបច្ច័យទាំង ៣ តាមលំដាប់ ដូច្នេះ ខ : តិតិក្ខតិ “-អត់ទ្រាំ”
(តិជ-ធាតុ) ។ ឆ : ជិត្តច្ឆតិ “-គ្រប់គ្រង, រក្សា”, តែដោយ
អំណាចអញ្ញាសៈ ឲ្យប្រែថា “-ខ្លឹម, ឆ្អើម” (គុប-ធាតុ), តិកិច្ឆតិ
“-រក្សា, ថែទាំ” (កិត-ធាតុ) ។ ស : វិមសតិ “-ពិចារណា,
ល្បង” (មាន-ធាតុ), ទីយៈជា វិមសតិ ក៏មាន ។

២- អំពីមុខធាតុទាំងឡាយមានដើមថា : ភុជ “បរិ-
ភោគ”, យស “ស៊ី”, ហរ “នាំទៅ”, សុ “ឮ, ស្តាប់”, បា
“ផឹក”, ចុះបច្ច័យទាំង ៣ ក្នុងសេចក្តីថា ប្រាថ្នា-“ ឬថា
“ចង់-“ ដូច្នេះ ខ : ពុក្ខតិ “-ប្រាថ្នាដើម្បីបរិភោគ, ចង់
បរិភោគ” (ភុជ-ធាតុ) ។ ឆ : ជិយច្ចតិ “-ប្រាថ្នាដើម្បីស៊ី,
ចង់ស៊ី” (យស-ធាតុ) ។ ស : ជិគីសតិ “-ប្រាថ្នាដើម្បីនាំ
ទៅ, ចង់នាំទៅ” (ហរ-ធាតុ), សុសុស្សតិ “-ប្រាថ្នាដើម្បី
ស្តាប់, ចង់ស្តាប់” (សុ-ធាតុ), បិវាសតិ “-ប្រាថ្នាដើម្បីផឹក,
ចង់ផឹក” (បា-ធាតុ) ។

អញ្ញាសៈនោះ, ទោះចុះបច្ច័យទាំង ៣ គឺ ខ ឆ ស ក្តី, ទោះ
ចុះបច្ច័យឯទៀតខ្លះក្រៅពីនោះក្តី, មានវិធីរូបសិទ្ធិដូចរបៀបខាង
ក្រោយនេះ ៖

ក) បើព្យញ្ជនៈអញ្ញាសៈគឺព្យញ្ជនៈ ដែលបន្ថែមខាងដើមនោះ
ជា កវត្ថ គឺ ជា ក ខ គ ឃ ង, ត្រូវផ្លាស់ កវត្ថ ជា ចវត្ថ គឺ
ផ្លាស់ជា ច ឆ ជ ឈ ញ, ផ្លាស់តាមលំដាប់ដូច្នេះ ក > ច,

ខ > ឆ, គ > ជ, យ > ឈ, (ង > ញ) ឧ. កម “ឈានទៅ, ដើរ” តាមធម្មតា^(១) ជា កមតិ, កមេតិ, អញ្ញាសៈជា ក-កម + អ + តិ, ផ្លាស់ “ក” អញ្ញាសៈ (ក ខាងដើម) ជា “ច” ហើយចុះនិក្ខហិតអាគម (១) ខាងលើ “ច” ជា “ចំ” (តាមដំណើររុធ-ធាតុ) រួចផ្លាស់និក្ខហិតជា “ង” (តាមលំដាប់វគ្គ), ផ្សំជា ជង្គមតិ “-ចង្គម = (ដើរទៅដើរមក)” ។ គម “ទៅ, ដល់” តាមធម្មតាជា គច្ចតិ, គមេតិ, អញ្ញាសៈជា គ-គម + អ + តិ, ផ្លាស់ “គ” អញ្ញាសៈជា “ជ” ហើយចុះនិក្ខហិតអាគមខាងលើ “ជ” ជា “ជំ” (តាមដំណើររុធ-ធាតុ) រួចផ្លាស់និក្ខហិតជា “ង” (តាមលំដាប់វគ្គ), ផ្សំជា ជង្គមតិ “-ដើរទៅ, ទៅ” ។ គុប គ្រប់គ្រង, រក្សា” តាមធម្មតាជា គោបតិ, គោបេតិ, អញ្ញាសៈជា គុ-គុប + ឆ + តិ, ផ្លាស់ “គ” អញ្ញាសៈជា “ជ” ហើយផ្លាស់ស្រៈ “ឧ” របស់អញ្ញាសៈ^(២) ជា “ឥ” រួចផ្លាស់ “ប” ទីបំផុតធាតុជា “ច” (ព្រោះមាន ឆ-បច្ច័យនៅខាងចុង), ផ្សំជា ជីគុច្ចតិ

១ តាមដំណើររបស់ធាតុ គឺតាមដំណើរដែលមិនប្រើជា អញ្ញាសៈ ។

២ ហៅឲ្យខ្លីថា “ស្រៈអញ្ញាសៈ” ។

“-ខ្លើម, ឆ្លើម” ។ យស “សី” តាមធម្មតាជា យសិភ្នំ ឥច្ឆតិ “-ប្រាថ្នាដើម្បីសី” ឬ “-ចង់សី”, អញ្ចាសៈជា យ-យស + ឆ + តិ, ផ្លាស់ “យ” អញ្ចាសៈជា “ឈ” ហើយផ្លាស់ “ឈ” ជា “ជ^(១)” រួចផ្លាស់ស្រៈ “អ” របស់អញ្ចាសៈជា “ត” ហើយផ្លាស់ “ស” ទីបំផុតធាតុជា “ច” (ព្រោះមាន ឆ-បច្ច័យ នៅខាងចុង), ផ្សំជា ជិយច្ឆតិ^(២) “-ប្រាថ្នាដើម្បីសី” ឬ “-ចង់សី” ។

ខ) ធាតុដែលជាតួ “ហ” គឺដែលមាន “ហ” ជាទីបំផុត ត្រូវផ្លាស់ “ហ” អញ្ចាសៈជា “ជ” (ព្រោះ ហ ជា កណ្ឌជៈ. ជា យោសៈ ដូច គ ដែរ) ខ. ហា “លះបង់” តាមធម្មតាជា ហាតិ, ហិយតិ, អញ្ចាសៈជា ហា-ហា + អ + តិ, ផ្លាស់ “ហ” អញ្ចាសៈជា “ជ” ហើយរស្សៈស្រៈ “អា” របស់អញ្ចាសៈជា “អ” រួចលុបអ-បច្ច័យចេញ, ផ្សំជា ជហាតិ “-លះបង់”, ឬលុប “អា” របស់ធាតុចេញ ហើយផ្សំ “ហ” និង

១ ន័យផ្សេងពីនេះថាឲ្យផ្លាស់ “យ” ជា “គ” ហើយផ្លាស់ “គ” ជា “ជ”ក៏បាន។ ២ជិយច្ឆតិ មានសេចក្តីដូចគ្នានឹង “យសិភ្នំ ឥច្ឆតិ” ដែរ។

អ-បច្ច័យជា ជហតិ ក៏បាន ។ ហុ^(១) “បូជា” តាម
 ធម្មតាជា ហវតិ, អញ្ញាសៈជា ហុ-ហុ + អ + តិ, ផ្លាស់ “ហ”
 អញ្ញាសៈជា “ជ” ផ្លាស់ស្រៈ “ឧ” របស់អញ្ញាសៈជា “ឱ” ហើយ
 ផ្លាស់ “ឱ” ជា “អវ^(២)”, ផ្សំជា ជុហវតិ ឬ ជុហតិ “-បូជា”,
 ឬ លុប “ឧ” របស់ធាតុចេញ ហើយទីយៈ អ-បច្ច័យជា “អា”,
 ផ្សំជា ជុហាតិ, ពុំនោះសោត ផ្លាស់ “ឧ” របស់ធាតុជា “ឱ”
 ហើយលុប អ-បច្ច័យចេញ, ផ្សំជា ជុហាតិ ក៏បាន ។

គ) ព្យញ្ជនៈអញ្ញាសៈជាវគ្គឯទៀតក្រៅពី កវគ្គ និង ហ, ត្រូវ
 ផ្លាស់ព្យញ្ជនៈអញ្ញាសៈជាព្យញ្ជនៈក្នុងវគ្គជាមួយគ្នា ប៉ុន្តែផ្លាស់
 ព្យញ្ជនៈ ទី ២ ជាព្យញ្ជនៈទី ១, ផ្លាស់ព្យញ្ជនៈទី ៤ ជាព្យញ្ជនៈ ទី ៣
 ឧ. ឆិទ “កាត់, ដាច់” តាមធម្មតាជាឆិន្ទតិ, អញ្ញាសៈជា ឆិ-ឆិទ +
 អ + តិ, ផ្លាស់ “ឆ” អញ្ញាសៈជា “ច” លុប “ទ” ទីបំផុតធាតុ
 ចេញ ហើយផ្លាស់ស្រៈ “តិ” របស់ធាតុជា “អ” តម្រួត “ច” មក

១ ហុ មាន ៣ យ៉ាងគឺ ហុ ប្រែថា “កើត, មាន, ជា-”, ហុ ប្រែថា
 “បូជា”, ហុ ប្រែថា “ហ័រ” ឬ “ហាវ” ដែលប្រើក្លាយមកជា “ហៅ” ប៉ុន្តែ
 មានន័យខ្លះថាឲ្យតាំង“ហាវ-ធាតុ” ។ ២ អវ ។

ជា “ច្ច”, ផ្សំជា ចិច្ចតិ “-កាត់” ។ អញ្ញាសៈជា ឆិ-ឆិទ + អ (បច្ច័យ) + អ (បរោក្ខា), ផ្លាស់ “ឆ” អញ្ញាសៈជា “ច” ផ្លាស់ស្រៈ “ត” របស់អញ្ញាសៈជា “អ” ព្រឹទ្ធិ ត របស់ ឆិទ ជា ង តម្រួត “ច” លើ “ឆ” លុប អ-បច្ច័យចេញ, ផ្សំជា ចច្ចេទ ។ ភុជ “បរិភោគ” តាមធម្មតាជា ភុញ្ញតុំ ឥច្ចតិ ឬ ភោតុំ ឥច្ចតិ “-ប្រាថ្នាដើម្បីបរិភោគ” ឬ “-ចង់បរិភោគ”, អញ្ញាសៈជា ភុ-ភុជ + ខ + តិ, ផ្លាស់ “ភ” អញ្ញាសៈជា “ព”, (ព្រោះអំណាច ខ-បច្ច័យ នៅខាងចុង) ផ្លាស់ “ជ” ទីបំផុតធាតុជា “គ” ហើយផ្លាស់ “គ” ជា “ក”, ផ្សំជា ពុក្ខតិ “-ប្រាថ្នាដើម្បីបរិភោគ” ឬ “-ចង់បរិភោគ” ។ ធា “ទ្រទ្រង់” អញ្ញាសៈជា ធា-ធា + អ + តិ, ផ្លាស់ “ធា” អញ្ញាសៈជា “ទ” ហើយស្សៈស្រៈ “អា” របស់អញ្ញាសៈជា “អ”, លុប អ-បច្ច័យចេញ, ផ្សំជា ទធាតិ “-ទ្រទ្រង់” ។

ឃ) ព្យញ្ជនៈអញ្ញាសៈ ក្រៅពីគតិដែលបាននិយាយមក ហើយនោះ, មានដំណើររូបសិទ្ធិតាមសមគួរដល់ការប្រកប ខ. ទា “ឲ្យ” តាមធម្មតាជា ទេតិ, អញ្ញាសៈជា ទា-ទា + អ + តិ, ស្សៈស្រៈ “អា” របស់អញ្ញាសៈជា “អ” លុប អ-បច្ច័យចេញ, ផ្សំជា

ទទាតិ “-ឲ្យ” ។ តិជ “អត់ទ្រាំ” តាមធម្មតាជា តេជតិ, អញ្ញាសៈ
ជា តិ-តិជ + ខ + តិ, (ព្រោះមាន ខ-បច្ច័យនៅខាងចុង) ផ្លាស់
“ជ” ទីបំផុតធាតុជា “ត” ហើយផ្លាស់ “ត” ជា “ក”, ផ្សំជា
តិកិក្ខតិ “-អត់ទ្រាំ” ។ កិត “រក្សា, ថែទាំ” តាមធម្មតាជា
កិតេតិ, អញ្ញាសៈជា កិ-កិត + ឆ + តិ, មិនផ្លាស់ “ក” ជា “ច”
ដូចន័យមុន (ត្រង់ ចង្កមតិ) នោះទេ, ឲ្យផ្លាស់ “ក” អញ្ញាសៈ
ជា “ត”, (ព្រោះអំណាច ឆ-បច្ច័យនៅខាងចុង) ផ្លាស់ “ត”
ទីបំផុតធាតុជា “ច”, ផ្សំជា តិកិច្ចតិ “-រក្សា, ថែទាំ” ។
មាន “ពិចារណា, ល្បង” តាមធម្មតាជា មាណេតិ, អញ្ញាសៈជា
មា-មាន + ស + តិ, ផ្លាស់ “ម” អញ្ញាសៈជា “វ” ហើយផ្លាស់
ស្រៈ “អា” របស់អញ្ញាសៈជា “ឥ”, (ព្រោះអំណាច ស-បច្ច័យនៅ
ខាងចុង) ផ្លាស់ “មាន” ធាតុជា “មំ”, ផ្សំជា វិមំសតិ “-ពិ-
ចារណា, ល្បង” ។ ហរ “នាំទៅ” តាមធម្មតាជា ហរិកុំ តិច្ចតិ
“-ប្រាថ្នាដើម្បីនាំទៅ” ឬ “-ចង់នាំទៅ”, អញ្ញាសៈជា ហ-
ហរ + ស + តិ, ផ្លាស់ “ហ” អញ្ញាសៈជា “ជ” ហើយផ្លាស់ស្រៈ “អ”
របស់អញ្ញាសៈជា “ឥ”, (ព្រោះអំណាច ស-បច្ច័យនៅខាងចុង)

ផ្លាស់ “ហរ” ធាតុជា “គី” ផ្សំជា ជិតិសតិ “-ប្រាថ្នាដើម្បីនាំ
ទៅ” ឬ “-ចង់នាំទៅ” ។ សុ “ឮ, ស្តាប់” តាមធម្មតាជា
សុណិតំ ឬ សោតំ ឥច្ចតិ “-ប្រាថ្នាដើម្បីស្តាប់” ឬ “-ចង់
ស្តាប់”, អញ្ញាសៈជា សុ-សុ + ស + តិ, តម្រួត ស-បច្ច័យជា
“ស្ស”, ផ្សំជាសុសុស្សតិ “-ប្រាថ្នាដើម្បីស្តាប់” ឬ “-ចង់ស្តាប់” ។
បា^(១) “ផឹក” តាមធម្មតាជា បាតំ ឬ បិវិតំ ឥច្ចតិ “-ប្រាថ្នា
ដើម្បីផឹក” ឬ “-ចង់ផឹក”, អញ្ញាសៈជា បា-បា + ស + តិ,
ផ្លាស់ស្រះ “អា” របស់អញ្ញាសៈជា “តី”, (ព្រោះអំណាច ស-
បច្ច័យនៅខាងចុង) ផ្លាស់ “បា” ធាតុជា “វា”, ផ្សំជា បិវាសតិ
“-ប្រាថ្នាដើម្បីផឹក” ឬ “-ចង់ផឹក” ។ បត “ធ្លាក់ចុះ, ជ្រុះ” តាម
ធម្មតាជា បតតិ, អញ្ញាសៈជា ប-បត + អ + តិ, ផ្សំជា បបតតិ
“-ធ្លាក់ចុះ, ជ្រុះ” ។ ចល “កម្រើក, រម្មូល,...” តាមធម្មតាជា
ចលតិ, អញ្ញាសៈជា ច-ចល + អ + តិ, ចុះនិគ្គហិតអាគមខាងលើ
“ច” ជា “ចំ” (តាមដំណើរ រុធជាតុ) ហើយផ្លាស់និគ្គហិតជា
“ញំ” (តាមលំដាប់វគ្គ), ផ្សំជា ចញ្ចលតិ “-កម្រើក, រម្មូល” ។

១ បា-ធាតុ ប្រែបាន ២ យ៉ាងគឺ ប្រែថា “ផឹក”, ថា “រក្សា” ។

បច្ច័យ ២ គឺ អាយ, ឡាយ សម្រាប់ចុះអំពីមុខ នាមសព្ទ ធ្វើឲ្យក្លាយជា កិរិយាសព្ទ, ចុះក្នុងអត្ថ ៣ យ៉ាង គឺ ក) ចុះ ក្នុង “អាចារត្ថៈ” មានសេចក្តីថា “ប្រព្រឹត្ត-”, ខ) ចុះក្នុង “ឧ- បមាចារត្ថៈ” មានសេចក្តីថា “ប្រព្រឹត្ត...ថា ដូចជា-” ឬ “ប្រ- ព្រឹត្តត... ឲ្យដូចជា-”, គ) ចុះក្នុង “អត្តិច្ចត្ថៈ” មានសេចក្តី ថា “ប្រាថ្នា... ដើម្បីខ្លួន” ឬថា “ចង់បាន... ដើម្បីខ្លួន” ។ អាយ-បច្ច័យចុះក្នុងអត្ថ ២ យ៉ាងគឺ អាចារត្ថៈ និងឧបមាចារត្ថៈ ។ ឡាយ-បច្ច័យចុះក្នុងអត្ថ ២ យ៉ាងគឺ “ឧបមាចារត្ថៈ និងអត្តិច្ចត្ថៈ ។

អាយ-បច្ច័យចុះក្នុងអាចារត្ថៈ ខ. ចិរយតិ “-ប្រព្រឹត្តយូរ” (ចិរំ-អាចរតិ > ចិរយតិ), យុរុយុរាយតិ “-ប្រព្រឹត្តនូវសូរ្យ យុរុយុរុ” (យុរុយុរុំ (សទ្ធិំ) - អាចរតិ > យុរុយុរាយតិ), តដតដា- យតិ “-ប្រព្រឹត្តនូវសូរ្យតដៈតដៈ” (តដតដំ. (សទ្ធិំ) - អាចរតិ > តដតដាយតិ) ។

អាយ-បច្ច័យ ចុះក្នុងឧបមាចារត្ថៈ^(១) ឧ. បព្វតាយតិ
 “-ប្រព្រឹត្ត (នូវខ្លួន) ថាដូចជាភ្នំ” (បព្វតំ តវៈ-(អត្តានំ)-អាចរតិ >
 បព្វតាយតិ), សមុទ្ទាយតិ “-ប្រព្រឹត្ត (នូវខ្លួន) ថាដូចជាសមុទ្រ”
 សមុទ្ធិ តវៈ-(អត្តានំ)-អាចរតិ > សមុទ្ទាយតិ), សមណាយតិ
 “-ប្រព្រឹត្ត (នូវខ្លួន) ថាដូចជាសមណៈ” (សមណំ តវៈ-(អត្តានំ)
 អាចរតិ > សមណាយតិ) ។

ឦយ-បច្ច័យ ចុះក្នុងឧបមាចារត្ថៈ ឧ. ឆត្តិយតិ “-ប្រព្រឹត្ត
 ធ្វើ (នូវវត្ថុមិនមែនឆត្រ) ថាដូចជាឆត្រ” (អឆត្ថំ - ឆត្ថំ តវៈ-
 អាចរតិ^(២) > ឆត្តិយតិ), បុត្តិយតិ “-ប្រព្រឹត្តធ្វើ (នូវជនមិនមែន
 កូន) ថាដូចជាកូន” (អបុត្ថំ-បុត្ថំ តវៈ-អាចរតិ > បុត្តិយតិ) ។

ឦយ-បច្ច័យ ចុះក្នុងអត្ថិច្ចត្ថៈ ឧ. បត្តិយតិ “-ប្រាថ្នានូវ
 បាត្រដើម្បីខ្លួន” ឬថា “-ចង់បាននូវបាត្រដើម្បីខ្លួន” (អត្ថនោ-
 បត្ថំ-តិច្ចតិ > បត្តិយតិ), វត្តិយតិ “-ចង់បាននូវសំពត់ដើម្បី

១ អាយ-បច្ច័យ បើចុះអំពីមុខគុណនាម ឬអំពីមុខនាមនាមដែល
 ប្រើជាកិរិយាវិសេសនៈឬក៏អំពីមុខឧទានសព្ទ នោះកុលបុត្រគប្បី
 ដឹងថាជា អាចារត្ថៈ, បើចុះអំពីមុខនាមនាមដែលមិនសម្តែងអាការ
 ជាកិរិយាវិសេសនៈទេ ត្រូវដឹងថាជា ឧបមាចារត្ថៈ ។ ២ ដោយ
 អំណាច អា-បុព្វបទ ឲ្យប្រែថា “ប្រព្រឹត្តធ្វើ-” ឬថា “ធ្វើ-” ក៏បាន (ខាង
 អាយ-បច្ច័យក៏ដូចគ្នាដែរ) ។

ខ្លួន” (អត្តនោ-វត្ថុ-តិច្ឆតិ > វត្ថុយតិ), ធនីយតិ “-ចង់បាននូវ
ទ្រព្យដើម្បីខ្លួន” (អត្តនោ-ធនំ-តិច្ឆតិ > ធនីយតិ^(១)) ។

បច្ច័យ ៣ គឺ អល, អារ, អាល ចុះអំពីមុខនាមសព្ទ ធ្វើ
ឲ្យក្លាយជាកិរិយាសព្ទដូច្នេះ អលៈ ជោតលតិ “-ធ្វើនូវសេចក្តី
រុងរឿង” (ជោតិ + អល + តិ > ជោតលតិ) ។ អារៈ សន្តា-
រតិ “-ប្រព្រឹត្តស្ងប់” (សន្ត + អារ + តិ > សន្តារតិ) ។ អាលៈ
ឧបក្កមាលតិ “-ប្រព្រឹត្តព្យាយាម” (ឧបក្កម + អាល + តិ >
ឧបក្កមាលតិ) ។

បច្ច័យ ៨ គឺ ខ, ឆ, ស, អាយ ឡាយ, អល, អារ, អាល
នេះ ជាបច្ចេកបច្ច័យ “បច្ច័យផ្សេងដោយឡែក” ក្នុងអាឡាត
មិនរាប់បញ្ចូលក្នុងពួកធាតុណាមួយឡើយ ។

១ ឡាយ-បច្ច័យចុះក្នុងអត្ថ ២ យ៉ាងក៏ពិត ប៉ុន្តែចុះបានចំពោះតែអំពី
មុខនាមនាមប៉ុណ្ណោះ, ដែលនឹងដឹងថាចុះក្នុងឧបមាចារត្ថៈ ឬ ក្នុង
អត្ថិច្ឆត្ថៈនោះ ត្រូវសង្កេតមើលតាមលំនាំសេចក្តី ដូចជា ឆត្ថិយតិ បើ
ចុះក្នុងអត្ថិច្ឆត្ថៈ ប្រែថា “-ចង់បាននូវឆត្រដើម្បីខ្លួន”, បត្តិយតិ បើចុះ
ក្នុងឧបមាចារត្ថៈ ប្រែថា “-ប្រព្រឹត្តធ្វើនូវភាជន៍មិនមែនបាត្រថាដូច
ជាបាត្រ” យ៉ាងនេះវិញក៏បានប្រសិនបើមានដំណូលសេចក្តីគួរប្រែ
យ៉ាងនុ៎ះ ។

-២២១-

បែបបទបែកធាតុ

[១៦៧] ធាតុដែលផ្សំនឹងវិកត្តិ, បច្ច័យ ដូចបាននិយាយ
មកហើយនោះ គ្រាន់តែជាបែបឲ្យឃើញដោយអន្លើៗ មិនគ្រប់
វិកត្តិទាំង ៨, នឹងបំបែកធាតុខ្លះផ្សំនឹងវិកត្តិទាំង ៨ ព្រមទាំង
បច្ច័យឲ្យឃើញជាបែបធៀប ដូចមានខាងក្រោយនេះ ៖

កត្តាចកៈ

បំបែក ភូ-ធាតុ ចុះអ-បច្ច័យ ជាបែបធៀប

វត្ថុមាតា

បុរិស	ឯក.	ពហុ.
ប.	កវតិ	កវន្តិ
ម.	កវសិ	កវថិ
ឧ.	កវាមិ	កវាម

បញ្ចមី

បុរិស	ឯក.	ពហុ.
ប.	កវតុ	កវន្តុ
ម.	កវាហិ, កវ ^(១) , កវស្ស ^(២)	កវថិ
ឧ.	កវាមិ	កវាម

១- លុប ហិ ។ ២- ស្ស ជាបំបែកខាងអត្ថនោបទ ប៉ុន្តែប្រើជាបស្សបទ

-២២២-

សត្តមី

បុរិស	ឯក.	ពហុ.
ប.	ភវេយ្យ, ភវេ ^(១) , ភវេថិ ^(២)	ភវេយ្យំ
ម.	ភវេយ្យាសិ, ភវេ ^(១)	ភវេយ្យាថ
ឧ.	ភវេយ្យាមិ, ភវេ ^(១) , ភវេយ្យំ ^(៣)	ភវេយ្យាម, ភវេម ^(៤)

បរោក្ខា

បុរិស	ឯក.	ពហុ.
ប.	ពក្ខវ	ពក្ខវ
ម.	ពក្ខវេ	ពក្ខវិត្ត
ឧ.	ពក្ខវំ	ពក្ខវិម្ហ

ហិយត្ថជី

បុរិស	ឯក.	ពហុ.
ប.	អកវា, អកវ ^(៥)	អកវុ
ម.	អកវោ	អកវិត្ត
ឧ.	អកវំ	អកវិម្ហ

១ លុប យ្យ, យ្យាសិ, យ្យាមិ ទុកតែ ឯ ជា ភវេ បានទាំង ៣ បុរិសៈ
តាមន័យមេសូត្រក្នុងសទ្ធីនីតិថា សព្វាហោយ្យាសេយ្យាមេយ្យានមេ
“លុបវិភត្តិ ឯយ្យាសិ, ឯយ្យាមិ, ឯយ្យ ទុកតែ ឯ អំពីមុខធាតុទាំង
ពួង” ។ ២ ឯថ ជាប៉ែកខាងអត្តនោបទ ប៉ុន្តែប្រើជាបរស្សបទក៏បាន
ខ្លះ ។ ៣ ឯយ្យំ ជាប៉ែកខាងអត្តនោបទ ប៉ុន្តែប្រើជាបរស្សបទ ។ ៤
ផ្លាស់ ឯយ្យាមិ ជា ឯមុ ។

- ២២៣ -

អដ្ឋត្ថងី

បុរិស	ឯក.	ពហុ.
ប.	អកវី ^(១)	អកវ៉ៃ, អកវីសុ ^(២)
ម.	អកវ៉ោ	អកវីត្ថ
ឧ.	អកវី	អកវីម្ហា

ភវិស្សន្តិ

បុរិស	ឯក.	ពហុ.
ប.	ភវិស្សតិ	ភវិស្សន្តិ, ភវិស្សេ ^(៥)
ម.	ភវិស្សសិ	ភវិស្សថ
ឡ.	ភវិស្សមិ, ភវិស្សំ ^(៣)	ភវិស្សម

កាលាតិបត្តិ

បុរិស	ឯក.	ពហុ.
ប.	(អកវិស្សា), អកវិស្ស ^(៤)	អកវិស្សុសុ

១ រស្សៈ ល្ប ជា ត ។ ២ ផ្លាស់ ខំ ជា តំសុ ។ ៣, ស្សំ ជាប៉ែក ខាង
អត្តនោបទប៉ុន្តែច្រើនប្រើជាបរស្សបទ ។ ៤, ច្រើនតែរស្សៈ អា ជា អ
យ៉ាងនេះ ។ ៥ ន្តិ, ន្តេ ផ្លាស់ជា េ បាន, ប៉ុន្តែបានតែព្យាង្គខាងដើម
នៃ ន្តិ, ន្តេ ជារស្សៈ ហើយព្យាង្គខាងដើមនៃរស្សៈនោះជាទីយគរ ឬ
សំយោគគរទើបផ្លាស់ជា េ បាន ដូច ញាយេ, គច្ឆេ, ភវិស្សេ ជា
ដើម, បើព្យាង្គខាងដើមនៃ ន្តិ, ន្តេ ជារស្សៈ តែព្យាង្គខាងដើមនៃ
រស្សៈនោះ មិនមែនជាគរ នឹងផ្លាស់ជា េ មិនបាន ដូច ភវន្តិ, ភវន្តេ
ជាដើម ព្រោះសូត្រក្នុងមោគ្គល្លានថាគរុបុព្វា រស្សាវេន្តេន្តីនំ ផ្លាស់
ន្តេ, ន្តិ ជា េ អំពីមុខរស្សៈ ដែលមានគរុជាខាងដើម ។

-២២២-

ម.	អកវិស្ស	អកវិស្សថ
ឧ.	អកវិស្សំ	អកវិស្សម្ហា, អកវិស្សម្ហា ^(១)

បំបែក បច-ធាតុ ចុះអ-បច្ច័យ ជាបែបធៀប

វត្តមាន

បុរិស	ឯក.	ពហុ.
ប.	បចតី	បចន្តិ
ម.	បចសិ	បចថ
ឧ.	បចាមិ	បចាម

បញ្ចមី

បុរិស	ឯក.	ពហុ.
ប.	បចតុ	បចន្តុ
ម.	បចាហិ, បច, បចស្ស	បចថ
ឧ.	បចាមិ	បចាម

សត្តមី

បុរិស	ឯក.	ពហុ.
ប.	បចេយ្យ, បចេ, បចេថ	បចេយ្យំ

១- រស្សៈ អា របស់ ស្យា នៃ ស្យាម្ហា ជា ស្សម្ហា, ច្រើនតែរស្សៈ យ៉ាងនេះ ។

ម.	បចេយ្យាសិ, បចេ	បចេយ្យាថ
ឧ.	បចេយ្យាមិ, បចេ, បចេយ្យំ	បចេយ្យាមិ
បរោក្ខាវិកត្តិមិនសូវប្រើ ឃើញប្រើញឹកញយណាស់តែ		
អាហ, អាហុ ប៉ុណ្ណេះ, ព្រោះហេតុនោះ មិនបាច់បំបែកបច-ធាតុ		
ផ្សំនឹងបរោក្ខាវិកត្តិនុ៎ះទេ (ចូរមើលបែបបំបែកខាង ភូ-ធាតុ) ។		

ហ័យត្ថនី

បុរិស	ឯក.	ពហុ.
ប.	អបចា, អបច	អបចូ
ម.	អបចោ	អបចត្ថ
ឧ.	អបចំ	អបចម្ព

អន្ធត្ថនី

បុរិស	ឯក.	ពហុ.
ប.	អបចិ, អបចេសិ ^(១)	អបច, អបចីសុ
ម.	អបចោ	អបចត្ថ, អបចិត្ថ
ឧ.	អបចី	អបចម្ពា, អបចិម្ពា

១ ផ្លាស់ អបច្ឆិយ ជា ឯ ហើយចុះ ស-អាគម រូបស្សៈ ល្ប ជា ឥ ។

-២២៦-

ភរិស្សន្តិ

បុរិស	ឯក.	ពហុ.
ប.	បចិស្សតិ	បចិស្សន្តិ, បចិស្សវេ
ម.	បចិស្សសិ	បចិស្សថិ
ឧ.	បចិស្សាមិ, បចិស្សំ	បចិស្សាម

កាលាតិបត្តិ

បុរិស	ឯក.	ពហុ.
ប.	(អបចិស្សា), អបចិស្ស	អបចិស្សំសុ
ម.	អបចិស្សេ	អបចិស្សថិ
ឧ.	អបចិស្សំ	(អបចិស្សាម្ហា), អបចិស្សម្ហា

កម្មវាចកៈ

បំបែកតែវត្ថុមានា ត្រង់បឋមបុរិសៈ ឲ្យឃើញជាបែប ៖

ឯក.	ពហុ.
បចិយតេ, បច្ចតេ	បចិយន្តេ
លភិយតេ, លព្ពតេ	លភិយន្តេ, លព្ពន្តេ, លព្ពវេ
វុន្និយតេ	វុន្និយន្តេ
ភិន្និយតេ	ភិន្និយន្តេ

ឯក.	ពហុ.
សិរិយតេ, សិព្វតេ	សិរិយន្តេ, សិព្វន្តេ
យុជ្ឈតេ	យុជ្ឈន្តេ
សុយ្យតេ	សុយ្យន្តេ
កិយតេ	កិយន្តេ
គហិយតេ	គហិយន្តេ
ករិយតេ, (កយ្យតេ)	ករិយន្តេ, (កយ្យន្តេ)
ចុរិយតេ	ចុរិយន្តេ
ចិន្តិយតេ	ចិន្តិយន្តេ

ការវាចកៈ

ឯកវចនៈ ភូយតេ, សីយតេ, សុបិយតេ, មរិយតេ, មុញ្ជិយតេ, មុច្ឆតេ, ខីយតេ, មុយ្ហតេ, មុស្សតេ, សូយតេ, សិយតេ, កិយតេ, ជិយតេ, ធូយតេ, គហិយតេ, ជាគរិយតេ, ករិយតេ, កយ្យតេ, ចុរិយតេ, លក្ខិយតេ, ចិន្តិយតេ,... ។

ហេតុកត្តាវាចកៈ

បំបែកតែវត្ថុមានា ត្រង់បឋមបុរិសៈ ចុះ ណេ-បច្ច័យ និង ណាបេ-បច្ច័យ ឲ្យឃើញជាបែបៈ

ឯក.

បាចេតិ, បាចាបេតិ
លាភេតិ, លាភាបេតិ
រុន្ទេតិ, រុន្ទាបេតិ
(ភិន្ទេតិ), ភិន្ទាបេតិ
សិព្វេតិ, សិព្វាបេតិ
ពោធិតិ, ពោធាបេតិ
សាវេតិ, (សាវាបេតិ)
(កីនេតិ), កីនាបេតិ
ញាបេតិ, ជានាបេតិ
(គាហេតិ), គណ្ណាបេតិ
(តានេតិ), តានាបេតិ
ការេតិ, ការាបេតិ
ចោវេតិ, ចោរាបេតិ

ពហុ.

បាចេន្តិ, បាចាបេន្តិ
លាភេន្តិ, លាភាបេន្តិ
រុន្ទេន្តិ, រុន្ទាបេន្តិ
(ភិន្ទេន្តិ), ភិន្ទាបេន្តិ
សិព្វេន្តិ, សិព្វាបេន្តិ
ពោធិន្តិ, ពោធាបេន្តិ
សាវេន្តិ, (សាវាបេន្តិ)
(កីនេន្តិ), កីនាបេន្តិ
ញាបេន្តិ, ជានាបេន្តិ
(គាហេន្តិ), គណ្ណាបេន្តិ
(តានេន្តិ), តានាបេន្តិ
ការេន្តិ, ការាបេន្តិ
ចោវេន្តិ, ចោរាបេន្តិ

ហេតុកម្មវាចកៈ

បំបែកតែវត្ថុមានា ត្រង់បឋមបុរិសៈ ចុះណាបេ-បច្ច័យ ឲ្យ
ឃើញជាបែបៈ

ឯក.	ពហុ.
បាបាបិយតេ	បាបាបិយន្តេ
លាភាបិយតេ	លាភាបិយន្តេ
រុន្ទាបិយតេ	រុន្ទាបិយន្តេ
ភិន្ទាបិយតេ	ភិន្ទាបិយន្តេ
សិវាបិយតេ, សិញ្ញាបិយតេ	សិវាបិយន្តេ, សិញ្ញាបិយន្តេ
ពោធិបិយតេ	ពោធិបិយន្តេ
(សាវាបិយតេ), សាវិយ្យតេ	(សាវាបិយន្តេ), សាវិយ្យន្តេ ^(១)
(ណយ)	
កយាបិយតេ, កីនាបិយតេ	កយាបិយន្តេ, កីនាបិយន្តេ
ញាបិយតេ, ជានាបិយតេ	ញាបិយន្តេ, ជានាបិយន្តេ

១ លុប យ របស់ ណយ ចេញ ទុកតែ យ-បច្ច័យសម្រាប់កម្មវាចកៈ
ជា សាវិយតេ, សាវិយន្តេ ក៏បាន (ក្នុងបករណៈទាំងពួង ច្រើនប្រើ
យ៉ាងនេះ) ។

ឯក.
 គាហាបិយតេ, គណ្ណាបិយតេ
 តានាបិយតេ
 ការាបិយតេ
 ចោរាបិយតេ

ពហុ.
 គាហាបិយន្តេ, គណ្ណាបិយន្តេ
 តានាបិយន្តេ
 ការាបិយន្តេ
 ចោរាបិយន្តេ

របៀបបំបែកធាតុដោយសង្ខេបរៀបរៀងតាមលំដាប់អក្សរ៖
 អករិ “-បានធ្វើហើយ”, ករ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ល្ប-អជ្ជត្តនី
 ស្សៈជា ឥ, ចុះអ-អាគមខាងដើមធាតុ, លុបអ-បច្ច័យ^(១) ។

១ តាមលទ្ធិរបស់វេយ្យាករណសណ្ឌិតចំពួកខ្លះថា “អាឡាតកិរិយា ដែលមានគតិមិនបាច់ចុះបច្ច័យក៏អាចសម្រេចរូបឲ្យស្រេចគ្រប់គ្រាន់ បាននោះ មិនត្រូវចុះបច្ច័យមកនាំឲ្យរលំលុបចោលទេ ត្រូវប្រកបតែនឹងវិភត្តិ អាឡាត ប៉ុណ្ណោះបានហើយ”, លទ្ធិនេះមិនសមនឹងដំណើរវាចកៈទាំង៥ឡើយពីព្រោះ វាចកៈទាំង៥សុទ្ធតែអាស្រ័យនឹងបច្ច័យជាគ្រឿងសម្គាល់ទាំងអស់ចំណែក ខាងពួកធាតុទាំង៨សោតក៏សុទ្ធតែមានបច្ច័យជាគ្រឿងចំណាំ, បើទុកជា ធាតុខ្លះដែលមាន ដំណើរប្រែប្រួលរាប់បញ្ចូលខាងពួកនេះក៏បាន ខាងពួកនោះក៏បាន (តាមគួរដល់ការប្រកប) ដូច្នេះក៏គង់មានបច្ច័យជាគ្រឿង ឧបត្ថម្ភទាំងអស់ ដូចយ៉ាង ជិ-ធាតុ បើសម្រេចរូបជា “ជិនាតិ, ជិនន្តិ” ជាពួកកិ-ធាតុ ព្រោះមាន នា-បច្ច័យជាគ្រឿងសម្គាល់, បើ “ជយតិ, ជយន្តិ” ជាពួកភូ-ធាតុ ព្រោះមាន អបច្ច័យ ជាគ្រឿងសម្គាល់ មុច ធាតុ បើមុច្ចាតិ មុច្ចាតិ ជាពួករុជធាតុ ព្រោះមានអបច្ច័យនិងនិគ្គហិតជាគ្រឿងចំណាំ, បើ “មុច្ចតិ, មុច្ចន្តិ” ជាពួកទិវ-ធាតុព្រោះមានយ-បច្ច័យជាគ្រឿង ចំណាំ, ព្រោះហេតុនោះអ្នកសិក្សាគួរកំណត់ដឹងថា កិរិយាសព្វទាំងអស់សុទ្ធតែមាន បច្ច័យជាគ្រឿងចំណាំ, បើទុកជាគ្រាន់ តែចុះមកហើយលុបចេញ, ក៏ត្រូវតែចុះ មកដាល់នាំ ខានពុំបាន (មើលឧទាហរណ៍ត្រង់ ជញ្ញា ជាគ្រឿងសង្កេត) ។

អករិស្ស “-នឹងបានធ្វើហើយ”, ករ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ,
ស្ស-កាលាតិបត្តិ ស្សៈជាស្ស, ចុះអ-អាគមខាងដើមធាតុ, ចុះ
ត-អាគមត្រង់ទីបំផុតធាតុ, លុប អ-បច្ច័យ ។

អកំសុ “-បានធ្វើហើយ”, ករ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ខំ-អជ្ជ-
ត្តនី ផ្លាស់ជា អំសុ, ចុះអ-អាគមខាងដើមធាតុ, លុបទីបំផុត
ធាតុ, លុប អ-បច្ច័យ ។

អកាសិ “-បានធ្វើហើយ” : ករ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ញ៉-អជ្ជ-
ត្តនី ស្សៈជា ត, ផ្លាស់ ករ ជា កាស, ចុះអ-អាគមខាងដើម
ធាតុ, លុប អ-បច្ច័យ ។

អកាសី “-បានធ្វើហើយ”, ករ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តំ-អជ្ជត្ត-
នី, ផ្លាស់ ករ ជា កាស, ចុះអ-អាគមខាងដើមធាតុ, លុប
អ-បច្ច័យ ។

អក្កោច្ឆិ “-បានជេរហើយ”, កុធជ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ញ៉-
អជ្ជត្តនី, (ដោយអំណាច កុធជ-ធាតុ) ផ្លាស់ ញ៉ ជា ច្ឆិ-ព្រឹទ្ធិ ១
របស់ កុ ជា ឱ, លុបទីបំផុតធាតុ, លុបអ-បច្ច័យ, ចុះអ-អាគម
ខាងដើមធាតុ, តម្រួត ក ។

អក្កោសតិ “-ជេវ”, អា-បុព្វបទ ស្សៈជា អ, កុស-ធាតុ,
អ-បច្ច័យ, ព្រឹទ្ធិ ឧ របស់ កុ ជា ឱ, តម្រួត ក ។

អគច្ឆិ “-បានទៅហើយ, -បានដល់ហើយ”, គម-ធាតុ-
អ-បច្ច័យ, ឦ-អជ្ជត្ថនី ស្សៈជា តិ, ផ្លាស់ ម របស់ គម ជា
ច្ច, ចុះអ-អាគមខាងដើមធាតុ, លុបអ-បច្ច័យ ។

អគច្ឆិស្ស, អគច្ឆិស្ស “-នឹងបានទៅហើយ,...”, គម-ធាតុ,
អ-បច្ច័យ, ស្ស-កាលាតិបត្តិ, ផ្លាស់ ម របស់ គម ជា ច្ច, ចុះ
អ-អាគមខាងដើមធាតុ, ចុះតិ-អាគមត្រង់ទីបំផុតធាតុ, លុប
អ-បច្ច័យ, អគច្ឆិស្ស ស្សៈ ស្ស ជា ស្ស ។

អគមា “-បានទៅហើយ,...”, គម-ធាតុ, អ-បច្ច័យ,
អា-ហ៊ីយត្ថនី, ចុះអ-អាគមខាងដើមធាតុ, លុបអ-បច្ច័យ ។

អគមាសិ “-បានទៅហើយ,...”, គម-ធាតុ, អ-បច្ច័យ,
ឦ-អជ្ជត្ថនី ស្សៈជា តិ, ចុះអ-អាគមខាងដើមធាតុ, លុប
អ-បច្ច័យ, ទីយៈស្រៈរបស់ ម ជា អា, ចុះស-អាគម ។

អធិនី “-បានឈ្នះហើយ, -បានផ្ទាញ់ហើយ” : ជី-ធាតុ, នា-បច្ច័យ ស្សៈជា ន, ឦ-អជ្ជត្ថនី ស្សៈជា តិ, ចុះអ-អាគម ខាងដើមធាតុ ។

អជេសិ “-បានឈ្នះហើយ, -បានផ្ទាញ់ហើយ”, ជី-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ឦ-អជ្ជត្ថនី ស្សៈជា តិ, ចុះអ-អាគមខាងដើមធាតុ, ព្រឹទ្ធិ ត របស់ ជី ជា ង, ចុះស-អាគម, លុបអ-បច្ច័យ ។

អដ្ឋាសិ “-បានបិតនៅហើយ...”, ហៈ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ ឦ-អជ្ជត្ថនី ស្សៈជា តិ, ចុះអ-អាគមខាងដើមធាតុ, តម្រួត ដ លើ ប, ចុះស-អាគម, លុបអ-បច្ច័យ ។

អត្ថ “-មាន, -ជា”, អស^(១)-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ចិ-វត្ថុ-មានា, (ដោយអំណាច អស-ធាតុ) ផ្លាស់ ចិ ជា ត្ថ, លុបទី បំផុតធាតុ, លុបអ-បច្ច័យ ។

អត្ថិ “-មាន”, អស-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្ថុមានា, (ដោយ អំណាច អស-ធាតុ) ផ្លាស់ តិ ជា ត្ថិ, លុបទីបំផុតធាតុ, លុប អ-បច្ច័យ ។

១ អស ប្រែថា “មាន, ជា-”, ប្រែថា “ស៊ី” ក៏បាន, តែមានបែបបំបែក ផ្សេងពីនេះ : អសតិ, អសន្តិ, ។

អត្ថ “-ចូរមាន, -ចូរជា-,...”, អស-ធាតុ, អ-បច្ច័យ,
តុ-បញ្ចមី, (ដោយអំណាច អស-ធាតុ) ផ្លាស់ តុ ជា ត្ថ, លុប
ទីបំផុតធាតុ, លុបអ-បច្ច័យ ។

អទ្ធក្ខ “-បានឃើញហើយ”, ទិស-ធាតុ, អ-បច្ច័យ,
អា-ហ៊ីយត្ថនី ស្សៈជា អ, ផ្លាស់ ទិស ជា ទក្ខ, ចុះអ-អាគម
ខាងដើមធាតុ, តម្រួត ទ ជា ទ្ធ, លុបអ-បច្ច័យ ។

អទ្ធស, អទ្ធសា “-បានឃើញហើយ”, ទិស-ធាតុ, អ-បច្ច័យ-
អា-ហ៊ីយត្ថនី, ចុះអ-អាគមខាងដើមធាតុ, លុប តី របស់
ទិស, តម្រួត ទ ជា ទ្ធ, ស្សៈអា ជា អ, អទ្ធសា មិនបាច់ស្សៈ ។

អទំសុ “-បានឲ្យហើយ”, ទា-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ខំ-អជ្ជត្ថ-
នី, ចុះអ-អាគមខាងដើមធាតុ, ស្សៈ អា របស់ ទា ជា អ, ផ្លាស់
ខំ ជា អំសុ, លុប អ-បច្ច័យ ។

អទាសិ “-បានឲ្យហើយ”, ទា-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ល្អ-
អជ្ជត្ថនី ស្សៈជា តី, ចុះអ-អាគមខាងដើមធាតុ, ចុះស-អាគម,
លុបអ-បច្ច័យ ។

អធិវាសេសិ “-ញ៉ាំង (ពាក្យ) ឲ្យនៅសង្កត់ហើយ= (ទទួលនិមន្តហើយ, ទទួលពាក្យហើយ, អត់សង្កត់ហើយ”, អធិ-បុព្វបទ, វេស-ធាតុ, ណេ-បច្ច័យ, ល្ប-អដ្ឋត្ថនី រស្សៈជា ត, ទីយៈ វ ជា វា, ចុះស-អាគម ។

អន្ធពតិ “-ទៅតាម,...”, អនុ-បុព្វបទ, ត-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្ថុមានា, ផ្លាស់ ឧ របស់ អនុ ជា វ, ព្រឹទ្ធិ ត-ធាតុ ជា ង, លុបអ-បច្ច័យ ។

អនុកោតិ “-សោយ, រង,...”, អនុ-បុព្វបទ, កូ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្ថុមានា, ព្រឹទ្ធិ ឧរបស់ កូ ជា ឱ, លុបអ-បច្ច័យ ។

អនុយុញ្ជេថ “-គប្បីប្រកបរឿយៗ”, អនុ-បុព្វបទ, យុជ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ងថ-សត្តមី, ចុះនិគ្គហិតអាគម ហើយផ្លាស់និគ្គហិតជា ញ, លុបអ-បច្ច័យ (អត្ថនោបទ ប្រើជា បរស្សបទ) ។

អបពោធពតិ “-កម្ចាត់បង់, ភ្ញាក់រលឹក”, អប-បុព្វបទ, ពុធជ-ធាតុ, ណេ-បច្ច័យ, តិ-វត្ថុមានា, ព្រឹទ្ធិ ឧ របស់ ពុធជ ជា ឱ ។

អភិរុហតិ “-ឡើយ,...”, អភិ-បុព្វបទ, រុហ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្ថុមានា ។

អម្ព “-មាន, -ជា-”, អស-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ម-វត្ថុមានា,
ផ្លាស់ ម ជា ម្ព, លុបទីបំផុតធាតុ, លុបអ-បច្ច័យ ។

អម្ពា “-មានហើយ, -ជា-ហើយ”, អស-ធាតុ, អ-បច្ច័យ,
ម្ពា-អដ្ឋត្ថនី, លុបទីបំផុតធាតុ, លុបអ-បច្ច័យ ។

អម្ពិ “-មាន, -ជា-”, ដូច អម្ព, ខុសគ្នាតែផ្លាស់ មិ
ជា ម្ពិ ប៉ុណ្ណោះ ។

អលត្ថ “-បានបានហើយ”, លក-ធាតុ, អ-បច្ច័យ,
ល្ប-អដ្ឋត្ថនី, (ដោយអំណាច លក-ធាតុ), ផ្លាស់ ល្ប ជា ត្ថ, ចុះ
អ-អាគមខាងដើមធាតុ, លុបទីបំផុតធាតុ, លុបអ-បច្ច័យ ។

អលត្ថំ “-បានបានហើយ”, លក-ធាតុ, អ-បច្ច័យ,
តំ-អដ្ឋត្ថនី, (ដោយអំណាចលកធាតុ) ផ្លាស់ តំ ជា ត្ថំ, ចុះ
អ-អាគមខាងដើមធាតុ, លុបទីបំផុតធាតុ, លុបអ-បច្ច័យ ។

អលកិស្ស “-នឹងបានបានហើយ”, លក-ធាតុ, អ-បច្ច័យ,
ស្ស-កាលាតិបត្តិ, ចុះអ-អាគមខាងដើមធាតុ, ចុះតំ-អាគមត្រង់
ទីបំផុតធាតុ, លុបអ-បច្ច័យ រស្សៈ ស្ស ជា ស្ស ។

អវចំ “-បានពេលហើយ, បាននិយាយហើយ, បានថា
ហើយ”, វច-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, អំ-ហើយត្ថនី, ចុះអ-អាគមខាង
ដើមធាតុ, លុបអ-បច្ច័យ ។

អវោច “-បានពេលហើយ,...”, វច-ធាតុ អ-បច្ច័យ, អា-
ហើយត្ថនី ស្សៈជា អ, (ដោយអំណាច វច-ធាតុ) ផ្លាស់ អ របស់
វ នៃ វច ជា ឱ, ចុះអ-អាគមខាងដើមធាតុ, លុបអ-បច្ច័យ ។

អស្ម “-មាន, -ជា-”, អស-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ម-វត្ថុមាន,
លុបអ-បច្ច័យ, ផ្សំ ស និង ម ជា ស្ម ។

អស្មិ “-មាន, ជា-”, ដូច អស្ម, ខុសគ្នាតែផ្សំ ស និង
មិ ជា ស្មិ ប៉ុណ្ណោះ ។

អសិ “-មាន, ជា-”, អស-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, សិ-វត្ថុមាន,
លុបទីបំផុតធាតុ, លុបអ-បច្ច័យ ។

អស្ស “-គប្បីមាន, -គប្បីជា-”, អស-ធាតុ, អ-បច្ច័យ,
ឯយ្យ-សត្តមី, ផ្លាស់ ឯយ្យ និង អស ជា អស្ស ។ មានន័យ
មួយផ្សេងថា ផ្លាស់ ឯយ្យ ជា ស្ស ហើយលុបទីបំផុតធាតុ,
ន័យមួយទៀតថា ផ្លាស់ ឯយ្យ និងទីបំផុតធាតុជា ស្ស ។ ក្នុង

កថាយនកិតកៈថា តាំង អស-ធាតុ, ចុះតិ-វត្តមាន, ផ្លាស់ តិ និង ទីបំផុតធាតុជា សូ, ផ្សំជា អស្ស “-មាន, -ជា-” (ត្រង់មេ សូត្រ បច្ចយាទនិដ្ឋា និបាតនា សិដ្ឋន្តិ) ។

អស្ស “-គប្បីមាន, -គប្បីជា-”, ដូច អស្ស, ខុសគ្នាតែ ផ្លាស់ ឯយ្យំ និង អស ជា អស្ស, ឬ ផ្លាស់ ឯយ្យំ និងទីបំផុត ធាតុជា សូ ប៉ុណ្ណោះ ។ ក្នុងកថាយនកិតកៈ ត្រង់មេសូត្រនេះ ដែរថា ផ្លាស់ អន្តិ-វត្តមាន និងទីបំផុតធាតុជា សូ, ផ្សំជា អស្ស “-មាន, -ជា-” ។ ន័យមួយទៀតថា ចុះ សូ-បញ្ចមី, លុបទី បំផុតធាតុ, លុបអ-បច្ច័យ, ផ្សំជា អស្ស ក៏បាន, ប្រែថា “-ចូរ មាន -ចូរជា-,...” ។

អស្សោសិ “-បានឮហើយ, បានស្តាប់ហើយ”, សុ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ៀ-អដ្ឋត្តនី រស្សៈ ជា តិ, ព្រឹទ្ធិ ឧ របស់ សុ ជា ឱ, ចុះអ-អាគមខាងដើមធាតុ, តម្រួត ស, លុបអ-បច្ច័យ, ចុះ ស-អាគម ។

អហាសិ “-បាននាំទៅហើយ,...”, ហុ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ,
ឦ-អដ្ឋត្ថនី ស្សៈជា តិ, ចុះអ-អាគមខាងដើមធាតុ, លុបទី
បំផុតធាតុ, ទីយៈ ហ ជា ហា, លុបអ-បច្ច័យ, ចុះស-អាគម ។

អហុ “-បានមានហើយ,...”, ហុ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ឧ-
ហើយត្ថនី ស្សៈជា ឧ, ចុះអ-អាគមខាងដើមធាតុ, លុប ឧ
របស់ ហុ ចេញ, លុបអ-បច្ច័យ ។

អហេសុំ “-បានមានហើយ,...”, ហុ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ,
ឧំ-អដ្ឋត្ថនី, ចុះអ-អាគមខាងដើមធាតុ, លុប ឧ របស់ ហុ,
ផ្លាស់ អ-បច្ច័យជា ឯ, ចុះស-អាគម ។

អហោសិ “-បានមានហើយ,...”, ហុ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ,
ឧំ-អដ្ឋត្ថនី, ចុះអ-អាគមខាងដើមធាតុ, លុប ឧ របស់ ហុ,
ផ្លាស់ អ-បច្ច័យ ជា ឯ, ចុះស-អាគម ។

អហោសិ “-បានមានហើយ,...”, ហុ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ,
ឦអដ្ឋត្ថនី ស្សៈជា តិ, ចុះអ-អាគមខាងដើមធាតុ, ព្រឹទ្ធិ ឧ
របស់ ហុ ជា ឱ, លុបអ-បច្ច័យ, ចុះស-អាគម ។

អាវុណោតិ “-ក្រុង, ស្រែះ, សង្គ្រម,...”, អា-បុព្វបទ,
វុ-ធាតុ, ណុ-បច្ច័យ, តិ-វត្ថុមានា, ព្រឹទ្ធិ ណុ ជា ណោ ។

អាសិ “-មានហើយ,...”, អស-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ឦ-អជ្ជ-
ត្តនី ស្សៈជា ឥ, ទីយៈ អ ជា អា, លុបអ-បច្ច័យ ។

អាហ “-ពោលហើយ, និយាយហើយ”, ព្រ-ធាតុ
អ-បច្ច័យ, អ-បរោក្ខា, (ដោយអំណាច បរោក្ខា-វិកត្តិ, ចំពោះ
ព្រ-ធាតុនេះ) ផ្លាស់ ព្រ ជា អាហ, លុបអ-បច្ច័យ ។

អាហំសុ “-ពោលហើយ,...”, ព្រ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ,
ខំ-អជ្ជត្តនី, (ចំពោះ អជ្ជត្តនី-វិកត្តិ) ផ្លាស់ ព្រ ជា អាហ
ផ្លាស់ ខំ ជា អំសុ, លុបអ-បច្ច័យ ។

អាហុ “-ពោលហើយ,...”, ដូច អាហ, ខុសគ្នាតែ
ចុះខ-បរោក្ខា ប៉ុណ្ណោះ ។

ឥក្ខតិ “-ឃើញ, មើល”, ឥក្ខ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា ។

ឥច្ឆតិ “-ប្រាថ្នា, ចង់, ចង់បាន”, ឥស-ធាតុ, យ-បច្ច័យ,
តិ-វត្តមានា, ផ្លាស់ យ និងទីបំផុតធាតុជា ច្ឆ ។

ឥជ្ជតេ “-បូជា”, យជ-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តេ-វត្តមានា,
ផ្លាស់ យ និងទីបំផុតធាតុជា ជ្ជ, ផ្លាស់ យ របស់ យជ ជា ឥ ។

ឧច្ចតេ “-ពោល, និយាយ”, វច-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តេ-
វត្តមានា, ផ្លាស់ យ និងទីបំផុតធាតុជា ច្ច, ផ្លាស់ វ របស់
វច ជា ឧ ។

ឧទិត្តតិ “-ងើបមើល, ក្រឡេកមើល”, ឧ-បុព្វបទ, ឥត្ត-
ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា, ចុះ ទ-អាគម ។

ឧបច្ឆិជ្ជតិ “-ចូលទៅកាត់, កាត់ផ្តាច់, ផ្តាច់ផ្តិល,...”
ឧប-បុព្វបទ, ឆិទ-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា, ផ្លាស់ យ និង
ទីបំផុតធាតុជា ជ្ជ, តម្រួត ច លើ ឆ ជា ច្ច (ច្ឆិ) ។

ឧបច្ឆិន្ទតិ “-ចូលទៅកាត់,...”, ឧប-បុព្វបទ, ឆិទ-ធាតុ
អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា, ចុះនិគ្គហិតអាគម ហើយផ្លាស់និគ្គហិត
ជា “ន”, តម្រួត ច លើ ឆ ។

ឧបបជ្ជតិ “-ចូលទៅដល់, កើត”, ឧប-បុព្វបទ, បទ-ធាតុ,
យ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា, ផ្លាស់ យ និងទីបំផុតធាតុជា ជ្ជ ។

ឧប្បជ្ជតិ “-កើត”, ឧ-បុព្វបទ, បទ-ធាតុ, យ បច្ច័យ
តិ-វត្តមានា, ផ្លាស់ យ និងទីបំផុតធាតុជា ជ្ជ, តម្រួត ប ជា ប្ប ។

ឧបសង្កមិ “-ចូលទៅជិតហើយ, ចូលទៅរកហើយ”,
ឧប-បុព្វបទ, សំ-បុព្វបទ, កម-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ល្បីអង្គត្ថនី
រស្សៈ ជា តី, ផ្លាស់និក្ខហិតត្រង់ សំ ជា “ង”, លុបអ-បច្ច័យ ។

ឧបេមិ “-ចូលទៅដល់,...”, ឧប-បុព្វបទ, តី-ធាតុ,
អ-បច្ច័យ, មិ វត្តមានា, ព្រឹទ្ធិ តី ជា ង, លុបអ-បច្ច័យ ។

ឧបេស្សតិ “-នឹងចូលទៅដល់,...”, ឧប-បុព្វបទ , តី-
ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ស្សតិ-ភវិស្សន្តិ, ព្រឹទ្ធិ តី ជា ង, លុបអ-បច្ច័យ ។

ឧបេហិសិ “-នឹងចូលទៅដល់,...”, ឧប-បុព្វបទ, តី-
ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ស្សសិ-ភវិស្សន្តិ, ព្រឹទ្ធិ តី ជា ង, ចុះហ-
អាគម, ចុះតី-អាគម, លុប ស្ស ទុកតែ សិ, លុបអ-បច្ច័យ ។

ឧហេន្តិ “-ព្រិះរិះ”, ឧហ-ធាតុ, ណេ-បច្ច័យ, អន្តិ-វត្ត-
មានា, លុប ណ ទុកតែ ង, លុប អ របស់ អន្តិ ទុកតែ ន្តិ ។

ឯសតិ “-ប្រាថ្នា, ចង់, ចង់បាន, ស្វែងរក”, តិស-ធាតុ
អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា, ព្រឹទ្ធិ តិ របស់ តិស ជា ង ។

ឯស្សតិ “-នឹងដល់”, ឥ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ស្សតិ-ភវិស្សន្តិ,
ព្រឹទ្ធិ ត ជា ឯ, លុប អ-បច្ច័យ ។

ឯហិ “-ចូលដល់, ចូរមក”, ឥ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ហិ-បញ្ចមី,
ព្រឹទ្ធិ ត ជា ឯ, លុប អ-បច្ច័យ ។

ឯហិសិ “-នឹងដល់”, ឥ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ស្សសិ-ភវិស្សន្តិ,
ព្រឹទ្ធិ ត ជា ឯ, ចុះហ-អាគម, ចុះឥ-អាគម, លុប ស្ស ទុក
តែ សិ, លុប អ-បច្ច័យ ។

ឱក្កមីសុ “-ឈានចុះហើយ, ស្ទង់ចុះហើយ, ចុះហើយ,
ចុះសិប្បហើយ”, អវ-បុព្វបទ, កម-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ខំ-អជ្ជត្តនី,
ផ្លាស់ អវ ជា ឱ, តម្រួត ក ជា ក្ក, ផ្លាស់ ខំ ជា តិសុ, លុប
អ-បច្ច័យ ។

ឱវទតិ “-ទូន្មាន”, អវ-បុព្វបទ, វទ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ,
តិ-វត្តមានា, ផ្លាស់ អវ ជា ឱ ។

ឱសវន្តិ “-ហូរចុះ, ហូរស្រោច, ប្រជុំចុះ,...”, អវ-បុព្វបទ,
សវ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ អន្តិ-វត្តមានា, ផ្លាស់ អវ ជា ឱ, លុប
អ-បច្ច័យ ។

ឱសិញន្តិ “-ស្រោចចុះ”, អវ-បុព្វបទ, សិច-ធាតុ, អ-
បច្ច័យ, អន្តិ-វត្តមានា, ផ្លាស់ អវ ជា ឱ, ចុះនិក្ខហិតអាគម
ហើយផ្លាស់និក្ខហិតជា “ញ”, លុប អ-បច្ច័យ ។

ឱសីទតិ “-លិចចុះ”, អវ-បុព្វបទ, សទ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ,
តិ-វត្តមានា, ផ្លាស់ សទ ជា សីទ ។

កយ្យតេ “-ធ្វើ”, កវ-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តេ-វត្តមានា,
ផ្លាស់ យ និងទីបំផុតធាតុជា យ្យ ។

កយិរហិ “-ចូរធ្វើ”, កវ-ធាតុ, យិរ-បច្ច័យ, ហិ-បញ្ចមី,
លុបទីបំផុតធាតុ ។

កយិរា “-គប្បីធ្វើ”, កវ-ធាតុ, យិរ-បច្ច័យ, ឯយ្យ-សត្តមី,
ផ្លាស់ ឯយ្យ ជា អា, លុបទីបំផុតធាតុ ។

កវិយតេ “-ធ្វើ”, កវ-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តិ-អាគម, តេ-
វត្តមានា ។

កវេ “-គប្បីធ្វើ”, កវ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ឯយ្យ-សត្តមី,
លុប យ្យ របស់ ឯយ្យ ទុកតែ ឯ, លុប អ-បច្ច័យ ។

ករយ្យ “-គប្បីធ្វើ”, ករ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ឯយ្យ-សត្តមី,
លុប អ-បច្ច័យ ។

ករោតិ “-ធ្វើ”, ករ-ធាតុ, ឱ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា ។

កាហតិ “-នឹងធ្វើ”, ករ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ស្សតិ ភវិស្សន្តិ,
(ចំពោះករ-ធាតុ ភវិស្សន្តិ-វិកត្តិ) ផ្លាស់ ករ ជា កាហ, លុប
ស្ស របស់ ស្សតិ ទុកតែ តិ ។

កាហិតិ “-នឹងធ្វើ”, ដូច កាហតិ, ប្លែកគ្នាតែចុះត៍-អាគម
ហើយលុប អ-បច្ច័យប៉ុណ្ណោះ ។ កាហន្តិ, កាហសិ, កាហថ
ដូច កាហតិ, ប្លែកគ្នាតែចុះ ស្សន្តិ, ស្សសិ, ស្សថ លុប ស្ស
ទុកតែ ន្តិ, សិ, ថ ប៉ុណ្ណោះ ។

កាហាមិ “-នឹងធ្វើ”, ដូច កាហតិ, ប្លែកគ្នាតែចុះ ស្សាមិ,
លុប ស្ស ទុកតែ អាមិ ប៉ុណ្ណោះ ។ កាហាម, ចុះ ស្សាម,
លុប ស្ស ទុកតែ អាម ។

កិតេតិ “-រក្សា, ថែទាំ”, កិត-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្ត-
មានា, ផ្លាស់ អ-បច្ច័យជា ង^(១) ។

១ តាមន័យខ្លះថា ចុះឯ-បច្ច័យ, ថាពួកភូ-ធាតុចុះបានបច្ច័យ ២ គឺ
អ, ឯ តាមន័យក្នុងកថាយន្តបករណ៍ថា ពួកភូ-ធាតុចុះបានតែបច្ច័យ
១ គឺ អ, តែមានវិធីផ្លាស់ អ-បច្ច័យជា ង បាន ។

កិលមតិ “-លំបាក, នឿយ,...”, កិលម-ធាតុ, អ-បច្ច័យ,
តិ-វត្តមានា ។

កីនាតិ “-ទិញ”, កី-ធាតុ, នា-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា ។

កុជ្ឈតេ “-ក្រោធ=(ខឹង)”, កុធ-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តេ-
វត្តមានា, ផ្លាស់ យ-បច្ច័យ និងទីបំផុតធាតុជា ជ្ឈ ។

កុព្វន្តិ “-ធ្វើ”, កវ-ធាតុ, ឱ-បច្ច័យ, អន្តិ-វត្តមានា, លុប
ទីបំផុតធាតុ, ផ្លាស់ អ របស់ ក ជា ឧ, ផ្លាស់ ឱ-បច្ច័យជា ឧ,
ផ្លាស់ ឧ ជា វ, ផ្លាស់ វ ជា ព តម្រួត ព ជា ព្វ ។

កុរុតេ “-ធ្វើ”, កវ-ធាតុ, ឱ-បច្ច័យ, តេ-វត្តមានា, ផ្លាស់
អ របស់ ក នៃ កវ ជា ឧ, ផ្លាស់ ឱ-បច្ច័យជា ឧ ។

ខនតិ “-ដឹក”, ខន-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា ។

ខមតិ “-អត់, គួរ”, ខម-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា ។

ខាទតិ “-ទំពា, ស៊ី,...”, ខាទ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា ។

ខាយតិ “-ប្រាកដ,...”, ខា-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា ។

ខិបតិ “-បោះ, ចោល,...”, ខិប-ធាតុ, អ-បច្ច័យ,
តិ-វត្តមានា ។

ខិយតិ “-អស់”, ខិ-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា ។

ខោភេតិ “-ឲ្យកម្រើក, ឲ្យរមួល,...”, ខុភ-ធាតុ, ណេ-បច្ច័យ,
តិ-វត្តមានា, ព្រឹទ្ធិ ឧ របស់ ខុ ជា ឱ. លុប ណ ទុកតែ ង ។

គច្ឆ “-ចូរទៅ, ចូរដល់”, គម-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ហិ-
បញ្ចមី, ផ្លាស់ ម របស់ គម ជា ច្ឆ, លុប ហិ-វិភត្តិ ។

គច្ឆតិ “-ទៅ, ដល់”, គម-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា,
ផ្លាស់ ម របស់ គម ជា ច្ឆ ។

គច្ឆាម “-ទៅ, ដល់”, គម-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ម-វត្តមានា,
ផ្លាស់ ម របស់ គម ជា ច្ឆ, ផ្សំ ច្ឆ និង អ-បច្ច័យ, (ដោយ
អំណាច ម-វិភត្តិ) ទីយៈ អ របស់ ច្ឆ ជា អា, ឬទីយៈ អ-បច្ច័យ
ជា អា ហើយសឹមនាំ ច្ឆ ទៅផ្សំជា ច្ឆា ក៏បាន ។

គច្ឆាមិ “-ទៅ, ដល់,.....”, (ដោយអំណាច មិ-វិភត្តិ
នៅខាងចុង) ទីយៈ អ-បច្ច័យ ជា អា ។

គច្ឆាហិ “-ចូរទៅ, ចូរដល់,.....”, (ដោយអំណាច
ហិ-វិភត្តិនៅខាងចុង) ទីយៈ អ-បច្ច័យ ជា អា ។

គណ្ឌតិ “-កាន់, ទទួល, យក, ចាប់,...”, គហ-ធាតុ
ណ្ហា-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា, លុបទីបំផុតធាតុ, រស្សៈ អា របស់
ណ្ហា ជា អ ។

គណ្ឌតិ “-កាន់, ទទួល,...”, គហ-ធាតុ, ណ្ហា-បច្ច័យ,
តិ-វត្តមានា, លុបទីបំផុតធាតុ ។

គម “-ចូរទៅ, ចូរដល់”, គម-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ហិ-
បញ្ចមី, លុប ហិ ។

គមយ “-ឲ្យទៅ, ឲ្យដល់”, គម-ធាតុ, ណយ-បច្ច័យ,
ហិ-បញ្ចមី, លុប ណ ទុកតែ អយ, លុប ហិ (បើតាមអំណាច
ណយ-បច្ច័យ ត្រូវទីយៈ អ របស់ គ ជា អា, តែមានមិនបាច់
ទីយៈយ៉ាងនេះ ក៏បានខ្លះ) ។

គវេសតិ “-ស្វែងរក, ដើររក”, គវេស-ធាតុ, អ-បច្ច័យ,
តិ-វត្តមានា ។

គហិយតេ “-កាន់, ទទួល,...”, គហ-ធាតុ, យ-បច្ច័យ,
តិ-អាគម, តេ-វត្តមានា ។

តាយតិ “-ច្រៀង”, គេ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា,
ផ្លាស់ ង របស់ គេ-ធាតុ ជា អាយ ។

គាហាបេតិ “-ឲ្យកាន់, ឲ្យទទួល,...”, គហ-ធាតុ,
ណាបេ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា, លុប ណ ទុកតែ អាបេ, ទីយៈ
អ របស់ គ ជា អា ។

គាហាបិយតេ “-ឲ្យកាន់, ឲ្យទទួល,...”, គហ-ធាតុ,
ណាបេ-បច្ច័យ, យ-បច្ច័យ, តិ-អាគម, តេ-វត្តមានា, លុប
ណាបេ ទុកតែត្រឹម អាប, ទីយៈ អ របស់ គ ជា អា ។

គូហយតិ “-លាក់, បិទបាំង”, គុហ-ធាតុ, ណាយ-បច្ច័យ,
តិ-វត្តមានា, លុប ណ ទុកតែ អយ, ទីយៈ ឧ របស់ គុ ជា ឧ ។

គោបេតិ “-គ្រប់គ្រង, រក្សា”, គុប-ធាតុ, អ-បច្ច័យ,
តិ-វត្តមានា, ផ្លាស់ អ-បច្ច័យជា ង, ព្រឹទ្ធិ ឧ របស់ គុប ជា ឱ ។

យម្មតុ “-ចូរទៅ, ចូរដល់”, គម-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តុ-
បញ្ចមី, ផ្លាស់ គម ជា យម្ម ។

យសតិ “-ស៊ី”, យស-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា ។

យាជយតិ “-ជដុស, ប៉ះ, ទង្គិច, ទង្គក,...”, យជ-ធាតុ,
ណាយ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា, លុប ណ ទុកតែ អយ, ទីយៈ អ
របស់ យ ជា អា ។

យេប្បតិ “-កាន់, យក, ទទួល”, គហ-ធាតុ, ប្ប-បច្ច័យ,
តិ-វត្តមានា, ផ្លាស់ គហ ជា យេ ។

ចង្កមតិ “-ចង្រ្កម”, កម-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា,
អញ្ញាសៈជា ក-កម, ផ្លាស់ ក-អញ្ញាសៈជា ច, ចុះនិគ្គហិតអាគម
ជា ចំ-កម ហើយផ្លាស់និគ្គហិតជា “ង” ។

ចញ្ចលតិ “-កម្រើក, ញាប់ញ័រ, រញ្ជួយ”, ចល-ធាតុ,
អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា, អញ្ញាសៈជា ច-ចល, ចុះនិគ្គហិតអាគម
ជា ចំ-ចល ហើយផ្លាស់និគ្គហិតជា “ញ” ។

ចច្ឆេទ “-កាត់ហើយ, ដាច់ហើយ”, ឆិទ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ,
អ-បរោក្ខ, អញ្ញាសៈជា ឆិ-ឆិទ, ផ្លាស់ ឆ ជា ច, ផ្លាស់ ឆ របស់

អញ្ញាសៈជា អ^(១), ព្រឹទ្ធិ ឥ របស់ ឆិទ ជា ង, តម្រួត ច លើ ឆ
ជា ច្នៃ, លុប អ-បច្ច័យ ។

ចរតិ “-ដើរ, ត្រាច់ទៅ, ប្រព្រឹត្ត”, ចរ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ,
តិ-វត្តមានា ។

ចិកិច្ចតិ “-រក្សា, ថែទាំ,...”, កិត-ធាតុ, ឆ-បច្ច័យ, តិ-
វត្តមានា, អញ្ញាសៈជា កិ-កិត, ផ្លាស់ ក-អញ្ញាសៈជា ច, (ដោយ
អំណាច ឆ-បច្ច័យ នៅខាងចុង) ផ្លាស់ ត របស់ កិត ជា ច
ហើយតម្រួតលើ ឆ-បច្ច័យ ជា ច្នៃ ។

ចិន្តយតិ “-គិត”, ចិន្ត-ធាតុ, ណយ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា,
លុប ណ ទុកតែ អយ ។

ចិន្តេតិ “-គិត”, ចិន្ត-ធាតុ, ណេ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា,
លុប ណ ទុកតែ ង ។

ចិនាតិ “-សន្សំ, បេះ,...”, ចិ-ធាតុ, នា-បច្ច័យ, តិ
វត្តមានា ។

១ ទុកឲ្យនៅជា ឥ, ផ្សំជា ចច្នៃទ ក៏បាន ។

ចីវីយតិ “-ចង់បាននូវចីវរដើម្បីខ្លួន”, ចីវរ-សព្ទ, ល្បាយ-
បច្ច័យ, តិ-វត្តមាន (អត្តនោ-ចីវរំ-ឥច្ឆតិ > ចីវីយតិ) ។

ចោរយតិ “-លួច”, ចុវ-ធាតុ, ណាយ-បច្ច័យ, តិ-វត្ត-
មាន, លុប ណ ទុកតែ អយ, ព្រឹទ្ធិ ឧ របស់ ចុ ជា ឱ ។

ចោរេតិ “-លួច”, ដូច ចោរយតិ, ខុសគ្នាតែចុះ ណេ-
បច្ច័យ ប៉ុណ្ណោះ ។

ឆិន្ទតិ “-កាត់, ដាច់”, ឆិទ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្ត-
មាន ចុះនិគ្គហិតអាគម ហើយផ្លាស់និគ្គហិតជា “ន” ។

ឆិន្នេ “គប្បីកាត់” ឆិទ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ឯយ្យ-សត្តមី,
ចុះនិគ្គហិតអាគម ហើយផ្លាស់និគ្គហិតជា “ន” លុប យ្យ
ទុកតែ ឯ, លុប អ-បច្ច័យ ។

ឆុបិ “-ពាល់ហើយ,...”, ឆុប-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ល្ប-អជ្ជត្តនី
រស្សៈ ជា តិ, លុប អ-បច្ច័យ ។

ជង្គមតិ “-ទៅ,...”, គម-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមាន,
អញ្ញាសៈជា គ-គម, ផ្លាស់ គ-អញ្ញាសៈជា ជ, ចុះនិគ្គហិតអាគម
ហើយផ្លាស់និគ្គហិតជា “ង” ។

ជញ្ញា “-តប្បីដឹង”, ញា-ធាតុ, នា-បច្ច័យ, ឯយ្យ-សត្តមី,
ផ្លាស់ ញា ជា ជំ, លុប នា-បច្ច័យ, (ចំពោះ ញា-ធាតុ) ផ្លាស់
ឯយ្យ ជា ញា, ផ្លាស់និគ្គហិតជា “ញ” ។

ជយតិ “-ឈ្នះ, ផ្ទាញ់”, ជិ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្ថុ-
មានា, ព្រឹទ្ធិ ត ជា ឯ ហើយផ្លាស់ ឯ ជា អយ^(១), ឬ
ផ្លាស់ ត ជា “អយ” តែម្តងក៏បាន ។

ជយិស្សតិ “-នឹងឈ្នះ”, ជិ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ស្សតិ-
កវិស្សន្តិ, ព្រឹទ្ធិ ត ជា ឯ ហើយផ្លាស់ ឯ ជា អយ^(១), ចុះ
តិ-អាគម, លុប អ-បច្ច័យ ។

ជហតិ “-លះបង់”, ហា-ធាតុ, អ បច្ច័យ, តិ-វត្ថុមានា,
អញ្ញាសៈជា ហា-ហា, ផ្លាស់ ហា-អញ្ញាសៈជា ជ, រស្សៈ អា
របស់អញ្ញាសៈជា អ, (ឬផ្លាស់ អា របស់អញ្ញាសៈជា អ ក៏
បាន), លុប អ-បច្ច័យ ។ រស្សៈ អា របស់ធាតុជា អ ជា
ជហតិ ក៏បាន ។

១ អ័យ ។

ជហារ “-នាំទៅហើយ”, ហរ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, អ-
បរោក្ខ, អញ្ញាសៈជា ហ-ហរ, ផ្លាស់ ហ-អញ្ញាសៈជា ជ, ទីយៈ
អ របស់ ហ នៃ ហរ-ធាតុជា អា, លុប អ-បច្ច័យ ។

ជហេ “-គប្បីលះបង់”, ហា-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ឯយ្យ-សត្ត-
មី, អញ្ញាសៈជា ហា-ហា, ផ្លាស់ ហ-អញ្ញាសៈជា ជ, ស្សៈ អា
របស់អញ្ញាសៈជា អ, លុប យ្យ ទុកតែ ឯ, ស្សៈ អា របស់ធាតុ
ជា អ, លុប អ-បច្ច័យ ។

ជាន “-ចូរដឹង”, ញា-ធាតុ, នា-បច្ច័យ, ហិ-បញ្ចមី, ផ្លាស់
ញា ជា ជា, លុប ហិ ហើយស្សៈ អា របស់ នា-បច្ច័យជា អ ។

ជានាតិ “-ដឹង”, ញា-ធាតុ, នា-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា,
ផ្លាស់ ញា ជា ជា ។

ជានិយា “-គប្បីដឹង”, ញា-ធាតុ, នា-បច្ច័យ, ឯយ្យ-សត្ត-
មី, ផ្លាស់ ញា ជា ជា, ផ្លាស់ ឯយ្យ ជា តិយា, លុប អា
របស់ នា ។

ជានេយ្យ “-គប្បីដឹង”, ញា-ធាតុ, នា-បច្ច័យ, ឯយ្យ-
សត្តមី, ផ្លាស់ ញា ជា ជា, លុប អា របស់ នា ។

ជាយតេ “-កើត”, ជន-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តេ-វត្តមានា,
ផ្លាស់ ជន ជា ជា ។

ជិតិសតិ “-ប្រាថ្នាដើម្បីនាំទៅ, ចង់នាំទៅ”, ហរ-ធាតុ,
ស-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា, អញ្ញាសៈជា ហ-ហរ, ផ្លាស់ ហ-អញ្ញាសៈ
ជា ជ, ផ្លាស់ អ របស់ព្យញ្ជនៈអញ្ញាសៈជា តិ, ផ្លាស់ ហរ ជា គី
(ហរិកុំ-តិច្ឆតិ > ជិតិសតិ) ។

ជិតុច្ឆតិ “-វក្សា, ខ្លើម”, គុប-ធាតុ, ឆ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា,
អញ្ញាសៈជា គុ-គុប, ផ្លាស់ គ-អញ្ញាសៈជា ជ ហើយផ្លាស់ ឧ ជា
តិ, ផ្លាស់ទីបំផុតធាតុជា ច ។

ជិយច្ឆតិ “-ប្រាថ្នាដើម្បីស៊ី, ចង់ស៊ី”, យស-ធាតុ, ឆ-
បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា, អញ្ញាសៈជា យ-យស, ផ្លាស់ យ-អញ្ញាសៈ
ជា គ ហើយផ្លាស់ គ ជា ជ រួចផ្លាស់ អ ជា តិ, ផ្លាស់ទីបំផុត
ធាតុជា ច (យសិកុំ-តិច្ឆតិ > ជិយច្ឆតិ) ។

ជិនាតិ “-ឈ្នះ, ផ្ទាញ់”, ជិ-ធាតុ, នា-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា ។

ជិយ្យតិ “-គ្រាំគ្រា, ទ្រម”, ជវ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា,
ផ្លាស់ ជវ ជា ជិយ្យ ។

ជីវតិ “-គ្រាំគ្រា,...”, ជីវ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា,
ផ្លាស់ ជីវ ជា ជីវ ។

ជុហវតិ “-បូជា”, ហុ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា,
អញ្ចាសៈជា ហុ-ហុ, ផ្លាស់ ហ-អញ្ចាសៈជា ជ, ព្រឹទ្ធិ ២ របស់
ធាតុ ជា ឱ ហើយផ្លាស់ ឱ ជា អវ ។

ជុហោតិ “-បូជា”, ហុ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា,
អញ្ចាសៈជា ហុ-ហុ, ផ្លាស់ ហ-អញ្ចាសៈជា ជ, ព្រឹទ្ធិ ២ របស់
ធាតុជា ឱ, លុប អ-បច្ច័យ ។

ជេតិ “-ឈ្នះ, ផ្ទាញ់”, ជី-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា,
ព្រឹទ្ធិ ៩ ជា ង, លុប អ-បច្ច័យ ។

ញាយតិ “-ដឹង”, ញា-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា ។
ញាយតេ “-ដឹង”, ញា-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តេ-វត្តមានា ។
ញាយវេ “-ដឹង”, ញា-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, អន្តិ-វត្តមានា ឬ
អន្តេ-វត្តមានា ក៏បាន, ផ្លាស់ ន្តិ ឬ ន្តេ ជា វេ^(១) ។

១ ដែលផ្លាស់ ន្តិ ឬ ន្តេ ជា វេ យ៉ាងនេះ ច្រើនប្រើតែក្នុងភាសា ។

បស្សតិ “-នឹងបិតនៅ, នឹងតម្កល់, នឹងតាំង, នឹងឈរ,...”,
ហា-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ស្សតិ-កវិស្សន្តិ, ស្សៈ អា របស់ធាតុជា
អ, លុប អ-បច្ច័យ ។

ហាតិ “-បិតនៅ,...”, ហា-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា,
លុប អ-បច្ច័យ ។

បិយតេ “-បិតនៅ,...”, ហា-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តេ-វត្តមានា,
ផ្លាស់ អា របស់ធាតុជា ត ។ ផ្លាស់ ប ជា ច, ផ្លាស់ អា
ជា ត, ជា បិយតេ ក៏បានខ្លះ ។

តក្កេតិ “-ត្រិះរិះ”, តក្ក-ធាតុ, ណេ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា,
លុប ណ ទុកតែ ង ។

តនោតិ “-ផ្សាយ, ត្រដាង,...”, តន-ធាតុ, ឱ-បច្ច័យ,
តិ-វត្តមានា ។

តិកិច្ចតិ “-រក្សា, ថែទាំ”, កិត-ធាតុ, ឆ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមា-
នា, អញ្ញាសៈជា កិ-កិត, ផ្លាស់ ក-អញ្ញាសៈជា ត, ផ្លាស់ទី
បំផុតធាតុជា ច ។

តិដ្ឋតិ “-បិតនៅ,...”, ហា-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា,
ផ្លាស់ ហា ជា តិដ្ឋ ។

តិដ្ឋេយ្យ “-គប្បីបិតនៅ,...”, ហា-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ឯយ្យ-
សត្តមី, ផ្លាស់ ហា ជា តិដ្ឋ, លុប អ បច្ច័យ ។

តុសតិ “-ត្រេកអរ”, តុស-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា ។

តោសេតិ “-ឲ្យត្រេកអរ”, តុស-ធាតុ, ណេ-បច្ច័យ, តិ-
វត្តមានា, ព្រឹទ្ធិ ២ ជា ឱ, លុប ណ ទុកតែ ង ។

ហោមេតិ “-សរសើរ, ស្ងើច”, ហោម-ធាតុ, ណេ-បច្ច័យ,
តិ-វត្តមានា, លុប ណ ទុកតែ ង ។

ទក្ខតិ “-ឃើញ”, ទិស-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា,
ផ្លាស់ទិស ជា ទក្ខ ។

ទដ្ឋាមិ “-ឲ្យ”, ទា-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, មិ-វត្តមានា, ផ្លាស់
ទា ជា ទដ្ឋ, (ព្រោះ មិ-វិកត្តិ នៅខាងចុង) ទីយៈ អ-បច្ច័យ
ជា អា ។

ទទួលតិ “រុងរឿង”, ទល-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា, អញ្ញាសៈជា ទ-ទល, ផ្លាស់ យ-បច្ច័យ និងទីបំផុតធាតុជា ល្អ, តម្រួត ទ របស់ធាតុជា ទ ។

ទទាតិ “-ឲ្យ”, ទា-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា, អញ្ញាសៈ ជា ទា-ទា, ស្សៈ អា របស់អញ្ញាសៈជា អ, លុប អ-បច្ច័យ ។

ទទេយ្យ “-គប្បីឲ្យ”, ទា-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ឯយ្យ-សត្តមី, អញ្ញាសៈជា ទា-ទា, ស្សៈ អា របស់អញ្ញាសៈជា អ, លុប អា របស់ធាតុចេញ, លុប អ-បច្ច័យ ។

ទធាតិ “-ទ្រទ្រង់,...”, ធា-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្ត-មានា, អញ្ញាសៈជា ធា-ធា, ផ្លាស់ ធា-អញ្ញាសៈជា ទ, ស្សៈ អា របស់អញ្ញាសៈជា អ, លុប អ-បច្ច័យ ។

ទម្ម “-ឲ្យ”, ទា-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ម-វត្តមានា, (ព្រោះ ម-វិភត្តិនៅខាងចុង) ផ្លាស់ អា របស់ ទា-ធាតុជា ០ ហើយ ផ្លាស់ ០ ជា ម, រួចតម្រួតជាមួយនឹង ម-វិភត្តិជា ម ។

ទម្មតេ “-ទូន្មាន, បង្ហាត់, បង្វឹក”, ទម-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តេ-វត្តមានា, ផ្លាស់ យ-បច្ច័យ និងទីបំផុតធាតុជា ម ។

ទម្ង “-ឲ្យ”, ទា-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, មិ-វត្តមាន, (ព្រោះ
មិ-វិភក្តិនៅខាងចុង) ផ្លាស់ អា របស់ ទា-ធាតុជា ០ ហើយ
ផ្លាស់ ០ ជា ម, រួចតម្រួតជាមួយនឹង មិ-វិភក្តិជា មិ ។

ទមិយតេ “-ទុន្នាន, បង្ហាត់, បង្ហឹក”, ទម-ធាតុ, យ-
បច្ច័យ, តេ-វត្តមាន, ចុះ តំ-អាគមជា ទមិយតេ ។

ទម្យតេ “-ទុន្នាន,...”, ទម-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តេ-វត្ត-
មាន, តម្រួតទីបំផុតធាតុនិង យ-បច្ច័យជា ម្យ ។

ទយ្ហវេ “-ឆេះ, ដុត,...”, ទហ-ធាតុ, យ-បច្ច័យ,
អន្តិ ឬ អន្តេ វត្តមាន, ផ្លាស់ យ-បច្ច័យនិងទីបំផុតធាតុជា
យ្ហ, ឬផ្សំ យ និងទីបំផុតធាតុជា យ្ហ ក៏បាន, ផ្លាស់ អន្តិ
ឬ អន្តេ ជា វេ ។

ទិច្ឆតិ “-ឃើញ”, ទិស-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមាន,
ផ្លាស់ទីបំផុតធាតុជា ច្ឆ ។

ទិព្វតិ “-លេង”, ទិវ-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមាន,
ផ្លាស់ យ-បច្ច័យ និងទីបំផុតធាតុជា ព្វ ។

ទិព្វតេ “-លេង”, ដូច ទិព្វតិ, ខុសគ្នាតែចុះ តេ-វត្ត-
មានា ប៉ុណ្ណោះ ។

ទិយ្យតិ “-ឲ្យ”, ទា-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា, ផ្លាស់
អា របស់ធាតុជា ឥ, តម្រួត យ-បច្ច័យជា យ្យ ។

ទិស្សតិ “-ឃើញ, ប្រាកដ”, ទិស-ធាតុ, យ-បច្ច័យ,
តិ-វត្តមានា, ផ្លាស់ទីបំផុតធាតុនិង យ-បច្ច័យ ជា ស្ស ។

ទីយតិ “-ឲ្យ”, ទា-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា, ផ្លាស់
អា របស់ធាតុជា ញ ។

ទូសយតិ “-ប្រទូស្ត”, ទុស-ធាតុ, ណយ-បច្ច័យ, តិ-វត្ត-
មានា, លុប ណ ទុកតែ អយ, ទីយៈ ២ របស់ ទុស ជា ២ ។

ទូសេតិ “-ប្រទូស្ត”, ទុស-ធាតុ, ណេ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា,
លុប ណ, ទុកតែ ង, ទីយៈ ២ របស់ ទុស ជា ២ ។

ទេតិ “-ឲ្យ”, ទា-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា, ផ្លាស់ អា
របស់ធាតុជា ង ហើយលុប អ-បច្ច័យ, ឬ លុប អា របស់ធាតុ
ហើយផ្លាស់ អ-បច្ច័យជា ង ក៏បាន ។

ទេន្តិ “-ឲ្យ”, ទា-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, អន្តិ-វត្តមានា, ផ្លាស់
អា របស់ធាតុជា ង ហើយលុប អ-បច្ច័យ, លុប អ របស់
អន្តិ ទុកតែ ន្តិ, ឬលុប អា របស់ធាតុ ហើយផ្លាស់ អ-បច្ច័យ
ជា ង, លុប អ របស់ អន្តិ ទុកតែ ន្តិ ក៏បាន ។

ទេសេតិ “-សម្តែង”, ទិស-ធាតុ, ណេ-បច្ច័យ, តិ-វត្ត-
មានា, ព្រឹទ្ធិ ឥ របស់ ទិស ជា ង, លុប ណ ទុកតែ ង ។

ធនីយតិ “-ប្រព្រឹត្តធ្វើនូវវត្ថុមិនមែនទ្រព្យថាដូចជាទ្រព្យ”
ឬ “-ចង់បាននូវទ្រព្យដើម្បីខ្លួន”, ធន-សព្ទ, ឡាយ-បច្ច័យ,
តិ-វត្តមានា (អធនំ-ធនំ ឥវ-អាចរេតិ > ធនីយតិ, ឬ អត្តនោ-
ធនំ-ឥច្ឆតិ > ធនីយតិ) ។

ជីយតិ “-ទ្រទ្រង់,...”, ជា-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមា-
នា, ផ្លាស់ អា របស់ធាតុជា ឡ ។

ធុនាតិ “-កម្ចាត់, កម្ចាត់បង់”, ធុ-ធាតុ, នា-បច្ច័យ,
តិ-វត្តមានា ។

នត្តិ “-មិនមាន”, ដូច អត្ថិ, ខុសគ្នាតែមាន ន-បុព្វបទ
ប៉ុណ្ណោះ ។

នទតិ “-បន្លឺ, កម្មទរ”, នទ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា ។

នន្ទតិ “-ត្រេកអរ, រីករាយ”, នន្ទ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ,
តិ-វត្តមានា ។

នយតិ “-នាំទៅ”, នី-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា, ព្រឹទ្ធិ
្លៀ របស់ធាតុជា ង ហើយផ្លាស់ ង ជា អយ^(១) ។

នាយតិ “-ដឹង”, ញា-ធាតុ, នា-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា,
ផ្លាស់ ញា ជា នា, ផ្លាស់ នា-បច្ច័យ ជា យ ។

នាយវេ “-ដឹង”, ញា-ធាតុ, នា-បច្ច័យ, អន្តិ-វត្តមានា ឬ
អន្តេ-វត្តមានា ក៏បាន, ផ្លាស់ ញា ជា នា, ផ្លាស់ នា-បច្ច័យជា
យ, ផ្លាស់ ន្តិ ឬ ន្តេ ជា វេ ។

និទ្ទាយតិ “-ដេកលក់”, និ-បុព្វបទ, ទា-ធាតុ, យ-
បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា ។

១ អ័យ

និព្វាតិ “-រលត់,...”, និ-បុព្វបទ, វា-ធាតុ, អ-បច្ច័យ,
តិ-វត្តមានា, ផ្លាស់ វ ជា ព ហើយតម្រួតជា ព្វា, លុប អ-បច្ច័យ ។

និម្មិលេតិ “-ធ្មេច”, និ-បុព្វបទ, មីល-ធាតុ, អ-បច្ច័យ,
តិ-វត្តមានា, តម្រួត ម ជា ម្មី, ផ្លាស់ អ-បច្ច័យជា ង ។

និយច្ចតិ “-វៀរ, ចៀសវាង,...”, និ-បុព្វបទ, យម-ធាតុ,
អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា, ផ្លាស់ទីបំផុតធាតុជា ច្ច ។

និយមេតិ “-និយម, កំណត់”, និ-បុព្វបទ, យម-ធាតុ,
អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា, ផ្លាស់ អ-បច្ច័យជា ង ។

និរុជ្ឈន្តិ “-រលត់”, និ-បុព្វបទ, រុធ-ធាតុ, យ-បច្ច័យ,
អន្តិ-វត្តមានា, ផ្លាស់ យ-បច្ច័យ និងទីបំផុតធាតុជា ជ្ឈ^(១) ។

និវត្តតិ “-ត្រឡប់,...”, និ-បុព្វបទ, វត្ត-ធាតុ, អ-បច្ច័យ,
តិ-វត្តមានា ។

និសីទតិ “-អង្គុយ”, និបុព្វបទ, សទ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ,
តិ-វត្តមានា, ផ្លាស់ សទ ជា សីទ ។

១ រុធ-ធាតុ កាលបើចុះ យ-បច្ច័យ សម្រេចរូបយ៉ាងនេះ ក៏ក្លាយជា
ពួកទិវ-ធាតុទៅវិញ, ធាតុឯទៀតខ្លះក្រៅពីនេះ ក៏រមែងក្លាយទៅ
តាមដំណើររបស់បច្ច័យដូច្នេះដែរ ។

និសីទីសុ “-អង្គុយហើយ”, ដូច និសីទតិ, ខុសគ្នាតែ
ផ្លាស់ ខំ-អជ្ជត្តនី ជា តំសុ ហើយលុប អ-បច្ច័យ ប៉ុណ្ណោះ ។

និសីទាបេសិ “-ឲ្យអង្គុយហើយ”, និ-បុព្វបទ, សទ-ធាតុ,
ណាបេ-បច្ច័យ, ឡ-អជ្ជត្តនី, ផ្លាស់ សទ ជា សីទ, លុប ណ
ទុកតែ អាបេ, ស្សៈ ឡ-អជ្ជត្តនីជា តិ, ចុះ ស-អាគម ។

នេតិ “-នាំទៅ”, នី-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា, ព្រឹទ្ធិ
ឡ របស់ធាតុជា ឯ, លុប អ-បច្ច័យ ។

បក្កមតិ “-ចៀសចេញទៅ, ចេញទៅ”, ប-បុព្វបទ,
កម-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា, តម្រួត ក ជា ក្ក ។

បក្កមីសុ “-ចៀសចេញទៅហើយ, ចេញទៅហើយ”,
ប-បុព្វបទ, កម-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ខំ-អជ្ជត្តនី, តម្រួត ក ជា ក្ក,
ផ្លាស់ ខំ ជា តំសុ, លុប អ-បច្ច័យ ។

បក្កាមិ “-ចៀសចេញទៅហើយ,...”, ប-បុព្វបទ, កម-
ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ឡ-អជ្ជត្តនី, តម្រួត ក ជា ក្ក, ទីយៈ អ នៃ
ក ជា អា, ស្សៈ ឡ អជ្ជត្តនីជា តិ, លុប អ-បច្ច័យ ។

បគ្គណ្ហាតិ “-ផ្ទៃផ្ទាំង, ទំនុកបម្រុង, កាន់ជើង,...”, ប-បុព្វបទ,
គហ-ធាតុ, ណ្ហា-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា, លុបទីបំផុតធាតុ, តម្រួត
គ ជា គ្គ ។

បគ្បវន្តិ “-ហូរចេញ”, ប-បុព្វបទ, យវ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ,
អន្តិ-វត្តមានា, តម្រួត គ លើ យ ជា គ្ប, លប អ-បច្ច័យ ។

បចតិ “-ចម្អិន, ផ្អិន,...”, បច-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្ត-
មានា ។

បច្ចតេ “-ចម្អិន,...”, បច-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តេ-វត្តមានា,
ផ្លាស់ យ-បច្ច័យ និងទីបំផុតធាតុ ជា ច្ច, ឬផ្លាស់ យ-បច្ច័យជា
ច ហើយតម្រួតជាមួយនឹងទីបំផុតធាតុជា ច្ច ក៏បាន ។

បចាមិ “-ចម្អិន,...”, បច-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, មិ-វត្តមានា,
(ព្រោះ មិ-វិភត្តិនៅខាងចុង) ទីយៈ អ-បច្ច័យជា អា ។

បចាបេសិ “-ឲ្យចម្អិនហើយ,...”, បច-ធាតុ, ណាបេ-
បច្ច័យ, ល្ប-អដ្ឋត្ថនី, លុប ណ ទុកតែ អាបេ, វេស្សៈ ល្ប-អដ្ឋត្ថនី
ជា តិ, ចុះ ស-អាគម (បើតាមអំណាចរបស់ ណាបេ-បច្ច័យ
ត្រូវទីយៈ ប ជា បា តែមិនបាច់ទីយៈយ៉ាងនេះក៏បានខ្លះ) ។

បដ្ឋន្តិ “-ដល់”, បទ-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, អន្តិ-វត្តមានា,
ផ្លាស់ យ-បច្ច័យ និងទីបំផុតធាតុជា ជួ ។

បដ្ឋលិ “-រុងរឿងទូទៅហើយ, ព្រោងព្រាតហើយ,...”,
ប-បុព្វបទ, ជល-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ល្អ-អដ្ឋត្ថនី, តម្រួត ជ ជា ជួ,
ស្សៈ ល្អ-អដ្ឋត្ថនីជា តិ, លុប អ-បច្ច័យ ។

បដ្ឋិយតិ “-ចង់បាននូវសំពត់ដើម្បីខ្លួន”, បដ-សព្ទ,
ល្អ-យ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា (អត្ថនោ-បដ-តិច្ឆតិ > បដ្ឋិយតិ) ។

បបតិ “-ពោល,...”, បប-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា ។

បតតិ “-ធ្លាក់ចុះ, ជ្រុះ, ដួល, រលំ”, បត-ធាតុ, អ-បច្ច័យ,
តិ-វត្តមានា ។

បតិដ្ឋហិ “-បិតនៅស៊ប់ហើយ, តម្កល់នៅស៊ប់ហើយ,...”,
ប-បុព្វបទ, ហ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ល្អ-អដ្ឋត្ថនី, ផ្លាស់ ហ ជា
តិដ្ឋ, ស្សៈ ល្អ-អដ្ឋត្ថនីជា តិ, ចុះ ហ-អាគម ។

បតិដ្ឋហិស្ស “-នឹងបិតនៅស៊ប់ហើយ,...”, ប-បុព្វបទ,
ហ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ស្សា-កាលាតិបត្តិ, ផ្លាស់ ហ ជា តិដ្ឋ,
ស្សៈ អា របស់ ស្សា ជា អ, ចុះ ហ-អាគម, ចុះ តិ-អាគម ។

បតិដ្ឋាសិ “-បិតនៅស៊ប់ហើយ,...”, ប-បុព្វបទ, ហា-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ល្អ-អជ្ជត្តនី, ផ្លាស់ ហា ជា តិដ្ឋ, ទីយៈ អ-បច្ច័យជា អា, ស្សៈ ល្អ-អជ្ជត្តនីជា តិ, ចុះ ស-អាគម ។

បព្វតាយតិ “-ប្រព្រឹត្ត (នូវខ្លួន) ថាដូចជាភ្នំ”, បព្វត-សព្ទ, អាយ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមាន (បព្វតំ តវ-(អត្តានំ)-អាចរេតិ > បព្វតាយតិ) ។

បរិកាសតិ “-ប្រទេច, ផ្កាសា,...”, បរិ-បុព្វបទ, ភាស-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមាន ។

បរិវិសតិ “-អង្កាស,...”, បរិ-បុព្វបទ, វិស-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមាន ។

បរិសក្កតិ “-ខំប្រឹង, សង្វាត,...”, បរិ-បុព្វបទ, សក-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមាន, ផ្លាស់ យ-បច្ច័យជា ក ហើយ តម្រួតជាមួយនឹងទីបំផុតធាតុជា ក្ក ។

បវត្តតិ “-ប្រព្រឹត្តទៅ”, ប-បុព្វបទ, វត្ត-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមាន ។

បវតី “-ត្រង, ជម្រះ,...”, បុ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា,
ព្រឹទ្ធិ ឧ ជា ឱ ហើយផ្លាស់ ឱ ជា អវ ។

បវិសតី “-ចូលទៅ, ចូលមក”, ប-បុព្វបទ, វិស-ធាតុ,
អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា ។

បស្សតី “-ឃើញ”, ទិស-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា,
ផ្លាស់ ទិស ជា បស្ស ។

បស្សិស្សតី “-ឃើញ”, ទិស-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ស្សតិ-
កវិស្សន្តិ, ផ្លាស់ ទិស ជា បស្ស, ចុះ ឥ-អាគម, លុប អ-បច្ច័យ ។

បាតី “-ដឹក, រក្សា,” បា-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា,
លុប អ-បច្ច័យ ។

បាបុណាតី “-ដល់, ទាន់,...”, ប-បុព្វបទ, អប-ធាតុ,
ឧណា-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា, លុបអនែប, ទីយៈ អ នែ អបជាអា ។

បាវិសិ “-បានចូលទៅហើយ, បានចូលមកហើយ”,
ប-បុព្វបទ, វិស-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ល្ប-អដ្ឋត្តនី ស្សៈជា ឥ, ចុះ
អ-អាគមខាងដើមធាតុ, ទីយៈ អ-អាគម ជា អា, លុប អ របស់
ប និង អ-បច្ច័យ ។

បិវតិ “-ផឹក”, បា-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា, ផ្លាស់
បា ជា បិវ ។

បិវាសតិ “-ប្រាថ្នាដើម្បីផឹក, ចង់ផឹក”, បា-ធាតុ, ស-
បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា, អញ្ញាសៈជា បា-បា, ផ្លាស់ អា របស់
ព្យញ្ជនៈអញ្ញាសៈជា ឥ, ផ្លាស់ បា-ធាតុជា វា (បាតុំ ឬ បិវិតុំ-
ឥច្ឆតិ >បិវាសតិ) ។

បុច្ឆតិ “-សួរ”, បុច្ឆ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា ។
បុនាតិ^(១) “-ត្រង់, ជម្រះ,...”, បុ-ធាតុ, នា-បច្ច័យ, តិ-
វត្តមានា ។

ផរតិ “-ផ្សាយ”, ផរ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា ។
ផលតិ “-បញ្ចេញផ្លែ, ក្តីប, សម្រេច”, ផល-ធាតុ,
អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា ។

ផល្លតេ “-បញ្ចេញផ្លែ, ក្តីប, សម្រេច”, ផល-ធាតុ,
យ-បច្ច័យ, តេ-វត្តមានា, ផ្លាស់ យ-បច្ច័យជា ល ហើយតម្រួត

១ បុ-ធាតុ បើជា “បរតិ” រាប់បញ្ចូលក្នុងពួក ភូ-ធាតុ, បើជា “បុនាតិ”
យ៉ាងនេះរាប់បញ្ចូលក្នុងពួក កី-ធាតុ ។

ជាមួយនឹងទីបំផុតធាតុ ជា ល្អ, ឬផ្លាស់ យ-បច្ច័យនិងទីបំផុត
ធាតុ ជា ល្អ តែម្តងក៏បាន ។

ផុសតិ “-ពាល់ត្រូវ, ប៉ះពាល់”, ផុស-ធាតុ, អ-បច្ច័យ,
តិ-វត្តមាន ។

ពក្ខវ “-កើតហើយ,...”, ភូ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, អ-បរោក្ខ, អញ្ញាសៈជា ភូ-ភូ, ផ្លាស់ ភ-អញ្ញាសៈជា ព ហើយផ្លាស់ ឧ ជា អ, ផ្លាស់ ភូ-ធាតុជា ភូវ, លុប អ-បច្ច័យ ។

ព្រវីតិ “-ពោល,...”, ព្រូ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមាន, ព្រីទ្ធិ ឧ របស់ ព្រូ ជា ឱ ហើយផ្លាស់ ឱ ជា អវ, (ដោយអំណាច ព្រូ-ធាតុ និង តិ-វិភត្តិ) ចុះ ឡ អាគម, លុប អ-បច្ច័យ ។

ព្រូមិ “-ពោល,...”, ព្រូ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, មិ-វត្តមាន, លុប អ-បច្ច័យ ។

ពុជ្ឈតិ “-ដឹង,...”, ពុជ-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមាន, ផ្លាស់ យ-បច្ច័យនិងទីបំផុតធាតុជា ជ្ឈ ។

ពុកក្នុងតិ “-ប្រាថ្នាដើម្បីបរិភោគ, ចង់បរិភោគ”, ភូជ-ធាតុ, ខ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមាន, អញ្ចាសៈជា ភូ-ភូជ, ផ្លាស់ ភ-អញ្ចាសៈជា ៣, (ដោយអំណាច ខ-បច្ច័យនៅខាងចុង) ផ្លាស់ ជ ទីបំផុត ធាតុជា គ ហើយផ្លាស់ គ ជា ក រួចតម្រួតលើ ខ-បច្ច័យជា ក្នុង (កុញ្ចិតុំ ឬ កោតុំ-តិច្ចតិ > ពុកក្នុងតិ) ។

ភជេ “-គប្បីសេពគប់, គប្បីគប់, គួររាប់រក”, ភជ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ឯយ្យ-សត្តមី, លុប យ្យ ទុកតែ ឯ, លុប អ-បច្ច័យ ។

ភណតិ “ពោល, ថ្លែង,....” ភណ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមាន ។

ភវតិ “-កើត, មាន, ជា-”, ភូ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមាន, ព្រឹទ្ធិ ឧ ជា ឱ ហើយផ្លាស់ ឱ ជា អវ ។

ការយេថ “-គប្បីឲ្យកើត, គប្បីចម្រើន”, ភូ-ធាតុ, ណយ-បច្ច័យ, ឯថ-សត្តមី, ព្រឹទ្ធិ ឧ ជា ឱ ហើយផ្លាស់ ឱ ជា អវ, ទីយៈ អ របស់ អវ ជា អាវ, លុប ណ ទុកតែ អយ ។

ការេថ “-គប្បីឲ្យកើត, គប្បីចម្រើន”, ភូ-ធាតុ, ណេ-បច្ច័យ,
ឯថ-សត្តមី, ព្រឹទ្ធិ ឧ ជា ឱ ហើយផ្លាស់ ឱ ជា អវ, ទីយៈ អ របស់
អវ ជា អាវ, លុប ណ ទុកតែ ឯ, លុប ឯ របស់ ឯថ ទុកតែ ថ ។

ភាសតិ “-ពោល, ថ្លែង, និយាយ,...”, ភាស-ធាតុ,
អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមាន ។

ភាសវ “-ពោល,...”, ភាស-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, អន្តិ-វត្តមាន,
ឬ អន្តេ-វត្តមាន ក៏បាន, ផ្លាស់ ន្តិ ឬ ន្តេ ជា វេ, លុប អ-បច្ច័យ ។

ភិដ្ឋតិ “-បែក, ធ្លាយ,...”, ភិទ-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តិ-វត្ត-
មាន, ផ្លាស់ យ-បច្ច័យ និងទីបំផុតធាតុជា ជ្ជ ។

ភិន្នតិ^(១) “-បែកធ្លាយ,...”, ភិទ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្ត-
មាន, ចុះនិគ្គហិតអាគមលើ ភិ ជា ភី ហើយផ្លាស់និគ្គហិតជា
ន (តាមលំដាប់វត្ថុ) ដាក់លើ ទ ជា ន្ន ។

ភុញ្ញតិ “-បរិភោគ”, ភុជ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមាន,
ចុះនិគ្គហិតអាគមលើ ភុ ជា ភំ ហើយផ្លាស់និគ្គហិតជា ញ
(តាមលំដាប់វត្ថុ) ដាក់លើ ជ ជា ញ្ញ ។

១ ភិទ បើ “ភិដ្ឋតិ” ជាពួក ទិវ-ធាតុ, បើ “ភិន្នតិ” ជាពួក រុធ-ធាតុ ។

មជ្ឈតិ “-ដុស, ខាត់, ដុសខាត់, ជម្រះ”, មជ្ជ-ធាតុ, យ-
បច្ច័យ, តិ-វត្តមាន, ផ្លាស់ យ-បច្ច័យជា ជ ហើយតម្រួតជាមួយ
នឹងទីបំផុតធាតុជា ជ ។

មញ្ញតិ “-ដឹង, សម្គាល់, ស្មាន”, មន-ធាតុ, យ-បច្ច័យ,
តិ-វត្តមាន, ផ្លាស់ យ-បច្ច័យនិងទីបំផុតធាតុជា ញ ។

មថីយតិ “-ញាំញី”, មថ-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមាន,
ផ្លាស់ អ របស់ ថ នៃ មថ ជា ញ ។

មទ្ធិតិ “-ញាំញី, ច្របាច់,...”, មទ្ធុ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-
វត្តមាន ។

មនតិ^(១) “-ដឹង,...”, មន-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមាន ។

មន្តយតិ “-ប្រឹក្សា, ពិភាក្សា, ជជែក”, មន្ត-ធាតុ, ណយ-
បច្ច័យ, តិ-វត្តមាន, លុប ណ ទុកតែ អយ ។

មន្តយិ “-ប្រឹក្សាហើយ,...”, មន្ត-ធាតុ, ណយ-បច្ច័យ,
ញ-អជ្ជត្តនី, លុប ណ ទុកតែ អយ, រស្សៈ ញ ជា ត ។

១ មន បើ “មញ្ញតិ”, ជាពួក ទិវ-ធាតុ, បើ “មនតិ” ជាពួក ភូ-ធាតុ ។

មន្តយិស្សតិ “-នឹងប្រឹក្សា,...”, មន្ត-ធាតុ, ណាយ-បច្ច័យ,
ស្សតិ-កវិស្សន្តិ, លុប ណ ទុកតែ អយ, ចុះ ឥ-អាគម ។

មន្តេយ្យ “-គប្បីប្រឹក្សា,...”, មន្ត-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ឯយ្យ-
សត្តមី, លុប អ-បច្ច័យ ។

មន្តេសុំ “-ប្រឹក្សាគ្នាហើយ,...”, មន្ត-ធាតុ, ណេ-បច្ច័យ,
ខំ-អដ្ឋត្ថនី, លុប ណ ទុកតែ ឯ, ចុះ ស-អាគម ។

មរតិ “-ស្លាប់”, មរ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា ។

មហីយតិ “-បូជា”, មហា-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា,
ផ្លាស់ អ របស់ ហ នៃ មហ ជា ្ល ។

មានេតិ “-រាប់”, មាន-ធាតុ, ណេ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា,
លុប ណ ទុកតែ ឯ ។

មិយ្យតិ “-ស្លាប់”, មរ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា,
ផ្លាស់ មរ ជា មិយ្យ ។

មីយតិ “-រាប់”, មា-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា,
ផ្លាស់ អា របស់ មា ជា ្ល ។

មុច្ចតិ “-រួច, លែង,...”, មុច-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តិ-វត្ត-
មានា, ផ្លាស់ យ-បច្ច័យ និងទីបំផុតធាតុជា ច្ច ។

មុញ្ចតិ^(១) “-រួច, លែង,...”, មុច-ធាតុ, អ-បច្ច័យ,
តិ-វត្តមានា, ចុះនិក្ខហិតអាគមលើ មុ ជា មុំ ហើយផ្លាស់
និក្ខហិត ជា ញ ។

មុនាតិ “-ចង”, មុ-ធាតុ, នា-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា ។

មុយ្ហតិ “-វង្វេង”,...”, មុហ-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា,
ផ្សំ យ-បច្ច័យនិងទីបំផុតធាតុជា យ្ហ, ឬផ្លាស់ យ-បច្ច័យនិង
ទីបំផុតធាតុជា យ្ហ ក៏បាន ។

មុស្សតិ “-ភ្លេច,...”, មុស-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា,
ផ្លាស់ យ-បច្ច័យនិងទីបំផុតធាតុជា ស្ស ។

មោទតិ “-រីករាយ”, មុទ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា,
ព្រឹទ្ធិ ឧ របស់ មុ ជា ឱ ។

យជាម “-បូជា”, យជ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ម-វត្តមានា,
(ព្រោះ ម-វិកត្តិនៅខាងចុង) ទីយៈ អ-បច្ច័យជា អា ។

១ មុច បើ “មុច្ចតិ” ជាពួក ទិវ-ធាតុ, បើ “មុញ្ចតិ” ជាពួក រុធ-ធាតុ ។

យជេថ “-បូជា”, យជ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ថ-វត្តមានា,
ផ្លាស់ អ-បច្ច័យជា ង ។

យជេថ “-ចូរូបូជា”, យជ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ថ-បញ្ចមី,
ផ្លាស់ អ-បច្ច័យជា ង ។

យជេថ “-គប្បីបូជា”, យជ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ងថ-សត្តមី,
លុប អ-បច្ច័យ ។

យន្តិ “-ទៅ”, យា-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, អន្តិ-វត្តមានា, លុប
អា របស់ធាតុ, លុប អ-បច្ច័យ ។

យាតិ “-ទៅ”, យា-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា, លុប
អ-បច្ច័យ ។

យុជ្ជតេ “-ប្រកប, ទីម,...”, យុជ-ធាតុ, យ-បច្ច័យ,
តេ-វត្តមានា, ផ្លាស់ យ-បច្ច័យនិងទីបំផុតធាតុជា ជ្ជ, ឬផ្លាស់
យ-បច្ច័យជា ជ ហើយតម្រួតជាមួយនឹងទីបំផុតធាតុជា ជ្ជ ក៏
បាន ។

យុជ្ឈតិ “-ច្បាំង”, យុជ-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា,
ផ្លាស់ យ-បច្ច័យនិងទីបំផុតធាតុជា ជ្ឈ ។

យុញ្ញតិ “-ប្រកប,...”, យុជ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្ត-
មានា, ចុះនិគ្គហិតអាគមលើ យុ ជា យុំ ហើយផ្លាស់និគ្គហិត
ជា ញ ។

យោជេតិ^(១) “-ប្រកប,...”, យុជ-ធាតុ, ណេ-បច្ច័យ, តិ-
វត្តមានា, ព្រឹទ្ធិ ឧ របស់ យុ ជា ឱ, លុប ណ ទុកតែ ង ។

រក្ខ “-ចូរក្សា”, រក្ខ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ហិ-បញ្ចមី, លុប ហិ ។

រក្ខតិ “-រក្សា”, រក្ខ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា ។

រក្ខាមិ “-រក្សា”, រក្ខ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, មិ-វត្តមានា,
(ព្រោះ មិ-វិកត្តិនៅខាងចុង) ទីយៈ អ-បច្ច័យ ជា អា ។

រដ្ឋតិ “-ជ្រលក់”, រជ-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា,
ផ្លាស់ យ-បច្ច័យនិងទីបំផុតធាតុជា ជ្ជ, ឬផ្លាស់ យ-បច្ច័យជា
ជ ហើយតម្រួតជាមួយនឹងទីបំផុតធាតុជា ជ្ជ ក៏បាន ។

១ “យុជ” បើ យុជ្ជតិ ជាពួក ទិវ-ធាតុ, បើ “យុញ្ញតិ” ជាពួក រុជ-ធាតុ,
បើ “យោជេតិ” ជាពួក ចុវ-ធាតុ ។

រុច្ចតិ “-គាប់ចិត្ត, ពេញចិត្ត”, រុច-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមាន, ផ្លាស់ យ-បច្ច័យនិងទីបំផុតធាតុជា ច, ឬផ្លាស់ យ-បច្ច័យជា ច ហើយតម្រួតជាមួយនឹងទីបំផុតធាតុជា ច ក៏បាន ។

រុជ្ជតិ “-ចាក់, ចាក់ដោត, ឈឺចាប់,...”, រុជ-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមាន, ផ្លាស់ យ-បច្ច័យនិងទីបំផុតធាតុជា ជ្ជ, ឬផ្លាស់ យ-បច្ច័យជា ជ ហើយតម្រួតជាមួយនឹងទីបំផុតធាតុជា ជ្ជ ក៏បាន ។

រុន្ទតិ “-បិទ, រាំង, ខ្ទប់”, រុន-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមាន, ចុះនិក្ខហិតអាក្រក់លើ រុ ជា រុំ ហើយផ្លាស់និក្ខហិតជា ន ។

រុន្និតិ, រុន្នីតិ, រុន្នេតិ ដូច រុន្ទតិ, ខុសគ្នាតែចុះ ឥ-បច្ច័យ, ឦ-បច្ច័យ, ឯ-បច្ច័យ ប៉ុណ្ណោះ ។

រុហតិ “-ដុះ, លូត, លាស់, ចម្រើន”, រុហ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមាន, ទីយៈ ឧ របស់ រុ ជា ឧ, ជា រុហតិ ក៏បាន ។

រោចេតិ^(១) “-គាប់ចិត្ត, ពេញចិត្ត”, រុច-ធាតុ, ណេ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមាន, ព្រឹទ្ធិ ឧ របស់ រុ ជា ឱ, លុប ណ ទុកតែ ឯ ។

១ រុច បើ “រុច្ចតិ” ជាពួក ទិវ-ធាតុ, បើ “រោចេតិ” ជាពួក ចុវ ធាតុ ។

រោទតិ “-យំ, រោទ៍”, រុទ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា,
ព្រឹទ្ធិ ឧ របស់ រុ ជា ឱ ។

លក្ខយតិ “-កំណត់”, លក្ខ-ធាតុ, ណាយ-បច្ច័យ, តិ-វត្ត-
មានា, លុប ណ ទុកតែ អយ ។

លក្ខតិ ដូច លក្ខយតិ, ខុសគ្នាតែចុះ ណេ-បច្ច័យ, លុប
ណ ទុកតែ ង ប៉ុណ្ណោះ ។

លដ្ឋតិ “-ខ្មាស, អៀន”, លជ-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តិ-វត្ត-
មានា, ផ្លាស់ យ-បច្ច័យនិងទីបំផុតធាតុជា ជ្ជ, ឬផ្លាស់ យ-បច្ច័យ
ជា ជ ហើយតម្រួតជាមួយនឹងទីបំផុតធាតុជា ជ្ជ ក៏បាន ។

លព្ភតិ “-បាន”, លភ-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា,^(១)
ផ្លាស់ យ-បច្ច័យនិងទីបំផុតធាតុជា ព្ភ ឬផ្លាស់ យ ជា ព
ហើយតម្រួតលើទីបំផុតធាតុជា ព្ភ ក៏បាន ។

លភតិ “-បាន”, លភ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា ។

១ ន័យម្យ៉ាងថា, ចុះ តេ-វត្តមានា ហើយផ្លាស់ តេ ជា តិ, សព្វឯ
ទៀតដូចយ៉ាងបច្ចតិ, រុច្ចតិ ជាដើម ក៏មានន័យដូច្នេះដែរ ។

លកិស្សតិ “-នឹងបាន”, លក-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ស្សតិ-
កវិស្សន្តិ, ចុះ ឥ-អាគម, លុប អ-បច្ច័យ ។

លាភាបេតិ “-ឲ្យបាន”, លក-ធាតុ, ណាបេ-បច្ច័យ,
តិ-វត្តមានា, ទីយៈ អ របស់ ល ជា អា, លុប ណ ទុកតែ
អាបេ ។

លាវេតិ “-ឲ្យកាត់, ឲ្យច្រូត”, លុ-ធាតុ, ណេ-បច្ច័យ,
តិ-វត្តមានា, ព្រឹទ្ធិ ឧ របស់ លុ ជា ឱ ហើយផ្លាស់ ឱ ជា អវ,
ទីយៈ អ របស់ អវ ជា អាវ, លុប ណ ទុកតែ ង ។

លិម្ពតិ “-លាប,...”, លិប-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា,
ចុះនិគ្គហិតអាគមលើ លិ ជា លី, (ព្រោះមាន ប នៅខាងចុង)
ផ្លាស់និគ្គហិតជា ម ។

លុនាតិ “-កាត់, ច្រូត”, លុ-ធាតុ, នា-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា ។

វក្ខាម “-នឹងពោល, នឹងនិយាយ,...”, វច-ធាតុ, អ-
បច្ច័យ, ស្សាម-កវិស្សន្តិ, ផ្លាស់ ស្សាម ជា ខាម, (ព្រោះមាន
ខ នៅខាងចុង) ផ្លាស់ទីបំផុតធាតុជា ក, លុប អ-បច្ច័យ ។

វិក្ខមិ “-នឹងពោល,...”, ដូច វិក្ខម, ខុសគ្នាតែចុះ
ស្យាមិ-ភវិស្សន្តិ ហើយផ្លាស់ ស្យាមិ ជា ខាមិ ប៉ុណ្ណោះ ។

វិច្ឆាម “-នឹងនៅ”, វេស-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ស្យាម-ភវិស្សន្តិ,
ផ្លាស់ ស្យាម ជា ឆាម, (ព្រោះមាន ឆ នៅខាងចុង) ផ្លាស់ទី
បំផុតធាតុជា ច, លុប, អ-បច្ច័យ ។

វិច្ឆាមិ “-នឹងនៅ”, ដូច វិច្ឆាម, ខុសគ្នាតែចុះ ស្យាមិ,
ភវិស្សន្តិ ហើយផ្លាស់ ស្យាមិ ជា ឆាមិ ប៉ុណ្ណោះ ។

វិជ្ជាមិ “-ពោល, និយាយ,...”, វេទ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ មិ-
វត្តមានា, ផ្លាស់ វេទ ជា វជ្ជ, (ព្រោះ មិ-វិភត្តិ នៅខាងចុង)
ទីយៈ អ-បច្ច័យជា អា ។

វជ្ជេយ្យ “-គប្បីពោល,...”, វេទ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ឯយ្យ-
សត្តមី, ផ្លាស់ វេទ ជា វជ្ជ, លុប អ-បច្ច័យ ។

វិទាមិ “-ពោល,...”, វេទ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, មិ-វត្តមានា,
(ព្រោះ មិ-វិភត្តិ នៅខាងចុង) ទីយៈ អ-បច្ច័យ ជា អា ។

វេសិ “-នៅហើយ”, វេស-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ល្ប-អជ្ជត្តនី
ស្សៈជា តិ, លុប អ-បច្ច័យ ។

វាចេសិ “-ប្រាប់ហើយ,...”, វិច-ធាតុ, ណេ-បច្ច័យ,
លៀ-អដ្ឋត្ថនី, ទីយៈ អ របស់ វ ជា អា, លុប ណ ទុកតែ ង,
ស្សៈ លៀ-អដ្ឋត្ថនីជា តិ, ចុះ ស-អាគម ។

វិក្កិណាតិ “-លក់, ដូរ”, វិ-បុព្វបទ, កី-ធាតុ, នា-បច្ច័យ,
តិ-វត្ថុមានា, ផ្លាស់ នា ជា ណា, តម្រួត ក ។

វិជ្ជតិ “-ដឹង, មាន”, វិទ-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តិ-វត្ថុមានា,
ផ្លាស់ យ-បច្ច័យនិងទីបំផុតធាតុជា ជ្ជ ។

វិជ្ឈតិ “-ចាក់, បាញ់,...”, វិធ-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តិ-វត្ថុ-
មានា, ផ្លាស់ យ-បច្ច័យនិងទីបំផុតធាតុជា ជ្ឈ ។

វិញ្ញាយតិ “-ដឹងច្បាស់,...”, វិ-បុព្វបទ, ញា-ធាតុ,
យ-បច្ច័យ, តិ-វត្ថុមានា, តម្រួត ញ ។

វិនស្សតិ “-វិនាស, ខូច, បាត់, លាញ”, វិ-បុព្វបទ,
នស-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តិ-វត្ថុមានា, ផ្លាស់ យ-បច្ច័យនិងទីបំផុត
ធាតុជា ស្ស, ឬផ្លាស់ យ-បច្ច័យជា ស ហើយតម្រួតជាមួយ
នឹងទីបំផុតធាតុជា ស្ស ក៏បាន ។

វិនាសេតិ “-ឲ្យវិនាស, ឲ្យខូច,...”, វិ-បុព្វបទ, នស-
ធាតុ, ណេ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា, ទីយៈ អ របស់ ន ជា អា,
លុប ណ ទុកតែ ង ។

វិញ្ញមិ “-វិលទៅខុសហើយ, សឹកហើយ”, វិ-បុព្វបទ,
ភម-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ល្អ-អដ្ឋត្តនី ស្សៈជា តិ, តម្រួត ព លើ
ភ ជា ព្ព ។

វិម៌សតិ “-ពិចារណា, ល្អៗ”, មាន-ធាតុ, ស-បច្ច័យ,
តិ-វត្តមានា, អញ្ញាសៈជា មា-មាន, ផ្លាស់ ម-អញ្ញាសៈជា វ, ផ្លាស់
អា របស់ព្យញ្ជនៈអញ្ញាសៈជា តិ, (ដោយអំណាច ស-បច្ច័យនៅ
ខាងចុង) ផ្លាស់ មាន ជា មំ, ទីយៈជា វិម៌សតិ ក៏មាន ។

វិជ្ជតិ “-នឿយណាយ”, វិ-បុព្វបទ, រជ-ធាតុ, យ-បច្ច័យ,
តិ-វត្តមានា, ផ្លាស់ យ-បច្ច័យនិងទីបំផុតធាតុជា ជ្ជ, ឬផ្លាស់ យ-
បច្ច័យជា ជ ហើយតម្រួតជាមួយនឹងទីបំផុតធាតុជា ជ្ជ ក៏បាន ។

វិជ្ឈតិ “-ខុស”, វិ-បុព្វបទ, រុជ-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តិ-វត្ត-
មានា, ផ្លាស់ យ-បច្ច័យនិងទីបំផុតធាតុជា ជ្ឈ ។

វិហរតិ “-នៅ”, វិ-បុព្វបទ, ហរ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ,
តិ-វិត្តមានា ។

វច្ឆតិ “-ពោល, និយាយ,...”, វច-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តិ-
វិត្តមានា, ផ្លាស់ យ-បច្ច័យនិងទីបំផុតធាតុជា ច្ច, ផ្លាស់ អ
របស់ វ ជា ១ ។

វុឡតេ “-ចម្រើន”, វេ-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តេ-វិត្តមានា,
ផ្លាស់ យ-បច្ច័យជា ឡ, ឬផ្លាស់ យ-បច្ច័យនិងទីបំផុតធាតុជា
ឡ ក៏បាន, ផ្លាស់ អ របស់ វ ជា ១ ។

វណាតិ “-ក្រុង,...”, វ-ធាតុ, ណា-បច្ច័យ, តិ-វិត្តមានា ។

វណោតិ “-ក្រុង,...”, ដូច វណាតិ, ខុសគ្នាតែចុះ ណុ-
បច្ច័យ ហើយព្រឹទ្ធិ ១ របស់ ណុ ជា ឱ ប៉ុណ្ណោះ ។

វយ្ហតិ “-បន្សាត់,...”, វហ-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តិ-វិត្តមានា,
ផ្សំ យ-បច្ច័យនិងទីបំផុតធាតុជា យុហ, ផ្លាស់ អ របស់ វ ជា ១ ។

វល្លតិ “-បន្សាត់,...”, វហ-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តិ-វិត្តមានា,
ផ្លាស់ យ-បច្ច័យជា ល ហើយផ្សំនឹងទីបំផុតធាតុជា ល្ល ។

វិស្សតិ “-នៅ”, វិស-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា, ផ្លាស់
យ-បច្ច័យជា ស, ឬផ្លាស់ យ-បច្ច័យនិងទីបំផុតធាតុជា ស្ស ក៏
បាន, ផ្លាស់ អ របស់ វ ជា ឧ ។

សក្កតេ “-អាច,ហ៊ាន,” សក-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តេ-វត្ត-
មានា, ផ្លាស់ យ-បច្ច័យជា ក, ឬ ផ្លាស់ យ-បច្ច័យនិងទីបំផុត
ធាតុជា ក្ក ក៏បាន ។

សក្កណេយ្យ “-គប្បីអាច, គប្បីហ៊ាន”, សក-ធាតុ,
ឧណា-បច្ច័យ, ឯយ្យ-សត្តមី, លុប អា របស់ ណា នៃ ឧណា,
តម្រួត ក ។

សក្កោតិ “-អាច, ហ៊ាន,” សក-ធាតុ, ឱ-បច្ច័យ, តិ-
វត្តមានា, តម្រួត ក ។

សញ្ញានិ “-ដឹងច្បាស់ហើយ, ស្គាល់ជាក់ហើយ,...”,
សំ-បុព្វបទ, ញា-ធាតុ, នា-បច្ច័យ, វ្យា-អដ្ឋត្ថនី, ផ្លាស់ ញា ជា
“ជា”, ផ្លាស់និគ្គហិតជា ញ, លុប អា របស់ នា-បច្ច័យ,
ស្សៈ វ្យា-អដ្ឋត្ថនីជា តី ។

សមាបជ្ជេយ្យ “-គប្បីដល់ព្រម,...”, សំ-បុព្វបទ, អា-
បុព្វបទ, បទ-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, ឯយ្យ-សត្តមី, ផ្លាស់ យ-បច្ច័យ
និងទីបំផុតធាតុជា ជួរ, ផ្លាស់និក្ខហិតជា ម ។

សយតិ “-ដេក”, សី-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា,
ផ្លាស់ ៀ ជា ឯ ហើយផ្លាស់ ឯ ជា អយ ។

សវតិ “-រឭក, ផ្សាយចេញ,...”, សវ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ,
តិ-វត្តមានា ។

សវតិ “-ហូរ, ត្រាំ,...”, សុ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា,
ផ្លាស់ ឧ នៃ សុ ជា ឱ ហើយផ្លាស់ ឱ ជា អវ ។

សំវុណោតិ “-សង្រួម, បិទ,...”, សំ-បុព្វបទ, វុ-ធាតុ,
ណុ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា, ព្រឹទ្ធិ ឧ របស់ ណុ-បច្ច័យ ជា ឱ ។

សាធយតិ “-ឲ្យសម្រេច”, សធរ-ធាតុ, ណាយ-បច្ច័យ,
តិ-វត្តមានា, ទីយៈ អ របស់ ស នៃ សធរ ជា អា, លុប ណ
ទុកតែ អយ ។

សាធតិ ដូច សាធយតិ, ខុសគ្នាតែចុះ ណេ-បច្ច័យ,
លុប ណ ទុកតែ ឯ ប៉ុណ្ណោះ ។

សិក្ខតិ “-សិក្សា, រៀន”, សិក្ខ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា ។

សិដ្ឋតិ “-សម្រេច, ស្រេច”, សិធ-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា, ផ្លាស់ យ-បច្ច័យនិងទីបំផុតធាតុជា ដ្ឋ ។

សិញ្ញតិ “-ស្រោច”, សិច-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា, ចុះនិក្ខហិតអាគមលើ សិ ជា សី ហើយផ្លាស់និក្ខហិតជា ញ ។

សិណោតិ “-ចង”, សិ-ធាតុ, ណុ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា, ព្រីទ្ធិ ឧ របស់ ណុ-បច្ច័យជា ឱ ។

សិព្វតិ “-ដេរ”, សិវ-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមាន, ផ្លាស់ យ-បច្ច័យនិងទីបំផុតធាតុជា ព្វ ។

សិយា “-គប្បីមាន, គប្បីជា-”, អស-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ឯយ្យ-សត្តមី, ផ្លាស់ ឯយ្យ ជា ឥយា, លុប អ របស់ អស ទុកតែ ស ។

សិវិយតេ “-ដេរ”, សិវ-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តេ-វត្តមានា, ចុះ ឥ-អាគម ។

សុណាសិ “-ឮ, ស្តាប់”, សុ-ធាតុ, ណា-បច្ច័យ, សិ-វត្តមានា, រស្សៈ អា របស់ ណា-បច្ច័យជា អ ។

សុណាតិ “-ឮ, ស្តាប់”, សុ-ធាតុ, ណា-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា ។

សុណោ “-គប្បីឮ, គប្បីស្តាប់”, សុ-ធាតុ, ណា-បច្ច័យ,
ឯយ្យ-សត្តមី, លុប អា របស់ ណា-បច្ច័យ, លុប យ្យ ទុកតែ ឯ ។

សុណោតិ “-ឮ, ស្តាប់”, សុ-ធាតុ, ណា-បច្ច័យ, តិ-
វត្តមានា, ព្រឹទ្ធិ ឧ របស់ ណា-បច្ច័យជា ឱ ។

សុបតិ “-ដេកលក់”, សុប-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា ។

សុបិយតេ “ដេកលក់”, សុប-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តិ-អាគម,
តេ-វត្តមានា (សម្រាប់ប្រើខាងការវាចកៈ) ។

សុម្ពតិ “-វាយ,...”, សុក-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា,
ចុះនិក្ខហិតអាគមលើ សុ ជា សុំ ហើយផ្លាស់និក្ខហិតជា ម ។

សុម្ពោតិ “-ប្រហារ,...”, សុក-ធាតុ, ឱ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា,
ចុះនិក្ខហិតអាគមលើ សុ ជា សុំ ហើយផ្លាស់និក្ខហិតជា ម ។

សូយិត្ត “-ឮហើយ, ស្តាប់ហើយ”, សុ-ធាតុ, យ-បច្ច័យ,
ត្ថ-ហ័យត្ថនី, ចុះ តិអាគម, ទីយៈ ឧ ជា ឧ ។

សុយ្យតេ “-ឮ, ស្តាប់”, សុ-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តេ-វត្ត-
មានា, តម្រួត យ-បច្ច័យជា យ្យ ។

សុសុស្សតិ “-ប្រាថ្នាដើម្បីស្តាប់, ចង់ស្តាប់”, សុ-ធាតុ, ស-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា, អញ្ញាសៈជា សុ-សុ, តម្រួត ស-បច្ច័យ ជា ស្ស (សុណិតំ, ឬ សោតំ-តិច្ឆតិ > សុសុស្សតិ) ។

សេតិ “-ដេក”, សី-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា, ព្រឹទ្ធិ ្លា ជា ង, លុប អ-បច្ច័យ ។

សោចវេ “-សោក, ស្តាយ”, សុច-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, អន្តិ-វត្តមានា, ផ្លាស់ ន្តិ ជា វេ, ព្រឹទ្ធិ ១ របស់ សុ ជា ឱ ។

សោភតេ “-ល្អ”, សុភ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តេ-វត្តមានា, ព្រឹទ្ធិ ១ របស់ សុ ជា ឱ ។

ហញ្ញតេ “-បៀតបៀន,...”, ហន-ធាតុ, យ-បច្ច័យ, តេ-វត្តមានា, ផ្លាស់, យ-បច្ច័យនិងទីបំផុតធាតុជា ញ ។

ហនតិ “-បៀតបៀន,...”, ហន-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា ។

ហន្តិ “-បៀតបៀន,...”, ហន-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា, លុប អ-បច្ច័យ, ផ្សំទីបំផុតធាតុជាមួយនឹង តិ ជា ន្តិ ។

ហនន្តិ “-បៀតបៀន,...”, ហន-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, អន្តិ-វត្តមានា, លុប អ-បច្ច័យ ។

ហនាបេយ្យ “-គប្បីឲ្យបៀតបៀន,...”, ហន-ធាតុ, ណាបេ-បច្ច័យ ឯយ្យសត្តមី ណាបេ លុប ណ លុប ឯ ទុក ត្រឹមតែ អាប (បើតាមអំណាច ណាបេ-បច្ច័យ ត្រូវទីយៈ អ នៃ ហ ជា អា, តែមិនបាច់ ទីយៈយ៉ាងនេះក៏បានខ្លះ) ។

ហរតិ “-នាំទៅ”, ហរ-ធាតុ, អ បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា ។

ហសតិ “-រីករាយ, សើច”, ហស-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា ។

ហាបយេ “-គប្បីឲ្យសាបសូន្យ”, ហា-ធាតុ, ណាបយ-បច្ច័យ, ឯយ្យ-សត្តមី, លុប ណ ទុកតែ អាបយ, លុប អា របស់ធាតុ, លុប យ្យ ទុកតែ ឯ ។

ហាបេតិ “-ឲ្យសាបសូន្យ”, ហា-ធាតុ, ណាបេ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា, លុប ណ ទុកតែ អាបេ, លុប អា របស់ធាតុ ។

ហាសេន្តិ “-ឲ្យរីករាយ”, ហស-ធាតុ, ណេ-បច្ច័យ, អន្តិ-វត្តមានា, ទីយៈ អ របស់ ហ ជា អា, លុប ណ ទុកតែ ឯ, លុប អ ទុកតែ ន្តិ ។

ហិណោតិ “-ប្រព្រឹត្តទៅ”, ហិ-ធាតុ, ណុ-បច្ច័យ, តិ-
វត្តមាន, ព្រឹទ្ធិ ១ នៃ ណុ-បច្ច័យជា ឱ (ផ្លាស់ ណ ជា ន
ជា ហិនោតិ ក៏មាន) ។

ហីសតិ “-បៀតបៀន,...”, ហីស-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-
វត្តមាន ។

ហីសាបេតិ “-ឲ្យបៀតបៀន,...”, ហីស-ធាតុ, ណាបេ-
បច្ច័យ, តិ-វត្តមាន, លុប ណ ទុកតែ អាបេ ។

ហីយតិ “-លះ,លះចោល, បោះបង់, លះបង់”, ហា-ធាតុ,
យ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមាន, ផ្លាស់ អា របស់ធាតុជា រៀ ។

ហីឡេតិ “-មើលងាយ,...”, ហីឡេ-ធាតុ, ណេ-បច្ច័យ,
តិ-វត្តមាន, លុប ណ ទុកតែ ង ។

ហេតិ “-នឹងមាន, នឹងជា-”, ហុ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ស្សតិ-
ភវិស្សន្តិ, ផ្លាស់ ឧ របស់ ហុ ជា ង, លុប ស្ស ទុកតែ តិ,
លុប អ-បច្ច័យ ។

ហេន្តី “-នឹងមាន, នឹងជា-”, ហុ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ស្សន្តិ-
ភវិស្សន្តិ, ផ្លាស់ ឧ របស់ ហុ ជា ង, លុប ស្ស ទុកតែ ន្តិ,
លុប អ-បច្ច័យ ។

ហេស្សតិ “-នឹងមាន, នឹងជា-”, ហុ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ,
ស្សតិ-ភវិស្សន្តិ, ផ្លាស់ ឧ របស់ ហុ ជា ង, លុប អ-បច្ច័យ ។

ហេស្សន្តិ ដូច ហេស្សតិ, ខុសគ្នាតែចុះ ស្សន្តិ-ភវិស្សន្តិ
ប៉ុណ្ណោះ ។

ហេហិតិ “-នឹងមាន, នឹងជា-”, ហុ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ,
ស្សតិ-ភវិស្សន្តិ, ផ្លាស់ ឧ របស់ ហុ ជា ងហ, ចុះ ឥ អាគម,
លុប អ-បច្ច័យ, លុប ស្ស ទុកតែ តិ ។

ហេហិន្តិ ដូច ហេហិតិ, ខុសគ្នាតែចុះ ស្សន្តិ-ភវិស្សន្តិ, លុប
ស្ស ទុកតែ ន្តិ ប៉ុណ្ណោះ ។

ហេហិស្សតិ “-នឹងមាន, នឹងជា-”, ហុ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ,
ស្សតិ-ភវិស្សន្តិ, ផ្លាស់ ឧ របស់ ហុ ជា ងហ, ចុះ ឥ-អាគម,
លុប អ-បច្ច័យ ។

ហេហិស្សន្តិ ដូច ហេហិស្សតិ, ខុសគ្នាតែចុះ ស្សន្តិ-
ភវិស្សន្តិ ប៉ុណ្ណោះ ។

ហោតិ “-មាន, ជា-”, ហុ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានា,
ព្រឹទ្ធិ ឧ របស់ ហុ ជា ឱ, លុប អ-បច្ច័យ ។

ហោន្តិ ដូច ហោតិ, ខុសគ្នាតែចុះ អន្តិ-វត្តមានា, លុប អ
របស់ អន្តិ ទុកតែ ន្តិ ប៉ុណ្ណោះ ។

ហោថ “-ចូរមាន, ចូរជា-”, ហុ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ,
ថ-បញ្ចមី, ព្រឹទ្ធិ ឧ របស់ ហុ ជា ឱ, លុប អ-បច្ច័យ ។

ហោហិតិ “នឹងមាន, នឹងជា”, ហុ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, ស្សតិ-
ភវិស្សតិ, ផ្លាស់ ឧ របស់ ហុ ជា ឱហ, ចុះ ឥ-អាគម,
លុប អ-បច្ច័យ លុប ស្ស ទុកតែ តិ ។

ហោហិន្តិ ដូច ហោហិតិ, ខុសគ្នាតែចុះ ស្សន្តិ-ភវិស្សន្តិ
ប៉ុណ្ណោះ ។

ហោហិស្សតិ “-នឹងមាន, នឹងជា-”, ហុ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ,
ស្សតិ-ភវិស្សន្តិ, ផ្លាស់ ឧ របស់ ហុ ជា ឱហ, ចុះ ឥ-អាគម,
លុប អ-បច្ច័យ ។

ហោហិស្សន្តិ ដូច ហោហិស្សតិ, ខុសគ្នាតែចុះ ស្សន្តិ-
កវិស្សន្តិ ប៉ុណ្ណោះ ។

បែបបំបែកធាតុអាឡាត មិនមែនអស់ហើយត្រឹមតែប៉ុណ្ណោះ
ទេ នៅមានន័យដ៏វិចិត្រផ្សេង ៗ ជាងនេះទៅទៀតច្រើនណាស់
ដែលនិយាយមកហើយនុ៎ះ គ្រាន់តែជាបែបជៀបនាំមុខការសិក្សា
ប៉ុណ្ណោះ ។ បែបបំបែកធាតុនោះមាន ២ យ៉ាង គឺ ម្យ៉ាងបំបែក
ចំពោះតែវិភក្តិអាឡាតមិនបាច់ដាក់បុរិសសព្វនាមមកផង ដូច្នេះ៖
វត្តមានា, លភតិ, លភន្តិ, លភសិ, លភថ, លភាមិ, លភា-
ម ។ បេ ។ កាលាតិបត្តិ៖ អលភិស្ស, អលភិស្សំសុ, អលភិស្សេ,
អលភិស្សថ, អលភិស្សំ អលភិស្សម្ហា ។ ម្យ៉ាងបំបែកដាក់
បុរិសសព្វនាមដែលជាបទប្រធានមកផង ដូច្នេះ ៖ វត្តមានា ៖
សោ លភតិ, តេ លភន្តិ^(១), ត្វំ លភសិ, តុម្ហេ លភថ, អហំ
លភាមិ, មយំ លភាម ។ បេ ។ កាលាតិបត្តិ ៖ សោ អលភិស្ស,
១ ត្រង់បឋមបុរិសៈនេះ ដាក់នាមសព្វជាបទប្រធានបានតាមគួរ
ដល់ការប្រកប លើកលែងតែតុម្ហេនិងអម្ហេចេញ), ដាក់បានដូច្នេះ ៖
បុរិសោ លភតិ, បុរិសា លភន្តិ, ឥត្ថី លភតិ, ឥត្ថិយោ
លភន្តិ, កុលំ លភតិ, កុលានិ លភន្តិ,... ។

តេ អលភិស្សុសុ, ភ្នំ អលភិស្សេ, តុម្ពេ អលភិស្សថ, អហំ
អលភិស្សំ, មយំ អលភិស្សម្ហា ។

ម្យ៉ាងទៀត វេយ្យាករណបណ្ឌិតជាអាចារ្យបង្រៀន គប្បី
ណែនាំសិស្សឲ្យហាត់បំបែកតាមដំណើររបស់ធាតុដូច្នេះ គឺ ធាតុ
ណាដែលមានដំណើរអាចប្រកបបានគ្រប់វិកត្តិអាខ្យាត ឬធាតុ
ណាដែលមានដំណើរប្រកបបានចំពោះតែវិកត្តិមួយ ។ ត្រូវនាំ
សិស្សឲ្យហាត់បំបែកធាតុទាំងនោះ តាមគួរដល់ការប្រកប ត្រា
តែសិស្សចាំបែបបំបែកធាតុ រត់មាត់ស្ទាត់ជំនាញ ទោះធាតុ
ណាក៏ដោយ តែឃើញហើយអាចបំបែកបានដោយរហ័សមាត់
មិនទទាក់ទទាម ។ បើកុលបុត្រណាបានចេះបែបបំបែកធាតុ
ស្ទាត់ហើយ វិធីគ្រប់យ៉ាងក្នុងអាខ្យាត ក៏ឈ្មោះថាគឺកុលបុត្រ
នោះបានចេះប្រាកដដោយពិត ។

អាខ្យាតនិទ្ទេស ទី ៥ ចប់ដោយសង្ខេបតែប៉ុណ្ណេះ ។

កិត្តករណីទ្វេស ទី ៦

កិតកនិទ្ទេសទី ៦

កិតកៈ

[១៦៨] សព្វដែលផ្សំចូលនឹងបច្ច័យ ធ្វើកិរិយាសព្វឲ្យ ក្លាយជានាមសព្វក៏មាន គង់នៅជាកិរិយាសព្វដូចដើមប៉ុន្តែមាន គតិផ្សេងគ្នាពីអាខ្យាតក៏មាន ហៅថា កិតកៈ (ក្រិត) ។ កិតកៈ នោះ មាន ២ យ៉ាងគឺ កិតកៈដែលជានាមសព្វ ហៅថា នាម- កិតកៈ ឬ កិតនាម ១ ដែលជាកិរិយាសព្វ ហៅថា កិរិយាកិតកៈ ឬកិតកិរិយា ១ ។ កិតកៈទាំង ២ យ៉ាងនុ៎ះ សុទ្ធតែមាន “ធាតុ” ជាទីតាំង គឺកើតចេញមកអំពីធាតុ ដែលជាឫសគល់នៃពាក្យ ដូចអាខ្យាតដែរ (មើលក្នុងអាខ្យាតនិទ្ទេស ត្រង់លេខ ១៦៤) ។

នាមកិតកៈ

[១៦៩] កិតកៈដែលជានាមនាមក្តី ជាគុណនាមក្តី ហៅថា នាមកិតកៈ ។ កាលបើដឹងកំណើតសព្វជាក់ប្រាកដហើយ ដែល នឹងកំណត់សម្គាល់នាមកិតកៈ ឲ្យស្គាល់ដំណើរសេចក្តីផ្សេងគ្នា នោះ ត្រូវសម្គាល់ដោយសាធនៈ ដែលមានបច្ច័យជាគ្រឿង ចំណាំមិនឲ្យច្រឡំ ទើបអាចនឹងដឹងសេចក្តីជាក់ប្រាកដបាន ។

សព្វដែលសម្រេចមកអំពីរូបវិគ្គហៈរបស់កិតកៈ គឺដែលលុប
បទ ឬលុបអក្ខរៈក្នុងវិគ្គហៈចេញខ្លះ ហើយបំបែរលំនាំឲ្យប្លែកពី
វិគ្គហៈ រួមមកជាសព្វមួយ ។ មានបច្ច័យ (សម្រាប់កិតកៈ) ជា
គ្រឿងសម្គាល់ ហៅថា “សាធនៈ” ។ សាធនៈនោះមាន ៧ យ៉ាង
គឺ កត្តសាធនៈ ១ កម្មសាធនៈ ១ ករណសាធនៈ ១ សម្បទាន-
សាធនៈ ១ អបាទានសាធនៈ ១ អធិករណសាធនៈ ១ ការ-
សាធនៈ ១ ។ ដែលចែកជាឈ្មោះសាធនៈ ៧ យ៉ាងដូច្នេះ ដោយ
អាស្រ័យរូបវិគ្គហៈខាងក្នុង ដែលស្ទុះចេញមក ជាគ្រឿងចំណាំ
សម្តែងដំណើរឲ្យស្គាល់ថា ជាសាធនៈនោះ ។ ពីព្រោះសាធនៈ
ទាំងអស់ សុទ្ធតែមានបែបតាំងវិគ្គហៈផ្សេងគ្នា ។

រូបវិគ្គហៈនៃសាធនៈមាន ៣ យ៉ាង គឺ កត្តរូប ១ កម្មរូប ១
ការរូប ១, រាប់សមាសរូប ១ បញ្ចូលមកផងជា ៤ យ៉ាង ។ រូប
វិគ្គហៈនៃសាធនៈណា ដែលជាកត្តាចកៈក្តី ជាហេតុកត្តាចកៈក្តី
រូបវិគ្គហៈនៃសាធនៈនោះ ហៅថា កត្តរូប, ដែលជាកម្មាចកៈ
ហៅ កម្មរូប, ដែលជាការាចកៈ ហៅថា ការរូប, រូបវិគ្គហៈ
ម្យ៉ាង (ច្រើនប្រើតុំ-បច្ច័យជាតួប្រធាន) ប្រាប់អាការរបស់កិរិយា

ហើយបទដែលប្រកបឆដ្ឋីវិភក្តិ ស្ទុះចេញមកជាអញ្ញបទនៃសា-
ធនៈ មានលំនាំដូចឆដ្ឋីពហុព្វីហិសមាស ហៅថា សមាសរូប ។

កត្តរូបចែកចេញជា ៧ យ៉ាងគឺ កត្តរូប-កត្តសាធនៈ ១ កត្ត-
រូប-តស្សីលសាធនៈ ១ កត្តរូប-កម្មសាធនៈ ១ កត្តរូប-ករណសា-
ធនៈ ១ កត្តរូប-សម្បទានសាធនៈ ១ កត្តរូប-អបាទានសាធនៈ ១
កត្តរូប-អធិករណសាធនៈ ១ ។ កម្មរូបចែកចេញជា ៤ យ៉ាងគឺ
កម្មរូប-កម្មសាធនៈ ១ កម្មរូប-ករណសាធនៈ ១ កម្មរូប-សម្បទាន-
សាធនៈ ១ កម្មរូប-អធិករណសាធនៈ ១ ។ ការរូបមានតែម្យ៉ាង
គឺ ការរូប-ការសាធនៈ ។ សមាសរូបមានតែម្យ៉ាង គឺ សមាស-
រូប-តស្សីលសាធនៈ ។

កត្តសាធនៈ

បទជាសយកត្តាគឺ ហេតុកត្តាគឺ ដែលប្រកបបឋមាវិភក្តិ
ជាបទប្រធានក្នុងវិគ្គហៈ ស្ទុះចេញមកជាអញ្ញបទ, តួកិរិយាសព្វ
របស់បទប្រធាននោះ ក៏សម្រេចរូបផ្សំនឹងបច្ច័យនៃកិតកៈ មកជា
សាធនៈនៅជាកត្តាតាមលំនាំដើម, រូបសព្វដែលសម្រេចមកនុ៎ះ
ឯង ហៅថា កត្តសាធនៈ ។ មានពាក្យជាគ្រឿងសម្គាល់ឲ្យប្រែថា

“អ្នក^(១)”-, បើចុះក្នុងតស៊ីល: ប្រែថា “អ្នក^(២)”- ដោយប្រក្រតី, -តាមប្រក្រតី” ឬមិនបាច់ប្រែចេញពាក្យថា “អ្នក”- ក៏បានខ្លះ តាមគួរដល់ដំណើរសេចក្តី ២. កុម្មុកាពា “(ជន) អ្នកធ្វើនូវផ្ទាំង”, កុម្មុកាពា “(ជន) អ្នកញ៉ាំងអ្នកដទៃឲ្យធ្វើនូវអំពើ” ឈ្មោះ កត្តរូប-កត្តសាធន: ។ ធម្មចារី “(ជន) អ្នកប្រព្រឹត្តនូវធម៌ ដោយប្រក្រតី” ឬ “-តាមប្រក្រតី” ឈ្មោះកត្តរូប-តស៊ីលសា - ធន: ។ តាំងវិគ្គហ:ថា កុម្មុ-ករោតីតិ > កុម្មុកាពា (ជនោ), កុម្មុ- ករោតីតិ > កុម្មុកាពា (ជនោ), កុម្មុ-ការាបេតីតិ > កុម្មុកាពា (ជនោ), ធម្មុ-ចរតិ-សីលេនាតិ > ធម្មចារី (ជនោ) ។ បើតាំងវិគ្គហ:ពេញ^(២)តាមដំណើរប្រយោគថា(យោ)-កុម្មុ ករោតិ- តីតិ-(សោ) > កុម្មុកាពា (ជនោ), (យោ)-កុម្មុ-ករោតិ-តីតិ- (សោ) > កុម្មុកាពា (ជនោ), (យោ)-កុម្មុ-ការាបេតិ-តីតិ-(សោ) > កុម្មុកា- រាបកោ (ជនោ), (យោ)-ធម្មុ-ចរតិ-សីលេន-តីតិ-

១ ត្រង់ពាក្យថា “អ្នក”- នេះ ត្រូវផ្លាស់ដាក់ពាក្យថា “ព្រះអង្គ-, ទ្រង់-, លោក-, គេ-, គាត់-, វា-” វិញក៏បាន តាមដំណើរសេចក្តី ។ ២ វិគ្គហ: ពេញ... នេះ តាំងគ្រាន់តែជាបែបឲ្យអ្នករៀនយល់ដំណើរប្រែ, មិន មែនជាបែបសម្រាប់ឲ្យរៀនចងវិគ្គហ:ទេ, បែបខាងលើទើបសម្រាប់ ឲ្យរៀនចងវិគ្គហ:, លោកអាចារ្យចូរពន្យល់ឲ្យសិស្សចេះប្រែលោក ប្រយោគគ្រប់វិគ្គហ:ទាំងអស់ផងចុះ ។

(សោ) > ធម្មចារី (ជនោ) ។ រូបវិគ្គហៈជាកត្តា ដល់ដាក់ចុះប្រមូល សម្រេចមកជាសាធនៈក៏ជាកត្តា ព្រោះហេតុនោះបានជាហៅថា កត្តរូប-កត្តសាធនៈ ។ កត្តរូប-កត្តសាធនៈហ្នឹងឯង ដោយសារ មានពាក្យជាប់មកអំពី “សីល” សព្វ ដែលប្រែថា “ប្រក្រតី” ចូលមកផង ក៏ត្រឡប់ឲ្យឈ្មោះថា កត្តរូប-តស្សីលសាធនៈ ទៅ វិញ ដើម្បីឲ្យមានឈ្មោះប្លែកគ្នា តាមលំនាំសេចក្តី ។

កម្មសាធនៈ

សព្វជាអំពើ ដែលប្រកបទុតិយាវិកត្តិក្នុងវិគ្គហៈ ស្ទុះចេញ មកជាអញ្ញបទនៃសាធនៈ, ឬដែលប្រកបបឋមាវិកត្តិ ជាបទ ប្រធាន ជាកម្មវាចកៈក្នុងវិគ្គហៈ ស្ទុះចេញមកជាអញ្ញបទនៃសា- ធនៈ ហៅថា កម្មសាធនៈ ។ ដែលជាកត្តរូប មានពាក្យជាគ្រឿង សម្គាល់ឲ្យប្រែថា “ជាទី-” ១ “បិយោ” (កូន) ជាទីស្រឡាញ់^(១) (នៃបិតា)”, តាំងវិគ្គហៈថា បិយេតិ-តន្តិ > បិយោ (បុត្រោ) ។ វិគ្គហៈ

១ ពាក្យថា “កូន” ជាអញ្ញបទដែលស្ទុះចេញមកអំពី តំ (បុត្តំ) ជាបទ ទុតិយាវិកត្តិ គឺជាតួកម្មក្នុងវិគ្គហៈ, ពាក្យថា “ជាទី” ជាពាក្យប្រាប់ សាធនៈ, ពាក្យថា “ស្រឡាញ់” ជាសព្វដើម ដែលសម្រេចមកអំពី បិយ “ស្រឡាញ់” ជាកិរិយាសព្វក្នុងវិគ្គហៈ, ពាក្យថា “នៃបិតា” ចេញ មកអំពីបិតា-សព្វដែលជាកត្តវាចកៈ ជាបទប្រធានក្នុងវិគ្គហៈ ដល់ ដាក់ចុះមកជាសាធនៈ ត្រឡប់ប្រែឲ្យសូរជាធម្មវិកត្តិថា “នៃ-” ទៅវិញ ជាពាក្យបន្ទាប់បន្សំរបស់សាធនៈ ថាក៏បាន ទេក៏បាន ។

ពេញថា (បិតា)-បិយេតិ-តំ-ឥតិ-(សោ) > (បុត្តោ) ។ ឈ្មោះ
កត្តរូប-កម្មសាធនៈ ពីព្រោះរូបវិត្តហៈជាកត្តាចកៈ ហើយបទប្រ-
កបទុតិយាវិភត្តិជាតួកម្ម ស្ទុះចេញមកជាអញ្ញបទរបស់សាធនៈ ។
ដែលជាកម្មរូប មានពាក្យជាគ្រឿងសម្គាល់ឲ្យប្រែថា “គឺ-” ឬ
“ដែល-” ឧ. ទានំ “(វត្ថុ) ដែលជនឲ្យ” ឬ “(វត្ថុ) ដែលជន
គប្បីឲ្យ”, តាំងវិគ្គហៈថា ទិយ្យតេតិ > ទានំ (វត្ថុ) ឬ ទាតព្វន្តិ >
ទានំ (វត្ថុ) ឬ (យំ-ជនេន) -ទាតព្វំ-ឥតិ-(តំ) > ទានំ (វត្ថុ) ។
ឈ្មោះកម្មរូប-កម្មសាធនៈ ពីព្រោះរូបវិត្តហៈជាកម្មាចកៈ ហើយ
បទដែលជាប្រធាន ក្នុងវិគ្គហៈនោះ ស្ទុះចេញមកជាអញ្ញបទ
របស់សាធនៈ ក៏នៅជាកម្មាចកៈដូចដែល ។

ករណសាធនៈ

អ្នកធ្វើសម្រេចនូវអំពើដោយសព្វណា ដែលប្រកបតតិយា-
វិភត្តិជាករណៈក្នុងវិគ្គហៈ សព្វនោះឯងស្ទុះចេញពីក្នុងវិគ្គហៈមក
ជាអញ្ញបទនៃសាធនៈ ហៅថា ករណសាធនៈ ។ ដែលជា
កត្តរូប មានពាក្យជាគ្រឿងសម្គាល់ឲ្យប្រែថា “ជាហេតុ-, ជា

គ្រឿង-, សម្រាប់-" ឧ. ពន្លឺ " (វត្ថុ) ជាគ្រឿងចង,
 -សម្រាប់ចង", តាំងវិគ្គហៈថា ពន្លឺតិ-តេនា'តិ > ពន្លឺ (វត្ថុ) ។
 វិគ្គហៈពេញថា (ជនោ)-ពន្លឺតិ-តេន-ឥតិ-(តំ) > ពន្លឺ (វត្ថុ) ។
 ឈ្មោះកត្តរូប-ករណសាធនៈ ពីព្រោះរូបវិគ្គហៈ ជាកត្តាចកៈ
 ហើយបទប្រកបតតិយាវិកត្តិជាករណៈ ស្ទុះចេញមកជាអញ្ញបទ
 របស់សាធនៈ ។ ដែលជាកម្មរូប មានពាក្យជាគ្រឿងសម្គាល់ឲ្យ
 ប្រែថា "ជាហេតុគឺ-, ឬ ជាហេតុដែល, ជាគ្រឿង-, ឬ ជាគ្រឿង
 ដែល-" ឧ. ពន្លឺ " (វត្ថុ) ជាគ្រឿងដែលជនចង (នៃសត្វ)",
 តាំងវិគ្គហៈថា ពន្លឺយតេ-តេនា'តិ > ពន្លឺ (វត្ថុ) ។ វិគ្គហៈពេញ
 ថា (សត្តោ-ជនេន) ពន្លឺយតេ-តេន-ឥតិ-(តំ) > ពន្លឺ (វត្ថុ) ។
 ឈ្មោះកម្មរូប-ករណសាធនៈ ពីព្រោះរូបវិគ្គហៈជាកម្មាចកៈ
 ហើយបទប្រកបតតិយាវិកត្តិជាករណៈ ស្ទុះចេញមកជាអញ្ញបទ
 របស់សាធនៈ ។

សម្បទានសាធនៈ

សព្វដែលទទួលនូវអំណោយ គឺសព្វដែលប្រកបចតុត្ថិ-
 វិកត្តិជាសម្បទានៈក្នុងវិគ្គហៈ ស្ទុះចេញមកជាអញ្ញបទនៃសាធនៈ
 ហៅថា សម្បទានសាធនៈ ។ ដែលជាកត្តរូប មានពាក្យជាគ្រឿង

សម្គាល់ឲ្យប្រែថា “ជាទី-” ២. ធនភូតិ “(ជន) ជាទីចូរ
 កើតនៃទ្រព្យ”, តាំងវិគ្គហៈថា ធន-មស្ស-កវត្ថុ-តិ > ធនភូតិ
 (ជនោ) ។ វិគ្គហៈពេញថា ធនំ-អស្ស-កវត្ថុ-តិ-(សោ)>ធនភូតិ
 (ជនោ) ។ ឈ្មោះកត្តរូប-សម្បទានសាធនៈ ពីព្រោះរូបវិគ្គហៈជា
 កត្តាចកៈ ហើយបទប្រកបចតុត្ថិវិកត្តិជាសម្បទានៈ ស្ទុះចេញ
 មកជាអញ្ញបទ របស់សាធនៈ ។ ដែលជាកម្មរូប មានពាក្យជា
 គ្រឿងសម្គាល់ ឲ្យប្រែថា “ជាទីគឺ-, ជាទីដែល-,” ២. សម្បទា-
 នោ “(បដិគ្គាហក) ជាទីគឺទាយកប្រគល់ឲ្យ (នៃវត្ថុ)”, តាំង
 វិគ្គហៈថា សម្បទីយតេ-ឯតស្សា-តិ > សម្បទានោ (បដិគ្គាហ-
 កោ) ។ វិគ្គហៈពេញថា (វត្ថុ-ទាយកេន) -សម្បទីយតេ-ឯតស្ស-
 តិ-(ឯសោ) > សម្បទានោ (បដិគ្គាហកោ) ។ ឈ្មោះកម្មរូប-
 សម្បទានសាធនៈ ពីព្រោះរូបវិគ្គហៈជាកម្មាចកៈ ហើយបទ
 ប្រកបចតុត្ថិវិកត្តិជាសម្បទានៈ ស្ទុះចេញមកជាអញ្ញបទ របស់
 សាធនៈ ។

អបាទានសាធនៈ

សព្វ ដែលប្រាប់ដែនឲ្យដឹងថាអ្វីមួយដែលបានឃ្លាតចេញ
 ចាកខ្លួនហើយ គឺសព្វដែលប្រកបបញ្ចមីវិកត្តិ ជាអបាទានៈក្នុង

វិគ្គហៈ ស្ទុះចេញមកជាអញ្ញបទនៃសាធនៈ ហៅថា អបាទាន-សាធនៈ, ប្រើបានតែជាកត្តរូបម្យ៉ាង, មានពាក្យជាគ្រឿងសម្គាល់ឲ្យប្រែថា “ជាដែន-” ឧ. បកស្សរោ “(សរីរេប្បទេស) ជាដែនផ្សាយចេញនៃពន្លឺ”, បកវោ “(ប្រទេស) ជាដែនកើតមុន (នៃស្ទឹង)”, តាំងវិគ្គហៈថា បកា-សវតិ-តស្មាតិ > បកស្សរោ (សរីរេប្បទេសោ), បបមំ-ភវតិ-តស្មាតិ > បកវោ^(១) (បទេសោ) ។ វិគ្គហៈពេញថា បកា-សវតិ-តស្មា-ឥតិ (សោ) > បកស្សរោ (សរីរេប្បទេសោ), (នទី) -បបមំ-ភវតិ-តស្មា-ឥតិ-(សោ) > បកវោ (បទេសោ) ។ ឈ្មោះកត្តរូប-អបាទានសាធនៈ ពីព្រោះរូបវិគ្គហៈជាកត្តាចកៈហើយបទប្រកបបញ្ចមីវិកត្តិជាអបាទានៈ ស្ទុះចេញមកជាអញ្ញបទរបស់សាធនៈ ។ (អបាទានសាធនៈនេះ ជាសាធនៈសម្តែងសេចក្តីត្រឹមតែឲ្យដឹងថា ខ្លួនគ្រាន់តែជាដែនដែលគេឃ្លាតចាកប៉ុណ្ណោះ មិនមែនសម្តែងដំណើរអ្វីដទៃក្រៅអំពីនេះទេ, ព្រោះហេតុដូច្នោះ សាធនៈនេះនឹងប្រើជាកម្មរូបពុំបានឡើយ) ។

១ តាំង ប-បុព្វបទ (ដែលក្នុងទីនេះត្រូវប្រែថា “មុន”), ភូ-ធាតុ, ចង វិគ្គហៈថា បភវតិ-តស្មាតិ > បកវោ (បទេសោ) ដូច្នេះក៏បាន ប្រែថា “(ប្រទេស) ជាដែនកើតមុន (នៃស្ទឹង)” ដូចគ្នា ។

អធិករណសាធនៈ

សព្វដែលប្រាប់ទី គឺសត្តមីវិកត្តិដែលប្រាប់ទីកន្លែង ក្នុង វិគ្គហៈ ស្ទុះចេញមកជាអញ្ញបទនៃសាធនៈ ហៅថា អធិករណ-សាធនៈ ។ ដែលជាកត្តារូប មានពាក្យជាគ្រឿងសម្គាល់ឲ្យប្រែថា “ជាទី-” ឧ. អាវាសោ “(ប្រទេស) ជាទីនៅអាស្រ័យ (នៃបព្វ-ជិត)”, តាំងវិគ្គហៈថា អាវសន្តិ-ឯត្ថា’តិ > អាវាសោ (បទេសោ) ។ វិគ្គហៈពេញថា (បព្វជិតា)-អាវសន្តិ-ឯត្ថ-ឥតិ-(ឯសោ)>អាវាសោ (បទេសោ) ។ ឈ្មោះកត្តារូប-អធិករណសាធនៈ ពីព្រោះរូបវិគ្គហៈ ជាកត្តាចកៈ ហើយបទប្រកបសត្តមីវិកត្តិដែលប្រាប់ទី ស្ទុះចេញ មកជាអញ្ញបទរបស់សាធនៈ ។ ដែលជាកម្មរូប មានពាក្យជា គ្រឿងសម្គាល់ឲ្យប្រែថា “ជាទីគឺ-, ជាទីដែល-” ឧ. អាតបនំ “(ទី) ជាទីដែលជនហាល (នៃវត្ថុមានសំពត់ជាដើម), តាំង វិគ្គហៈថា អាតបិយតេ-ឯត្ថា’តិ > អាតបនំ (ហានំ) ។ វិគ្គហៈពេញថា (វត្ថាទិ ជនេហិ) -អាតបិយតេ-ឯត្ថ-ឥតិ-(ឯតំ) > អាតបនំ (ហានំ) ។ ឈ្មោះកម្មរូប-អធិករណសាធនៈ ពីព្រោះរូបវិគ្គហៈ ជាកម្មាចកៈ ហើយបទប្រកបសត្តមីវិកត្តិ ដែលប្រាប់ទី ស្ទុះចេញមកជា អញ្ញបទរបស់សាធនៈ ។

ការសាធនៈ

សាធនៈដែលគ្រាន់តែប្រាប់អាការរបស់កិរិយាសព្ទ ដែល
 ក្លាយមកជានាមសព្ទ គឺប្រាប់ឲ្យដឹងត្រឹមតែដំណើររបស់កិរិយា-
 សព្ទនោះប៉ុណ្ណោះ មិនមែនសម្តែងដំណើរជាកត្តា ឬជាកម្មឡើយ
 ហៅថា ការសាធនៈ ។ នេះមានតែការរូបម្យ៉ាង, មានពាក្យជា
 គ្រឿងសម្គាល់ឲ្យប្រែថា “កិរិយា-, ការ-, សេចក្តី-, ដំណើរ-, គឺ-”
 ឧ. និសង្គ្ខា “កិរិយាអង្គុយ”, គមនំ “កិរិយាទៅ, ដំណើរទៅ”,
 ជាននំ “កិរិយាដឹង, សេចក្តីដឹង”, លភនំ “កិរិយាបាន, ការបាន”,
 បាកោ “កិរិយាចម្អិន” ។ បែបចងវិគ្គហៈរបស់ការសាធនៈនេះមាន
 ៣ យ៉ាងគឺ ក) ចងដោយអាខ្យាតកិរិយាជាភាវាវាចកៈ, ខ) ចង
 ដោយកិតកិរិយាជាភាវាវាចកៈ, គ) ចងដោយកិតនាមជាភាវា-
 សាធនៈ ដែលសម្រេចរូបមកអំពីអាខ្យាតកិរិយា ឬកិតកិរិយាជា
 ភាវាវាចកៈរួចហើយ ។ ចងដោយអាខ្យាតកិរិយា : និសីទិយតេ’
 តិ > និសង្គ្ខា, គមិយតេ’តិ > គមនំ, ញាយតេ’តិ > ជាននំ,

លព្ពតេតិ>លភនំ, បច្ចតេតិ^(១)>បាកោ ។ ចងដោយកិតកិរិយា :
 និសីទិតព្វន្តិ > និសជ្ជា, គមិតព្វន្តិ > គមនំ, ញាតព្វន្តិ > ជាននំ,
 លភិតព្វន្តិ > លភនំ, បចិតព្វន្តិ^(២) > បាកោ ។ ចងដោយកិតនាម
 ដែលជាភាវសាធនៈ : និសីទនំ > និសជ្ជា, បចនំ^(៣) > បាកោ ។
 ឈ្មោះការរូប-ភាវសាធនៈ ពីព្រោះរូបវិគ្គហៈ ជាភាវវាចកៈ
 ស្ទុះចេញមកជាសាធនៈ ក៏ជាភាវវាចកៈដូចដែល ។

សាមាសរូប-តស្សីលសាធនៈ

សាធនៈដែលមានរូបវិគ្គហៈ (ច្រើនតែប្រកបតុំ-បច្ច័យ ជា
 មួយនឹងធាតុ ប្រើជាបទប្រធាន) ប្រាប់អាការរបស់កិរិយាសព្វ
 មាន “សីល” សព្វ ដែលប្រែថា “ប្រក្រតី” ប្រកបបឋមាវិភក្តិ

១ អាឡាតកិរិយាសម្រាប់ភាវវាចកៈ ត្រូវប្រើបានតែជាបឋមបុរិសៈ ឯកវចនៈ
 អត្ថនោបទម្យ៉ាង, ឯអនភិហិតកត្តាត្រូវប្រើតាមសេចក្តីត្រូវការ ដូចបាននិយាយ
 ក្នុងអាឡាតនិទ្ទេស ត្រង់លេខ១៦៥រួចហើយ ។ ២ កិតកិរិយា សម្រាប់
 ភាវវាចកៈ ត្រូវប្រើតព្វ-បច្ច័យ ឬអនិយ-បច្ច័យហើយច្រើនប្រើជានបុរិសកលិង្គ
 ឯកវចនៈ យ៉ាងនេះ, ឯបទដែល សម្រេចជាសាធនៈ ប្រើបានគ្រប់លិង្គទាំង
 ៣, ចំណែកខាងអនភិហិ- តកត្តា ត្រូវប្រើបានតាមសេចក្តីត្រូវការ ។ ៣ បែប
 ចងវិគ្គហៈដោយ កិតនាមនេះ លុះតែកិតនាមជាភាវសាធនៈ ដែលមានលំនាំ
 ផ្សេងពី គ្នានោះ ទើបយកមកតាំងជាវិគ្គហៈបាន (ដើម្បីឲ្យស្រួលស្តាប់) ដូច
 ជា និសីទនំ មានលំនាំផ្សេងអំពី និសជ្ជា, បចនំ ផ្សេងអំពី បាកោ
 យ៉ាងនេះទើបបាន, កុំចងជា គមនំ > គមនំ, បចនំ > បចនំ, លភនំ > លភនំ
 ដូច្នេះឡើយ ។ ម្យ៉ាង ទៀត បែបប្រែវិគ្គហៈ ជាកិតនាម មិនមានដាក់
 អនភិហិតកត្តាទេ ។

ឯកវចនៈ ជាបទវិសេសនៈ ហើយបទប្រកបឆ្លើវិកត្តិស្ទុះចេញ
មកជាអញ្ញបទ មានអាការដូចគ្នានឹងឆ្លើពហុព្វីហិសមាស ហៅ
ថា សមាសរូប-តស្សីលសាធនៈ ។ មានពាក្យជាគ្រឿងសម្គាល់
ឲ្យប្រែថា “អ្នកមាន-ជាប្រក្រតី” ឬ “មាន-ជាប្រក្រតី”
ខ. បាបការី “(ជន) អ្នកមានកិរិយាធ្វើនូវបាបជាប្រក្រតី”,
ធម្មចារី “(ជន) អ្នកមានកិរិយាប្រព្រឹត្តនូវធម៌ជាប្រក្រតី” ។ តាំង
វិគ្គហៈថា បាបំ-កាតុំ-^(១) សីលំ-យស្ស-សោ > បាបការី (ជនោ),
ធម្មំ-ចរិតុំ-សីលំ-យស្ស-សោ > ធម្មចារី (ជនោ), ឬតាំងវិគ្គហៈថា
បាបំ-កាតុំ-សីលមស្សាតិ > បាបការី (ជនោ) ដូច្នេះក៏បាន ។

បច្ច័យនៃនាមកិតកៈ

[១៧០] បច្ច័យដែលសម្រាប់ចុះប្រកបនឹងនាមកិតកៈនោះ
ចែកជា ៣ ពួក គឺ ក) កិត-បច្ច័យ សម្រាប់ចុះក្នុងកត្តរូប,

១ បែបចងវិគ្គហៈនៃសាធនៈនេះ ច្រើនប្រើតុំ-បច្ច័យដូច្នេះ តែបើ
នឹងចង់ប្រើកិតនាមដែលជាភាវសាធនៈ ជា ករណំ, ចរណំ ដូច្នេះ
វិញក៏បាន, ប៉ុន្តែបើមានបទកម្មដូចយ៉ាង បាបំ, ធម្មំ នោះ ត្រូវប្រើជា
ឆដ្ឋិកម្មឲ្យទៅជា បាបស្ស, ធម្មស្ស ដូច្នេះវិញទើបបាន ពីព្រោះ ករណំ,
ចរណំ ជាយុ-បច្ច័យ, ត្រូវចងវិគ្គហៈថា បាបស្ស-ករណំ-សីលំ-យស្ស-សោ
> បាបការី (ជនោ), ធម្មស្ស-ចរណំ-សីលំ-យស្ស-សោ > ធម្មចារី (ជនោ)
។ បើចង់ដឹងបែបចងវិគ្គហៈដែលប្លែក ៗ ពី បែបនេះទៅទៀតនោះ
ចូរមើលក្នុងកថាយនបករណំកិតកៈ ឯ ណោះចុះ ។

ខ) កិច្ច-បច្ច័យ សម្រាប់ចុះក្នុងកម្មរូប និងការរូប, គ) កិត-
កិច្ច-បច្ច័យ សម្រាប់ចុះក្នុងកត្តរូប, កម្មរូប, ការរូប ។

កិត-បច្ច័យ មាន ៩ គឺ ណ្ហា, ណី, ក្លិ, តុ, រូ, អាវី, ណុក,
(តុក,^(១) តិក) ។

កិច្ច-បច្ច័យ មាន ៥ គឺ ណ្យ, ខ, តេយ្យ, (វិច្ច, រិយ) ។

កិតកិច្ច-បច្ច័យ មាន ១៣ គឺ ណ, អ, ត, យុ, តិ, ម្ម, រ,
តន, តវ, តំ, (វត្ថុ, វិត្ថុ, វាត្ថុ) ។

[១៧១] ឧទាហរណ៍ក្នុងកិត-បច្ច័យ

ណ្ហាៈ បច្ច័យនេះ, លើកលែងតែអំពីមុខ ញា-ធាតុចេញ
ត្រូវផ្លាស់ជា “អក” ជាកំណត់, មានវិធីរូបសិទ្ធិផ្សេង ៗ ដូច
មានរបៀបខាងក្រោយនេះ ៖

១- ធាតុដែលជាស្សៈសុទ្ធ ត្រូវព្រឹទ្ធិអក្សរដើមធាតុ ឧ.
ករោតីតិ > ការកោ^(២) (ជនោ) “(ជន) អ្នកធ្វើ^(៣)” ក. ក. (ទីយៈ

១ បច្ច័យដែលនៅក្នុងរង់ក្រចក () នេះទាំងប៉ុន្មាន សម្គាល់ថាប្រើ
បានចំពោះតែធាតុនីមួយ ៗ ប៉ុណ្ណោះ ។ ២ វេយ្យាករណបណ្ឌិតជា
អាចារ្យបង្រៀន ត្រូវពន្យល់បែបនាមកិតកៈដែលសម្រេចមកអំពី កិរិយាសព្ទ
ឲ្យសិស្សបានយល់ដោយសព្ទគ្រប់ផងចុះ ។ ៣ កិរិយា- សព្ទដែលជា
សកម្មធាតុ បើប្រើឲ្យគ្រប់គ្រាន់ ត្រូវប្រែដាក់តួ កម្ម មកផង តាមដំណើរ
សេចក្តី, ដូចយ៉ាងឧទាហរណ៍នេះ, ក្នុងវិគ្គហៈ ត្រូវដាក់បញ្ចូលសព្ទថា
“កម្ម” មកផង, ប្រែថា “(ជន) អ្នកធ្វើ (នូវអំពើ)” ។

អ របស់ ក នៃករ-ធាតុជា អា^(១), ផ្លាស់ ណ្ហ ជា អក, ផ្សំជា
 ការកោ, ឥត្តិលិង្គ : ចុះត-អាគម, ចុះអា-បច្ច័យ^(២), ផ្សំជា ការិ-
 កា, នប្បុសកលិង្គ : ការកំ^(៣) ។ បើអក្សរដើមធាតុជាទីយៈ ឬ
 មានព្យញ្ជនៈសំយោគនៅខាងចុង មិនមានវិធីឲ្យព្រឹទ្ធិឡើយ ឧ.
 ភាសតីតិ > ភាសកោ (ជនោ) “(ជន) អ្នកនិយាយ” ក. ក.
 (ភាស-ធាតុ), សិក្ខតីតិ > សិក្ខកោ (ជនោ) “(ជន) អ្នក
 សិក្សា” ក. ក. (សិក្ខ-ធាតុ) ។

២- ត្រូវព្រឹទ្ធិស្រៈរបស់ធាតុ ហើយផ្លាស់ជារូបផ្សេងទៅ
 ទៀត ឧ. សុណាតីតិ > សាវកោ (ជនោ) “(ជនោ) អ្នកស្តាប់”
 ក. ក. (ព្រឹទ្ធិ ឧ របស់ សុ-ធាតុជា ឱ ហើយផ្លាស់ ឱ ជា
 អវ រួចទីយៈ អ របស់ អវ ជា អាវ, ផ្លាស់ ណ្ហ ជា អក, ផ្សំជា
 សាវកោ, ត. សាវិកា, នប្ប. សាវកំ) ។ វិធីនេះ សូម្បីស្រៈជា

១ បែបព្រឹទ្ធិស្រៈឯទៀតក្រៅពី “អ” : ទេសកោ “(ជន) អ្នកសម្តែង”
 (វិការៈ ត របស់ ទិស-ធាតុជា ឯ), ទុសកោ “(ជន) អ្នកប្រទូស្ត”
 (ទីយៈ ឱ របស់ ទុស-ធាតុជា ឱ), ភោជកោ “(ជន) អ្នកបរិភោគ”
 (វិការៈ ឧ របស់ ភុជ-ធាតុជា ឱ) ។ ២ អា-បច្ច័យសម្រាប់ឥត្តិលិង្គ
 ដែលហៅថា “អា-សាធារណបច្ច័យ” ។ ៣ បែបបំបែកផ្សំនឹងវិភត្តិ
 នាម : បុំ. ដូច បុរិស, ត. ដូច កញ្ញា, នប្ប. ដូច កុល ។

ទី១៖ ក៏ឲ្យព្រឹទ្ធិបាន ខ. នេតីតិ > នាយកោ (ជនោ) “(ជន) អ្នកនាំ” ក. ក. (ព្រឹទ្ធិ ៀ របស់ នី-ធាតុជា ង ហើយផ្លាស់ ង ជា អយ រួចទី១៖ អ របស់ អយ ជា អាយ, ផ្លាស់ ណុ ជា អក, ផ្សំជា នាយកោ, ត. នាយិកា, នបុ. នាយកំ) ។

ដែលព្រឹទ្ធិហើយផ្លាស់ជារូបផ្សេងទៅទៀតយ៉ាងនេះ ចំពោះតែ ធាតុទោល^(១) គឺធាតុដែលមានតែអក្សរមួយគ្នា ហើយមាន ស្រះ ត, ៀ, ខ, ឃ, ជាទីបំផុត នោះទើបព្រឹទ្ធិបាន ដូចជា ភិ ជា ភាយកោ, នី ជា នាយកោ, វិ+នី ជា វិនាយកោ, អនុ+នី ជា អនុនាយកោ, សុ ជា សាវកោ, លុ ជា លាវកោ, ភូ ជា ភាវកោ ។

៣- ត្រូវផ្លាស់ អា របស់ធាតុជា អាយ^(២) ខ. ទេតីតិ > ទាយកោ (ជនោ) “(ជន) អ្នកឲ្យ” ក.ក. (ផ្លាស់ អា របស់ ទា-ធាតុ

១ គួរហៅថា ធាតុឯកព្យាង្គ “ធាតុមានព្យាង្គមួយ”, បើធាតុមាន អក្សរ ២ តួ ហៅថា ធាតុទ្វេព្យាង្គ “ធាតុមានព្យាង្គពីរ”, ធាតុមាន អក្សរច្រើនតាំងពី ៣ តួឡើងទៅ ហៅថា ធាតុពហុព្យាង្គ “ធាតុមាន ព្យាង្គច្រើន” ។ ២ ក្នុងវេយ្យាករណៈខ្លះថា មិនបាច់ផ្លាស់យ៉ាងនេះ ឲ្យចុះ យ-បថ្វិយ (អាឡាត) អំពីមុខធាតុដែលមាន អា ជាទីបំផុត ក៏បាន ។

ជា អាយ, ផ្លាស់ ណ្ហ ជា អក, ផ្សំជា ទាយកោ, ឥ. ទាយិកា, នប៉ុ. ទាយកំ) ។ ដែលផ្លាស់យ៉ាងនេះ ចំពោះតែធាតុទោល ដែលមានស្រះ អា ជាទីបំផុតនោះទើបបាន ដូចជា ទា ជា ទាយកោ, បា ជា បាយកោ, យា ជា យាយកោ ។

៤- ត្រូវផ្លាស់ ហន-ធាតុទាំងមូលជា យាត ឬជា វេធក ក៏បាន ឧ. គាវោ-ហនតីតិ > គោយាតកោ (ជនោ) “(ជន) អ្នកពិយាតនូវគោ” ក. ក. (គោ-សទ្ធចបបទ^(១)), ហន-ធាតុ ផ្លាស់ ជា យាត, ផ្លាស់ ណ្ហ ជា អក, ផ្សំជា គោយាតកោ, ឥ. គោ-យាតិកា, នប៉ុ. គោយាតកំ) ។ ហនតីតិ > វេធកោ (ជនោ) “(ជន) អ្នកសម្លាប់” ក. ក. (ហន-ធាតុ ផ្លាស់ជា វេធក ហើយ មិនបាច់ព្រឹទ្ធិ វ របស់ វេធក ជា វា ឡើយ, ផ្លាស់ ណ្ហ ជា អក, ផ្សំជា វេធកោ, ឥ. វេធកា, នប៉ុ. វេធកំ) ។

១ អ្នកសិក្សាកុំច្រឡំ បុព្វបទ និង សទ្ធចបបទ ។ បុព្វបទ ចំពោះឧប-សគ្គឬនិបាតដែលតាំងនៅក្នុងខាងដើមធាតុដូច វិ-បុព្វបទ, នី-ធាតុ ជា វិនាយកោ, ល្បសំ-បុព្វបទ, កវ-ធាតុ ជា ល្បសក្កវំជាដើម ។ សទ្ធចប-បទ ចំពោះនាមសព្ទណាមួយ ដូច គោ-សព្ទ ក្នុងទីនេះ ជាដើម ។

៥- ចំពោះតែអំពីមុខ ញា-ធាតុមួយ, ផ្លាស់ល្អា-បច្ច័យជា “អក” ក៏បាន ជា “អាននក^(១)” ក៏បាន ឧ. ជានាតីតិ > ជានកោ (ជនោ) “(ជន) អ្នកដឹង ” ក. ក. (ផ្លាស់ ញា-ធាតុជា “ជា”, លុប អា របស់ នា-បច្ច័យ (អាខ្យាត), ផ្លាស់ល្អា ជា អក, ផ្សំជា ជាន-កោ, ឥ. ជានិកា, នបំ. ជានកំ) ។ សញ្ញានាតីតិ > សញ្ញាននកោ (ជនោ) “(ជន) អ្នកដឹងច្បាស់” ក. ក., សញ្ញាបេតីតិ វា > សញ្ញាននកោ (ជនោ) “ម្យ៉ាងទៀតថា (ជន) អ្នកញ៉ាំងជនដទៃឲ្យដឹងច្បាស់” ក. ក. (ផ្លាស់និគ្គហិតរបស់ សំ-បុព្វបទជា “ញា”, ផ្លាស់ ញា-ធាតុជា “ជា”, ផ្លាស់ ល្អា ជា អាននក, លុប អា របស់ ជា, ផ្សំជា សញ្ញាននកោ, ឥ. សញ្ញាននិកា, នបំ. សញ្ញាននកំ) ។

សព្វដែលចុះល្អា-បច្ច័យនេះ, បើជាសកម្មធាតុ, ត្រូវប្រើសព្វជា កម្មបទរាយ ដែលសម្ពន្ធចូលនឹងខ្លួន ប្រកបឆដ្ឋីវិកត្តិ ឲ្យជាឆដ្ឋីកម្ម ឧ. ទានស្ស ទាយកោ “ជនអ្នកឲ្យ នូវទាន”, ខីរស្ស បាយកោ “ភ្លេងអ្នកបៅ នូវទឹកដោះ” ។

១ វិធីផ្លាស់ ល្អា-បច្ច័យជា អាននក នេះ, ក្នុងកថាយនបករណ៍, លោករៀបរៀងទៅក្នុងកថាយនឧណាទិដ្ឋនិកៈនេះទេ, ខ្ញុំនាំយកមករៀបរៀងក្នុងកិច្ចកនិទ្ទេសនេះឲ្យហើយ ដើម្បីឲ្យមានរបៀបហូរហែជាការងាយដល់អ្នកសិក្សា ។

ណី : បច្ច័យនេះ ច្រើនចុះក្នុងតស៊ូលសាធនៈ, មានវិធី
រូបសិទ្ធិផ្សេង ៗ ដូចមានរបៀបខាងក្រោយនេះ ៖

១- ធាតុដែលជាស្សៈសុទ្ធ ត្រូវត្រីទ្ធិអក្សរដើមធាតុ ឧ.
ធម្ម-វិទតិ-សីលេនាតិ > ធម្មវាទី (ជនោ) “(ជន) អ្នកពោលនូវ
ធម៌ដោយប្រក្រតី” ក. ត., ធម្ម-វិគ្គុ-សីលំ-យស្ស-សោ > ធម្មវាទី
(ជនោ) “(ជន) អ្នកមានកិរិយាពោលនូវធម៌ជាប្រក្រតី” ស. ត.,
ធម្ម-វិទតីតិ > ធម្មវាទី (ជនោ) “(ជន) អ្នកពោលនូវធម៌” ក. ក.
(ធម្ម-សទ្ធិបបទ, វិទ-ធាតុ) ទីយៈ អ របស់ វ នៃ វិទ-ធាតុជា អា^(១),
លុប ណ ទុកតែ វ្យ, ផ្សំជា ធម្មវាទី, ឥត្តិលិង្គ : ចុះឥនី-បច្ច័យ^(២)
ហើយលុប វ្យ របស់ វាទី ចេញ ផ្សំជា ធម្មវាទិនី, នបំសកលិង្គ :
ស្សៈ វ្យ ជា ឥ ជា ធម្មវាទី^(៣)) ។ បើអក្សរដើមធាតុជាទីយៈ ឬ
មានព្យញ្ជនៈសំយោគនៅខាងចុង មិនមានវិធីឲ្យត្រីទ្ធិឡើយ ឧ.
ធម្មេន-ជីវិគ្គុ-សីលំ-យស្ស-សោ > ធម្មជីវី (ជនោ) “(ជន) អ្នក
មានកិរិយារស់នៅតាមធម៌ជាប្រក្រតី” ស. ត. (ធម្ម-សទ្ធិបបទ,
១ បែបត្រីទ្ធិស្រៈឯទៀតក្រៅពី “អ” មានគតិដូចគ្នានឹង ណ្ហ-បច្ច័យ
ដែរ ។ ២ ឥនី-បច្ច័យសម្រាប់ឥត្តិលិង្គ ដែលបាននិយាយក្នុងនាម-
និទ្ទេសរួចហើយ ។ ៣ បែបបំបែកផ្សំនឹងវិកត្តិនាម : បុំ. ដូចសេដ្ឋី,
ឥ. ដូច នារី, នបុំ. ដូច អក្ខិ ។

ជីវ-ធាតុ), មន្តេតិ-សីលេនាតិ > មន្តី (ជនោ) “(ជន) អ្នកប្រឹក្សា
តាមប្រក្រតី” ក. ត. (មន្ត-ធាតុ) ។

២- ធាតុដែលមាន អា ជាទីបំផុត ត្រូវផ្លាស់ អា ជា
អាយ ឧ. ទេតិ-សីលេនាតិ > ទាយី (ជនោ) “(ជន) អ្នកឲ្យ
តាមប្រក្រតី” ក. ត. (ផ្លាស់ អា របស់ ទា-ធាតុជា អាយ, លុប
ណ ទុកតែ ្រៀ, ផ្សំជា ទាយី, ត. ទាយិនី, នបំ. ទាយិ) ។

៣- ត្រូវផ្លាស់ទីបំផុតធាតុជារូបផ្សេង ឧ. យុញ្ជិតុំ-សី-
ល-មស្សាតិ > យោគី (ជនោ) “(ជន) អ្នកមានកិរិយាបុរកប
ជាប្រក្រតី” ស. ត. (យុជ-ធាតុ, ផ្លាស់ ជ ជា គ, ព្រីទ្ធិ ឧ
របស់ យុ ជា ឱ, លុប ណ ទុកតែ ្រៀ, ផ្សំជា យោគី^(១)
ត. យោគិនី, នបំ. យោគិ) ។

៤- ត្រូវផ្លាស់ ហន-ធាតុទាំងមូលជា យាត ឧ. បវេ-ឧប-
ហន្តុំ-សីលំ-យស្ស-សោ > បរូបយាតី (ជនោ) “(ជន) អ្នកមាន
កិរិយាចូលទៅបៀតបៀននូវសត្វដទៃជាប្រក្រតី” ស. ត. (បរ-
សទ្ធីបបទ, ឧប-បុព្វបទ, ហន-ធាតុ, ផ្លាស់ ហន ជា យាត, លុប

១ តាំង “យោគ” ចុះល្អ-បច្ច័យ ក្នុង តទស្សត្ថិតទ្ធិត សម្រេចរូបជា
យោគី ក៏បានប្រែថា “ជន មានការព្យាយាមជាគ្រឿងប្រកប” ។

ណ ទុកតែ ៧, ទី១៖ ឧ របស់ ឧប ជា ឧ^(១), ផ្សំជា បរូបយាតី, ត. បរូបយាតិនី, នប្ប. បរូបយាតិ) ។

ក្លិ : បច្ច័យនេះ គ្រាន់តែចុះមកជាលំនាំ ហើយត្រូវ លុបចេញ ឥតទុកឲ្យមានសល់ឡើយ, មានវិធីរូបសិទ្ធិផ្សេង ។ ដូចមានរបៀបខាងក្រោយនេះ ៖

១- សព្ទដែលចុះក្លិ-បច្ច័យនេះ ត្រូវឲ្យមាន នាមនាម, គុណនាម, សព្ទនាម ជាសទ្ធិបបទ ឬ ឧបសគ្គ, និបាត ជា បុព្វបទ ជាកំណត់ដោយដាច់ខាត ។ នាមនាម ជាសទ្ធិបបទ ឧ. ឧវេន-គច្ឆតីតិ > ឧវគោ (សត្តោ) “(សត្វ) ទៅដោយទ្រូង= (ពស់)” ក. ក. (ឧវ-សទ្ធិបបទ, គម-ធាតុ, លុប ក្លិ-បច្ច័យ, លុបទីបំផុតធាតុផ្សំជា ឧវគ, ផ្លាស់សិ-វិភត្តិជា ឧ^(២)ជា ឧវគោ) ។

១ ទី១៖សម្រួលតាមអំណាចសន្និ, មិនមែនទី១៖ព្រោះអំណាច ណី-បច្ច័យទេ, ណី-បច្ច័យក្នុងឧទាហរណ៍នេះមានអំណាចត្រឹមតែ ឲ្យផ្លាស់ ហន-ធាតុជា យាត ប៉ុណ្ណោះ ។ ២ បែបផ្លាស់ សិ-វិភត្តិជា ឧ, ជា ១ ឬគ្រាន់តែចុះសិ-វិភត្តិមកជាលំនាំហើយលុប សិ ចេញនោះ មិនបានប្រាប់គ្រប់ឧទាហរណ៍ក្នុងកិតកនិទ្ទេសនេះ ទេ (មានប្រាប់ខ្លះ ទេខ្លះ), អ្នករៀនចូរដឹងតាមបែបបំបែកសព្ទផ្សំ នឹងវិភត្តិក្នុងនាមនិទ្ទេសឯណោះចុះ, ក្នុងទីនេះ, និយាយយ៉ាងខ្លី ដោយដាច់ខាតទៅថា “កិតកៈទាំងអស់, លើកលែងតែសព្ទដែលចុះ បច្ច័យ ៥ គឺ តវេ, តុំ, ត្វា, ត្វាន, ត្វន ចេញ, សុទ្ធតែត្រូវប្រកបដោយ វិភត្តិនាមទាំង ៧ តាមដំណើរលិង្គទាំងបី” ។

គុណនាម ជាសទ្ធិបបទ ឧ. តុរៈ-គច្ឆតីតិ > តុរគោ (សត្តោ)
“(សត្វ) ទៅរស្សាន់ = (សេះ)” ក. ក. (តុរៈ-សទ្ធិបបទ, គម-
ធាតុ,...,...) ។ សព្វនាមជាសទ្ធិបបទ ឧ. សព្វំ-វិទតីតិ >
សព្វវិទូ (ភគវា) “(ព្រះមានជោគ) ទ្រង់ជ្រាបនូវហេតុទាំងអស់=
(ទ្រង់ជ្រាបសព្វ)” ក. ក. (សព្វ-សទ្ធិបបទ, វិទ-ធាតុ, លុប
ក្លិ-បច្ច័យ, មិនលុបទីបំផុតធាតុឡើយ, ចុះឧ-អាគម, ផ្សំជា
សព្វវិទូ) ។ ឧបសគ្គ ជាបុព្វបទ ឧ. សំ : សុដ្ឋ-ខនតីតិ > សង្ខោ
(សត្តោ) “(សត្វ) ដឹកដោយប្រពៃ=(ស័ង្ខ)” ក. ក. (សំ-បុព្វ-
បទ, ខន-ធាតុ, លុបក្លិ-បច្ច័យ, លុបទីបំផុតធាតុ, ផ្លាស់និគ្គហិត
ជា “ង”, ផ្សំជា សង្ខ, ផ្លាស់ សិ-វិកត្តិជា ឱ ជា សង្ខោ) ។
និបាតជាបុព្វបទ ឧ. សយំ-ភវតីតិ > សយម្ហូ (ភគវា) “(ព្រះ
មានជោគ) ទ្រង់កើតឯង=(ទ្រង់ត្រាស់ដឹងចំពោះព្រះអង្គ)” ក.
ក. (សយំ-បុព្វបទ, ភូ-ធាតុ, លុបក្លិ-បច្ច័យ, ផ្សំជា សយម្ហូ) ។

២- ធាតុដែលមានអក្សរ ២ តួ, លើកលែងតែ វិទ-ធាតុ
មួយចេញ, ត្រូវលុបទីបំផុតធាតុជាកំណត់ ដូចជា ឧរគោ,
តុរគោ, សង្ខោ ជាដើម ។

៣- ចំពោះតែ វិទ-ធាតុមួយនេះ, មិនត្រូវលុបទីបំផុតធាតុ ឡើយ តែត្រូវចុះ២-អាគមមកជាកំណត់ ខ. លោក-វិទតីតិ > លោកវិទូ (ភគវា) “(ព្រះមានជោគ) ទ្រង់ជ្រាបនូវត្រៃលោក” ក. ក. (លោក-សទ្ធម្មបទ, វិទ-ធាតុ, លុបភិ-បច្ច័យ, ចុះ២អាគម, ផ្សំជា លោកវិទូ), សព្វវិទូ ដូចបាននិយាយរួចហើយ ។

៤- បើធាតុទោលតែមួយគូ, គ្រាន់តែលុបភិ-បច្ច័យចេញ ត្រូវទុកធាតុឲ្យនៅតាមរូបដើម ដូចជា សយម្ព ជាដើម^(១) ។

តុ : បច្ច័យនេះ កាលបើចុះមកហើយ ត្រូវទុកឲ្យគង់រូប នៅ, មានវិធីរូបសិទ្ធិផ្សេង ៗ ដូចមានរបៀបខាងក្រោយនេះ ៖

១- ត្រូវលុបទីបំផុតធាតុ ហើយតម្រួត “ត” លើ តុ- បច្ច័យជា “ត្ថ” ខ. ករោតីតិ > កត្តា (ជនោ) “(ជន) អ្នក ធ្វើ” ក. ក. (លុបទីបំផុតនៃ ករ-ធាតុ, តម្រួត តុ ជា ត្ថ, ផ្សំជា កត្ថ, ផ្លាស់ ខ និងសិ-វិភក្តិជា អា សម្រេចរូបជា កត្តា ។ មើលក្នុងនាមនិទ្ទេសត្រង់លេខ ៨៣) ។

១ សព្វដែលចុះភិ-បច្ច័យនេះ អាចប្រើបានគ្រប់លិង្គទាំង ៣ ប៉ុន្តែ ឥ. និង នប៉ុ. មិនសូវមានប្រើ ។ បច្ច័យឯទៀតខ្លះក្រៅពីនេះ ក៏មាន គតិដូចគ្នាដែរ ។

២- ផ្លាស់ទីបំផុតធាតុជា “ត” ឬជា “ន” តាមគួរដល់
ការប្រកប ឧ. វេទតីតិ > វេត្តា (ជនោ) “(ជន) អ្នកពោល”
ក. ក. (ផ្លាស់ទីបំផុតនៃ វេទ-ធាតុជា “ត”, ផ្សំជា វេត្ត,...) ។
កោធំ-សមេតិ-សីលេនាតិ > កោធសន្តា (ជនោ) “(ជន) អ្នក
ម្យ៉ាបនូវកំហឹងតាមប្រក្រតី” ក.ត. (កោធ-សទ្ធិបបទ សម-
ធាតុ, ផ្លាស់ទីបំផុតធាតុជា “ន”, ផ្សំជា កោធសន្ត,...) ។
បើធាតុដែលមាន “ន” ជាទីបំផុតស្រាប់, មិនបាច់ផ្លាស់ទៅគ្រាន់
តែផ្សំ ន និងតុ-បច្ច័យជាការស្រេច ឧ. ហន្តុំ-សីលមស្សាតិ >
ហន្តា (ជនោ) “(ជន) អ្នកមានកិរិយាបៀតបៀន ជាប្រក្រតី”
ស. ត. (ផ្សំ ន ទីបំផុតធាតុ និង តុ-បច្ច័យជា ហន្ត,...) ។

៣- ធាតុដែលមានអក្សរ ២ តួ, បើមិនលុប ឬផ្លាស់ទី
បំផុតធាតុទេ, ត្រូវចុះតំ-អាគមមក ឧ. សវិតុំ-សីលំ-យស្ស-
សោ > សវិតា (ជនោ) “(ជន) អ្នកមានកិរិយារឭកជាប្រក្រតី”
ស. ត. (សវ-ធាតុ, ចុះតំ-អាគម, ផ្សំជា សវិតុ,...) ។

៤- ព្រឹទ្ធិធាតុក៏បានខ្លះ ឧ. សុណាតីតិ > សោតា
(ជនោ) “(ជន) អ្នកស្តាប់” ក. ក. (ព្រឹទ្ធិ ឧ របស់ សុ-ធាតុជា

ឱ, ផ្សំជា សោតុ,...) ។ សូម្បីធាតុជាទីយៈក៏ព្រឹទ្ធិបានខ្លះ ខ.
នេតីតិ > នេតា (ជនោ) “(ជន) អ្នកនាំ” ក. ក. (ព្រឹទ្ធិ ឡ
របស់ នី-ធាតុ ជា ង, ផ្សំជា នេតុ,...) ។

៥- បើធាតុទោលតែមួយតួហើយជាទីយៈ, គ្រាន់តែផ្សំជា
មួយនឹងតុ-បច្ច័យជាការស្រេច ខ. ទទាតីតិ > ទាតា (ជនោ)
“(ជន) អ្នកឲ្យ” ក. ក. (ផ្សំតុ-បច្ច័យនិងទា-ធាតុជា ទាតុ,...) ។

សព្វដែលចុះតុ-បច្ច័យនេះ, បើជាសកម្មធាតុ, ត្រូវប្រើសព្វ
ជាតួកម្មបទរាយ ដែលសម្បជួលនឹងខ្លួន ឲ្យជាឆដ្ឋីកម្ម ដូច
ណ្ហ-បច្ច័យដែរ ខ. ធម្មស្ស សោតារោ “ជនទាំងឡាយអ្នក
ស្តាប់ នូវធម៌” ។

រូ : បច្ច័យនេះ កាលបើចុះមកហើយ ត្រូវលុប “វ” ចេញ
ទុកឲ្យសល់នៅតែស្រះ ខ.^(១), មានវិធីរូបសិទ្ធិ ដូចមានរបៀប
ខាងក្រោយនេះ ៖

១ វ-បច្ច័យក្តី បច្ច័យដែលមាន “វ” ដូចជា រ, រិច្ច, រិយ, រម្ម, រត្ថ, រិត,
រាតុ ជាដើមក្តី ហៅថា រាតុពន្ធ “បច្ច័យជាប់ដោយ វ” ត្រូវលុប វ
ចេញជា កំណត់ ដោយដាច់ខាត ។

១- បើធាតុមានអក្សរ ២ តួ, ច្រើនតែលុបទីបំផុតធាតុ
ចេញ ឧ. វេទ-គិក្ខតីតិ > វេទគុ (ព្រាហ្មណ៍) “(ព្រាហ្មណ៍)
អ្នកដល់នូវវេទ” ក. ក. (វេទ-សទ្ធីបបទ, គម-ធាតុ, លុបទីបំផុត
ធាតុ, លុប រ ទុកតែ ឧ, ផ្សំជាវេទគុ ។ (មិនបាច់លុបទីបំផុត
ធាតុក៏បានខ្លះ ឧ. វិទតីតិ > វិទូ^(១)) (ជនោ) “(ជន) អ្នកដឹង=
(អ្នកប្រាជ្ញ)” ក. ក. (វិទ-ធាតុ, លុប រ ទុកតែ ឧ, ផ្សំជា វិទូ) ។

២- ធាតុមានអក្សរ ២ តួ, បើមិនលុបទីបំផុតធាតុទេ,
ច្រើនតែរស្សៈ ឧ ជា ឧ ដូច្នេះ : ភិក្ខុតិ-សីលេនាតិ > ភិក្ខុ
(សមណ៍)” (សមណៈ) អ្នកសូមតាមប្រក្រតី” ក. ត. (ភិក្ខុ-
ធាតុ^(២)), លុប រ ទុកតែ ឧ ហើយរស្សៈ ឧ ជា ឧ, ផ្សំជា ភិក្ខុ,
ត. ចុះតីនី-បច្ច័យជា ភិក្ខុនី) ។

៣- បើធាតុទោលតែមួយតួ, ត្រូវលុបស្រះរបស់ធាតុ
ហើយផ្សំនឹង ឧ ដូច្នេះ : កាលំ-ជានាតីតិ > កាលញ្ញ (ជនោ)

១ អ្នករៀនចូរចំណាំ កុំច្រឡំ : សព្វវិទូ, លោកវិទូ ចុះភ្លឺ-បច្ច័យ, ចុះ
ឧ-អាគម, មាន សព្វ, លោកជាសទ្ធីបបទ, ឯវិទូ នេះចុះរូ-បច្ច័យមិន
មានសទ្ធីបបទទេ (ចូរមើលសង្កេតខាងភ្លឺ-បច្ច័យ) ។ ២ តាំង ភយ-
សទ្ធីបបទ, ឥក្ខ-ធាតុ, រូ-បច្ច័យ ក៏បាន, លុប យ របស់ ភយ ទុកតែ
ភ, សម្រេចរូបជា ភិក្ខុ ដូចគ្នា, ប្រែថា “(សមណៈ) អ្នកមានកិរិយា
ឃើញនូវភ័យក្នុងវដ្តៈជាប្រក្រតី” ។

“(ជន) អ្នកដឹងនូវកាល” ក. ក. (កាល-សទ្ធិបបទ, ញា-ធាតុ, លុប រ ទុកតែ ឧ, លុប អា របស់ញា-ធាតុ, តម្រួត ញ ជា ញ ផ្សំជា កាលញ) ។

អារី : បច្ច័យនេះ ច្រើនតែចុះក្នុងតស្សីលសាធនៈ, ប្រើបាន ទាំងកត្តរូប ទាំងសមាសរូប ឧ. ភយំ-បស្សតិ-សីលេនាតិ > ភយ- ទស្សារី (ជនោ) “(ជន) អ្នកឃើញនូវភ័យតាមប្រក្រតី” ក. ត., ភយំ-បស្សិតុំ-សីលមស្សាតិ > ភយទស្សារី (ជនោ) “(ជន) អ្នក មានកិរិយាឃើញនូវភ័យជាប្រក្រតី” ស. ត. (ភយ-សទ្ធិបបទ, ទិស-ធាតុ, ផ្លាស់ ត របស់ ទិ នៃ ទិស-ធាតុជា អ តម្រួត ស ទី បំផុតធាតុជា ស្ស, ផ្សំជា ភយទស្សារី, ត. ចុះតនី-បច្ច័យជា ភយទស្សារីនី, នបំ. រស្សៈ ្លៀ ជា ត ជា ភយទស្សារី) ។

ណុក : បច្ច័យនេះ កាលបើចុះមកហើយ ត្រូវលុប ណ ទុក តែ ឧក, ត្រូវព្រឹទ្ធិធាតុជារស្សៈសុទ្ធ^(១), ច្រើនតែចុះក្នុងតស្សីល- សាធនៈ ដូច អារី-បច្ច័យដែរ ឧ. ករោតិ-សីលេនាតិ > កាវុកោ (ជនោ) “(ជន) អ្នកធ្វើតាមប្រក្រតី” ក. ត., កាតុំ សីលមស្សាតិ >

១ ព្រឹទ្ធិដោយអំណាចណុក-បច្ច័យនេះ ដែលជាធាតុនុបច្ច័យ ។

ការុកោ (ជនោ) “(ជន) អ្នកមានកិរិយាធ្វើជាប្រក្រតី” ស. ត.
(ទីយៈ អ របស់ ក នៃ ករ-ធាតុជា អា, លុប ណ ទុកតែ ឧក, ផ្សំ
ជា ការុកោ, ឥ. ចុះអា-បច្ច័យជា ការុកា, នប៉ុ, ការុកំ) ។

តុក : បច្ច័យនេះ ចុះបានចំពោះតែអំពីមុខ គម-ធាតុ មួយ
ប៉ុណ្ណោះ ឧ. អាគច្ឆតីតិ > អាគន្តកោ (ភិក្ខុ) “(ភិក្ខុ) អ្នកមក=
(ភិក្ខុដែលទើបមកដល់ថ្មី)” ក. ក. (អា-បុព្វបទ, គម-ធាតុ,
ផ្លាស់ ម ទីបំផុតធាតុជា “ន”, ផ្សំជា អាគន្តកោ, ឥ. ចុះអា-បច្ច័យ
ជា អាគន្តកា, នប៉ុ. អាគន្តកំ) ។

ឥក : បច្ច័យនេះ ចុះបានចំពោះតែអំពីមុខ គម-ធាតុ ក្នុង
សេចក្តីថា “គួរ-” តែម្យ៉ាងប៉ុណ្ណោះ ឧ. គន្ត-កញ្ចោតិ > គមិកោ
(ភិក្ខុ) “(ភិក្ខុ) អ្នកគួរដើម្បីទៅ=(ភិក្ខុដែលមានដំណើរត្រូវចេញ
ទៅ)” ក. ក.^(១) (គ្រាន់តែផ្សំ គម-ធាតុ និង ឥក-បច្ច័យ ជា
គមិក, ផ្លាស់សិ-វិកត្តិជា ឱ ជា គមិកោ, ឥ. ចុះ អា-បច្ច័យ ជា
គមិកា, នប៉ុ. គមិកំ) ។

១ បើតាមដំណើរវិគ្គហៈ គួរតែរាប់ ឥក-បច្ច័យនេះបញ្ចូលក្នុងពួក
តទ្ធិតងណោះសោត, គួរហៅសព្វ “គមិក” នេះថា “ភព្វតទ្ធិត”, ប៉ុន្តែ
លោករៀបរៀង ក្នុងពួកកិតបច្ច័យយ៉ាងនេះហើយ, អ្នករៀនចូរ
កំណត់ដឹងថាជា កត្តរូប-កត្តសាធនៈ តាមរបៀបនេះចុះ ។

[១៧២] ឧទាហរណ៍ក្នុងកិច្ច-បច្ច័យ

ណ្យ : បច្ច័យនេះ កាលបើចុះមកហើយ មានវិធីរូបសិទ្ធិផ្សេងៗ ដូចមានរបៀបខាងក្រោយនេះ ៖

១- ព្រឹទ្ធិធាតុដែលជាវស្សៈសុទ្ធ^(១), លុប ណ ទុកតែ យ, ចុះឥ-អាគម ឧ. កាតព្វន្តិ > ការិយំ (កម្មំ) “(អំពើ) ដែលជនគប្បីធ្វើ” កម្ម. កម្ម. (ព្រឹទ្ធិ អ របស់ ក នៃ ករ-ធាតុ ជា អា, លុប ណ ទុកតែ យ, ចុះឥ-អាគម^(២), ផ្សំជា ការិយ, ផ្លាស់ សិ-វិកត្តិ ជា^៣ ជា ការិយំ, ប៉ុ. ការិយោ, ឥ. ចុះអា-បច្ច័យ ជា ការិយា^(៣) ។

២- ព្រឹទ្ធិធាតុ, លុប ណ ទុកតែ យ ហើយតម្រួត យ ឧ. ចិនិតព្វន្តិ > ចេយ្យំ (វត្ថុ) “(វត្ថុ) ដែលជនគួរសន្សំ” កម្ម. កម្ម. (ព្រឹទ្ធិ ឥ របស់ ចិ-ធាតុជា ង, លុប ណ ទុកតែ យ ហើយតម្រួត យ ជា យ្យ, ផ្សំ ជា ចេយ្យ,....,....) ។

៣- ធាតុដែលមាន “ម” ជាទីបំផុត, ត្រូវលុប ណ ទុកតែ យ ហើយផ្លាស់ យ និងទីបំផុតធាតុជា “ម្ម” ឧ. គមិតព្វន្តិ >

១ ព្រឹទ្ធិដោយអំណាច ណ្យ-បច្ច័យនេះ ជា ណានុពន្ធបច្ច័យ ។ ២ បានជាចុះ ឥ-អាគម ព្រោះមិនលុប ឬផ្លាស់ទីបំផុតធាតុឡើយ ។ ៣ ត្រូវចងវិគ្គហៈ ប្រកប តព្វ-បច្ច័យតាមលិង្គ : ប៉ុ. កាតព្វាតិ > ការិយោ, ឥ. កាតព្វាតិ > ការិយា ។

គម្ពី (ធម្មជាតិ) “(ធម្មជាត) ដែលជនគប្បីដល់” កម្ម. កម្ម.
(គម-ធាតុ) ។

៤- ធាតុដែលមាន “ទ” ជាទីបំផុត, ត្រូវលុប ណ ទុក
តែ យ ហើយផ្លាស់ យ និងទីបំផុតធាតុជា “ជ្ជ” ឧ. មទនំ >
មជ្ជំ “កិរិយាស្រវឹង” ភ. ភ. (មទ-ធាតុ) ។

៥- ធាតុដែលមាន “ធរ” ជាទីបំផុត, ត្រូវលុប ណ ទុក
តែ យ ហើយផ្លាស់យ និងទីបំផុតធាតុជា “ជ្ឈ” ឧ. វជ្ឈិតព្វន្តិ >
វជ្ឈំ (ធម្មជាតិ) “(ធម្មជាត) ដែលជនគប្បីសម្លាប់” កម្ម. កម្ម.
(វធរ-ធាតុ) ។

៦- ធាតុដែលមាន “ជ” ជាទីបំផុត, ត្រូវលុប ណ ទុក
តែ យ ហើយផ្លាស់ យ និងទីបំផុតធាតុជា “ត្ថ” ឧ. យុញ្ជិតព្វោ
តិ > យោគ្គោ (វាយាមោ) “(ព្យាយាម) ដែលជនគួរប្រកប”
កម្ម. កម្ម. (យុជ-ធាតុ, ព្រឹទ្ធិ ឧ របស់ យុ ជា ឱ) ។

៧- ធាតុដែលមាន “ច” ជាទីបំផុត, ត្រូវលុប ណ ទុក
តែ យ, ផ្លាស់ទីបំផុតធាតុជា “ក” ឧ. វច្ឆតីតិ > វាក្យំ (សទ្ធមាតិ)

“(សទ្ធាជាត) ដែលជនពោល = (ពាក្យ)” កម្ម. កម្ម. (ទីយៈ អ របស់ វ នៃ វច-ធាតុជា អា, លុប ណ ទុកតែ យ, ផ្លាស់ ច ទីបំផុតធាតុជា ក, ផ្សំជា វាក្យ,...) ។

៨- ធាតុដែលមាន “ជ” ជាទីបំផុត, ត្រូវលុប ណ ទុក តែ យ, មិនផ្លាស់ យ និងទីបំផុតធាតុជា “គ” ដូច “យោគ្គោ” នោះឡើយ, ផ្លាស់ទីបំផុតធាតុជា “ត” វិញ ឧ. ភជិយតេតិ > ភាគ្យំ (វត្ថុ) “(វត្ថុ) ដែលជនចែក” កម្ម. កម្ម. (ទីយៈ អ របស់ ភ នៃ ភជ-ធាតុ ជា អា, លុប ណ ទុកតែ យ, ផ្លាស់ ជ ទីបំផុត ធាតុជា គ, ផ្សំជា ភាគ្យ,...) ។

៩- ធាតុដែលមាន “អា” ជាទីបំផុត, ត្រូវផ្លាស់ ណ្យ- បច្ច័យទាំងមូលជា ឯយ្យ, លុប អា របស់ធាតុចេញ ឧ. ទាត- ព្វន្តិ > ទេយ្យំ (វត្ថុ) “(វត្ថុ) ដែលជនគប្បីឲ្យ” កម្ម. កម្ម. (ទា-ធាតុ) ។

១០- ធាតុដែលមាន “ហ” ជាទីបំផុត, ត្រូវលុប ណ ទុកតែ យ ហើយផ្សំ ហ ទីបំផុតធាតុនឹង យ ជា យ្ហ ឧ. បគ្គណ្ឌិ- តព្វន្តិ > បគ្គយ្ហំ (ចិត្តំ) “(ចិត្ត) ដែលយោគីគួរផ្ដេង” កម្ម. កម្ម. (ប-បុព្វបទ, គហ-ធាតុ,...តម្រួត គ ជា គ្គ,...) ។

១១- ចំពោះតែ ភូ-ធាតុមួយ, ផ្លាស់ ណ្យ-បច្ច័យទាំងមូល
និង ២ របស់ភូ-ធាតុជា អព្វ ២. ភូយតេតិ > ភព្វំ “កិរិយាកើត”
ក. ក. ។

ណ្យ-បច្ច័យនេះ ជាកិច្ចបច្ច័យ សម្រាប់ចុះក្នុងនាមកិតកៈក៏
ពិត ប៉ុន្តែជួនណាមានអំណាចឲ្យប្រើជា កិតកិរិយា ក៏បាន ២. តំ
(វត្ថុ) ការឃ្លំ “(វត្ថុ) នោះ (គឺជន)^(១) គួរតិះដៀល” (គរហ-ធាតុ^(២))
ណ្យ-បច្ច័យ, ព្រឹទ្ធិ អ របស់ គ នៃ គរហ-ធាតុជា អា, លុប ណ
ទុកតែ យ ហើយផ្សំជាមួយនឹង ហ របស់ គរហ-ធាតុ ជា យ្ហ,
សម្រេចរូបជា ការយ្ហ, ផ្លាស់សិ-វិភត្តិជា ១ ជា ការយ្ហំ, បុំ.
ការយ្ហា, តំ. ចុះអា-បច្ច័យជា ការយ្ហា ។ ឧទាហរណ៍នេះ បើ
ប្រើជានាមកិតកៈ ចង់វិគ្គហៈថា គរហិតព្វន្តិ > ការយ្ហំ (កម្មំ)
(អំពើ) ដែលបណ្ឌិតគួរតិះដៀល” កម្ម. កម្ម. ។

១ ណ្យ-បច្ច័យដែលប្រើជា កិតកិរិយា យ៉ាងនេះ ឲ្យប្រែថា “គប្បី-,
គួរ-, ត្រូវ-” ដូច តព្វ និង អនីយ-បច្ច័យដែរ (មើលទៅក្នុងខាងមុខ
ត្រង់លេខ ១៧៦ និង ១៨១) ។ ២ ធាតុពហុព្យាង្គ ។

ខ : លុះតែមាននិបាតសព្វ គឺ ឦសំ “តិចតួច”, មាន
ឧបសគ្គសព្វ គឺ ទុ “អាក្រក់, កម្រ,...” សុ “ល្អ, ងាយ
ស្រួល,...”, ទាំង ៣ នេះ ទោះសព្វណាក្តី ជាបុព្វបទរបស់ធាតុ
ដែលគួរប្រកប នោះទើបចុះខ-បច្ច័យនេះបាន, ម្យ៉ាងទៀត, មិន
ត្រូវលុបអក្សរទីបំផុត, មិនត្រូវព្រឹទ្ធិធាតុឡើយ ខ. ឦសំ-
ករិយតេតិ > ឦសក្ករំ (កម្ចំ) “(អំពើ) ដែលជនធ្វើតិចតួច”
កម្ម. កម្ម. (លុបនិគ្គហិតរបស់ ឦសំ ឲ្យនៅជា ឦស, តម្រួត
ក ជា ក្ក, លុបខ-បច្ច័យ, ផ្សំជា ឦសក្ករ, ផ្លាស់សិ-វិកត្តិជា
១ ជា ឦសក្ករំ) ។ ទុដ្ឋ-^(១) វុច្ឆតីតិ > ទុព្វចោ (ជនោ) “(ជន)
ដែលគេស្នើថាបានដោយកម្រ” កម្ម. កម្ម. (លុប ដ្ឋ ទុកតែ
ទុ ផ្លាស់ វ របស់ វច-ធាតុជា ព ហើយតម្រួតជា ព្វ, លុប
ខ-បច្ច័យ, ផ្សំជា ទុព្វច, ផ្លាស់សិ-វិកត្តិជា ឱ ជា ទុព្វចោ) ។
សុដ្ឋ-^(២) លព្ពតេតិ > សុលកំ “កិរិយាបានដោយងាយ” ភ. ភ.
ឬ “(វត្ថុ) ដែលជនបានដោយងាយ” កម្ម. កម្ម. (លុប ដ្ឋ
១ ចងវិគ្គហៈជា ទុក្ខេន-វុច្ឆតេតិ > ទុព្វចោ ដូច្នេះក៏បាន (លុប ក្ខ
ទុកតែ ទុ) ។ ២ ចងវិគ្គហៈជា សុខេន-លព្ពតីតិ > សុលកំ ដូច្នេះក៏
បាន (លុប ខ ទុកតែ សុ) ។

ទុកតែ សុ, លុបខ-បច្ច័យ, ផ្សំជា សុលក, ផ្លាស់សិ-វិកត្តិជា ១
ជា សុលកំ, ប៉ុ. សុលកោ, ត. ចុះអា-បច្ច័យជា សុលកា^(១)) ។

តេយ្យ : បច្ច័យនេះ កាលបើចុះមកហើយ មានវិធីរូប-
សិទ្ធិផ្សេង ៗ ដូចមានរបៀបខាងក្រោយនេះ ៖

១- ផ្លាស់ទីបំផុតធាតុជាព្យញ្ជនៈផ្សេង ឧ. បត្តព្វន្តិ >
បត្តេយ្យំ (ហ្វាន់) “(ទី) ដែលជនគប្បីដល់” កម្ម. កម្ម. (ផ្លាស់
ទី ទីបំផុតនៃ បទ-ធាតុជា ត ហើយតម្រួតជាមួយនឹង ត របស់
តេយ្យ, ផ្សំជា បត្តេយ្យ, ផ្លាស់សិ-វិកត្តិជា ១ ជា បត្តេយ្យំ,
ប៉ុ. បត្តេយ្យា, ត. ចុះអា-បច្ច័យជា បត្តេយ្យា) ។

២- ផ្លាស់ ត របស់ តេយ្យ-បច្ច័យជា ព្យញ្ជនៈផ្សេង
ហើយលុបទីបំផុតធាតុ ឧ. លដ្ឋព្វន្តិ > លទ្ធេយ្យំ (ធន់) “(ទ្រព្យ)
ដែលជនគប្បីបាន” កម្ម. កម្ម. (ផ្លាស់ ត របស់ តេយ្យ-
បច្ច័យជា ទុធ ហើយលុប ក ទីបំផុតនៃ លក-ធាតុ, ផ្សំជា
លទ្ធេយ្យ,...) ។ ទដ្ឋព្វន្តិ > ទដ្ឋេយ្យំ (រូបំ) “(រូប) ដែលជន

១ សព្វដែលចុះ ខ-បច្ច័យនេះ បើជាកម្មសាធនៈប្រើជាគុណនាម
បានទាំង ៣ លិង្គ, បើជា ភាវសាធនៈប្រើបានតែជានាមនាម ។
ភាវសាធនៈនេះ ទោះសព្វដែលចុះបច្ច័យឯទៀតក៏មានគតិដូចគ្នា
នឹង ខ-បច្ច័យដែរ ។

គប្បីឃើញ” កម្ម. កម្ម. (ផ្លាស់ ត របស់ តេយ្យ-បច្ច័យជា រដ្ឋ^១) ហើយលុប រ ចេញ ទុកតែ ដ្ឋ, លុប ឥស របស់ ទិស-ធាតុចេញ ទុកតែ ទ, ផ្សំជា ទដ្ឋេយ្យ,... ។

៣- បើធាតុទោលតែមួយគ្នា, ត្រូវទុកទាំងធាតុទាំងបច្ច័យ ឲ្យនៅតាមរូបដើម ឧ. ញាតព្វន្តិ > ញាតេយ្យ (អារម្មណ៍) “(អារម្មណ៍) ដែលជនគប្បីដឹង” កម្ម. កម្ម. (គ្រាន់តែផ្សំ ញា-ធាតុ និង តេយ្យ-បច្ច័យ ជា ញាតេយ្យ,...) ។ ភាវសា- ធនៈ ក៏មានន័យដូចគ្នា ។

វិច្ឆៈ : បច្ច័យនេះ ចុះបានចំពោះតែអំពីមុខ ករ-ធាតុ មួយ ប៉ុណ្ណោះ, កាលបើចុះមកហើយត្រូវលុប រ ទុកតែ ឥច្ច, ត្រូវលុប ទីបំផុតធាតុ ឧ. កត្តព្វន្តិ > កិច្ច (កម្ម) “(អំពើ) ដែលជនគប្បី ធ្វើ” កម្ម. កម្ម. ឬថា : ករិយតេតិ > កិច្ច (កម្ម) “(អំពើ) ដែល ជនធ្វើ” កម្ម. កម្ម, ករិយតេតិ > កិច្ច “កិរិយាធ្វើ” ភ. ភ. (លុប រ ទុកតែ ឥច្ច, លុប រ ទីបំផុតនៃ ករ-ធាតុ, ផ្សំជា កិច្ច,

១ ផ្លាស់ ត របស់ តេយ្យ-បច្ច័យជា ដ្ឋ តែម្តង តាមវិធីផ្សេងអំពី កថាយនបករណ៍ក៏បាន ។

ផ្លាស់សិ-វិកត្តិជា ១ ជា កិច្ច) ។ ប្រើបានតែជានបុសកលិង្គ ម្យ៉ាងប៉ុណ្ណោះ ។

រិយ : បច្ច័យនេះ ក៏ចុះបានចំពោះតែអំពីមុខ ករ-ធាតុមួយ ដូច វិច្ឆ-បច្ច័យដែរ, កាលបើចុះមកហើយ ត្រូវលុប រ ខាងដើម ទុកតែ ឥរិយ, ត្រូវលុបទីបំផុតធាតុ ឧ. កាតញ្ចាតិ > កិរិយា (ធម្មជាតិ) “(ធម្មជាតិ) ដែលជនគប្បីធ្វើ” កម្ម. កម្ម. ករិយតេ តិ > កិរិយ “កិរិយាធ្វើ, ដំណើរធ្វើ” ក. ក. (លុប រ ខាងដើម ទុកតែ ឥរិយ, លុប រ ទីបំផុតនៃ ករ-ធាតុ, ផ្សំជា កិរិយ, ផ្លាស់ សិ-វិកត្តិជា ១ ជា កិរិយ, ចុះអា-បច្ច័យ ជា កិរិយា, ចុះ សិ-វិកត្តិ ហើយលុប សិ ចេញ) ។ ប្រើបានតែជាឥត្តិលិង្គ និង នបុសកលិង្គ ប៉ុណ្ណោះ ។

[២៧៣] ឧទាហរណ៍ក្នុងកិតកិច្ច-បច្ច័យ

ណ : បច្ច័យនេះ កាលបើចុះមកហើយ ត្រូវលុបចេញ ទុកតែស្រៈ “អ” ដែល ណ អាស្រ័យផង, មានវិធីរូបសិទ្ធិ ផ្សេង ៗ ដូចមានរបៀបខាងក្រោយនេះ ៖

១- ធាតុដែលជាស្បុះសុទ្ធ, ត្រូវព្រឹទ្ធិអក្សរដើមធាតុ ឧ.
ធម្ម-ចរតីតិ > ធម្មចារោ (ជនោ “(ជន) អ្នកប្រព្រឹត្តនូវធម៌”
ក. ក. (ធម្ម-សទ្ធិបបទ, ចរ-ធាតុ), ចរិតញោតិ ចារោ (ធម្មោ)
“(ធម៌)ដែលជនគួរប្រព្រឹត្ត” ឬ ថា “(ប្រទេស) ដែលជនគប្បី
ដើរទៅ” កម្ម. កម្ម, ចរណំ > ចារោ “កិរិយាប្រព្រឹត្ត, កិរិយា
ដើរ” ភ. ភ. (ទីយៈ អ របស់ ចរ-ធាតុជា អា, លុប ណ
ទុកតែ អ, ផ្សំជា ធម្មចារ, ជា ចារ, ផ្លាស់សិ-វិភត្តិជា ឱ ជា
ធម្មចារោ, ជា ចារោ, ឥ. ចុះអា-បច្ច័យជា ធម្មចារា, ចារា,
នប្ប. ធម្មចារំ, ចារំ) ។

បរិសន្តិ-ឯត្ថាតិ > បរេសោ (បទេសោ) “(ប្រទេស)
ជាទីចូលទៅ (នៃជន)” ក. អធិ., បរិសិតញោតិ > បរេសោ
(បទេសោ) “(ប្រទេស) ដែលជនគប្បីចូលទៅ” កម្ម. កម្ម.,
បរិសនំ > បរេសោ “កិរិយាចូលទៅ” ភ. ភ. (ប-បុព្វបទ, វិស-
ធាតុ, ព្រឹទ្ធិ ឥ របស់ វិ ជា ឯ, លុប ណ ទុកតែ អ,
ផ្សំជា បរេស,...) ។

ទុស្សន្តិ-ឯតេនា'តិ > ទោសោ (សភាវោ) “(សភាវៈ) ជា
ហេតុប្រទូស្ត (នៃសត្វ)” ក. ករ., ទុស្សនំ > ទោសោ “កិរិយា
ប្រទូស្ត” ភ. ភ. (ព្រឹទ្ធិ ១ របស់ ទុ នៃ ទុស-ធាតុជា ឱ,
លុប ណ ទុកតែ អ, ផ្សំជា ទោស,...) ។

៣- ធាតុដែលជាទីយៈ ឬដែលមានព្យញ្ជនៈសំយោគនៅ
ខាងចុង, មិនបាច់ព្រឹទ្ធិឡើយ ១. ភាសិយតេ'តិ > ភាសា
(វាចា) “(វាចា) ដែលជនពោល” កម្ម. កម្ម., ភាសយតេ'តិ >
ភាសា ឬ ភាសនំ > ភាសា^(១) “កិរិយាពោល” ភ.ភ(លុប ណ
ទុកតែអ,ផ្សំនឹងភាស-ធាតុជាភាសចុះអា-បច្ច័យជាភាសា) ។
បរីវិតក្កនំ > បរីវិតក្កោ “កិរិយាត្រិះវិះ, សេចក្តីត្រិះវិះ = តម្រិះ)” ក.
ភ.(បរិ-បុព្វបទ, វិ-បុព្វបទ, តក្ក-ធាតុ, លុបណ ទុកតែ អ, ផ្សំជា
បរីវិតក្ក, ផ្លាស់សិ-វិភក្តិជា ឱ ជាបរីវិតក្កោ) ។

ជួនណាធាតុដែលជាទីយៈស្រាប់ ត្រូវព្រឹទ្ធិជារូបផ្សេងក៏
មានខ្លះ ១. ភវតី'តិ > ភាវោ (សភាវោ) “(សភាវៈ) កើត

១ ធាតុជាទីយៈដែលសម្រេចរូបជាភិក្ខុនាមដោយលំនាំយ៉ាងនេះ
បើចុះអ-បច្ច័យវិញក៏បាន ។

ក. ក., កវនំ > ភារោ “កិរិយាកើត” ក. ក. (ព្រឹទ្ធិ ឧ របស់
ភូ-ធាតុជា ឱ ហើយផ្លាស់ ឱ ជា អវ រូចទីយៈ អ របស់ អវ
ជា អាវ, លុប ណ ទុកតែ អ, ផ្សំជា ភាវ, ផ្លាស់សិ-វិកត្តិ
ជា ឱ ជា ភារោ) ។

៣- ផ្លាស់ទីបំផុតធាតុជាព្យញ្ជនៈផ្សេង ឧ. បចតីតិ >
បាកោ (ជនោ) “(ជន) អ្នកចម្អិន” ក. ក., បចនំ > បាកោ
“កិរិយាចម្អិន” ក. ក. (ទីយៈ អ របស់ ប នៃ បច-ធាតុ
ជា អា, ផ្លាស់ ច ទីបំផុតធាតុជា ក. លុប ណ ទុកតែ
អ, ផ្សំជា បាក, ផ្លាស់សិ-វិកត្តិជា ឱ ជា បាកោ) ។ យុញ្ញតិ-
ឯតេនាតិ > យោគោ (វាយាមោ) “(ព្យាយាម) ជាគ្រឿងប្រ-
កប” ក. ក., យុជនំ > យោគោ “កិរិយាប្រកប” ក. ក.
(ព្រឹទ្ធិ ឧ របស់ យុជ-ធាតុជា ឱ, ផ្លាស់ ជ ជា គ, លុប ណ
ទុកតែ អ, ផ្សំជា យោគ, ផ្លាស់សិ-វិកត្តិជា ឱ ជា យោគោ) ។

៤- ផ្លាស់អក្សរដើមធាតុជាព្យញ្ជនៈផ្សេងក៏បានខ្លះ ឧ.
បរិឌហនំ > បរិឡាហោ “កិរិយាក្តៅក្រហាយ,...” ក. ក. (បរិ-

បុព្វបទ, ឧហ-ធាតុ^(១), ផ្លាស់ ឧ ជា ឡ ហើយទីយៈ អ របស់ ឡ ជា អា, លុប ណ ទុកតែ អ, ផ្សំជា បរិឡាហ, ផ្លាស់ សិ-វិភត្តិជា ឱ ជា បរិឡាហោ) ។

៥- ចំពោះតែ ករ-ធាតុមួយ, បើមានសព្វគឺ បុរ, សំ, បរិ ជាបុព្វបទ, ត្រូវផ្លាស់ ករ-ធាតុទាំងមូលជា “ខរ” ឧ. បុរេ-ករិយតេ’ តិ > បុរេក្ខារំ “កិរិយាធ្វើក្នុងខាងមុខ” ភ. ភ. (បុរ-បុព្វបទ, ករ-ធាតុ ផ្លាស់ ករ ជា ខរ ហើយទីយៈ អ របស់ ខ ជា អា ផ្លាស់ អ របស់រ នៃ បុរ-សព្វជា ង^(២), តម្រួត ក លើ ខ, លុប ណ ទុកតែ អ ផ្សំជា បុរេក្ខារ, ផ្លាស់សិ-វិភត្តិជា ១ ជា បុរេក្ខារំ) ។ សំ : ឯកតោ- ករិយន្តី’ តិ > សង្ខារា (ធម្មា) “(ធម៌ទាំងឡាយ) ដែលបច្ច័យធ្វើក្នុង ទីជាមួយគ្នា” កម្ម. កម្ម. (សំ-បុព្វបទ, ករ-ធាតុ, ផ្លាស់ ករ ជា ខរ ហើយទីយៈ អ របស់ ខ ជា អា, ផ្លាស់និគ្គហិតរបស់ សំ ជា “ង”, លុប ណ ទុកតែ អ, ផ្សំជា សង្ខារ,...) ។ បរិករោតិ-តេនា’ តិ > បរិក្ខារោ (សម្ភារោ) “(គ្រឿងសម្ភារៈ) សម្រាប់ធ្វើដោយជុំវិញ

១ ជា ទហ-ធាតុក៏មាន, ផ្លាស់ ទ ជា ឡ, ប៉ុន្តែបានពិនិត្យឃើញថា “ឧហ” គួរជាង “ទហ” ពីព្រោះសព្វនេះសំស្រ្តឹតជា “បរិខាហ” កាល បើសព្វណាដែលសំស្រ្តឹតប្រើជា “ឧ”, សព្វនោះខាងបាឡីរមែងតែ ប្រើជា “ឡ” ដរាប ។ ២ មានន័យមួយថា ឲ្យផ្លាស់ស្មើ-វិភត្តិជា ង ក៏បាន ។

(នៃជន) ក. ករ. (បរិ-បុព្វបទ, ករ-ធាតុ, ផ្លាស់ ករ ជា ខរ ហើយ ទីយៈ អ របស់ ខ ជា អា, តម្រួត ក លើ ខ, លុប ណ ទុកតែ អ, ផ្សំជា បរិក្ខារ,...) ។

៦- ចំពោះ គហ-ធាតុ, ផ្លាស់ គហ ទាំងមូលជា យរ ហើយមិនបាច់ព្រឹទ្ធិ ស្រៈ អ នៃ យ របស់ យរ ជា យា ឡើយ ឧ. (ទព្វសម្ភារៈ)-គណ្ឌាតីតិ > យរំ (សេនាសនំ) “(សេនាសនៈ) កាន់យក (នូវទព្វសម្ភារៈ) = គ្រឿងប្រុង” ក. ក. (ផ្លាស់គហ-ធាតុ ជាយរ, លុប ណ ទុកតែ អ, ផ្លាស់សិ-វិកត្តិជា ១ ជា យរំ) ។

៧- ចំពោះ ហន-ធាតុ, ផ្លាស់ ហន ទាំងមូលជា យាត ឧ. ឧបហនតីតិ > ឧបយាតោ (ជនោ) “(ជន) អ្នកចូលទៅបៀត បៀន” ក. ក. (ឧបហននំ > ឧបយាតោ “កិរិយាចូលទៅបៀត បៀន” ក. ក. (ឧប-បុព្វបទ, ហន-ធាតុ, ផ្លាស់ ហន ជា យាត, លុប ណ ទុកតែ អ, ផ្សំជា ឧបយាត,...) ។

៨- ធាតុដែលមាន អា ជាទីបំផុត, ត្រូវផ្លាស់ អា របស់ធាតុ ជា អាយ^(១) ឧ. ទាតព្វន្តិ > ទាយំ (វត្ថុ) “(វត្ថុ) ដែលជនគួរឲ្យ”

១ ចុះ យ-បច្ច័យ (អាឡាត) តាមន័យខ្លះក្រៅពីកថាយនៈក៏បាន ។

កម្ម. កម្ម. (ផ្លាស់ អា របស់ ទា-ធាតុជា អាយ, លុប ណ ទុក
តែ អ, ផ្សំជា ទាយ, ផ្លាស់ សិ-វិកត្តិជា ១ ជា ទាយំ, ប៉ុ.
ទាយោ, ឥ. ចុះ អា-បច្ច័យជា ទាយា^(១) ។

អ : បច្ច័យនេះ កាលបើចុះមកហើយ មិនមានបង្គាប់ឲ្យ
ព្រឹទ្ធអក្សរដើមធាតុជាស្សៈសុទ្ធ ដូចណា-បច្ច័យនោះទេ, មានវិធី
រូបសិទ្ធិផ្សេង ៗ ដូចមានរបៀបខាងក្រោយនេះ ៖

១- បើមានបទនាមជាសទ្ធិបបទ ជាតួកម្ម នៅខាងដើម
ធាតុ, ត្រូវចុះ នុ-អាគម ហើយផ្លាស់នុ-អាគមជានិគ្គហិត រួច
ផ្លាស់និគ្គហិតជាវគ្គន្តព្យញ្ជនៈ តាមលំដាប់វគ្គ ២. សរណំ-ករោ-
តីតិ > សរណង្គរោ^(២) (ជនោ) “(ជន) អ្នកធ្វើនូវទីពឹង” ក. ក.
(សរ-សទ្ធិបបទ ករ-ធាតុ, ចុះ នុ-អាគម ត្រង់ខាងចុងបន្ទាប់
សរណា ហើយផ្លាស់ នុ ជា ១ ផ្សំជា សរណំ, រួចផ្លាស់និគ្គហិត
របស់ សរណំ ជា “ង”, ផ្សំជាមួយនឹងអ-បច្ច័យជា សរណង្គរ,

១ សព្វដែលចុះណា-បច្ច័យនេះប្រើជានាមនាមចំពោះលិង្គមួយៗ
ក៏ មាន, ប្រើជាគុណនាមបានទាំង ៣ លិង្គក៏មាន, បែបបំបែកគុណ-
នាម : ប៉ុ. ដូច បុរិស. ឥ. ដូច កញ្ញា, នប៉ុ. ដូច កុល ។ ២ សព្វដែល
ចុះអ-បច្ច័យនេះក៏មានគតិប្រើជានាមនាម ឬ ជាគុណនាម ដូច ណា-
បច្ច័យដែរ ។

ផ្លាស់សិ-វិភក្តិជា ឱ ជា សរណង្គរោ) ។ អរី-ទមេតីតិ > អរិ-
មោ (រាជា) “(ស្តេច) ទ្រង់ទូន្មាននូវសត្រូវ” ក. ក. (អរិ-
សទ្ធម្មបទ, ទម-ធាតុ, វិធីទាំងពួងដូច សរណង្គរោ ផ្សេងគ្នាតែ
ផ្លាស់និក្ខហិតជា “ន” ប៉ុណ្ណោះ) ។

២- សព្វដែលមានសទ្ធម្មបទជាតួកម្មនៅខាងដើម, បើ
មិនចុះ នុ-អាគមទេ, ត្រូវតម្រួតអក្សរដើមធាតុ តាមគួរដល់ការ
ប្រកប ឧ. តំ-ករោតីតិ > តក្ករោ^(១) (ជនោ) “(ជន) អ្នកធ្វើនូវ
កិច្ចនោះ” ក. ក. (ត-សទ្ធម្មបទ, ករ-ធាតុ, តម្រួត ក ជា ក្ក,
ផ្សំជាមួយនឹង អ-បច្ច័យជា តក្ករោ,...) ។

៣- សព្វដែលមានបុព្វបទ ឬ សទ្ធម្មបទ នៅខាងដើម
ដែរ តែមិនមែនជាតួកម្ម, ឬសព្វដែលមិនមានបុព្វបទ, សទ្ធម្ម-
បទនៅខាងដើមទេ, មិនត្រូវចុះនុ-អាគមឡើយ ឧ. វិនេតិ-
តេនាតិ > វិនយោ (ធម្មោ) “(ធម៌) សម្រាប់ទូន្មាន (នូវសត្វ
នៃព្រះសាស្តា)” ក. ករ. (វិ-បុព្វបទ, នី-ធាតុ, ព្រឹទ្ធិ ្លា របស់

១ បើចុះនុ-អាគម ជា តក្ករោ, ប៉ុន្តែត្រូវប្រើជា តក្ករោ យ៉ាងនេះតាម
គួរដល់ការប្រកប ។

នី-ធាតុជា ឯ ហើយផ្លាស់ ឯ ជា អយ, ផ្សំជាមួយអ-បច្ច័យ
ជា និយ,...) ។ វិនេ-ចរតីតិ > វិនេចរោ (ជនោ) “(ជន)
អ្នកត្រាច់ទៅក្នុងព្រៃ = ថ្មើរព្រៃ, ព្រានព្រៃ” ក. ក. (វិន-
សទ្ធកបបទ, ចរ-ធាតុ, ផ្សំជាមួយនឹងអ-បច្ច័យជា វិនេចរ,...) ។
ជិនាតីតិ > ជយោ (ជនោ) “(ជន) អ្នកឈ្នះ” ក. ក., ជយនំ >
ជយោ “កិរិយាឈ្នះ” ក. ក. (ព្រឹទ្ធិ តំ របស់ ជី-ធាតុជា ឯ
ហើយផ្លាស់ ឯ ជា អយ, ផ្សំជាមួយនឹងអ-បច្ច័យជា ជយ,...) ។
បថន្តិ : គច្ឆន្តិ-ឯត្ថាតិ > បថោ (បទេសោ) “(ប្រទេស) ជាទី
ទៅ (នៃជន) = ផ្លូវ” ក. អធិ. (បថ-ធាតុ “ទៅ”) ។

៤- ចំពោះទា-ធាតុ ដែលអញ្ញាសៈជា ទា-ទា រស្សៈ
ជា ទ-ទ, បើមាន បុរ-សព្វ ជាបុព្វបទ, ត្រូវផ្លាស់ អ
របស់ រ នៃ បុរ-សព្វជា តំ ហើយផ្លាស់និគ្គហិតរបស់ តំ ជា
“ន” ឧ. បុរេ-(ទានំ)-ទទាតីតិ > បុរិន្ទទោ^(១) (ទេវរាជា)
“(ទេវរាជ) ទ្រង់ឲ្យ (នូវទាន) ក្នុងកាលពីដើម = ព្រះឥន្ទ” ក.ក. ។

១ ចងវិគ្គហៈជា បុរេ-(ទានំ)-អទទីតិ > បុរិន្ទទោ ដូច្នេះក៏គួរ
ណាស់ ព្រោះមានដំណើរសេចក្តីជាអតីតកាល ។

ត : បច្ច័យនេះ កាលបើចុះមកហើយ ត្រូវទុកឲ្យគង់រូបនៅ
ជា ត ដូចដើម, ទាំងធាតុក៏ត្រូវទុកឲ្យគង់នៅ មិនមានវិធីឲ្យលុបទី
បំផុតធាតុឡើយ, ទោះមានបុព្វបទឬសទ្ធិបបទក្តី មិនមានក្តី អាច
ចុះបច្ច័យនេះបាន ឧ. អាទិយតេតិ > អាទិ (សភាវោ) “(សភាវៈ)
ដែលជនកាន់យក = ខាងដើម” កម្ម. កម្ម. (អា-បុព្វបទ, ទា-
ធាតុ, លុប អា របស់ ទា, ផ្សំនឹងត-បច្ច័យជា អាទិ, សព្វនេះ
ជាគុណនាម តិលិដ្ឋិកៈ) ។ ឧទកំ-ទធាតីតិ > ឧទធិ (បទេសោ)
“(ប្រទេស) ទ្រទ្រង់នូវទីក = សមុទ្ធ” ក. ក. (ឧទក-សទ្ធិប-
បទ, ធា-ធាតុ, លុប ក របស់ ឧទក ទុកតែ ឧទ, លុប
អា របស់ ធា, ផ្សំនឹងត-បច្ច័យជា ឧទធិ, ជានាមនាម បុំ.) ។
មុនាតីតិ > មុនិ (ជនោ) “(ជន) អ្នកដឹង = អ្នកប្រាជ្ញ” ក. ក.
(ផ្សំ មុន-ធាតុជាមួយនឹងត-បច្ច័យជា មុនិ, ជានាមនាម បុំ.) ។
រុចនំ > រុចិ “កិរិយារុងរឿង, សេចក្តីរុងរឿង” ក. ក. (ផ្សំ រុច-
ធាតុជាមួយនឹង ត-បច្ច័យជា រុចិ, ជានាមនាម^(១) ត.) ។

១ សព្វដែលចុះត-បច្ច័យនេះ ទោះបីជានាមនាមក្តី គុណនាមក្តី
មានវិធីបំបែកដូច្នេះ : បុំ. ដូច មុនិ, ត. ដូច រត្តិ, នបុំ. ដូច អក្ខិ ។

យុ : បច្ច័យនេះ កាលបើចុះមកហើយ នឹងទុកឲ្យគង់នៅ តាមរូបដើមពុំបានឡើយ, ត្រូវផ្លាស់បាន ៣ យ៉ាង គឺផ្លាស់ជា អន, អណ, អានន, មានវិធីរូបសិទ្ធិផ្សេង ៗ ដូចមានរបៀប ខាងក្រោយនេះ ៖

១- វៀរលែងតែធាតុដែលមាន “រ” ឬមាន “ហ” ជា ទីបំផុត និងញា-ធាតុចេញ, ត្រូវផ្លាស់ យុ ជា អន ឧ. បនុទតីតិ > បនុទនោ (ជនោ) “(ជន) អ្នកបន្ទោបង់” ក. ក., បនុទិតុំ-សីលំ-យស្ស-សោ > បនុទនោ (ជនោ) “(ជន) អ្នក មានកិរិយាបន្ទោបង់ជាប្រក្រតី” ស. ត., បនុទិយតេតិ > បនុទនំ “កិរិយាបន្ទោបង់” ភ. ភ. (ប-បុព្វបទ, នុទ-ធាតុ, ទីយៈ ឧ របស់ នុទ ជា ឧ, ផ្លាស់ យុ ជា អន, ផ្សំជា បនុទនោ, ត. បនុទនា, នប៉ុ. បនុទនំ) ។ សុណាតិ-តេនា តិ > សវនំ (សោតាយតនំ) “(អាយតនៈគឺត្រចៀក) សម្រាប់ ឮ (នៃជន)” ក. ករ, សុយ្យតេ-តេនាតិ > សវនំ^(១) (សោតាយ- តនំ) “(អាយតនៈគឺត្រចៀក) ជាគ្រឿងដែលជនឮ (នៃ

១ (សទ្ធោ-ជនេន)-សុយ្យតេ-តេន (សោតាយតនេន)-ឥតិ-(តំ សោតាយតនំ) > សវនំ... ។

សំឡេង)” កម្ម. ករ., សុយ្យតេតិ > សវនំ “កិរិយាឮ, កិរិយា
ស្តាប់” ភ. ភ. (ព្រឹទ្ធិ ឧ របស់ សុ-ធាតុ ជា ឱ ហើយ
ផ្លាស់ ឱ ជា អវ, ផ្លាស់យុ ជា អន, ផ្សំជា សវន,...) ។

២- ធាតុដែលមាន “វ” ឬមាន “ហ” ជាទីបំផុត, ត្រូវ
ផ្លាស់ យុ ជា អណ^(១) ឧ. កាតព្វន្តិ > ករណំ (កិច្ច) “(កិច្ច) ដែល
ជនគប្បីធ្វើ” កម្ម. កម្ម. ករិយតេតិ > ករណំ “កិរិយាធ្វើ” ភ. ភ.
(ផ្លាស់ យុ ជា អណ, ផ្សំនឹង ករ-ធាតុ ជា ករណ,...) ។ គហិ-
យតេតិ > គហណំ “កិរិយាកាន់, ការចាប់,...” ភ. ភ. (ផ្លាស់
យុ ជា អណ, ផ្សំនឹង គហ-ធាតុ ជា គហណ,...) ។ គរហិយ-
តេតិ > គរហណំ “កិរិយាតិះដៀល” ភ. ភ. (ផ្លាស់ យុ ជា
អណ, ផ្សំនឹង គរហ-ធាតុ ជា គរហណ,...) ។

មានធាតុខ្លះមិនមាន “វ” ឬ “ហ” ជាទីបំផុតទេ ក៏អាច
ឲ្យផ្លាស់ យុ ជា អណ បានដែរ (តែក្នុងបាទ្បីកាសាមានប្រើ
តិច) ដូចជា : លក្ខណំ “(ហេតុ) ជាគ្រឿងកំណត់” ក. ករ. ឬ

១ ក្នុងកថាយនបករណ៍ថាឲ្យផ្លាស់ យុ ជា អន ហើយផ្លាស់ ន ជា
ណ, បែបផ្លាស់ យុ ជា អណ តែម្តងយ៉ាងនេះ, ពោលតាមវិធីក្នុង
បករណ៍ផ្សេងពីកថាយនៈ ។

“កិរិយាកំណត់, សេចក្តីកំណត់” ភ. ភ. (លក្ខ-ធាតុ “កំណត់, សម្គាល់, ចំណាំ”, ផ្លាស់ យុ ជា អណ,...) ។ បមាណំ “(ហេតុ) ជាគ្រឿងរាប់” ភ. ភ. ឬ “កិរិយារាប់” ភ. ភ. (ប-បុព្វបទ, មា-ធាតុ “រាប់, គ្នេរ”, ផ្លាស់ យុ ជា អណ,...) ។ សមណោ “(បព្វជីត) អ្នកស្ងប់រម្ងាប់” ភ. ភ. (សម-ធាតុ “ស្ងប់, រម្ងាប់, ស្ងប់រម្ងាប់”, ផ្លាស់ យុ ជា អណ,...) ។

៣- ចំពោះតែអំពីមុខ ញា-ធាតុមួយ, ត្រូវផ្លាស់ យុ ជា អន ក៏បាន, ជា អណ ក៏បាន, ជា អានន ក៏បាន ២. ញាយ-តេតិ > ជានំ “កិរិយាដឹង” ភ. ភ. (ផ្លាស់ ញា-ធាតុ ជា “ជា”, ផ្លាស់ យុ ជា អន, លុប អ របស់ អន ទុកតែ ន, ផ្សំជា ជាន^(១),...) ។ ញាយតេតិ > ញាណំ “កិរិយាដឹង, សេចក្តីដឹង” ភ. ភ. (ផ្លាស់ យុ ជា អណ, លុប អ របស់ អណ ទុកតែ ណ, ផ្សំនឹងញា-ធាតុ ជាញាណ,...) ។ វិជានាតីតិ > វិញ្ញាណំ (ធម្មជាតំ) “(ធម្មជាត) ដឹងច្បាស់” ភ. ភ. (វិ-បុព្វបទ, ញា-ធាតុ, ផ្លាស់ យុ ជា អណ,

១ មិនសូវប្រើ ច្រើនប្រើជា “ជានន” ដើម្បីឲ្យច្បាស់លាស់ត្រង់ បឋមាឯកវចនៈមិនឲ្យច្រឡំនឹង ជានន្ត ដែលផ្លាស់ ន្ត និងសិ-វិភត្តិ ជា ១ ជា “ជានំ” ប្រែថា “កាលដឹង” នោះទេដឹង ។

លុប អ របស់ អណ ទុកតែ ណ, តម្រួត ញា ជា ញា, ផ្សំជា វិញ្ញាណ,...) ។ ញាយតេតិ > ជាននំ (ដូច ជានំ, ផ្សេងគ្នា តែ ផ្លាស់ យុ ជា អានន, លុប អា របស់ “ជា” ឲ្យជា “ជ” ប៉ុណ្ណោះ) ។ សញ្ញាយតេតិ > សញ្ញាននំ “កិរិយាដឹងច្បាស់,...” ក. ក. (សំ- បុព្វបទ, ញា-ធាតុ, ផ្លាស់ ញា ជា “ជា”, ផ្លាស់និគ្គហិតរបស់ សំ ជា “ញ”, ផ្លាស់ យុ ជា អានន, លុប អា របស់ ជា ឲ្យជា “ជ”, ផ្សំជា សញ្ញានន,...) ។

សព្វដែលចុះយុ-បច្ច័យនេះ, បើជាសកម្មធាតុ, ត្រូវប្រើសព្វ ជាកម្មបទរាយ ដែលសម្ពន្ធចូលនឹងខ្លួន ប្រកបឆដ្ឋីវិភត្តិឲ្យជា ឆដ្ឋីកម្ម ខ. បាបស្ស អករណំ “កិរិយាមិនធ្វើ នូវបាប”, ធនស្ស លកនំ “កិរិយាបាន នូវទ្រព្យ” ។

តិ : បច្ច័យនេះ កាលបើចុះមកហើយ មានវិធីរូបសិទ្ធិ ផ្សេងៗ^(១) ដូចមានរបៀបខាងក្រោយនេះ ៖

១ តិ-បច្ច័យនេះ មានវិធីរូបសិទ្ធិច្រើនត្រូវដំណើរគ្នានឹងត-បច្ច័យ ខាងកិរិយាកិតកៈ (ចូរមើលសង្កេតវិធីរូបសិទ្ធិនៃត-បច្ច័យខាងមុខ ត្រង់លេខ ១៨១) ។

១- ធាតុដែលមាន ន, ម, រ, ជាទីបំផុត ត្រូវលុបព្យញ្ជនៈ ទីបំផុតធាតុ ដូច្នេះ : ធាតុមាន “ន” ជាទីបំផុត ឧ. ខននំ > ខតិ “កិរិយាជីក” ក. ក. ជានាមនាម ឥ. (លុប ន ទីបំផុតនៃ ខន-ធាតុ, ផ្សំនឹង តិ ជា ខតិ) ។ ធាតុមាន “ម” ជាទីបំផុត ឧ. មេន្តិ-ឯតាយាតិ > រតិ (ធម្មជាតិ) “(ធម្មជាតិ) ជាហេតុរីក រាយ (នៃសត្វ)” ក. ករ., មេនំ > រតិ “កិរិយារីករាយ, សេចក្តី ត្រេកអរ=តម្រេក” ក. ក. ជានាមនាម ឥ. (លុប ម ទីបំផុតនៃ មេ-ធាតុ, ផ្សំនឹង តិ ជា រតិ) ។ ធាតុមាន “រ” ជាទីបំផុត ឧ. សរតិ-ឯតាយាតិ > សតិ (ធម្មជាតិ) “(ធម្មជាតិ) ជាគ្រឿងរឭក” (នៃជន) = ស្មារតី” ក. ករ., សរណំ > សតិ “កិរិយារឭក” ក. ក. ជានាមនាម ឥ. (លុប រ ទីបំផុតនៃ សរ-ធាតុ, ផ្សំជា សតិ) ។

២- ធាតុដែលមាន ច, ទ, ប ជាទីបំផុត, ត្រូវផ្លាស់ទីបំផុត ធាតុជា “ត” ផ្សំនឹងតិ-បច្ច័យជា “ត្តិ” ដូច្នេះ : ធាតុមាន “ច” ជាទី បំផុត ឧ. វិមោចតិ-ឯតាយាតិ > វិមុត្តិ (គុណជាតិ) “(គុណជាតិ) ជាគ្រឿងរួចស្រឡះ (នៃជន)” ក. ករ., វិមុច្ចតេតិ > វិមុត្តិ “កិរិយា រួចស្រឡះ” ក. ក. ជានាមនាម ឥ. (វិ-បុព្វបទ, មុច-ធាតុ, ផ្លាស់

ច ទីបំផុតធាតុជា “ត”, ផ្សំនឹង តិ ជា វិបត្តិ) ។ ធាតុមាន “ទ” ជាទីបំផុត ឧ. វិនាស-បដ្ឋតេតិ > វិបត្តិ “កិរិយាដល់នូវសេចក្តី ខូចបង់” ក. ក. ជានាមនាម ឥ. (វិនាស-សទ្ធិបបទ, លុប នាស ទុកតែ វិ ជាបុព្វបទ, បទ-ធាតុ ផ្លាស់ ទ ទីបំផុតធាតុជា “ត”, ផ្សំ នឹង តិ ជា វិបត្តិ) ។ ធាតុមាន “ប” ជាទីបំផុត : ឧ. តបនំ > តត្តិ “កិរិយាក្តៅ, សេចក្តីក្តៅ” ក. ក. ជានាមនាម ឥ. (ផ្លាស់ ប ទី បំផុតនៃ តប-ធាតុ ជា “ត”, ផ្សំនឹង តិ ជា តត្តិ) ។

៣- ត្រូវផ្លាស់ធាតុទាំងមូល ជារូបផ្សេង ឧ. ជននំ > ជាតិ “កិរិយាកើត = កំណើត” ក. ក. ជានាមនាម ឥ. (ផ្លាស់ ជន-ធាតុ ជា “ជា^(១)”, ផ្សំនឹង តិ ជា ជាតិ) ។

៤- ធាតុទោលតែមួយគ្នា, ត្រូវទុកទាំងធាតុទាំងបច្ច័យ ឲ្យនៅដូចដើម ឧ. (កុមារេ) -ទធាតីតិ > ធាតិ (ឥត្តិ) (ស្រី) អ្នកទ្រទ្រង់ (នូវកូនក្មេង) = ម៉ែដោះ^(២), បងចិញ្ចឹម, បងរក្សា” ក. ក. ជានាមនាម ឥ (គ្រាន់តែផ្សំ ធា-ធាតុ និង តិ ជា

១ បែបផ្លាស់យ៉ាងនេះ ឃើញមានតែ ជាតិ មួយប៉ុណ្ណោះ ។ ២ មេនំ, ភីលៀង ។

ធាតិ) ។ ញាតញ្ចាតិ > ញាតិ (ជនោ) “(ជន) ដែលគេ
ត្រូវស្គាល់” កម្ម. កម្ម. ជានាមនាម បុ. (គ្រាន់តែផ្សំ
ញា-ធាតុនិង តិ ជា ញាតិ) ។ ធនមស្ស-ភវត្ថុតិ > ធនភូតិ
(ជនោ) “(ជន) ជាទីចូរកើតនៃទ្រព្យ” ក. សម្ម. (ធន-
សទ្ធិបបទ, ភូ-ធាតុ, ផ្សំនឹង តិ ជា ធនភូតិ) ។ ភវតីតិ > ភូតិ
(ធម្មជាតិ) “(ធម្មជាតិ) កើត” ក. ក., ភូយតេតិ > ភូតិ,
ឬ ភវនំ > ភូតិ “កិរិយាកើត, ការកើត” ក. ភ. ជានាមនាម ឥ.
(គ្រាន់តែផ្សំ ភូ-ធាតុ និង តិ ជា ភូតិ) ។

៥- ចំពោះ ហា-ធាតុ និង បា-ធាតុ ពីរនេះ, ត្រូវផ្លាស់
អា របស់ ហា ជា ឥ, ផ្លាស់ អា របស់ បា ជា ឦ ដូច្នេះ :
ហា-ធាតុ : ហានំ > បីតិ “កិរិយាតម្កល់, កិរិយាតាំងនៅ,...”
ក. ភ. ជានាមនាម ឥ. ។ បា-ធាតុ : បិវនំ > បីតិ “កិរិយា
ផឹក” ក. ភ. ជានាមនាម ឥ. ។

១ សព្វដែលចុះ តិ-បច្ច័យ នេះច្រើនប្រើជានាមនាម (ឥ-ការន្ត)
ជាឯគុណនាម, បើជាគុណនាម ជាឥ-ការន្តទាំង ៣ លិង្គ, បែប
បំបែក : បុ. ដូច មុនិ, ឥ. ដូច រត្តិ, នបុ. ដូច អក្ខិ ។

៦- ធាតុដែលមាន ធន, ម, ស ជាទីបំផុត, ត្រូវផ្លាស់
តិ-បច្ច័យ ជាព្យញ្ជនៈផ្សេង ហើយលុបទីបំផុតធាតុចេញ, ដូច
របៀបខាងក្រោយនេះ : ក) ធាតុមាន “ធន” ជាទីបំផុត, ត្រូវ
ផ្លាស់តិ-បច្ច័យជា “ទ្វិ” ឧ. ពុជ្ឈតិ-ឯតាយាតិ > ពុទ្ធិ (បញ្ញា)
“(ប្រាជ្ញា) ជាគ្រឿងដឹង (នៃជន)” ក. ករ. (ផ្លាស់ តិ ជា ទ្វិ,
លុប ធន ទីបំផុតនៃ ពុជ-ធាតុ, ផ្សំជា ពុទ្ធិ) ។ ខ) ធាតុ
មាន “ម” ជាទីបំផុត, ត្រូវផ្លាស់តិ-បច្ច័យជា “ន្តិ” ឧ. ខមនំ >
ខន្តិ “កិរិយាអត់, សេចក្តីអត់ទ្រាំ = អំណត់” ក. ក. ជានាម-
នាម ឥ. (ផ្លាស់ តិ ជា ន្តិ, លុប ម ទីបំផុតនៃ ខម-ធាតុ, ផ្សំ
ជា ខន្តិ) ។ គ) ធាតុមាន “ស” ជាទីបំផុត, ត្រូវផ្លាស់ តិ-
បច្ច័យជា “ដ្ឋិ” ឧ. ទស្សនំ > ទិដ្ឋិ “កិរិយាយើញ” ក. ក. ជា
នាមនាម ឥ. (ផ្លាស់ តិ ជា ដ្ឋិ, លុប ស ទីបំផុតនៃ ទិស-ធាតុ,
ផ្សំជា ទិដ្ឋិ) ។ តុសនំ > តុដ្ឋិ “កិរិយាត្រេកអរ, សេចក្តីត្រេកអរ
= អំណរ” ក. ក. ជានាមនាម ឥ. (ផ្លាស់ តិ ជា ដ្ឋិ, លុប
ស ទីបំផុតនៃ តុស-ធាតុ, ផ្សំជា តុដ្ឋិ) ។

រម្ម : បច្ច័យនេះ កាលបើចុះមកហើយ ត្រូវលុប រ ចេញ ទុកតែត្រឹម ម្ម, ទាំងទីបំផុតធាតុក៏ត្រូវលុបចេញ (ជាកំណត់)

ឧ. ធារតីតិ > ធម្មោ (សភាវោ) “(សភាវៈ) ទ្រទ្រង់” ក. ក., ធារតិ-តេនាតិ-វា > ធម្មោ (សភាវោ) “ម្យ៉ាងទៀតថា (សភាវៈ) ជាហេតុទ្រទ្រង់ (នៃព្រះមានជោគ)” ក. ករ. (លុប រ នៃ រម្ម ទុកតែ ម្ម, លុប រ ទីបំផុតនៃ ធរ-ធាតុ, ផ្សំជា ធម្ម, ផ្លាស់សិ- វិភត្តិជា ឱ ជា ធម្មោ) ។ ករិយតេតិ > កម្មំ (កិច្ចំ) “(កិច្ច) ដែល ជនធ្វើ” កម្ម. កម្ម., កាតព្វន្តិ-វា > កម្មំ (កិច្ចំ) “ម្យ៉ាងទៀតថា (កិច្ច) ដែលជនត្រូវធ្វើ = អំពើ” កម្ម. កម្ម. (លុប រ នៃ រម្ម ទុកតែ ម្ម, លុប រ ទីបំផុតនៃ ករ-ធាតុ, ផ្សំជា កម្ម, ផ្លាស់សិ- វិភត្តិជា ឱ ជា កម្មំ) ។

រ : បច្ច័យនេះគ្រាន់តែចុះមកជាលំនាំហើយលុបចេញឥត មានទុកឲ្យសល់ឡើយ, ទាំងទីបំផុតធាតុក៏ត្រូវលុបចេញ (ជាកំ- ណត់) ឧ. អន្ត-ករោតីតិ > អន្តកោ (សភាវោ) “(សភាវៈ) ធ្វើនូវទី បំផុត” ក. ក., អន្ត : វិនាស-ករោតីតិ-វា > អន្តកោ (សភាវោ) “ម្យ៉ាងទៀតថា (សភាវៈ) ធ្វើនូវទីបំផុត គឺសេចក្តីវិនាស = មច្ចុ-

មាន" ក. ក. (អន្ត-សង្ខបបទ, កវ-ធាតុ, លុប វ-បច្ច័យ, លុប ទីបំផុតធាតុ, ផ្សំជា អន្តក, ផ្លាស់ សិ-វិភត្តិជា ឱ ជា អន្តកោ) ។ ទុដ្ឋ-ខមិយតេតិ > ទុក្ខំ (ធម្មជាតំ) "(ធម្មជាត) ដែលជនអត់ទ្រាំ បានដោយកម្ម" កម្ម. កម្ម., ម្យ៉ាងទៀតថា "កិរិយាអត់ទ្រាំ បានដោយកម្ម = សេចក្តីព្រួយ, សេចក្តីលំបាក" ក. ក. (ទុដ្ឋ-បុព្វបទ, ខម-ធាតុ, លុប វ-បច្ច័យ, លុប ដ្ឋ ទុកតែ ទុ, លុបទីបំផុតធាតុ, តម្រួត ក លើ ខ ជា ក្ខ^(២), ផ្សំជា ទុក្ខ, ផ្លាស់សិ-វិភត្តិជា ១ ជា ទុក្ខំ) ។ បរិ : សមន្តតោ-ខនិយតេតិ > បរិក្ខា (ភូមិ) "(ទី) ដែលជនដឹកដោយជុំវិញ = ស្នាមភ្លោះ, គូ" កម្ម. កម្ម. (បរិ-បុព្វបទ, ខន-ធាតុ, លុប វ-បច្ច័យ, លុបទីបំផុត

១ អ្នករៀនចូរសង្កេត កុំច្រឡំ ខ-បច្ច័យ និង វ-បច្ច័យ, ចូរចំណាំ ដូច្នេះ បើមានឧបសគ្គគឺ ទុ នេះជាបុព្វបទ ហើយមិនលុបទីបំផុត ធាតុទេ ដូចជា "ទុដ្ឋ-ខមិយតេតិ > ទុក្ខមំ" យ៉ាងនេះជា ខ-បច្ច័យ, បើលុបទីបំផុតធាតុ ដូចជា "ទុក្ខ" នេះជា វ-បច្ច័យ, ចូរមើលសង្កេត វិធីនៃ ខ-បច្ច័យខាងដើម) ។ ២ មិនមែនតម្រួតដោយអំណាច វ-បច្ច័យទេ តម្រួតតាមដំណើររបស់សន្ធិ, ព្រោះ ទុ ជាអក្សរ ឃោសៈត្រូវតម្រួតអក្សរខាងចុងដើម្បីឲ្យស្រួលមាត់ ដូចជាទុគ្គតិ, ទុគ្គមំ, ទុច្ឆរិតំ, ទុជ្ជនោ, ទុក្ខិក្ខំ ជាដើមនុះដែរ, តម្រួតយ៉ាងនេះហៅថា "តម្រួតតាមគួរដល់ការប្រកប, បើបុព្វបទ ជា អឃោសៈដូច "សុ" នេះ មិនត្រូវតម្រួតឡើយ ដូចយ៉ាង សុខំ, សុគតិ, សុគមំ, សុចរិតំ, សុជនោ សុភិក្ខំ ជាដើម ។

ធាតុ, តម្រួត ក លើ ខ ជា ក្ខ^(១), ផ្សំជា បរិក្ខ, ចុះ អា-បច្ច័យ
ជា បរិក្ខា) ។

ឥន : បច្ច័យនេះ កាលបើចុះមកហើយ ត្រូវទុកឲ្យគង់រូប
នៅដូចដើម ឧ. ជិនាតីតិ > ជិនោ (ភគវា) “(ព្រះមានជោគ) ទ្រង់
ឈ្នះ” ក. ក. (លុប ឥ របស់ ជិ-ធាតុ ហើយផ្សំនឹងឥន-បច្ច័យជា
ជិន, ផ្លាស់សិ-វិកត្តិជា ឱ ជា ជិនោ) ។ សុបិយតេតិ > សុបិនំ^(២)
“កិរិយាដេកលក់, កិរិយាយល់សប្តិ” ក. ក. (ផ្សំសុប-ធាតុនិង
ឥន-បច្ច័យជា សុបិន, ផ្លាស់សិ-វិកត្តិជា ឧ ជា សុបិនំ) ។

តវេ : បច្ច័យនេះកាលបើចុះមកហើយ គង់រូបនៅដូចដើម,
ជាបច្ច័យរាប់បញ្ចូលក្នុងកិតកិច្ច-បច្ច័យ នៃនាមកិតកៈ ក៏ពិត
ប៉ុន្តែបើចុះផ្សំជាមួយនឹងធាតុហើយ ក៏ជាអព្យយសព្ទ ព្រោះ តវេ
ជាអព្យយបច្ច័យ ប្រើប្រកបនឹងវិកត្តិនាមពុំបានឡើយ, ជាបច្ច័យ
សម្រាប់គ្រាន់តែចុះរាំងមុខធាតុ កុំឲ្យធាតុនូវលាតទទេសុទ្ធតាម

១ ក្នុងបករណៈខ្លះប្រាប់ថា ចុះភ្លិ-បច្ច័យ, ចុះអា-បច្ច័យ, មិនបាច់
តម្រួត, សម្រេចរូបជាបរិខា ។ ២ ក្នុងកថាយនបករណ៍ប្រាប់ថា ឥន-
បច្ច័យនេះ ចុះបានចំពោះតែអំពីមុខធាតុ ២ គឺ ជិ-ធាតុ និង
សុប-ធាតុ ហើយប្រើបានតែសាធនៈ ២ យ៉ាងគឺ កត្តសាធនៈ និង
ភាវសាធនៈ ប៉ុណ្ណោះ (មេសូត្រ ជិតោ ឥន សព្វត្ថ និង សុបតោ ច) ។

លំនាំដើមប៉ុណ្ណោះ^(១), មិនមានវិធីឲ្យតាំងវិគ្គហៈទេ, មានសណ្តាប់
ឲ្យប្រែចេញសម្តីអាយតនិបាត ដូចចតុត្ថិវិកត្តិនាមថា “ដើម្បី-”
ឬ គ្រាន់តែប្រែចេញសព្ទធាតុតែម្តង កុំបាច់ថា “ដើម្បី-” ក៏
សឹងបាន តាមគួរដល់ដំណើរសេចក្តី) ។ វិធីរូបសិទ្ធិសម្រាប់
តវេ-បច្ច័យ ដូចមានរបៀបខាងក្រោយនេះ ៖

១- ធាតុដែលមាន “ម” ជាទីបំផុត, ត្រូវផ្លាស់ទីបំផុត
ធាតុជា “ន” ឧ. គន្ថវេ “ដើម្បីទៅ, ដើម្បីដល់”, សន្តវេ “ដើម្បី
ម្យ៉ាង...” (ផ្លាស់ ម ទីបំផុតនៃ គម-ធាតុ, នៃ សម-ធាតុ ជា
“ន”, ផ្សំនឹង តវេ ជា គន្ថវេ, សន្តវេ) ។

២-ធាតុដែលមាន “ទ” ជាទីបំផុត, ត្រូវផ្លាស់ទីបំផុត
ធាតុជា “ត” ឧ. បត្តវេ “ដើម្បីដល់” (ផ្លាស់ ទ ទីបំផុតនៃ បទ-
ធាតុជា “ត”, ផ្សំនឹង តវេ ជា បត្តវេ) ។

១ តវេ-បច្ច័យនេះ សមតែរាប់បញ្ចូលក្នុងពួកកិតកិច្ច-បច្ច័យខាង
កិរិយាកិតកៈឯនោះសោះទេ (ទាំងតុំ-បច្ច័យក៏ដូចគ្នាដែរ) ព្រោះជា
បច្ច័យសម្រាប់គ្រាន់តែចុះរាំងមុខធាតុ មានលំនាំជាកិរិយាសព្ទ,
ប៉ុន្តែបានជាយកមករៀបរៀងយ៉ាងនេះ ដើម្បីកុំឲ្យអស់លោក
វេយ្យាករណបណ្ឌិតនិទ្ទាបន្ទោសថា ខ្ញុំរៀបរៀងបច្ច័យមិនត្រូវតាម
សណ្តាប់ដែលធ្លាប់ចំណាំមកហើយនោះ ប៉ុណ្ណោះឯង (មើលក្នុង
នាមនិទ្ទេស លេខ ១២៧ ត្រង់ពួកទី ៤) ។ ម្យ៉ាងទៀត បច្ច័យនេះ
ចុះបានចំពោះតែអំពីមុខធាតុដែលគួរប្រកបប៉ុណ្ណោះ, មិនមែនចុះ
បានរាល់ធាតុដូចតុំ-បច្ច័យទេ ។

៣- ធាតុដែលមាន “ន” ជាទីបំផុត, គ្រាន់តែផ្សំជាមួយ
នឹង តវេ ជាការស្រេច^(១) ខ. ហន្តវេ “ដើម្បីបៀតបៀន,...”,
ខន្តវេ “ដើម្បីដឹក” ផ្សំ ហន-ធាតុ, ខន-ធាតុ ជាមួយនឹង តវេ
ជា ហន្តវេ, ខន្តវេ) ។

៤- ចំពោះតែ ករ-ធាតុ មួយ, ឲ្យផ្លាស់ ករ ទាំងមូលជា
“កា” ខ. កាតវេ “ដើម្បីធ្វើ” ។

៥- ព្រឹទ្ធិធាតុដែលជាទីយៈស្រាប់ក៏បានខ្លះ ខ. នេតវេ
“ដើម្បីនាំទៅ” (ព្រឹទ្ធិ ៀ របស់ នី-ធាតុ ជា ង, ផ្សំនឹង តវេ ជា
នេតវេ) ។

៦- ធាតុទោលតែមួយគ្នា, ជាទីយៈ គ្រាន់តែផ្សំធាតុជា
មួយនឹង តវេ ជាការស្រេច ខ. ញាតវេ “ដើម្បីដឹង” (ញា-

១ ព្រោះ “ន” ជាវគ្គន្តព្យញ្ជនៈរបស់ តវគ្គ ស្រាប់ហើយ មិនបាច់
ផ្លាស់ “ន” ជា “ន” ដដែលៗនោះឡើយ, ប៉ុន្តែមានន័យខ្លះថា បើទុក
យ៉ាងហ្នឹងក៏ដោយ, ត្រូវតែផ្លាស់ “ន” ទីបំផុតធាតុជា “ន” ឲ្យជាលំនាំ
នៃរូបសិទ្ធិ, ដូចជាក្នុងពួកសំខ្យាសព្វ មានបង្គាប់ឲ្យផ្លាស់ “អ” របស់
សព្វមាន បញ្ច ជាដើមធ្វើជា “អ” ដូច្នោះដែរ, ព្រោះហេតុនោះ,
បែបទាំង ២ យ៉ាងនេះ អ្នករៀនចូរប្រើតាមពេញចិត្តចុះ ។

ធាតុ), ទាតវេ “ដើម្បីឲ្យ” (ទា-ធាតុ), បាតវេ “ដើម្បីផឹក, ដើម្បីរក្សា” (បា-ធាតុ), បហាតវេ “ដើម្បីលះបង់” (ប-បុព្វបទ, ហា-ធាតុ) ។

តុំ : បច្ច័យនេះ ក៏ជាអព្យយបច្ច័យ, ជាពួកជាមួយគ្នានឹង តវេ, មានអាការប្រហែលគ្នានឹង តវេ ដែរ, ប្លែកគ្នាខ្លះតែ តុំ-បច្ច័យនេះ មានសណ្តាប់ឲ្យប្រែចេញសម្តីអោយតនិបាតដូចចតុត្ថិ-វិកត្តិនាមថា “ដើម្បី-” ឬគ្រាន់តែប្រែចេញសព្ទធាតុតែម្តង មិន បាច់ថា “ដើម្បី-” (ដូចតវេ-បច្ច័យដែរ) ក៏បាន, ប្រើជាបទប្រធាន ដូចនាមសព្ទដែលប្រកបបឋមាវិកត្តិ ប្រែថា “វីកិវិយា, វីគី-” ដូច្នេះក៏បាន^(១) ។ រូបសិទ្ធិសម្រាប់តុំ-បច្ច័យនេះ មានគតិផ្សេង ៗ ច្រើនយ៉ាងណាស់, របៀបដូចមានខាងក្រោយនេះ ជាសង្ខេប:

១ តុំ-បច្ច័យនេះ មានគតិម្យ៉ាងទៀតប្លែកអំពី តវេ, ប្លែកដូច្នេះ : កាលបើចុះអំពីមុខធាតុហើយ, អាចប្រើជាសទ្ធិបបទ រួមភ្ជាប់ជាមួយ នឹង កាម-សព្ទ “ប្រាថ្នា, ចង់” នេះផងក៏បាន, តែត្រូវលុបនិគ្គហិត របស់ តុំ ចេញ ឧ. កត្តកាមោ “អ្នកប្រាថ្នាដើម្បីធ្វើ” ឬ “អ្នកចង់ធ្វើ” ។ សព្ទយ៉ាងនេះ រមែងតែមាននាមសព្ទជាតួកម្ម បទរាយ នៅខាង ដើម, ត្រូវប្រែរូប (សម្ពន្ធចូលនឹងសព្ទដែលចុះតុំ-បច្ច័យ) ឧ. នគរិ-បវិសិត្តកាមោ “អ្នកប្រាថ្នាដើម្បីចូលទៅ កាន់ក្រុង” ឬ “អ្នកចង់ចូល ទៅ កាន់ក្រុង”, សត្តារិ-ទុដ្ឋកាមោ “អ្នកប្រាថ្នាដើម្បីឃើញ នូវព្រះ សាស្តា” ឬ “អ្នកចង់ឃើញ នូវព្រះសាស្តា”... ។

១- ធាតុដែលមាន ច, ជ, ទ, ប ជាទីបំផុត, អាចផ្លាស់ ទីបំផុតធាតុជា “ត” ក៏បានខ្លះ, របៀបរូបសិទ្ធិដូច្នេះ : ធាតុមាន “ច” ជាទីបំផុត ឧ. សិត្ត “ដើម្បីស្រោច, រីកិរិយាស្រោច^(១)” (ផ្លាស់ ច ទីបំផុតនៃ សិច-ធាតុ ជា “ត”, ផ្សំនឹងតំជា សិត្ត) ។ ធាតុមាន “ជ” ជាទីបំផុត ឧ. ចត្ត “ដើម្បីលះ, ដើម្បីលះបង់” (ផ្លាស់ ជ ទីបំផុតនៃ ចជ-ធាតុជា “ត”, ផ្សំនឹងតំ ជា ចត្ត) ។ ធាតុមាន “ទ” ជាទីបំផុត ឧ. វត្ត “ដើម្បីពោល” (ផ្លាស់ ទ ទីបំផុតនៃ វទ-ធាតុ ជា “ត” ផ្សំនឹង តំ ជា វត្ត) ។ ធាតុមាន “ប” ជាទីបំផុត ឧ. តត្ត “ដើម្បីដុត, ដើម្បីអាំង,...” (ផ្លាស់ ប ទីបំផុតនៃ តប-ធាតុ ជា “ត”, ផ្សំនឹង តំ ជា តត្ត) ។

២- ចំពោះតែ ករ-ធាតុមួយ, ផ្លាស់ រ ទីបំផុតធាតុជា “ត” ក៏បាន ឧ. កត្ត “ដើម្បីធ្វើ”, ផ្លាស់ករ-ធាតុទាំងមូលជា “កា” ក៏បាន ឧ. កាត្ត “ដើម្បីធ្វើ” ។

១ បែបប្រែថា “រីកិរិយា-” នេះ, ឧទាហរណ៍ដែលចុះតុំ-បច្ច័យទាំង ប៉ុន្មាន ក៏មានដំណើរដូចគ្នា ព្រោះហេតុនេះ, ក្នុងឧទាហរណ៍ឯទៀត អ្នករៀនចូរព្រមផងចុះ ។

៣- ធាតុមានអក្សរ ២ តួ, បើមិនផ្លាស់ទីបំផុតធាតុ ឬ មិនផ្លាស់ធាតុទាំងមូល ជាព្យញ្ជនៈផ្សេងទេ, ត្រូវចុះតំ-អាគមមក ឧ. សិញ្ញិតំ “ដើម្បីស្រោច” (សិច-ធាតុ, ចុះនិគ្គហិតអាគមលើ សិ ជា សី ហើយផ្លាស់និគ្គហិតជា “ញ” (តាមវិធីរបស់ពួក រុជ-ធាតុ), ចុះតំ-អាគម, ផ្សំនឹង តំ ជា សិញ្ញិតំ, អវ-បុព្វបទ ផ្លាស់ អវ ជា ឱ. ជា ឱសិញ្ញិតំ) ។ ចជិតំ “ដើម្បីលះ, ដើម្បីលះបង់” (ចជ-ធាតុ, ចុះតំ-អាគម, ផ្សំនឹង តំ ជា ចជិតំ, បរិ-បុព្វបទ ជា បរិច្ចជិតំ) ។ វទិតំ “ដើម្បីពោល” (វទ-ធាតុ, ចុះតំ-អាគម, ផ្សំ នឹងតំ ជា វទិតំ, អវ-បុព្វបទ ផ្លាស់ អវ ជា ឱ. ជា ឱវទិតំ “ដើម្បីទូន្មាន”) ។ សវិតំ “ដើម្បីរឭក” (សវ-ធាតុ, ចុះតំ-អាគម, ផ្សំនឹង តំ ជា សវិតំ) ។ ធាតុមានអក្សរប្រើន ក៏អាចចុះតំ-អាគម បានដែរ ឧ. គរហិតំ “ដើម្បីតិះដៀល” (គរហ-ធាតុ, ចុះតំ- អាគម, ផ្សំនឹង តំ ជា គរហិតំ, វិ-បុព្វបទ, ជា វិតរហិតំ) ។

៤- សូម្បីធាតុទោលតែមួយតួ, កាលបើព្រឹទ្ធិ ឬ អញ្ញាសៈ ឲ្យកើតជា ២ តួហើយ, ក៏ត្រូវចុះ តំ-អាគមមក ឧ. ភវិតំ “ដើម្បី កើត,...” ព្រឹទ្ធិ ១ របស់ ភូ-ធាតុ ជា ឱ ហើយផ្លាស់ ឱ

ជា អវ, ចុះ ឥ-អាគម, ផ្សំនឹង តុំ ជា ភវិតុំ) ។ នយិតុំ “ដើម្បីនាំ” (ព្រឹទ្ធិ ឡ របស់ នី-ធាតុ ជា ឯ ហើយផ្លាស់ ឯ ជា អយ, ចុះ ឥ-អាគម, ផ្សំនឹង តុំ ជា នយិតុំ) ។ បដហិតុំ “ដើម្បីលះ, ដើម្បីលះបង់” (ប-បុព្វបទ, ហា-ធាតុ, អញ្ញាសៈជា ប-ហា-ហា, ផ្លាស់ ហា-អញ្ញាសៈជា ជ, រស្សៈ អា របស់អញ្ញាសៈជា អ, ចុះឥ-អាគម, លុប អា របស់ ហា-ធាតុ, ផ្សំនឹង តុំ ជា បដហិតុំ) ។

៥- ធាតុទោលតែមួយគ្នា, បើជាស្សៈ, ព្រឹទ្ធិតាមដំណើរ របស់ស្រៈក៏បាន ឧ. សោតុំ “ដើម្បីឮ, ដើម្បីស្តាប់” (ព្រឹទ្ធិ ឧ របស់ សុ-ធាតុ ជា ឱ...) ។ ជេតុំ “ដើម្បីឈ្នះ,...” (ព្រឹទ្ធិ ត របស់ ជិ-ធាតុ ជា ឯ,...) ។ សូម្បីធាតុជាទីយៈ ក៏ព្រឹទ្ធិ បានខ្លះដែរ ឧ. នេតុំ “ដើម្បីនាំ” ព្រឹទ្ធិ ឡ របស់ នី-ធាតុ ជា ឯ ផ្សំនឹង តុំ ជា នេតុំ) ។

៦- ធាតុទោលតែមួយគ្នា ជាស្សៈក្តី, ជាទីយៈក្តី, បើមិន ព្រឹទ្ធិទេ, ត្រូវចុះបច្ច័យអាខ្យាត (សម្រាប់ពួកធាតុ) មកផង, ចុះ ឥ-អាគមផង ឧ. សុណិតុំ “ដើម្បីឮ,...” (សុ-ធាតុ ណា-បច្ច័យ (អាខ្យាត), ចុះឥ-អាគម, លុប អា របស់ ណា, ផ្សំនឹង

តុំ ជា សុណិតុំ) ។ ជិនិតុំ “ដើម្បីឈ្នះ,...” (ជិ-ធាតុ, នា-បច្ច័យ (អាខ្យាត), ចុះត-អាគម, លុប អា របស់ នា, ផ្សំនឹង តុំ ជា ជិនិតុំ) ។ ជានិតុំ “ដើម្បីដឹង” (ញា-ធាតុ, នា-បច្ច័យ (អាខ្យាត), ផ្លាស់ ញា ជា “ជា”, ចុះត-អាគម, លុប អា របស់ នា, ផ្សំនឹង តុំ ជា ជានិតុំ) ។ ក្រៅពីធាតុទោល ក៏ត្រូវចុះបច្ច័យអាខ្យាតព្រមទាំងត-អាគមមកផងដែរ, ឧ. ពុជ្ឈិតុំ “ដើម្បីដឹង”, យុជ្ឈិតុំ “ដើម្បីច្បាំង” ផ្លាស់ យ-បច្ច័យ និង ធម៌ ទីបំផុតនៃ ពុធជាតុ, នៃ យុធជាតុ ជា ជ្ឈ, ចុះត-អាគម, ផ្សំជា ពុជ្ឈិតុំ, យុជ្ឈិតុំ) ។

៧- ចំពោះ គហ-ធាតុ, គ្រាន់តែចុះត-អាគមក៏បាន, ចុះ ណ្ណា-បច្ច័យ (អាខ្យាត) មកហើយលុបទីបំផុតធាតុចេញ, ចុះត-អាគម, លុប អា របស់ ណ្ណា-បច្ច័យចេញក៏បាន ឧ. គហិតុំ, គណ្ឌិតុំ “ដើម្បីកាន់, យក, ទទួល, ចាប់,...” ។

៨- ធាតុដែលមាន ធម៌, ភ, ម, ស ជាទីបំផុត, អាចផ្លាស់ តុំ-បច្ច័យជាព្យញ្ជនៈផ្សេង ហើយលុបទីបំផុតធាតុចេញក៏បានខ្លះ, ដូចរបៀបតទៅនេះ : ក) ធាតុ មាន “ធម៌” ឬ “ភ” ជាទីបំផុត,

ឲ្យផ្លាស់ តុំ ជា ទុំ ខ. សុពោទ្ធី “ដើម្បីដឹងដោយងាយ” (សុ-បុព្វ-
 បទ, ពុធ-ធាតុ, ផ្លាស់ តុំ ជា ទុំ, លុបទីបំផុតធាតុ, ព្រឹទ្ធិ ខ
 របស់ ពុំ ជា ឱ^(១), ផ្សំជា សុពោទ្ធី) ។ លទ្ធី “ដើម្បីបាន” (ផ្លាស់
 តុំ ជា ទុំ^(២), លុប ភ ទីបំផុតនៃ លក-ធាតុ, ផ្សំជា លទ្ធី) ។ ខ)
 ធាតុមាន “ម” ជាទីបំផុត ឲ្យផ្លាស់ តុំ ជា ន្ត្រី^(៣) ខ. គន្ត “ដើម្បី
 ទៅ, ដើម្បីដល់”, សន្ត “ដើម្បីរម្ងាប់...” (ផ្លាស់ តុំ ជា ន្ត្រី, លុប
 ម ទីបំផុតនៃ គម-ធាតុ, នៃ សម-ធាតុ, ផ្សំជា គន្ត, ជា សន្ត) ។
 គ) ធាតុមាន “ស” ជាទីបំផុត, ឲ្យផ្លាស់ តុំ ជា រង្គ ខ. ទង្គ
 “ដើម្បីឃើញ, ដើម្បីជួប” (ផ្លាស់ តុំ ជា រង្គ ហើយលុប រ ទុក
 តែ ង្គ^(៤), លុប ស ទីបំផុតនៃ ទិស-ធាតុ, ផ្លាស់ តុំ របស់ ទិ ជា
 អ, ផ្សំជា ទង្គ) ។

១ មិនបាច់ព្រឹទ្ធិ ប្រើជា សុពុទ្ធី ក៏បាន ។ ២ វិធីផ្លាស់យ៉ាងនេះ គឺ
 ផ្លាស់បានតាមគូរដល់ការប្រកប, នឹងកំណត់ឲ្យទៀងទាត់តែបែប
 មួយនោះក៏មិនមែនទេ ដូចជា អា-បុព្វបទ, រក-ធាតុ “ប្រារព្ធ, ផ្ដើម,
 តាំងផ្ដើម, ចំពោះ” នេះបើផ្លាស់ តុំ ជា ទុំ ឲ្យជា “អាទុំ” ដូច្នេះក៏បាន
 ប៉ុន្តែមិនសូវប្រើឲ្យប្រើជា “អាភិតុំ” ដូច្នេះវិញ (ចុះ៩-អាគម) ។ ៣
 បើមិនផ្លាស់យ៉ាងនេះ, នឹងផ្លាស់ “ម” ជា “ន” ផ្សំនឹង តុំ ជា “ន្ត្រី” ក៏
 សឹងតែបាន ។ ៤ ផ្លាស់ តុំ ជា ង្គ តែម្តង តាមបែបក្រៅពីកថាយនៈ
 ក៏បាន ។

៩- ធាតុទោលតែមួយគត់, បើជាទីយៈ, ច្រើនតែទុកឲ្យគង់
រូបនៅដូចដើម^(១) ខ. ទាត់ “ដើម្បីឲ្យ”, ញាត់ “ដើម្បីដឹង”,
បាត់ “ដើម្បីផឹក, ដើម្បីរក្សា”, ហាត់ “ដើម្បីបិតនៅ,...” (គ្រាន់
តែផ្សំ ទា-ធាតុ, ញា-ធាតុ, បា-ធាតុ, ហា-ធាតុ ជាមួយនឹង តំ
ជាការស្រេច) ។

១០- ធាតុដែលមាន “ន” ជាទីបំផុត, បើមិនចុះ ឥ-
អាគមទេ, ត្រូវផ្សំទីបំផុតធាតុជាមួយនឹង តំ ជា “ន្តំ^(២)” ខ.
ហន្តំ “ដើម្បីបៀតបៀន,...” (ហន-ធាតុ) ។ តន្តំ “ដើម្បី
លាត, លា, -ត្រដាង” (តន-ធាតុ) ។

១១- តំ-បច្ច័យនេះ បើចុះក្នុងហេតុកត្តាចកៈ, ត្រូវចុះការិ-
តបច្ច័យ (អាឡាត) ផង ជាកំណត់ ខ. លាភេតំ “ដើម្បីឲ្យបាន”
(លភ-ធាតុ, ណេ-បច្ច័យ, តំ-បច្ច័យ) ។ រុន្តាបេតំ “ដើម្បីឲ្យ

១ បណ្តាធាតុទោលជាទីយៈនោះ ធាតុខ្លះត្រូវទុកឲ្យគង់រូបនៅដូច
ដើមដាច់ខាត, ដូចជា ទា-ធាតុ ជា ទាត់, ហា-ធាតុជា ហាត់, ធាតុ
ខ្លះអាចផ្លាស់ជារូបផ្សេងក៏បាន, ដូចជា ញា-ធាតុជា “ញាតំ” ក៏បាន,
ផ្លាស់ ញា ជា “ជា”, ចុះឥ-អាគម, លុប អា របស់ នា-បច្ច័យ, ផ្សំជា
ជានិតំ ក៏បាន បាធាតុ ជា បាតំ ក៏បាន ផ្លាស់ បា ជា បិវ ចុះឥ-អាគម
ផ្សំជា “បិវិតំ” ក៏បាន ។ ២ ចូរមើលនយលក្ខណៈរបស់ តវេ-បច្ច័យ
(ត្រង់ លេខ ៣) ។

បិទ, -ឲ្យរាំង,...” (រុក្ខ-ធាតុ, និគ្គហិតអាគម ផ្លាស់ជា “ន”,
 ណាបេ-បច្ច័យ, តុំ-បច្ច័យ) ។ សិញ្ញាបេតុំ “ដើម្បីឲ្យដេរ” (សិវ-
 ធាតុ, យ-បច្ច័យ, ណាបេ-បច្ច័យ, តុំ-បច្ច័យ) ។ សាវេតុំ “ដើម្បី
 ឲ្យឮ, -ឲ្យស្តាប់” (សុ-ធាតុ, ណេ-បច្ច័យ, តុំ-បច្ច័យ) ។ កីនា-
 បេតុំ “ដើម្បីឲ្យទិញ” (កី-ធាតុ, នា-បច្ច័យ, ណាបេ-បច្ច័យ, តុំ-
 បច្ច័យ) ។ គាហាបេតុំ “ដើម្បីឲ្យកាន់, -ឲ្យទទួល,...” (គហ-
 ធាតុ, ណាបេ-បច្ច័យ, តុំ-បច្ច័យ), ឧត្តណ្ណាបេតុំ “ដើម្បីឲ្យរៀន”
 (ឧ-បុព្វបទ, គហ-ធាតុ, ណ្ណា-បច្ច័យ, ណាបេ-បច្ច័យ, តុំ-បច្ច័យ) ។
 ការេតុំ “ដើម្បីឲ្យធ្វើ” (ករ-ធាតុ, ណេ-បច្ច័យ, តុំ-បច្ច័យ) ។
 ចោវេតុំ “ដើម្បីឲ្យលួច” (ចុវ-ធាតុ, ណេ-បច្ច័យ^(១) តុំ-បច្ច័យ) ។

ត្ថុ : បច្ច័យនេះ កាលបើចុះមកហើយ ត្រូវលុប រ ចេញ
 ទុកតែ ត្ថុ, ទាំងទីបំផុតធាតុក៏ត្រូវលុបចេញ ឧ. សាសតីតី >
 សត្តា^(២) (ជនោ) “(ជន) អ្នកប្រៀនប្រដៅ = គ្រូប្រៀនប្រដៅ”
 ក. ក. (លុប ស ទីបំផុតនៃ សាស-ធាតុ ទុកតែ សា ហើយ

១ ឧទាហរណ៍ទាំងនេះ មានរូបសិទ្ធិតាមវិធីក្នុងអាឡាតនិទ្ទេស ។
 ២ សព្វនេះ, ខាងព្រះពុទ្ធសាសនា, ជាព្រះនាមវិសេសម្យ៉ាងរបស់
 ព្រះសម្មាសម្ពុទ្ធ, ត្រូវបញ្ចូលសព្វថា “ភគវា” ជាអញ្ញបទរបស់ សាធនៈ ។

ស្សៈ អា របស់ សា ជា អ, លុប រ ទុកតែ ត្ថ, ផ្សំជា សត្ថ, ផ្លាស់ ឧ និង សិ-វិកត្តិជា អា ជា សត្ថា^(១)) ។ (មើលក្នុងនាម-និទ្ទេស ត្រង់លេខ ៨៣) ។

វិគុ : បច្ច័យនេះ ក៏ត្រូវលុប រ ដែរ ទុកតែត្រឹម ឥត្ថ, ទាំងទីបំផុតធាតុក៏ត្រូវលុបចេញ ឧ. (បុត្តំ) -បាលេតីតី > បិតា (បុរិសោ) “(បុរស) អ្នករក្សា (នូវកូន)” ក. ក. (លុប ល ទីបំផុតនៃបាល-ធាតុ ទុកតែ បា^(២)) ហើយលុប អា របស់ បា, លុប រ ទុកតែ ឥត្ថ, ផ្សំជា បិត្ថ, ផ្លាស់ ឧ និង សិ-វិកត្តិជា អា ជា បិតា) ។ មាតាបិតុហិ-ធារិយតេតិ > ជីតា (ឥត្ថី) “(ស្រ្តី) ដែលមាតានិងបិតាទ្រទ្រង់ = កូនស្រី” កម្ម. កម្ម. (លុប រ ទីបំផុតនៃ ធរ-ធាតុ, លុប រ របស់ វិគុ ទុកតែត្រឹម ឥត្ថ ហើយទីយៈ ត ជា ព្យៀ-ផ្សំជា ជីត្ថ, ផ្លាស់ ឧ និង សិ-វិកត្តិជា អា ជា ជីតា) ។ (មើលក្នុងនាមនិទ្ទេស ត្រង់លេខ ៨៤ និង ៨៥) ។

១ រត្ថ-បច្ច័យនេះ ឃើញមានចុះចំពោះតែអំពីមុខ សាស-ធាតុ មួយប៉ុណ្ណោះ, តែក្នុងកថាយនបករណ៍ ប្រាប់អាទិសព្វដោយមេសូត្រថា “សាសាទីហិរត្ថ”, អាងឧទាហរណ៍ចំពោះតែសត្ថាមួយប៉ុណ្ណោះ ។ ២ តាំង បា-ធាតុ វិគ្គហៈ ថា : (បុត្តំ)-បាតីតី > បិតា ដូច្នេះក៏បាន, បើធាតុទោលយ៉ាងនេះគ្រាន់តែលុប អា របស់ បា, ផ្សំនឹង ឥត្ថ ជា បិត្ថ ។

រាត្រី : បច្ច័យនេះ ក៏ដែរ, ជាពន្ធពន្ធបច្ច័យ, ត្រូវលុប រ ទុក
តែត្រឹម អាត្ម, ទាំងទីបំផុតធាតុក៏ត្រូវលុបចេញ ឧ. (បុគ្គំ),
មានតីតិ > មាតា (តីតិ) “(ស្រ្តី) អ្នករាប់អាន (នូវកូន)” ក. ក.
(លុប ន ទីបំផុតនៃ មាន-ធាតុ ទុកតែ មា ហើយលុប អា របស់
មា, លុប រ ទុកតែ អាត្ម, ផ្សំជា មាត្រ, ផ្លាស់ ឧ និងសិ-វិភក្តិជា
អា, ផ្សំជា មាតា) ។ (បុព្វេ)-ភាសតីតិ > ភាតា (បុរិសោ)
“(បុរស) អ្នកស្តី (ក្នុងកាលមុន) = ប្រុសដែលចេះស្តីមុនប្អូន
គឺបងប្រុស” ក. ក., (បច្ឆា)-ភាសតីតិ-វា > ភាតា (បុរិសោ)
“ម្យ៉ាងទៀតថា (បុរស) អ្នកស្តី (ក្នុងកាលជាខាងក្រោយ)=
ប្រុសដែលចេះស្តីក្រោយបង គឺប្អូនប្រុស” ក. ក. (លុប ស
ទីបំផុតនៃ ភាស-ធាតុ, លុប រ ទុកតែ អាត្ម, ផ្សំជា ភាត្រ, ផ្លាស់
ឧ និងសិ-វិភក្តិជា អា ជា ភាតា) ។ (មើលក្នុងនាមនិទ្ទេស
ត្រង់លេខ ៨៤ និង ៨៥) ។

កិរិយាកិតកៈ

[១៧៤] កិតកៈដែលជាកិរិយាសព្ទ ហៅថា កិរិយាកិតកៈ
ឬ កិតកិរិយា ឬហៅថា កិតបទ ក៏បាន ។ កិរិយាកិតកៈនេះ

ក៏ត្រូវប្រើប្រកបនឹង វិកត្តិ, វចនៈ, កាល, ធាតុ, វាចកៈ, បច្ច័យ ដូចអាឡាតដែរ ផ្សេងគ្នាអំពីអាឡាតតែមិនមាន បទ និង បុរិសៈ ប៉ុណ្ណោះ^(១) ។

វិកត្តិ និង វចនៈ

[១៧៥] វិកត្តិនៃកិរិយាភិក្ខុនោះ មិនដូចវិកត្តិអាឡាតទេ ពីព្រោះប្រើប្រកបនឹងវិកត្តិនាម, បើនាមសព្ទប្រកបនឹងវិកត្តិណា វចនៈណា, កិរិយាភិក្ខុក៏ត្រូវប្រកបនឹងវិកត្តិនោះ វចនៈនោះតាម (ទាំងលិង្គក៏ត្រូវប្រកបឲ្យស្មើគ្នា) ឧ. ភិក្ខុ អញ្ញំ បរិជ្ជា “ភិក្ខុ ចូលទៅហើយ កាន់ព្រៃ” (ប. ឯក.), ភិក្ខុ អញ្ញំ បរិជ្ជា “ភិក្ខុ ទាំងឡាយ ចូលទៅហើយ កាន់ព្រៃ” (ប. ពហុ.), អញ្ញំ បរិជ្ជេ ភិក្ខុ អទ្ធិសំ “(ខ្ញុំ) បានឃើញហើយ នូវភិក្ខុទាំងឡាយ ចូលទៅ ហើយ កាន់ព្រៃ” (ទុ. ពហុ.),... ... ។ មគ្គេន គច្ឆន្តំ ឯកំ បុរិសំ បស្សាមិ “(ខ្ញុំ) ឃើញ នូវបុរស ម្នាក់ កំពុងដើរ តាម ផ្លូវ” (ទុ. ឯក.), មគ្គេន គច្ឆន្តេ បុរិសេ បស្សាមិ “(ខ្ញុំ) ឃើញ នូវបុរសទាំងឡាយ កំពុងដើរ តាមផ្លូវ” (ទុ. ពហុ.,...) ។

១ កិរិយាភិក្ខុនេះ មិនបាច់តាំងវិគ្គហៈ ដូចនាមភិក្ខុទេ (ដូច អាឡាតដែរ) ។

កាល

[១៧៦] កាល ក្នុងកិតកៈមាន ៣ យ៉ាង គឺ បច្ចុប្បន្នកាល ១ អតីតកាល ២ អនាគតកាល^(១) ១, រាប់អនុត្តកាល ១ បញ្ចូល មកផង ជា ៤ យ៉ាង (ដូចអាឡាតដែរ^(២), ប៉ុន្តែអនាគតកាល មិនសូវប្រើ^(៣), ព្រោះហេតុនោះ, ក្នុងទីនេះ, មិនបាច់និយាយ អំពីអនាគតកាលនោះទេ ។ កាលទាំងនេះ មានបច្ច័យនៃកិរិយា កិតកៈ ជាគ្រឿងសម្គាល់, បច្ច័យនោះនឹងមាននិយាយទៅក្នុង ខាងមុខ តាំងពីត្រង់លេខ ១៧៨ រៀងដល់លេខ ១៨១ ។

បច្ចុប្បន្នកាលចែកចេញជា ២ យ៉ាង គឺ បច្ចុប្បន្នសុទ្ធ ១ បច្ចុប្បន្នជិតអនាគត ១ ។ បច្ចុប្បន្នសុទ្ធ ឲ្យប្រែថា “កំពុង, កំពុងតែ-” ឬមិនប្រែយ៉ាងនេះ, គ្រាន់តែប្រែចេញសព្ទធាតុ

១ ខាងនាមកិតកៈ មានបច្ច័យខ្លះប្រព្រឹត្តទៅបានគ្រប់កាលទាំង ៣ នេះ, ដូចយ៉ាងណា-បច្ច័យជាដើម ឧ. កម្ម-ករោតីតិ > កម្មការោ, កម្ម-អករីតិ > កម្មការោ, កម្ម-ករិស្សតីតិ > កម្មការោ (ជនោ), បច្ច័យ យ៉ាងនេះ ហៅថា តេកាលិកបច្ច័យ “បច្ច័យប្រព្រឹត្តទៅក្នុងត្រៃកាល គឺ ចុះបានក្នុងកាលទាំង ៣” (ចូរមើលមេសូត្រ ណាទយោ តេកាលិកា) ។ ២ ចូរមើលក្នុងអាឡាតនិទ្ទេស ត្រង់លេខ ១៦០ ។ ៣ អនាគតកាលខាងកិរិយាកិតកៈមានប្រើខ្លះ តែសព្ទដែលចុះ ត-បច្ច័យ ប៉ុណ្ណោះ (យូរៗ មានប្រទះខ្លះ) ។

ប៉ុណ្ណោះក៏បាន (តាមគួរដល់ដំណើរសេចក្តី) ឧ. ឧបាសកោ ធម្មំ
សុណនោ សទ្ធំ ជនេតិ “ឧបាសក កំពុងស្តាប់ នូវធម៌ ញ៉ាំង
សទ្ធា ឲ្យកើត” ។ បច្ចុប្បន្នជិតអនាគត ឲ្យប្រែថា “កាល-,
កាលនឹង-” ឧ. ពុទ្ធា ច នាម ធម្មំ ទេសេន្តា សត្តានំ ឧបនិស្ស-
យំ វេលោកេត្វា ទេសេន្តិ “ធម្មតា ព្រះពុទ្ធទាំងឡាយ កាល
សម្តែង^(១) នូវធម៌ (តែងតែ)-ប្រមើលមើល-នូវឧបនិស្ស័យ-នៃ
សត្វទាំងឡាយ-រួចហើយ-ទើបសម្តែង” ។

អតីតកាលចែកចេញជា ២ យ៉ាង គឺ អតីតកាលគ្រាន់តែ
ប្រាប់ថាកន្លងហើយ ១ អតីតកាលកន្លងស្រេចហើយ ១ ។ អតីត-
កាលគ្រាន់តែប្រាប់ថាកន្លងហើយ ឲ្យប្រែថា “-ហើយ” ឬថា
“-រួចហើយ” ក៏បានខ្លះ ឧ. តយោ មាសា អតិក្កន្តា “ខែទាំង
ឡាយ បី កន្លងហើយ”, សោ ភត្តំ គណ្ឌិត្វា ភុញ្ញិ “គាត់ ទទួល-
នូវភក្ត្រ-ហើយ បរិភោគហើយ” ។ អតីតកាលកន្លងស្រេចហើយ
ឲ្យប្រែថា “លុះ-ហើយ” ឬថា “លុះរួចហើយ” ក៏បានខ្លះ ឧ. អយំ

១ ប្រែថា “កាលនឹងសម្តែង” ក៏សមសេចក្តីណាស់ ។

កុលបុត្តោ មំ ទិស្វា^(១) មម សង្គហំ កវិស្សតិ, កត្វា^(២) ច បន^(៣)
មហាសម្បត្តិំ លកិស្សតិ “កុលបុត្រ នេះ ឃើញ-នូវអញ-ហើយ
នឹងធ្វើ នូវសេចក្តីសង្គ្រោះ ដល់អញ, ក៏ លុះធ្វើរួចហើយ នឹង
បាន នូវសម្បត្តិធំ” ។

អនុត្តកាល ក្នុងអាឡាតចែកចេញជា ៤ យ៉ាង^(៤), ឯក្នុង
កិតកៈនេះចែកចេញត្រឹមតែ ២ យ៉ាងគឺ អនុមតិ ១ បរិកប្បៈ ១ ។
អនុមតិ “ប្រាប់សេចក្តីយល់ឃើញ” ឲ្យប្រែថា “គួរ-, គួរតែ-”
១. ន កេនចិ ពាលោ សេវិតព្វោ, បណ្ឌិតោ បន សេវិតព្វោ
“បុគ្គលពាល គឺអ្នកណាមួយ មិនគួរសេពគប់ឡើយ, ឯបុគ្គលជា
បណ្ឌិត (គឺជន) គួរសេពគប់” ។ បរិកប្បៈ “ប្រាប់សេចក្តីកំណត់”
ឲ្យប្រែថា “គប្បី-” ឬ “ត្រូវ-” ១. រាជកិច្ចំ តេ កត្តព្វំ “កិច្ចរបស់
១ ជាអតីតកាលគ្រាន់តែប្រាប់ថាកន្លងហើយ (ហៅថា បុព្វកាល) ។
២ ជាអតីតកាលកន្លងស្រេចហើយ (ហៅថា បរិយោសានកាល),
អតីតកាលនេះ ត្រូវប្រើបានតែធាតុដែលមានរបស់ជាមួយគ្នានឹង
អាឡាតកិរិយាខាងដើមបន្ទាប់ខ្លួន, ដូចជាឧទាហរណ៍នេះ កវិស្សតិ
(ករ-ធាតុ), កត្វា ក៏ជាករ-ធាតុដែរ ហើយត្រូវរៀងបានតែត្រង់កន្លែង
បន្ទាប់អាឡាតកិរិយាយ៉ាងនេះ, ត្រូវប្រើដូច្នេះជាកំណត់ដោយដាច់
ខាត ។ ៣ ច បន នេះ មានក៏បាន ទេក៏បាន, ដែលដាក់យ៉ាងនេះ
គ្រាន់តែជាប្រដាប់ពាក្យឲ្យស្រួលមាត់ប៉ុណ្ណោះ, ដែលមិនបាច់ដាក់
មកក៏បាននោះដូចជា... យេន ភគវា តេនុបសង្គមិ, ឧបសង្គមិក្វា...។
៤ ចូរមើលក្នុងអាឡាតនិទ្ទេស លេខ ១៦០ ត្រង់និយាយពីអនុត្ត-
កាល ។

ស្ដេច គឺអ្នក គប្បីធ្វើ”,... សិក្ខា ករណីយា “ការសិក្សា (គឺបញ្ច-
ជិត) ត្រូវធ្វើ...” ។ “ប្រាប់សេចក្ដីជញ្ជឹង, សេចក្ដីត្រិះរិះ” ឲ្យប្រែ
ថា “គប្បី-” ឬ “ត្រូវ-” ខ. កិន្ទ ខោ បនេតំ មយា កាតព្វំ “ចុះ
(កិច្ច) ហ្នឹង គឺអញ ត្រូវធ្វើ ដូចម្ដេច ហ្ន៎?” ។

ធាតុ និង វាចកៈ

[១៧៧] ធាតុ ដែលប្រើក្នុងកិតកៈនេះ ក៏ដូចគ្នានឹងអាឡាត
ដែរ, ផ្សេងគ្នាតែលំនាំរូបដែលសម្រេចហើយនោះប៉ុណ្ណោះ, បែប
ធៀបឲ្យឃើញដោយសង្ខេប ដូច្នេះ : លក “បាន”, (បច្ចុប្បន្ន-
កាល) : អាឡាត : លភតិ, កិតកៈ បុំ. លភន្តោ, ឥ. លភន្តី,
នបុំ. លភន្តំ ។ (អតីតកាល) : អាឡាត : លភិ ឬ អលភិ,
កិតកៈ បុំ. លទ្ធោ, ឥ. លទ្ធា, នបុំ. លទ្ធិ, អព្យយកិរិយា :
លភិត្វា, លភិត្វាន, លទ្ធាន ។ (អនុត្តកាល) : អាឡាត :
លភេយ្យ កិតកៈ បុំ. លភិតព្វោ ឬ លទ្ធព្វោ, ឥ. លភិតព្វា
ឬ លទ្ធព្វា, នបុំ. លភិតព្វំ ឬ លទ្ធព្វំ ។ ព្រោះហេតុនោះ
មិនបាច់និយាយអំពីធាតុក្នុងទីនេះទៀតទេ នឹងនិយាយស្រួត
ទៅវាចកៈតែម្ដង ។

ក្នុងកិតកៈនេះក៏មាន វាចកៈ ៥ យ៉ាង ដូចក្នុងអាឡាតដែរ ប្លែកគ្នាតែលំនាំរូប ដូចនិយាយហើយខាងលើនោះប៉ុណ្ណោះ ។
នឹងនិយាយដោយសង្ខេប ដូចមានសេចក្តីតទៅនេះ ៖

កត្តាវាចកៈ “ភិក្ខុ អញ្ញំ បរិដ្ឋោ” ភិក្ខុ ចូលទៅហើយ កាន់ ព្រៃ” ។ ទេវី បាសាទេ បិតា “នាងទេវី បិតានៅ ក្នុងប្រាសាទ” ។ អម្ពស្ស ផលានិ បតិភានិ “ផ្លែទាំងឡាយ នៃស្វាយ ជ្រុះហើយ” ។

កម្មវាចកៈ ភគវតា ទេសិតោ អយំ ធម្មោ “ធម៌ នេះដែល ព្រះមានជោគ ត្រាស់សម្តែងហើយ” ។ នេវ តិរច្ឆានកថា បព្វជី- តេន វត្តព្វា “តិរច្ឆានកថា គឺបព្វជិត មិនត្រូវនិយាយឡើយ” ។ មយា កតំ បុញ្ញំ “បុណ្យ ដែលខ្ញុំ ធ្វើហើយ” ។

ការវាចកៈ ភវិយំ មេ និស្សាយ ភយេន ឧប្បន្នេន ភវិ- តព្វំ “គឺ ភ័យ កើតឡើង ព្រោះអាស្រ័យ នូវភវិយា នៃអញ គប្បី មាន^(១) = ជាក់ជាក័យ កើតមាន ព្រោះអាស្រ័យ នូវភវិយា របស់ អញ” បាតោ វ តយា ឧដ្ឋាតព្វំ “គឺឯង ត្រូវក្រោកអំពីព្រលឹម” ។

១ បើត្រូវការប្រែរៀងជាសេចក្តីឲ្យស្រួលស្តាប់ មិនបាច់ដាក់ពាក្យ ថា “គប្បីមាន” នេះ មកទេ ត្រូវប្រែរូបភ្ជាប់តាំងពី មេ រហូតដល់ ភវិតព្វ ។

ហេតុកត្តាចកៈ អាចរិយោ អន្តេវាសិកេ នៃយំ សិក្ខា-
បេន្តោ “អាចារ្យ កំពុង - ញ៉ាំងអន្តេវាសិកទាំងឡាយ - ឲ្យរៀន
នូវវិន័យ” ។ មាតា បុត្តំ នហាបេន្តី “ម្តាយ កំពុង - ញ៉ាំង-
កូន - ឲ្យដូត” ។

ហេតុកម្មាចកៈ នៃយោ អាចរិយេន អន្តេវាសិកេហិ^(១)
សិក្ខាបេតញោ “វិន័យ គឺអាចារ្យ គប្បី - ញ៉ាំងអន្តេវាសិកទាំង
ឡាយ-ឲ្យរៀន” ។

បច្ច័យនៃកិរិយាកិតកៈ

[១៧៨] បច្ច័យ សម្រាប់ចុះប្រកបនឹងកិរិយាកិតកៈនោះ
ក៏ចែកជា ៣ ពួក^(២) ដូចបច្ច័យនៃនាមកិតកៈដែរ ។ កិត-បច្ច័យ
មាន ៣ គឺ អន្ត, តវន្ត, តាវី ។ កិច្ច-បច្ច័យមាន ២ គឺ តព្វ,
អនីយ ។ កិតកិច្ច-បច្ច័យមាន ៥ គឺ មាន, ត, ត្វា, ត្វាន, តួន ។

១ ជា “អន្តេវាសិកេ” តាមធម្មតារបស់ ការិតកម្ម ក៏បាន ។ ២ កិត-
បច្ច័យ សម្រាប់ចុះក្នុងកត្តាចកៈ និងហេតុកត្តាចកៈ, កិច្ច-បច្ច័យ
សម្រាប់ចុះក្នុងកម្មាចកៈ, ភាវាចកៈ, និងហេតុកម្មាចកៈ, កិតកិច្ច-
បច្ច័យ សម្រាប់ចុះក្នុងវាចកៈបានគ្រប់ទាំង ៥ ។

រួមបច្ច័យទាំង ៣ ពួកជា ១០, បណ្តាបច្ច័យទាំង ១០ នុ៎ះ, អន្ត, មាន ពីរនេះប្រាប់បច្ចុប្បន្នកាល, តព្វ, អនីយ ពីរនេះប្រាប់អនុ- ត្តកាល, ត មួយនេះច្រើនតែប្រាប់អតីតកាលជាងបច្ចុប្បន្នកាល, ខាងអនាគតកាលក៏ប្រើបាន តែមានតិចណាស់, តវន្ត, តាវី, ត្វា, ត្វាន, ត្វន ប្រាំនេះប្រាប់អតីតកាល ដោយច្រើនជាងកាល ឯទៀត^(១) ។

[១៧៩] ឧទាហរណ៍ក្នុងកិត្ត-បច្ច័យ

អន្ត : បច្ច័យនេះ សម្រាប់ចុះបានតែក្នុងវាចកៈ ២ គឺ កត្ត- វាចកៈ និងហេតុកត្តាវាចកៈប៉ុណ្ណោះ, កាលបើចុះមកហើយត្រូវ ចុះបច្ច័យសម្រាប់ពួកធាតុក្នុងអាឡាតមកផងក៏បាន មិនបាច់ចុះ បច្ច័យអាឡាតក៏បាន, តែបើខាងហេតុកត្តាវាចកៈត្រូវតែចុះការិត- បច្ច័យក្នុងអាឡាតមកផង ខានពុំបាន ។

កត្តាវាចកៈ កថេន្តោ “កំពុងពោល, កាលពោល” (កថិ- ធាតុ, អ-បច្ច័យ (អាឡាត), អន្ត-បច្ច័យ, ផ្លាស់ អ-បច្ច័យ

១ ចូលមើលទៅក្នុងខាងមុខ ត្រង់លេខ ១៨១ ។

ជា ង^(១), លុប អ របស់ អន្ត ទុកតែ ន្ត, ផ្សំជា កថេន្ត
ផ្លាស់សិ-វិភត្តិជា ឱ ជា កថេន្តោ, ឥ. ចុះ ្លៀ-បច្ច័យមកផង
ជា កថេន្តី, នប៉ុ. កថេន្តំ^(២)) ។ សុណន្តោ “កំពុងស្តាប់, កាល
ស្តាប់” (សុ-ធាតុ, ណា-បច្ច័យ, អន្ត-បច្ច័យ, លុប អា របស់
ណា-បច្ច័យ, ផ្សំជា សុណន្ត, ផ្លាស់សិ-វិភត្តិជា ឱ ជា សុ-
ណន្តោ, ឥ. សុណន្តី, នប៉ុ. សុណន្តំ) ។ ករោន្តោ “កំពុងធ្វើ,
កាលធ្វើ, (ករ-ធាតុ, ឱ-បច្ច័យ (អាខ្យាត), អន្ត-បច្ច័យ, លុប
អ របស់ អន្ត ទុកតែ ន្ត, ផ្សំជា ករោន្ត, ផ្លាស់សិ-វិភត្តិជា
ឱ ជា ករោន្តោ, ឥ. ករោន្តី, នប៉ុ. ករោន្តំ) ។

ដែលមិនបាច់ចុះបច្ច័យអាខ្យាតនោះ ដូចជា : លកន្តោ
“កំពុងបាន, កាលបាន” (លក-ធាតុ, អន្ត-បច្ច័យ, គ្រាន់តែផ្សំ

១ ក្នុងបករណៈខ្លះថាចុះ ង-បច្ច័យ, ថាពួកភូ-ធាតុចុះបានបច្ច័យ
២ គឺ អ, ង ។ ២ បែបបំបែកផ្សំនឹងវិភត្តិនាម : ប៉ុ. ដូច បុរិស ឬដូច
ភវន្ត ក៏បាន ខ្លះ ឥ. ដូច នារី, នប៉ុ. ដូច កុល ឬដូច ភវន្ត ក៏បានខ្លះ ។

លក ជាមួយនឹង អន្ត ជា លកន្ត^(១), ផ្លាស់សិ-វិភក្តិជា ឱ ជា លកន្តោ, តី. លកន្តី, នប៉ុ. លកន្តំ) ។

ហេតុកត្តាចកៈ កថាបេន្តោ “កំពុងឲ្យពោល, កាលឲ្យ ពោល” (កថ-ធាតុ, ណាបេ-បច្ច័យ (អាឡាត), អន្ត-បច្ច័យ, លុប ណ ទុកតែ អាបេ, លុប អ របស់ អន្ត ទុកតែ ន្ត, ផ្សំជា កថា- បេន្ត^(២), ផ្លាស់សិ-វិភក្តិជា ឱ ជា កថាបេន្តោ, តី. ចុះៀ-បច្ច័យ មកផងជា កថាបេន្តី, នប៉ុ. កថាបេន្តំ) ។ សាវេន្តោ “កំពុង ឲ្យស្តាប់, កាលឲ្យឮ” (សុ-ធាតុ, ណេ-បច្ច័យ (អាឡាត), អន្ត- បច្ច័យ, ព្រឹទ្ធិ ឧ របស់ សុ ជា ឱ ហើយផ្លាស់ ឱ ជា អវ រួច ទីយៈ អ របស់ អវ ជា អាវ, លុប ណ ទុកតែ ង, លុប អ របស់

១ បានជាមិនបាច់ចុះបច្ច័យអាឡាត ពីព្រោះហេតុយ៉ាងនេះមាន ទំនងល្មមផ្សំតែត្រឹមអន្ត-បច្ច័យប៉ុណ្ណោះបានហើយ, អនុដ ក៏ជាកិត- បច្ច័យតាមទំនើងខ្លួនឯងស្រាប់តែមានន័យមួយទៀតថា បើទុកជា ធាតុដែលមានទំនងយ៉ាងនេះក៏ត្រូវតែចុះបច្ច័យអាឡាតសម្រាប់ពួក ធាតុមកផងដូចឧទាហរណ៍នេះ ត្រូវចុះ អ-បច្ច័យ, អន្ត-បច្ច័យ, អន្ត- បច្ច័យ, ហើយលុប អ-បច្ច័យអាឡាត ចេញ, ផ្សំជាលកន្ត ។ ន័យ ទាំង ២ យ៉ាងនេះ អ្នករៀនគួរកាន់យកតាមសេចក្តីពេញចិត្តចុះ ។ ២ បើតាមអំណាចការិតបច្ច័យ (ដែលជា ណានុពន្ធៈ) ត្រូវព្រឹទ្ធិ ស្រៈ អ នៃ ក ជា កា, តែមានមិនបាច់ព្រឹទ្ធិ យ៉ាងនេះក៏បានខ្លះ (តាម- ទម្លាប់ប្រើ) ប៉ុន្តែដែលមិនព្រឹទ្ធិយ៉ាងនេះ មានតិចណាស់ ។

អន្ត ទុកតែ ន្ត, ផ្សំជា សាវេន្ត..., ត. សាវេន្តី, នប៉ុ, សាវេន្តំ) ។
 ការេន្តោ “កំពុងឲ្យធ្វើ, កាលឲ្យធ្វើ” (កវ+ណេ+អន្ត, កវ >
 ការ, ណេ > ង. អន្ត > ន្ត ផ្សំជា ការេន្ត, សិ > ឱ ជា ការេន្តោ,
 ត. ការេន្តី, នប៉ុ. ការេន្តំ) ។ លាភាបេន្តោ^(១) “កំពុងឲ្យបាន,
 កាលឲ្យបាន” (លភ+ណាបេ+អន្ត, លភ > លាភ, ណាបេ >
 អាបេ, អន្ត > ន្ត ផ្សំជា លាភាបេន្ត, សិ > ឱ ជា លាភាបេន្តោ,
 ត. លាភាបេន្តី, នប៉ុ. លាភាបេន្តំ) ។

តវន្ត : បច្ច័យនេះ ក៏សម្រាប់ចុះបានតែក្នុងវាចកៈ ២ គឺ
 កត្តវាចកៈ និង ហេតុកត្តវាចកៈ ដូចអន្ត-បច្ច័យដែរ ប៉ុន្តែមាន
 វិធីរូបសិទ្ធិផ្សេងគ្នាអំពីអន្ត-បច្ច័យ, ដូចមានរបៀបតទៅនេះ ៖

១ ការិតបច្ច័យ (អាឡាត) ទាំង ៤ គឺ ណេ, ណាយ, ណាបេ, ណាបយ នេះ
 ត្រូវចុះបានតាមលំនាំរបស់ធាតុដែលគូរប្រកប, ដូច ជា កថ-ធាតុ នឹងចុះ
 ណេ-បច្ច័យពុំបានឡើយ ព្រោះខាងកត្តវាចកៈ ជា កថេន្ត ទៅហើយ
 បើចុះ ណេ នឹងច្រឡំគ្នា, ត្រូវចុះបានតែ ណាយ ជា កថយន្ត, ណាបេ ជា
 កថាបេន្ត, ណាបយ ជា កថាបយន្ត, ឯ សុ-ធាតុ ត្រូវចុះបាន
 គ្រប់បច្ច័យទាំង ៤ : ណេ ជា សាវេន្ត, ណាយ ជា សាវយន្ត, ណាបេ ជា
 សាវបេន្ត, ណាបយ ជា សាវាបយន្ត, កវ-ធាតុ ត្រូវចុះបានគ្រប់បច្ច័យទាំង
 ៤, ណេ ជា ការេន្ត, ណាយ ជា ការយន្ត, ណាបេ ជា ការាបេន្ត, ណាបយ
 ជា ការាបយន្ត, លភ-ធាតុ ត្រូវចុះបានគ្រប់បច្ច័យទាំង ៤ : ណេ ជា
 លាភេន្ត, ណាយ ជា លាភយន្ត, ណាបេ ជា លាភាបេន្ត, ណាបយ ជា
 លាភាបយន្ត, ទោះធាតុឯទៀតក្រៅពីនេះ ក៏មានន័យប្រើតាមគូរដល់ការ
 ប្រកបដូចគ្នា ។

កត្តាចកៈ

ធាតុទោលតែមួយគ្នា, ត្រូវទុកធាតុឲ្យគង់រូបនៅដូចដើម ឧ.
 សុត្វា “ឮហើយ,^(១) ស្តាប់ហើយ”, ជិត្វា “ឈ្នះហើយ” (គ្រាន់
 តែផ្សំ សុ-ធាតុ, ជិ-ធាតុ ជាមួយនឹង តវន្ត-បច្ច័យ ជា សុតវន្ត-
 ជិតវន្ត, ផ្លាស់ ន្ត និងសិ-វិភត្តិជា អា ជា សុត្វា, ជិត្វា, ឥ.
 ចុះ ៀ-បច្ច័យមកផង ហើយផ្លាស់ ន្ត ជា “ត” ជា សុតវតី,
 ជិតវតី, លុប ឧ របស់ ន្ត ឬផ្លាស់ ន្ត ជា ន្ត ផ្សំជា សុតវន្ត,
 ជិតវន្ត ក៏បាន, នប៉ុ. លុប ឧ របស់ ន្ត ឬផ្លាស់ ន្ត ជា ន្ត, ជា
 សុតវន្ត^(២), ជិតវន្ត) ។

ធាតុមានអក្សរ ២ គួ ដែលមាន ច, ជ, ប ជាទីបំផុត,
 ផ្លាស់ទីបំផុតធាតុជា “ត” ក៏បាន ឧ. សិត្វា “ស្រោចហើយ”,
 កុត្វា “បរិភោគហើយ”, ចត្វា “លះហើយ, លះបង់ហើយ”,
 គុត្វា “គ្រប់គ្រងហើយ, រក្សាហើយ” (ផ្លាស់ទីបំផុតនៃ សិច-
 ធាតុ, ភុជ-ធាតុ, ចជ-ធាតុ, គុប-ធាតុ ជា “ត”, ផ្សំជា សិត្តវន្ត,
 កុត្តវន្ត, ចត្តវន្ត, គុត្តវន្ត,...) ។

១ ប្រែថា “លុះ-ហើយ, លុះ-រួចហើយ” ក៏បាន ។ ២ បែបបំបែកផ្សំ
 នឹងវិភត្តិនាម : ប៉ុ. និង នប៉ុ. ដូច ភគវន្ត, ឥ. ដូច នារី ។

បើមិនផ្លាស់ទីបំផុតធាតុទេ, ត្រូវទុកធាតុ ឲ្យគង់រូបដូចដើម, ប៉ុន្តែត្រូវចុះតំ-អាគមមកផង ឧ. ចជិតវា “លះហើយ, លះបង់ហើយ” (ចជ-ធាតុ) ។ ចំពោះតែ វស-ធាតុ មួយ, ត្រូវផ្លាស់អ របស់ វ នៃ វស ជា ឧ ត្រូវចុះតំ-អាគមមកផង ឧ. វសិតវា “នៅហើយ” ។

ហេតុកត្តាចកៈ

ក្នុងហេតុកត្តាចកៈ ត្រូវចុះការិតបច្ច័យមកផង (ចំពោះតែធាតុខ្លះដែលប្រើបានតាមគួរដល់ការប្រកប) ឧ. កោដេតវា, កោជយិតវា, កោជាបេតវា, កោជាបយិតវា, “ឲ្យបរិភោគហើយ” (ភុជ-ធាតុ, ណេ, ណាយ, ណាបេ, ណាបយ, ព្រឹទ្ធិ ឧ របស់ ភុ នៃ ភុជ ជា ឱ, ត្រង់ ណាយ និង ណាបយ ត្រូវចុះតំ-អាគមមកផង..., តំ. កោដេតវតី,..., នប៉ុ. កោដេតវន្តី,...) ។

តាវី : បច្ច័យនេះ មានគតិដូចគ្នានឹងតវន្ត, ខុសគ្នាតែស្រះទីបំផុត : មួយជា ឧ, មួយជា ្ល ប៉ុណ្ណោះ ។ កត្តាចកៈ សុតាវី “ឮហើយ, ស្តាប់ហើយ”, ជិតាវី “ឈ្នះហើយ”, សិត្តាវី “ស្រោចហើយ”, ភុត្តាវី “បរិភោគហើយ”, ចត្តាវី “លះហើយ, លះបង់

ហើយ”, គុត្តារី “គ្រប់គ្រងហើយ, រក្សាហើយ”, ចជិតារី “លះ
ហើយ, លះបង់ហើយ”, វុសិតារី “នៅហើយ” ។ ឥ. ចុះឥន្ទ្រ-
បច្ឆ័យមកផង, លុប ្លៀ របស់ វី, ផ្សំជា សុតារីនី, ជិតារីនី,
សិត្តារីនី,..., នប្ប. រស្សៈ ្លៀ ជា ឥ, ជា សុតារី, ជិតារី, សិត្តារី,... ។
ហេតុកត្តាចកៈ ភោជេតារី, ភោជយិតារី, ភោជាបេតារី, ភោ-
ជាបយិតារី “ឲ្យបរិភោគហើយ”..., ឥ. ភោជេតារីនី,..., នប្ប.
ភោជេតារី,^(១)... ។

[១៨០] ឧទាហរណ៍ក្នុងកិច្ច-បច្ឆ័យ

តព្វ : បច្ឆ័យនេះ កាលបើចុះមកហើយ មានវិធីរូបសិទ្ធិ
ផ្សេងៗ ដូចមានរបៀបជាសង្ខេបតទៅនេះ ៖

១- ធាតុដែលមានអក្សរ ២ តួ, ផ្លាស់ទីបំផុតធាតុជា “ត”
ក៏បានខ្លះ ឧ. កត្តព្វំ “(គីជន) គប្បីធ្វើ, គួរធ្វើ, ត្រូវធ្វើ”, វត្តព្វំ
“(ដែលជន) គប្បីពោល,...”, បត្តព្វំ “(ដែលជន) គប្បីដល់”
(ផ្លាស់ទីបំផុតនៃ ករ-ធាតុ, វេទ-ធាតុ, បទ-ធាតុ ជា “ត”, ផ្សំជា

១ បែបបំបែកផ្សំនឹងវិភក្តិនាម បុ. ដូច សេដ្ឋី, ឥ. ដូច នារី, នប្ប. ដូច
អក្ខិ ។ តវន្ត និង តារី ទាំង ២ នេះ មិនសូវប្រើទេ, ជាបច្ឆ័យចុះមិន
បានទូទៅគ្រប់ធាតុទាំងអស់ឡើយ, សម្រាប់ អតីតកាល ច្រើនប្រើ
ត-បច្ឆ័យ ឬ ត្វា-បច្ឆ័យ ទូទៅគ្រប់ធាតុទាំងអស់ ។

កត្តព្វ, វត្ថព្វ, បត្តព្វ, ផ្លាស់សិ-វិកត្តិជា ១ ជា កត្តព្វ,វត្ថព្វ,បត្តព្វ,
បុំ.កត្តព្វោ, វត្ថព្វោ, បត្តព្វោ, ឥ. ចុះអា-បច្ច័យមកផងជា កត្តព្វា,
វត្ថព្វា,^(១) បត្តព្វា) ។

២- ធាតុដែលមាន “ម” ជាទីបំផុត, ផ្លាស់ទីបំផុតធាតុ
ជា “ន” ក៏បានខ្លះ ឧ. គន្តព្វ “(គីជន) គប្បីទៅ, គប្បីដល់”,
សន្តព្វ “(គីជន) គប្បីម្យ៉ាង” (ផ្លាស់ ម ទីបំផុតនៃ គម-ធាតុ,
សម-ធាតុ ជា “ន”, ផ្សំជា គន្តព្វ, សន្តព្វ,...) ។

៣- ធាតុដែលមាន “ន” ជាទីបំផុត, ផ្លាស់ទីបំផុតធាតុ
ជា “ន” ដដែល, ឬគ្រាន់តែផ្សំជាមួយនឹងបច្ច័យតែម្តងក៏បាន
ឧ. ហន្តព្វ “(គីជន) គប្បីបៀតបៀន,...” (ហន-ធាតុ),
ខន្តព្វ “(ដែលជន) គប្បីជីក” (ខន-ធាតុ), តន្តព្វ “(ដែល
ជន) គប្បីលាត, -លា, -ត្រដាង, -សន្លឹង” (តន-ធាតុ) ។

៤- ធាតុដែលមាន “ភ” ជាទីបំផុត, ផ្លាស់ “ត” របស់
តព្វ និងទីបំផុតធាតុជា “ទ្វ” ក៏បានខ្លះ ឧ. លទ្ធព្វ (ដែល
ជន) គប្បីបាន” (លភ-ធាតុ) ។

១ បែបបំបែកផ្សំនឹងវិកត្តិនាម : បុំ. ដូច បុរិសៈ ឥ. ដូច កញ្ញា, នបុំ.
ដូច កុល ។

៥- ធាតុដែលមាន “ស” ជាទីបំផុត, ផ្លាស់ “ត” របស់ តព្វ និងទីបំផុតធាតុជា “ដ្ឋ” ក៏បានខ្លះ ខ. ទដ្ឋព្វ (គឺជន) គប្បីឃើញ” (ផ្លាស់ ត និង ស ទីបំផុតនៃ ទិស-ធាតុ ជា “ដ្ឋ”, ផ្លាស់ ត របស់ ទិ ជា អ, ផ្សំជា ទដ្ឋព្វ,...), បម្មដ្ឋព្វ “(គឺជន) គប្បីភ្លេច, គប្បីកាន់” (ប-បុព្វបទ, មុស-ធាតុ, តម្រួត ម, ឬមិនបាច់តម្រួត : ប្រើជា បម្មដ្ឋព្វ ក៏បាន) ។

៦- ចំពោះតែ ករ-ធាតុ មួយ, លុបទីបំផុតធាតុ ហើយ ទីយៈ អ របស់ ក ជា អា ក៏បាន, ផ្លាស់ ករ-ធាតុទាំងមូល ជា កា ក៏បាន ខ. កាតព្វ “(ដែលជន) គប្បីធ្វើ” ។

៧- ធាតុទោលតែមួយគ្នា, ត្រូវទុកធាតុឲ្យនៅតាមរូបដើម, ឬផ្លាស់ធាតុជារូបផ្សេងក៏បានខ្លះ ខ. ទាតព្វ “(ដែលជន) គប្បីឲ្យ” (ទា-ធាតុ), ហាតព្វ “(គឺជន) គប្បីឈរ,...” (ហា-ធាតុ), បហា-តព្វ “(គឺជន) គប្បីលះ, គប្បីលះបង់” (ប-បុព្វបទ, ហា-ធាតុ), នហាតព្វ “(គឺជន) គប្បីងូត” (នហា-ធាតុ), បាតព្វ, បិវិតព្វ “(គឺជន) គប្បីផឹក” (បា-ធាតុ, ផ្លាស់ បា ជា បិវ, ចុះឥ-អាគម) ។

៨- ធាតុដែលមានអក្សរ ២ តួ ឬ ៣ តួ, បើមិនផ្លាស់ ឬមិនលុបទីបំផុតធាតុទេ, ត្រូវចុះឥ-អាគមមក ជាកំណត់ដោយដាច់ខាត ឧ. ករ-ធាតុ : ករិតព្វំ, អវ-បុព្វបទ ផ្លាស់ជា ឱ, វេ-ធាតុ : ឱវទិតព្វំ “(ដែលជន) គប្បីទូន្មាន”, អា-បុព្វបទ, បទ-ធាតុ, ផ្លាស់ ទ ទីបំផុតធាតុជា “ជ” ហើយតម្រួតជា ជ្ជ : អាបជ្ជិតព្វំ, គម-ធាតុ : គមិតព្វំ, ខម-ធាតុ : ខមិតព្វំ, លភ-ធាតុ : លភិតព្វំ, អា-បុព្វបទ, រក-ធាតុ: អាវភិតព្វំ , ឧ-បុព្វបទ, ទិស-ធាតុ តម្រួត ទ: ឧទ្ទិសិតព្វំ, គរហ-ធាតុ : គរហិតព្វំ,... ...។ សូម្បីធាតុទោលតែមួយតួ ដែលព្រឹទ្ធិ ឬផ្លាស់រូបឲ្យជាពីរតួ ក៏ត្រូវចុះឥ-អាគមដែរ ឧ. កូ-ធាតុ : ករិតព្វំ, បុ-ធាតុ : បរិតព្វំ, សី-ធាតុ : សយិតព្វំ, កី-ធាតុ : កាយិតព្វំ, បា-ធាតុ : បាយិតព្វំ, បិរិតព្វំ, យា-ធាតុ : យាយិតព្វំ,... ... ។

៩- ធាតុទោលតែមួយតួ, ត្រូវព្រឹទ្ធិធាតុ តាមគួរដល់ការប្រកប ឧ. កូ-ធាតុ : ករិតព្វំ (ព្រឹទ្ធិ ឧ របស់ កូ ជា ឱ ហើយផ្លាស់ ឱ ជា អវ, ចុះ ឥ-អាគម), សុ-ធាតុ : សោតព្វំ (ព្រឹទ្ធិ ឧ របស់ សុ ជា ឱ), បុ-ធាតុ : បរិតព្វំ (ព្រឹទ្ធិ ឧ របស់ បុ ជា

ឱ ហើយផ្លាស់ ឱ ជា អវ, ចុះត-អាគម), សី-ធាតុ : សយិតព្វំ
(ព្រឹទ្ធិ ឿ របស់ សី ជា ង ហើយផ្លាស់ ង ជា អយ, ចុះ ត.
អាគម, គ្រាន់តែព្រឹទ្ធិ ឿ ជា ង, ជា សេតព្វំ ក៏បាន), នី-ធាតុ :
នេតព្វំ (ព្រឹទ្ធិ ឿ របស់ នី ជា ង), ភី-ធាតុ : ភាយិតព្វំ (ព្រឹទ្ធិ
ឿ របស់ ភី ជា ង ហើយផ្លាស់ ង ជា អយ, ទីយៈ អ នៃ អយ
ជា អាយ, ចុះ ត-អាគម), ។

១០- ធាតុដែលមាន អា ជាទីបំផុត, ផ្លាស់ អា ជា អាយ
បើចុះត-អាគម ក៏បានខ្លះ ឧ. យា-ធាតុ : យាយិតព្វំ, បា-
ធាតុ:បាយិតព្វំ, នហា-ធាតុ “ជម្រះ, កក់, ងូត” : នហាយិតព្វំ,...។

១១- ធាតុខ្លះ ត្រូវចុះបច្ច័យសម្រាប់ពួកធាតុក្នុងអាឧរាត
មកផងក៏មាន ឧ. ពុជ្ឈិតព្វំ “(គឺជន) គប្បីដឹង,...” (ផ្លាស់យ-
បច្ច័យនិង ធម៌ ទីបំផុតនៃពុធជា ជ្ឈ, ចុះត-អាគម, ផ្សំជា
ពុជ្ឈិតព្វំ,...) សុណិតព្វំ “(ដែលជន) គប្បីឮ,...” (សុ-ធាតុ,
លុប អា របស់ណា-បច្ច័យ, ចុះត-អាគម, ផ្សំជា សុណិតព្វំ,...),
ជានិតព្វំ “(ដែលជន) គប្បីដឹង” (ផ្លាស់ញា-ធាតុជា “ជា”,
លុប អា របស់ នា-បច្ច័យ, ចុះត-អាគម ផ្សំជា ជានិតព្វំ,...),

គណ្ឌិតព្រំ “(ដែលជន) គប្បីកាន់,...” (លុប ហ ទីបំផុតនៃ គហ-ធាតុ, លុប អា របស់ណ្ហា-បច្ច័យ, ចុះតំ-អាគម, ផ្សំជា គណ្ឌិតព្រំ,...), ចិន្តាតព្រំ “(គឺជន) គប្បីគិត” (ចិន្ត-ធាតុ, ណេ-បច្ច័យ, លុប ណ ទុកតែ ង, ផ្សំជា ចិន្តាតព្រំ,...) ។

ខាងហេតុកម្មវាចកៈ ត្រូវចុះការិតបច្ច័យមកផង, ត្រង់ ណាយ និង ណាបយ ត្រូវចុះតំ-អាគមផង^(១) ឧ. ករ-ធាតុ : បុំ. ការេតព្វោ, ការេយិតព្វោ, ការេបេតព្វោ, ការេបយិតព្វោ, តំ. ការេតព្វា, ការេយិតព្វា, ការេបេតព្វា, ការេបយិតព្វា, នបុំ. ការេតព្វំ, ការេយិតព្វំ, ការេបេតព្វំ, ការេបយិតព្វំ “(ដែលជន) គប្បីឲ្យធ្វើ, ត្រូវឲ្យធ្វើ, គួរឲ្យធ្វើ”,... .. ។

អន្លើយ : បច្ច័យនេះ មានគតិដូច តព្វ-បច្ច័យដែរ, ខុស គ្នាតែវិធីរូបសិទ្ធិនិងភាពសណ្ឋានប៉ុណ្ណោះ, ដូចមានឧទាហរណ៍ សង្ខេបតទៅនេះ ៖

១ មិនបាច់ចុះ យ-បច្ច័យទេ ព្រោះ តព្វ ជាភិក្ខុបច្ច័យស្រាប់ហើយ អាចញ្ជាំងសព្វឲ្យជាហេតុកម្មវាចកៈ ដោយត្រឹមតែអំណាចខ្លួននឹង ការិតបច្ច័យប៉ុណ្ណោះ ។

ធាតុដែលមានអក្សរ ២ គួរ ផ្លាស់ឲ្យខុសចាកភាពដើមខ្លះ ក៏មាន ឧ. ទស្សនីយំ “(គឺជន) គប្បីឃើញ, គួរមើល” (ផ្លាស់ ត របស់ ទិស-ធាតុ ជា អ, តម្រួត ស ទីបំផុតធាតុជា ស្ស ផ្សំ ជា ទស្សនីយ, ..., ប៉ុ. ទស្សនីយោ, ត. ចុះអា-បច្ច័យមកផង ជា ទស្សនីយា^(១)) ។

ធាតុទោលតែមួយគួរ, ត្រូវព្រឹទ្ធិធាតុខ្លះ, មិនបាច់ព្រឹទ្ធិខ្លះ ឧ. ដែលត្រូវព្រឹទ្ធិ : កវិនីយំ “(គឺសត្វ) គប្បីកើត”, សវិនីយំ “(ដែលជន) គួរស្តាប់” (ព្រឹទ្ធិ ឧ របស់ ក្វ-ធាតុ, ឧ របស់ សុ-ធាតុ ជា ឱ ហើយផ្លាស់ ឱ ជា អវ, ផ្សំជា កវិនីយ, សវ- នីយ) ។ ជយនីយំ “(ដែលជន) គប្បីឈ្នះ” (ព្រឹទ្ធិ ត របស់ ជិ-ធាតុ ជា ង ហើយផ្លាស់ ង ជា អយ, ផ្សំជា ជយនីយ, ...) ។ ដែលមិនបាច់ព្រឹទ្ធិ : បានីយំ “(ដែលជន) គួរផឹក”, ហានីយំ

១ បែបបំបែកផ្សំនឹងវិភក្តិនាម : ប៉ុ. ដូច បុរិស, ត. ដូច កញ្ញា, នប៉ុ. ដូច កុល ។ អនីយ-បច្ច័យនេះ មានលំនាំគួរឲ្យច្រឡំនឹង ល្បយ- បច្ច័យក្នុងតទ្ធិតខ្លះ ដូចជា: “...បូជនីយោ, ទស្សនីយោ, សវនីយោ” នេះ ចុះអនីយ-បច្ច័យក៏បាន ចុះល្បយ-បច្ច័យក៏បាន, អ្នករៀនចូរដឹង ថា : ប្រើបានទាំង ២ យ៉ាង តាមដំណើរសេចក្តី, បើឃើញថាខាង បច្ច័យណាសមសេចក្តីជាង, ចូរប្រែខាងបច្ច័យនោះចុះ ។

(ដែលជន) គប្បីបិតនៅ” (លុប អ របស់ អនីយ ទុកតែ នីយ^(១), ផ្សំនឹង បា-ធាតុ, ហា-ធាតុ ជា បានីយ, ហានីយ,...) ។

សូម្បីធាតុដែលមានអក្សរ ២ តួ ក៏ត្រូវព្រឹទ្ធិបានខ្លះដែរ ឧ- ភោជនីយំ “(ដែលជន) គួរបរិភោគ” (ព្រឹទ្ធិ ឧ របស់ ភ នៃ ភុជ-ធាតុ ជា ឱ) ។ សារាណីយំ “(គឺជន) គួររេក” (ទីយៈ អ របស់ ស នៃ សរ-ធាតុ ជា អា (ព្រោះធាតុមាន រ ជាទីបំផុត) ផ្លាស់ ន របស់ អនីយ ជា ណ, ទីយៈ អ របស់ អនីយ ជា អា) ។ សម្មោទនីយំ “(គឺជន) គួររីករាយព្រម = គួរ ស្មោះសរ, -រួសរាយ, -រាក់ទាក់)” (ព្រឹទ្ធិ ឧ របស់ មុ នៃ មុទ- ធាតុ ជា ឱ, ផ្លាស់និគ្គហិតរបស់ សំ-បុព្វបទ ជា “ម”, ផ្សំជា សម្មោទនីយ,...) ។

ធាតុដែលមាន “រ” ឬ “ហ” ជាទីបំផុត, ត្រូវផ្លាស់ “ន” របស់ អនីយ ជា “ណ” គឺធ្វើអនីយ ឲ្យជា អណីយ ឧ. ករ- ណីយំ “(គឺជន) គប្បីធ្វើ” (ករ-ធាតុ), សរណីយំ “(ដែលជន)

១ បានជាលុប អ ព្រោះ បា, ហា ជាទីយៈស្រាប់ហើយ ត្រូវទុកឲ្យ នៅតាមរូបដើម ។

គួរព្យក” (សរ-ធាតុ, ទី២៖ ឲ្យជា សារណីយំ ក៏បាន), គហ-
ណីយំ “(ដែលជន) គប្បីកាន់,...” (គហ-ធាតុ), គហណីយំ
“(ដែលជន) គួរតិះដៀល” (គហ-ធាតុ) ។ សូម្បីធាតុក្រៅ
ពីនេះ ក៏អាចឲ្យផ្លាស់ “ន” ជា “ណ” បានខ្លះដែរ (តែមានតិច)
២. រមណីយំ “(ដែលជន) គួរ^(១) ត្រេកអរ” (រម-ធាតុ) ។

តាមធម្មការបស់បច្ច័យនេះ, ច្រើនតែទុកទាំងធាតុទាំង
បច្ច័យឲ្យនៅដូចដើម (មិនផ្លាស់ប្តូរ) ២. បច-ធាតុ : បចនីយំ,
វច-ធាតុ : វចនីយំ, គម-ធាតុ : គមនីយំ, ខម-ធាតុ : ខមនីយំ,
វទ-ធាតុ : វទនីយំ, ខន-ធាតុ : ខននីយំ, លក-ធាតុ : លកនីយំ
តុស-ធាតុ : តុសនីយំ,... ... ។

១ កាលបើមានលំនាំសេចក្តីថា “គួរ-, គួរតែ-, សមតែ-” ដូចជា : ឯសោ
គហណីយោ “(មនុស្ស) បង្កើន សមតែអ្នកផងតិះដៀល”, ឥទ្ធ ឧទកំ បាន្នីយំ
“ទឹក នេះ គួរគេផឹកបាន”, តែបើគេមិនតិះដៀល, មិនផឹក, ក៏មិនជាអ្វី, យ៉ាងនេះ
ត្រូវប្រែថា “គួរ” ឬ “គួរតែ-សមតែ-” (អនុត្តកាល ជា អនុមតិ) ។ កាលបើ
លំនាំសេចក្តី សម្តែង អាការមានកំណត់មានកំហិត (នឹងខានពុំបាន) ដូចជា :
រាជកិច្ចំ តេ ករណីយំ ឬ កត្តព្វំ “កិច្ចរបស់ស្តេចគឺអ្នក ត្រូវធ្វើ”, ន ភិក្ខុវេ មូគវត្ថំ
តិគ្គិយសមាទានំ សមាទិតព្វំ, យោ សមាទិយេយ្យ, អាបត្តិ ទុក្កដស្ស
“ម្នាក់ភិក្ខុទាំងឡាយ វត្ត គ (តមមិនស្តី) ជាតិគ្គិយសមាទាន (គឺអ្នក រាល់គ្នា)
មិនត្រូវកាន់ទេ, ភិក្ខុណា កាន់, អាបត្តិទុក្កដ មាន (ដល់ភិក្ខុ នោះ) =
ភិក្ខុនោះត្រូវអាបត្តិទុក្កដ”, យ៉ាងនេះ ត្រូវប្រែថា “គប្បី” ឬ “ត្រូវ-” (អនុត្តកាល
ជា បរិកប្បៈ) ។

ខាងហេតុកម្មវាចកៈ, គ្រាន់តែចុះណាបេ-បច្ច័យមកផងមិន បាច់ចុះបច្ច័យសម្រាប់ពួកធាតុ (អាឡាត) ក៏មាន, ត្រូវចុះណាបេ- បច្ច័យ ព្រមទាំងបច្ច័យសម្រាប់ពួកធាតុផង ក៏មាន ខ. ដែល គ្រាន់តែចុះណាបេ- បច្ច័យមកផង : កវ-ធាតុ : បុំ. កាវបនីយោ, ឥ. កាវបនីយា, នបុំ. កាវបនីយំ,^(១) “(ដែលជន) គប្បីឲ្យធ្វើ, ត្រូវឲ្យធ្វើ, គួរឲ្យធ្វើ” (លុប ណ និង ង ទុកតែត្រឹម អាប)... ... ។ ដែលត្រូវចុះណាបេ-បច្ច័យព្រមទាំងបច្ច័យសម្រាប់ពួកធាតុផង : សិវ-ធាតុ : បុំ. សិព្វាបនីយោ, ឥ. សិព្វាបនីយា, នបុំ. សិព្វាប- នីយំ “(ដែលជន) គប្បីឲ្យដេរ, ត្រូវឲ្យដេរ, គួរឲ្យដេរ,...” ។

អនីយ-បច្ច័យនេះជាកិច្ចបច្ច័យខាងកិរិយាកិតកៈក៏ពិតមែន ប៉ុន្តែជួនណាប្រើជានាមនាមក៏បានខ្លះ ខ. សេដ្ឋី បណីតេន ខាទ- នីយេន ភោជនីយេន ភិក្ខុសង្ឃំ បរិវិសិ “សេដ្ឋី អង្គាសហើយ នូវភិក្ខុសង្ឃ ដោយវត្ថុដែលជនគួរទំពាសី (បង្អែម) ដោយវត្ថុ ដែលជនគួរបរិភោគ (ចម្អាប) ដ៏ថ្លៃថ្លា” ។

១ ធាតុដែលមាន “វ” ឬ “ហ” ជាទីបំផុត, បើមានការិត-បច្ច័យរាំង ត្រង់ចន្លោះកណ្តាលយ៉ាងនេះ មិនបាច់ផ្លាស់ “ន” ជា “ណ” ឡើយ ។

[១៨១] ឧទាហរណ៍ក្នុងកិតកិច្ច-បច្ច័យ

មាន : បច្ច័យនេះ, បើមិនចុះយ-បច្ច័យ (អាឡាត) ផ្សំមក
ផងទេ ក៏ជាកត្តាចកៈ ដូចអន្ត-បច្ច័យដែរ, តែបើប្រើជាកត្តាចកៈ
ត្រូវចុះបច្ច័យសម្រាប់ពួកធាតុ (អាឡាត) មកផង^(១), បើប្រើជា
កម្មាចកៈ និងការវាចកៈ ត្រូវចុះយ-បច្ច័យនិងបច្ច័យសម្រាប់ពួក
ធាតុ (អាឡាត) និងឥ-អាគមផ្សំមកផង ជួនណាមិនបាច់ចុះឥ-
អាគមក៏បាន (តាមដំណើររបស់ធាតុ) ។

កត្តាចកៈ បច្ច័យនោះ “កំពុងចម្អិន, កាលចម្អិន^(២)” (បច+
អ (អាឡាត) + មាន > បចមាន, សិ > ឱ, ជា បចមាន, ឥ. បច-
មាន + អា > បចមានា, នប៉ុ. បចមានំ^(៣)) ។ លក្ខណៈនោះ “កំពុង
បាន,...” (លក + អ (អាឡាត) + មាន > លកមាន,...) ។

១ ដើម្បីឲ្យទីបំផុតធាតុមានស្រះ ដូចជា : ប័ច+អ+មាន > បចមាន,
ល័ក+អ+មាន > លកមាន, ច័រ+អ+មាន > ចរមាន, ក័រ+ឱ+មាន >
កុរមាន (ក > កុ, ឱ > ខ)... ... ។ ២ គ្រាន់តែប្រែចេញសព្ទធាតុថា
“ចម្អិន” ប៉ុណ្ណោះក៏បាន ព្រោះមាន-បច្ច័យនេះប្រាប់បច្ចុប្បន្នកាល
ដូចវត្តមានវិភក្តិអាឡាតដែរ (ខាងអន្ត-បច្ច័យក៏ដូចគ្នា) ។ ៣ បែប
បំបែកផ្សំនឹងវិភក្តិនាម ប៉ុ. ដូច បុរិស, ឥ. ដូច កញ្ញា, នប៉ុ. ដូច កុល ។

កម្មវាចកៈ ករិយមានោ “(គឺជន) កំពុងធ្វើ, កាលធ្វើ”
(ករ+តិ (អាគម) + យ (អាខ្យាត) + មាន > ករិយមាន,...) ។
បច្ចមានោ “(គឺជន) កំពុងចម្អិន,...” (បច + យ (អាខ្យាត) +
មាន > បច្ចមាន^(១), យ > ច, ឬ ច + យ > ច្ច ក៏បាន, មិនបាច់
ចុះត-អាគមឡើយ) ។

ការវាចកៈ ករិយមានំ “(គឺជន) កំពុងធ្វើ, កាលធ្វើ”
(ករ+តិ (អាគម) + យ (អាខ្យាត) + មាន > ករិយមាន,...) ។
លព្ពមានំ “(គឺជន) កំពុងបាន, កាលបាន” (លភ+យ (អាខ្យាត)
+ មាន > លព្ពមាន, ភ + យ > ព្ព) ។

ខាងហេតុកត្តាវាចកៈ ត្រូវចុះ ណាយ ឬ ណាបយ មកផង
ឧ. ករ-ធាតុ : ការយមានោ ការបយមានោ “កំពុងឲ្យធ្វើ,
កាលឲ្យធ្វើ”, ញា-ធាតុ : ញាបយមានោ “កំពុងឲ្យដឹង,...”)
ទា-ធាតុ : ទាបយមានោ^(២) “កំពុងឲ្យឲ្យ,...”, សុ-ធាតុ : សា-
១ បើទុក យ ឲ្យគង់រូបនៅដូចដើម ត្រូវចុះត-អាគមមកផងជា
បចិយមាន ។ ២ ធាតុដែលមាន អា ជាទីបំផុតយ៉ាងនេះ, ខាងហេតុ-
កត្តាវាចកៈ ត្រូវចុះការិតបច្ច័យបាន តែ ណាបយ មួយប៉ុណ្ណោះ ខាង
ហេតុកម្មវាចកៈ, និងការវាចកៈ, ត្រូវចុះ ណាបេ (លុបទុកតែត្រឹម
អាប), ចុះយ-បច្ច័យ ត-អាគម, ជា ទាបិយមាន ។

វេយមាណោ, សាវាបយមាណោ “កំពុងឲ្យឮ, កាលឲ្យឮ, កាល
ឲ្យស្តាប់” ។ ត្រូវចុះបច្ច័យសម្រាប់ពួកធាតុ (អាខ្យាត) មកផង
ក៏មាន ឧ. ទិញាបយមាណោ “កំពុងឲ្យលេង, កាលឲ្យលេង”(ទិវ
+ យ + ណាបយ + មាន > ទិញាបយមាន, វ + យ > ឮ) ។ យុ-
ជ្ឈាបយមាណោ “កំពុងឲ្យច្បាំង, កាលឲ្យច្បាំង” (យុធ + យ +
ណាបយ + មាន > យុជ្ឈាបយមាន) ធ + យ > ជ្ឈ) ។ កីនាបយ-
មាណោ “កំពុងឲ្យទិញ, កាលឲ្យទិញ” (កី + នា + ណាបយ
+ មាន > កីនាបយមាន,...) ។

ខាងហេតុកម្មវាចកៈ ត្រូវចុះណាបេ-បច្ច័យ, យ-បច្ច័យ, តិ-
អាគម មកផង ឧ. ការាបិយមាណោ “(គឺជន) កំពុងឲ្យធ្វើ, កាល-
ឲ្យធ្វើ” (ករ + ណាបេ + យ + តិ + មាន > ការាបិយមាន, ណា-
បេ > អាប) ។ ត្រូវចុះបច្ច័យសម្រាប់ពួកធាតុ (អាខ្យាត) មកផង
ក៏មាន ឧ. ទិញាបិយមាណោ “(គឺជន) កំពុងឲ្យលេង, កាល
ឲ្យលេង” (ទិវ + យ^(១) + ណាបេ + តិ + យ^(២) + មាន >

១ យ-បច្ច័យសម្រាប់ពួកទិវ-ធាតុ ។ ២ យ-បច្ច័យសម្រាប់ចុះក្នុង
កម្មវាចកៈ និងការវាចកៈ ។

ទិញាបិយមាន^(១), វិ+យ > ឮ, ណាបេ > អាប) ។ វិក្កិណាបិ-
 យមានោ “(គឺជន) កំពុងឲ្យលក់, កាលឲ្យលក់” (វិ+កី+នា+
 ណាបេ+តិ+យ+មាន > វិក្កិណាបិយមាន, (ព្រោះមាន វិ-
 បុព្វបទ) ត្រូវតម្រួត ក ហើយផ្លាស់ នា-បច្ច័យ ជា ណា, លុប
 ណ និង ង ទុកតែត្រឹម អាប) ។

ត : បច្ច័យនេះ កាលបើចុះមកហើយ មានអំណាចឲ្យប្រើ
 បានគ្រប់វាចកៈទាំង ៥, តែខាងហេតុកត្តាវាចកៈមិនសូវមានប្រើ,
 មានវិធីរូបសិទ្ធិច្រើនយ៉ាង ដូចរបៀបជាសង្ខេបតទៅនេះ ៖

ធាតុដែលមាន “វ” ជាទីបំផុត, ត្រូវលុបទីបំផុតធាតុចេញ
 ក៏មាន ឧ. កតោ “(គឺជន) ធ្វើហើយ” (កវ-ធាតុ), ឥ. ចុះអា-
 បច្ច័យមកផងជា កតា, នប៉ុ. កតំ^(២) ។ មតោ “ស្លាប់ហើយ”
 (មវ-ធាតុ) ។ ផ្លាស់ត-បច្ច័យជា “អណ្ណ” ហើយលុបទីបំផុត

១ អ្នករៀនចូរសង្កេត, កុំច្រឡំ : “ទិញាបយមាន” ដែលសម្រេចមក
 អំពី ទិវ+យ+ណាបយ+មាន (ជាហេតុកត្តាវាចកៈ) និង “ទិញាបិយ-
 មាន” នេះ ដែលសម្រេចមកអំពី ទិវ+យ+ណាបេ+យ+តិ+មាន
 (ជា ហេតុកម្មវាចកៈ និងភាវវាចកៈ) ។ ២ បែបបំបែកផ្សំនឹងវិកត្តិនាម,
 ប៉ុ. ដូច បុរិស ឥ. ដូច កញ្ញា, នប៉ុ. ដូច កុល ។

ធាតុចេញក៏មាន ឧ. បុណ្ណា “ពេញហើយ” (បុ-ធាតុ) ។
ផ្លាស់ត-បថ្វីយជា “ឥណ្ឌ” ហើយលុបទីបំផុតធាតុចេញក៏មាន
ឧ. តិណ្ណា “ឆ្លងហើយ” (ត-ធាតុ), ជីណ្ណា “ចាស់ហើយ,
គ្រាំគ្រាហើយ,...” (ជ-ធាតុ) ។ គ្រាន់តែចុះឥ-អាគម ផ្សំនឹងត-
បថ្វីយ ក៏មាន ឧ. សរិតោ “រៀកហើយ” (ស-ធាតុ), ធារិតោ
“(ដែលជន) ទ្រទ្រង់ហើយ,...” (ធរ-ធាតុ), ទីយៈ^(១) អ ជា អា) ។

ធាតុដែលមាន “ទ” ជាទីបំផុត ត្រូវផ្លាស់ ត-បថ្វីយជា
“អន្ទ” ហើយលុបទីបំផុតធាតុចេញក៏មាន ឧ. រុន្នោ “យំហើយ”
(រុ-ធាតុ), សន្នោ “លិចចុះហើយ” (ស-ធាតុ) ។ ផ្លាស់
ត-បថ្វីយជា “ឥន្ទ” ហើយលុបទីបំផុតធាតុចេញក៏មាន ឧ. ឆិន្នោ
“កាត់ហើយ, ដាច់ហើយ” (ឆ-ធាតុ), ភិន្នោ “បែកហើយ
ធ្លាយហើយ” (ភ-ធាតុ), និសិន្នោ “អង្គុយហើយ” (និ-បុព្វ-
បទ, ស-ធាតុ) ។ គ្រាន់តែចុះឥ-អាគមមកក៏មាន ឧ. មទ្ធិតោ
“(គឺជន) ញ៉ាំញីហើយ, ច្របាច់ហើយ...” (ម-ធាតុ, តម្រួតទ) ។

១ ទីយៈតាមគួរដល់ការប្រកប ដើម្បីឲ្យស្រួលមាត់ មិនមែនទីយៈ
ព្រោះអំណាចត-បថ្វីយទេ ។

ធាតុដែលមាន “ត” ជាទីបំផុត, ត្រូវផ្លាស់ត-បច្ច័យជា “តណ្ហ” ក៏មាន ឧ. សុចិណ្ឌា “(ដែលជន) សន្សំដោយប្រពៃហើយ” (សុ-បុព្វបទ, ចិ-ធាតុ) ។ ផ្លាស់ ត-បច្ច័យជា “ញ័ណ” ក៏មាន ឧ. ខីណំ “អស់ហើយ” (ខិ-ធាតុ) ។

ចំពោះ ត-ធាតុ, ត្រូវទុកធាតុឲ្យគង់រូបនៅជា “ត” ដូចដើមក៏បាន, ផ្លាស់ត-ធាតុជា “ឯ” ក៏បាន ឧ. តតោ, ឯតោ^(១) “ទៅហើយ, ដល់ហើយ”, បេតោ^(២) “ទៅបាត់ទៅហើយ = ទៅកាន់បរលោកហើយ” (ប-បុព្វបទ, ត-ធាតុ) ។

ធាតុដែលមាន “ញ័, ឧ, ឧ” ជាទីបំផុត, ត្រូវទុកឲ្យនៅតាមរូបដើម ឧ. កីតោ “ខ្លាចហើយ” (កី-ធាតុ), នីតោ “(គឺជន) នាំទៅហើយ” (នី-ធាតុ), សុតំ “(គឺជន) ឮហើយ,...” (សុ-ធាតុ), ធុតោ “(គឺជន) កម្ចាត់ហើយ,...” (ធុ-ធាតុ) ។ ភូតំ “កើតហើយ” (ភូ-ធាតុ) ។

១ មិនស្រូវប្រើ ព្រោះក្រែងច្រឡំនឹង តម, ឯត (វិសេសនសព្វនាម) ដែលចុះតោ-បច្ច័យជា តតោ ឯតោ ដែរនោះទេដឹង (?) ។ ២ ប្រើជានាមនាមក៏បាន, វិគ្គហៈថា:បរលោកំ អយិ : អគច្ឆីតិ> បេតោ (ជនោ) អ្នកទៅហើយកាន់បរលោក” (បរលោកសទ្ធិបទ + ត + ត, លុប “រលោក” ទុកតែ “ប” ជា បុព្វបទ ។

ធាតុដែលមាន “ម” ជាទីបំផុតត្រូវលុបទីបំផុតធាតុចេញ ក៏មាន ២. គតោ “ទៅហើយ,...” (គម-ធាតុ), រតោ “រីករាយ ហើយ,...” (រម-ធាតុ) ។ ផ្លាស់ត-បច្ច័យជា “ន្ត” ហើយលុប ទីបំផុតធាតុចេញក៏មាន ២. បក្កន្តោ “ចៀសចេញទៅហើយ,...” (ប-បុព្វបទ, កម-ធាតុ), ទន្តោ “(គឺជន) ទូន្មានហើយ,...” (ទម-ធាតុ), សន្តោ “រម្ងាប់ហើយ,...” (សម-ធាតុ) ។

ធាតុដែលមាន “ន” ជាទីបំផុត, លុបទីបំផុតធាតុចេញក៏ បាន ២. ខតោ “(ដែលជន) ដឹកហើយ” (ខន-ធាតុ), ហតោ “(ដែលជន) បៀតបៀនហើយ,...” (ហន-ធាតុ) ។ ប៉ុន្តែ ជន- ធាតុ, ត្រូវផ្លាស់ ជន ជា “ជា” ២. ជាតោ “កើតហើយ” ។

ធាតុដែលមាន “ច, ជ, ប” ជាទីបំផុត, ផ្លាស់ទីបំផុត ធាតុជា “ត^(១)” ហើយតម្រួតជាមួយនឹងត-បច្ច័យជា “ត្ត” ក៏បាន ២. សិត្តោ “(គឺជន) ស្រោចហើយ” (សិច-ធាតុ) ។ ភុត្តោ “(ដែលជន) បរិភោគហើយ” (ភុជ-ធាតុ) ។ គុត្តោ “(គឺជន)

១ មានន័យខ្លះថា ធាតុដែលមាន “ជ” ជាទីបំផុត, ត្រូវផ្លាស់ត- បច្ច័យជា “ទ” សិនហើយសឹមផ្លាស់ ទ ជា “ត” រួចតម្រួតជាមួយនឹង ត-បច្ច័យជា “ត្ត” ។

គ្រប់គ្រងហើយ,...” (គុប-ធាតុ) ។ ប៉ុន្តែ បច-ធាតុ, ត្រូវផ្លាស់
ត-បច្ច័យជា “ក្ក” ហើយលុបទីបំផុតធាតុចេញ ឧ. បក្ក “(ដែល
ជន) ចម្អិនហើយ, ឆេះហើយ” ។ សុច-ធាតុ, បែរជាត្រូវព្រឹទ្ធិ
អក្សរដើមធាតុ, ចុះតំ-អាគម ទៅវិញ ឧ. សោចិតោ “សោក
ហើយ, ស្តាយហើយ” ។

ធាតុដែលមាន “ធរ, ភ” ជាទីបំផុត, ផ្លាស់ត-បច្ច័យជា
“ទ្ធ” ហើយលុបទីបំផុតធាតុចេញក៏បាន ឧ. កុទ្ធោ “ខឹងហើយ”
(កុធរ-ធាតុ) ។ អារទ្ធោ “(គឺជន) ប្រារព្ធហើយ,...” (អា-បុព្វបទ,
ភ-ធាតុ), លទ្ធោ “(ដែលជន) បានហើយ” (លភ-ធាតុ) ។

ធាតុដែលមាន “ស” ជាទីបំផុត, ត្រូវផ្លាស់ត-បច្ច័យជា “ដ្ឋ”
ហើយលុបទីបំផុតធាតុចេញ ឧ. តុដ្ឋោ “ត្រេកអរហើយ” (តុស-
ធាតុ), នដ្ឋោ “វិនាសហើយ, ខូចហើយ, បាត់ហើយ,...” (នស-
ធាតុ), ហដ្ឋោ “រីករាយហើយ,...” (ហស-ធាតុ) ។ ប៉ុន្តែ សុស-
ធាតុ, ត្រូវផ្លាស់ ត-បច្ច័យជា “ក្ខ” ហើយលុបទីបំផុតធាតុចេញ
ឧ. សុក្ខ “ស្ងួតហើយ,...” ។ ភាស-ធាតុ, បែរជាគ្រាន់តែចុះតំ-
អាគមទៅវិញ ឧ. ភាសិតោ “(ដែលជន) ពោលហើយ,...” ។

ធាតុដែលមាន “ហ” ជាទីបំផុត, ត្រូវផ្លាស់ត-បច្ច័យជា “ខ្យ” ហើយលុបទីបំផុតធាតុចេញក៏មាន ឧ. ខខ្យា “(ដែល ភ្លើង) ឆេះហើយ,...” (ខហ-ធាតុ) ។ ផ្លាស់ ត-បច្ច័យជា “ហ” ហើយផ្លាស់ “ហ” ទីបំផុតធាតុជា “ឡ” ផ្សំជា “ឡ្យ^(១)” ក៏មាន ឧ. មុឡ្យា “វង្វែងហើយ,...” (មុហ-ធាតុ) ។ ផ្លាស់ត-បច្ច័យជា “ទ្វ” ហើយលុបទីបំផុតធាតុចេញក៏មាន ឧ. សន្ទទ្វា “(ដែល ជន) ចង់ហើយ, សៀតហើយ” (សំ-បុព្វបទ, នហ-ធាតុ, ផ្លាស់ និគ្គហិតរបស់ សំ ជា “ន”) ។

ចំពោះធាតុខ្លះដោយឡែក ឧ. បុដ្ឋោ “(គឺជន) សួរហើយ” (បុច្ឆ-ធាតុ, ផ្លាស់ត-បច្ច័យជា “ដ្ឋ” ហើយលុបទីបំផុតធាតុ) ។ ភដ្ឋោ, ភត្តោ “(ដែលជន) បំបាក់ហើយ” (ភញ្ញ-ធាតុ, ផ្លាស់ត-បច្ច័យជា “ដ្ឋ”, ជា “ត្ត” ហើយលុបទីបំផុតធាតុ) ។ សក្កា “អាច ហើយ,...” (សក-ធាតុ, ផ្លាស់ត-បច្ច័យជា “ក” ហើយលុបទីបំផុត ធាតុ) ។ អនុសិដ្ឋោ “(គឺអាចារ្យ) ប្រៀនប្រដៅរឿយៗ ហើយ” (អនុ-បុព្វបទ, សាស-ធាតុ, ផ្លាស់ត-បច្ច័យជា “វិដ្ឋ”, លុប “វ”

១ តាមបែបខ្លះថាឲ្យផ្លាស់ត-បច្ច័យជា “ឡ្យ” ហើយលុបទីបំផុតធាតុ ចេញក៏បាន ។

ចេញ ទុកតែ “ឥដ្ឋ” ហើយលុបទីបំផុតធាតុចេញ រួចលុប អា
 របស់ សា) ។ បីតោ “បីតនៅហើយ,...” (ផ្លាស់ អា របស់
 ហា-ធាតុ ជា ឥ) ។ បីតោ “(គឺជន) ផឹកហើយ” (ផ្លាស់ អា របស់
 បា-ធាតុ ជា ង្គ) ។ ទីន្នោ “(គឺជន) ឲ្យហើយ” (ផ្លាស់ ត-បច្ច័យ
 ជា ឥន្ទ ហើយលុប អា របស់ ទា-ធាតុ) ។ ញាតោ “(គឺជន)
 ដឹងហើយ” (ញា-ធាតុ) ។ អភិជ្ឈិតោ “(គឺជន) សម្លឹងរំពៃ
 ហើយ,...” (អភិ-បុព្វបទ, ឈា-ធាតុ^(១), លុប អា របស់ ឈា
 ហើយតម្រួត ជ, ចុះឥ-អាគម) ។ ឥច្ឆិតំ “(ដែលជន) ប្រាថ្នា
 ហើយ, ចង់បានហើយ”,... ... (ឥស-ធាតុ, ផ្លាស់ទីបំផុតធាតុ
 ជា “ច្ច” ចុះឥ-អាគម),... ... ។

ករ-ធាតុ បើមានឧបសគ្គ ៣ តួ គឺ “សំ, ឧប, បរិ” ជា
 បុព្វបទ, ត្រូវផ្លាស់ “ករ” ជា “ខ” ខ្លះ^(២) ជា “ខរ” ខ្លះ តាម

១ មានន័យមួយទៀតថា : អភិ-បុព្វបទ, ឈេ-ធាតុ “គិត, ជញ្ជឹង,
 កូចកាន់”, លុប ង របស់ ឈេ ហើយតម្រួត ជ, ចុះ ឥ-អាគម, ត-
 បច្ច័យ ។ ២ កាលបើមានសព្ទទាំងនេះជាបុព្វបទហើយ ទោះប្រកប
 បច្ច័យខ្លះទៀត, ក៏ត្រូវផ្លាស់ ករ ជា “ខ” ឬជា “ខរ” ដែរ ឧ.
 បដិសង្ខរណំ “កិរិយាជួសជុល” (បដិ+សំ+ករ+យុ), សំខាតុំ “ដើម្បី
 រាប់,...” (សំ+ករ+តុំ), អភិសំខរិត្វា តាក់តែងហើយ, និម្មិតហើយ...
 (អភិ+សំ+ករ+តិ+ត្វា)... ... ។

គួរដល់ការប្រកប ខ. សំខតោ^(១) “(គឺបច្ច័យ) ធ្វើព្រមហើយ, តាក់តែងហើយ,...”, ឧបក្ខតោ “ចូលទៅធ្វើហើយ, តាំងធ្វើហើយ,...”, បរិក្ខតោ “(គឺជន) ធ្វើជុំវិញហើយ, ហែហមហើយ, ព័ទ្ធហើយ,...” ។ ទោះមាននិបាតសព្ទគឺ “បុរ” នេះជាបុព្វបទក៏អាចផ្លាស់ “ករ” ជា “ខ” បានដែរ ខ. បុរក្ខតោ “(គឺជន) ធ្វើក្នុងខាងមុខហើយ, ចោមរោមហើយ,...” ។

បែបផ្សំ-បច្ច័យ ជាមួយនឹងធាតុ ដូចបាននិយាយមកហើយនោះក្តី ជាមួយនឹងធាតុឯទៀត ៗ ក្រៅពីនោះក្តី, ជួនណាមិនបាច់លុបឬផ្លាស់អ្វីឡើយ គ្រាន់តែផ្សំជាមួយនឹងធាតុ ជាការស្រេចប៉ុណ្ណោះក៏មាន, ត្រូវចុះឥ-អាគមផ្សំមកផងក៏មាន ត្រូវចុះបច្ច័យសម្រាប់ពួកធាតុ (អាខ្យាត) ចុះនិគ្គហិតអាគម ចុះឥ-អាគមមកផងក៏មាន, ត្រូវប្រើវិធីផ្លាស់ ឬព្រឹទ្ធិ ឬតម្រួត ក៏មាន តាមគួរដល់ការប្រកប, អ្នកសិក្សា បើបានប្រទះបែបប្រើ ត-បច្ច័យ មានគតិប្លែកអំពីវិធីដែលបាននិយាយមកហើយនោះ, ចូរសង្កេតចំណាំឲ្យជាក់ ត្រាតែបានយល់ដោយទូលាយជាងនេះទៅទៀត

១ ផ្លាស់និគ្គហិតជា “ង” ជា សង្ខតោ ក៏បាន ។

ចុះ ព្រោះនៅមានវិធីប្លែកជាងនេះទៅទៀតច្រើន ។ ឧទាហរណ៍
ខាងមុខនេះ ជារបៀបរាយង គ្រាន់តែជាគ្រឿងចំណាំដោយ
សង្ខេប ៖

មរ-ធាតុ : មតោ, មរិតោ, មារិតោ, តរ-ធាតុ : តិណ្ណោ,
តរិតោ, បុរ-ធាតុ : បុណ្ណោ, បុរិតោ, ភិទ-ធាតុ : ភិន្នោ, ភិន្និតោ,
ភូ-ធាតុ : ភូតោ, ភារិតោ, រម-ធាតុ : រតោ, រមិតោ, ទម-ធាតុ :
ទន្តោ, ទមិតោ, ហន-ធាតុ : ហតោ, ហនិតោ, យាតិតោ, សិច-
ធាតុ : សិត្តោ, សិញ្ជិតោ, ភុជ-ធាតុ : ភុត្តោ, ភុញ្ជិតោ, គុប-ធាតុ :
គុត្តោ, គោបិតោ, កុជ-ធាតុ : កុទ្ធោ កុជ្ឈិតោ, លភ-ធាតុ : លទ្ធោ,
លភិតោ, ហស-ធាតុ : ហដ្ឋោ, ហសិតោ, សំ-បុព្វបទ, នហ-
ធាតុ : សន្នទ្ធោ, សន្នយ្ហិតោ, គហ-ធាតុ : គហិតោ, គណ្ឌិតោ,
វហ-ធាតុ : វហិតោ, បុច្ឆ-ធាតុ : បុដ្ឋោ, បុច្ឆិតោ, ភញ្ញ-ធាតុ :
ភដ្ឋោ, ភត្តោ, ភញ្ជិតោ, អនុ-បុព្វបទ, សាស-ធាតុ : អនុសិដ្ឋោ,
អនុសាសិតោ, អភិ-បុព្វបទ, ឈា-ធាតុ : អភិជ្ឈិតោ, អភិជ្ឈាយិ-
តោ, ញា-ធាតុ : ញាតោ, ជានិតោ, ភី-ធាតុ : ភីតោ, ភាយិតោ,
សី-ធាតុ : សយិតោ, និ-បុព្វបទ, វា-ធាតុ : និព្វតោ, បរិ-បុព្វបទ,

វា-ធាតុ : បរិនិព្វតោ^(១), និ-បុព្វបទ, បទ-ធាតុ : និព្វតោ^(២),
 អា-បុព្វបទ, បទ-ធាតុ : អាបន្នោ, ឧ-បុព្វបទ, បទ-ធាតុ :
 ឧបបន្នោ, ឧប-បុព្វបទ, បទ-ធាតុ : ឧបបន្នោ, ប-បុព្វបទ, ហា-
 ធាតុ : បហីនោ^(៣), ចិរ-សព្ទ : ចិរាយិតោ^(៤), ប-បុព្វបទ,
 ហិ-ធាតុ : បហិតោ, បហិតា, បហិតំ,... ... ។

ឧទាហរណ៍ដែលចុះត-បច្ច័យ ដូចបាននិយាយមកហើយ
 ទាំងប៉ុន្មាននោះប្រើបានចំពោះវាចកៈ ៣ យ៉ាងគឺ កត្តាវាចកៈ, កម្ម-
 វាចកៈ, ការវាចកៈមានរូបសិទ្ធិដូចគ្នាតែបែបមួយ, ដែលនឹងអាច
 ដឹងថាជាវាចកៈណានោះ ត្រូវស្ទង់មើលដំណើរប្រយោគនិងលំនាំ
 សេចក្តី, បើឃើញថា, បណ្តាវាចកៈទាំង ៣ យ៉ាងនោះ, មាន
 សេចក្តីដាក់នៅខាងវាចកៈណា ចូរប្រែតាមដំណើររបស់វាចកៈ
 នោះចុះ, ប៉ុន្តែបើជាអក្ខរធាតុត្រូវប្រើបានខាងកត្តាវាចកៈ និងការ-
 វាចកៈតែពីរយ៉ាងប៉ុណ្ណោះ បើជាសក្ខរធាតុ ត្រូវប្រើបានចំពោះ
 វាចកៈទាំង ៣ យ៉ាង ។

១ ផ្លាស់ វ ជា ព, ផ្លាស់ អា ជា ឧ. តម្រួត ព ជាពីរតួ ។ ២ លុប ទ
 ទីបំផុតនៃបទធាតុ ហើយផ្លាស់ ប ជា ព រួចតម្រួត ព ជាពីរតួ ។ ៣
 ផ្លាស់ ត-បច្ច័យជា ល្បីន, លុប អា របស់ ហា-ធាតុ ។ ៤ ចិរ-សព្ទ,
 អាយ-បច្ច័យ (អាឡាត) ត-អាគម, ត-បច្ច័យ ។

ចំណែកខាងហេតុកម្មវាចកៈ, ត្រូវចុះណាបេ-បច្ច័យ លុប
ណ និង ង ទុកតែត្រឹម អាប ព្រមទាំងឥ-អាគមមកផង, មិន
បាច់ចុះបច្ច័យសម្រាប់ពួកធាតុ (អាឡាត) ក៏មាន, ត្រូវចុះបច្ច័យ
សម្រាប់ពួកធាតុមកផង ក៏មាន ។ ដែលមិនបាច់ចុះបច្ច័យ
សម្រាប់ពួកធាតុ : មារាបិតោ “(គឺជន) ឲ្យស្លាប់ហើយ” (មរ+
ណាបេ + ឥ + ត), យាតាបិតោ “(ដែលជន) ឲ្យសម្លាប់
ហើយ,...” (ហន + ណាបេ + ឥ + ត, ហន > យាត),
ភោជាបិតោ “(ដែលជន) ឲ្យបរិភោគហើយ” (ភុជ + ណាបេ +
ឥ + ត),... ។ ដែលត្រូវចុះបច្ច័យ សម្រាប់ពួកធាតុមក
ផង : ជានាបិតោ “(គឺជន) ឲ្យដឹងហើយ” (ញា + នា + ណា-
បេ + ឥ + ត, ញា > ជា), រជ្ជាបិតំ “(ដែលជន) ឲ្យជ្រលក់
ហើយ” (រជ + យ^(១) + ណាបេ + ឥ + ត), ។ ធាតុ
ងទៀត ៗ ក្រៅពីនេះ ត្រូវសម្រេចតាមគួរដល់ការប្រកប ដូច
បាននិយាយក្នុងខាងដើមរួចមកហើយ ។

១ យ-បច្ច័យសម្រាប់ពួកទិវ-ធាតុ : ជ + យ > ជ្ជ ។

ត-បច្ច័យនេះ សម្រាប់ប្រើ ខាងប៉ែកកិរិយាកិតកៈក៏ពិត
ប៉ុន្តែជួនណាប្រើជានាមកិតកៈក៏បាន ឧ. ពុជ្ឈតីតិ > ពុទ្ធោ
(ភគវា) “(ព្រះមានព្រះភាគ) ទ្រង់ត្រាស់ដឹង” ក. ក. (ផ្លាស់
ត-បច្ច័យជា “ទ្ធ” ហើយលុប ធ ទីបំផុតនៃ ពុធ-ធាតុ) ។
តថា-អាគមីតិ > តថាគតោ (ភគវា) “(ព្រះមានជោគ) ទ្រង់មក
ហើយដោយប្រការដូច្នោះ” ក. ក. (តថា-បុព្វបទ, អា-បុព្វបទ,
គម-ធាតុ, ត-បច្ច័យ), តថា-អគមីតិ-វា > តថាគតោ (ភគវា)
“ម្យ៉ាងទៀត (ព្រះមានជោគ) ទ្រង់បានទៅហើយ ដោយប្រការ
ដូច្នោះ” ក. ក. (តថា-បុព្វបទ, គម-ធាតុ, ត-បច្ច័យ) ។ ធម្ម-
រមតីតិ > ធម្មតោ (ជនោ) “(ជន) អ្នករីករាយក្នុងធម៌” ក. ក.
(ធម្ម-សទ្ធម្មបទ, រម-ធាតុ, ត-បច្ច័យ) ។ ធម្ម-រក្ខតីតិ > ធម្ម-រក្ខិ-
តោ (ភិក្ខុ) “(ភិក្ខុ) អ្នករក្សានូវធម៌” ក. ក. (ធម្ម-សទ្ធម្មបទ,
រក្ខ-ធាតុ, ត-អាគម, ត-បច្ច័យ) ។ សរតីតិ > សរតោ (ជនោ)
“(ជន) អ្នករៀក, អ្នកនឹកឃើញ” ក. ក. (សរ-ធាតុ, ត-បច្ច័យ) ។
(រូបាទីសុ) - សញ្ញតីតិ > សត្តោ (ជនោ) “(ជន) អ្នកចំពាក់

(ក្នុងអារម្មណ៍មានរូបារម្មណ៍ជាដើម)” ក. ក. (សជ-ធាតុ, ត-បច្ច័យ, ផ្លាស់ទីបំផុតធាតុជា “ត”^(១)) តម្រួតជាមួយនឹងត-បច្ច័យ ជា “ត្ត”) ។ (អត្ថនោ-មាតាបិតុនំ-ហទយំ) - បុរេតីតិ > បុត្តោ (ជនោ) “(ជន) អ្នក (ញ៉ាំងហ្វូទ័យ នៃមាតានិងបិតា របស់ខ្លួន) ឲ្យពេញ = កូនប្រុស” ក. ក. (បុរ-ធាតុ, ត-បច្ច័យ, ផ្លាស់ទីបំផុតធាតុជា “ត” ហើយតម្រួតជាមួយនឹងត-បច្ច័យជា “ត្ត” ឬ លុបទីបំផុតធាតុហើយតម្រួតបច្ច័យក៏បាន), (អត្ថនោ-កុលំ) បុនាតីតិ-វា > បុត្តោ (បុរិសោ) “ម្យ៉ាងទៀត (បុរស) អ្នកសម្អាត (នូវត្រកូល របស់ខ្លួន) ក. ក. (បុ-ធាតុ, ត-បច្ច័យតម្រួតជា “ត្ត”) ។ (ទារុអាទិនិ) - លាតិ : អាទទាតិ - ឯតាយាតិ > លតា (ភូតតាមជាតិ) “(ភូតតាមជាតិ) សម្រាប់កាន់យក”^(២) (នូវវត្ថុមានឧសជាដើម នៃជន) = វល្លិ” ក. ក. (លា-ធាតុ, ត-បច្ច័យ, អា-បច្ច័យស្សៈ អា របស់ លា ជា អ),... .. ។

១ មានន័យខ្លះថា ឲ្យផ្លាស់ ត-បច្ច័យជា “ទ” សិនហើយសឹមផ្លាស់ ទ ជា “ត” រួចតម្រួតជាមួយនឹងត-បច្ច័យជា “ត្ត” ។ ២ ពាក្យថា “កាន់យក” ក្នុងទីនេះ សំដៅដំណើរប្រើការផ្សេងៗមាន “ចងឧស” ជាដើម ។

សព្វដែលចុះត-បច្ច័យនេះ, បើជាកិរិយាកិតកៈ មិនបាច់
តាំងវិគ្គហៈឡើយ គ្រាន់តែសម្រេចរូបហើយជាការស្រេច, បើ
ជានាមកិតកៈ ត្រូវតាំងវិគ្គហៈតាមគួរដល់ការប្រកប ។

ត្វា, ត្វាន, តួន^(១): បច្ច័យទាំង ៣ នេះ ជាអព្យយបច្ច័យ,
កាលបើចុះផ្សំជាមួយនឹងធាតុហើយ, សព្វដែលសម្រេចហើយ
នោះមានរូបយ៉ាងណា ក៏នៅយ៉ាងនោះ, មិនមានវិធីឲ្យចុះវិភក្តិ
នាម ឬឲ្យផ្លាស់ប្រែទៅទៀតឡើយ^(២), កាលបើចុះមកហើយ
មានវិធីរូបសិទ្ធិផ្សេង ៗ ដូចរបៀបជាសង្ខេបតទៅនេះ ៖

១ អព្យយបច្ច័យទាំង ៣ នេះ, ក្នុងបករណៈទាំងពួង ច្រើនហៅថា
តួនាទិបច្ច័យ “បច្ច័យមានតួនជាដើម”, បើតាមពាក្យនេះគួរបៀបរៀងជា “តួន,
ត្វាន, ត្វា” ឬ “តួន, ត្វា, ត្វាន”, ប៉ុន្តែបានសង្កេតឃើញរបៀបឧទាហរណ៍
ដែលលោករៀងនោះមិនទៀង: ជួនណារៀង តួន មុន, ជួនណារៀង ត្វា មុន,
ព្រោះហេតុនោះបានជា ក្នុងទីនេះ ខ្ញុំរៀង ត្វា ឲ្យនៅមុន ដ្បិត ត្វា មានប្រើ
ច្រើនជាង បន្ទាប់មក ត្វាន, ឯ តួន រៀងក្រោយបង្អស់ព្រោះប្រើតិចណាស់
យូរៗ មានប្រទះឃើញខ្លះ, ខ្ញុំរៀបរៀងយ៉ាងនេះ ដើម្បីនឹងសម្តែង ឧទាហរណ៍
យក ត្វា ចេញមុខជាមេរបៀប តាមដំណើរដែលប្រើច្រើនជាងគេ, បើទុក
ជារៀង ត្វា ឲ្យនៅមុនបង្អស់ដូច្នេះ ក៏គង់មានអំណាចឲ្យហៅថា “តួនាទិ-
បច្ច័យ” បាន, ឬបើនឹងហៅតាមរបៀបក្នុងទីនេះថា ត្វាទិបច្ច័យ “បច្ច័យមាន
ត្វាជាដើម” ដូច្នេះក៏សឹងតែបាន ព្រោះបច្ច័យទាំង ៣ នេះមានអំណាចស្មើគ្នា
ចង់រៀងណា មុន, ហៅចេញឈ្មោះណាមុន ក៏ឥតមានទាស់ឡើយ ។ ២
ចូរមើល ក្នុងនាមនិទ្ទេសលេខ ១២៧ ត្រង់ពួកទី ៤ ។

បើមានឧបសគ្គៈណាមួយ ជាបុព្វបទនៃធាតុខ្លះដែលគួរ
ប្រកប, ត្រូវផ្លាស់ប្តូរទាំង ៣ នោះណាមួយជា “យ” ហើយ
ទុកឲ្យនៅជា “យ” ប៉ុណ្ណោះក៏មាន, ផ្លាស់ “យ” នោះនិងទីបំផុត
ធាតុជាព្យញ្ជនៈផ្សេងទៅទៀតក៏មាន, ដូចរបៀបខាងមុខនេះ ៖

ធាតុដែលមាន “អា” ជាទីបំផុត, ត្រូវទុក “យ” ឲ្យគង់រូប
ឧ. អាទាយ “កាន់យកហើយ, នាំទៅហើយ,...” (អា-បុព្វបទ,
ទា-ធាតុ), ឧដ្ឋាយ “តាំងឡើងហើយ, ក្រោកឡើងហើយ,...”
(ឧ-បុព្វបទ, ហា-ធាតុ), អភិញ្ញាយ^(១) “ដឹងចំពោះហើយ,...”
(អភិ-បុព្វបទ, ញា-ធាតុ), អភិវន្ធិយ “ថ្វាយបង្គំចំពោះហើយ,...”
(អភិ-បុព្វបទ, វន្ធ-ធាតុ, ឥ-អាគម),... ... ។

ធាតុដែលមាន “ទ” ជាទីបំផុត, ផ្លាស់ “យ” នោះនិងទី
បំផុតធាតុជា “ជ្ជ” ក៏បាន ឧ. អច្ឆិជ្ជ “ដណ្តើមយកហើយ,...”
(អា-បុព្វបទ ស្សៈ ជា អ, ឆិទ-ធាតុ), ឧបបជ្ជ “ចូលទៅដល់
ហើយ,...” (ឧប-បុព្វបទ, បទ-ធាតុ),... ... ។

១ ជួនណាមួយ “យ” ចេញក៏មានខ្លះ អភិញ្ញាយ > អភិញ្ញា,
បដិសង្ខាយ > បដិសង្ខា (បដិ+សំ+ខា+យ)... ។

ធាតុដែលមាន “ម” ជាទីបំផុត, ផ្លាស់ “យ” នោះនិងទីបំផុតធាតុជា “ម្ម” ក៏បាន ឧ. និក្ខម្ម “ចេញហើយ,...” (និ-បុព្វបទ, ខម-ធាតុ), ឧបគម្ម ចូលទៅដល់ហើយ,...” (ឧប-បុព្វបទ, គម-ធាតុ), អាគម្ម “មកហើយ,...” (អា-បុព្វបទ, គម-ធាតុ), អបកម្ម “គេចចេញហើយ,...” (អប-បុព្វបទ, កម-ធាតុ)... ។

ធាតុដែលមាន “ក” ជាទីបំផុត, ផ្លាស់ “យ” នោះនិងទីបំផុតធាតុជា “ព្ថ” ក៏បាន ឧ. អាព្ថ “ប្រារព្ធហើយ,...” (អា-បុព្វបទ, រក-ធាតុ) ។

ធាតុដែលមាន “ធរ” ឬ “ភ” ជាទីបំផុត, បើទុកជាមិនមានឧបសគ្គជាបុព្វបទ, ផ្លាស់ “យ” នោះនិងទីបំផុតធាតុជា “ទ្វា” ឬ “ទ្វាន^១” ក៏បាន ឧ. វិទ្វា “បាញ់ហើយ, ចាក់ហើយ,...” (វិធ-ធាតុ), លទ្វា, លទ្វាន, “បានហើយ,...” (លក-ធាតុ),... .. ។

ធាតុដែលមាន “ហ” ជាទីបំផុត, ផ្លាស់ “យ” នោះនិងទីបំផុតធាតុជា “យ្ហ” ក៏បាន ឧ. បគ្គយ្ហ “ផ្គងហើយ,...”

១ ត្រូវផ្លាស់ ទ្វាន ឬ តួន ជា “យ” ហើយផ្លាស់ “យ” ជា “ទ្វាន” ឲ្យសមតាមរូបដើមដែលមាន “ន” ។

(ប-បុព្វបទ, គហ-ធាតុ), សន្មយ្ហ “ចងមាំហើយ, សៀតហើយ,...” (សំ-បុព្វបទ, នហ-ធាតុ), អារុយ្ហ “ឡើងហើយ” (អា-បុព្វបទ, រុហ-ធាតុ),... ។

ធាតុដែលមានឧបសគ្គជាបុព្វបទ, មិនបាច់ផ្លាស់ប្តូរទាំង ៣ ណាមួយជា “យ” (ត្រូវទុកឲ្យគង់រូបនៅតាមដើម) ក៏មាន ដោយច្រើនណាស់ ឧ. វិតហិត្វា “តិះដៀលហើយផ្សេងៗ,...” (វិ-បុព្វបទ, គហ ធាតុ, តិអាគម), និក្ខមិត្វា “ចេញហើយ,...” (និ-បុព្វបទ, ខម-ធាតុ, តិអាគម, និសីទិត្វា “អង្គុយហើយ” (និ-បុព្វបទ, សទ-ធាតុផ្លាស់ជាសីទ, តិអាគម), ឧបសង្កមិត្វា “ចូលទៅជិតហើយ, ចូលទៅរកហើយ,...” (ឧប-បុព្វបទ, សំ-បុព្វបទ, កម-ធាតុ, តិ-អាគម), អនុភវិត្វា “សោយហើយ, រងហើយ,...” (អនុ-បុព្វបទ, ភូ-ធាតុ ផ្លាស់ ឧ ជា ឱ ហើយផ្លាស់ ឱ ជា អវ, តិ-អាគម),... .. ។

ធាតុដែលមាន “ច” ឬ “ន” ជាទីបំផុត, ផ្លាស់ប្តូរទាំង ៣ ណាមួយជា “រច្ច” រួចលុប “រ” ទុកតែ “ច្ច” ហើយលុបទីបំផុតធាតុក៏បាន ឧ. វិច្ច “ស្ងាត់វិសេសហើយ,...” (វិ-បុព្វ-

បទ, វិច-ធាតុ), អាហារ “ចុច, ទើស, ទល់, កល់, កើល, ទង្គិច
ហើយ,...” (អា-បុព្វបទ, ហន-ធាតុ)... ... ។ ចំពោះឥ-ធាតុ,
បើមានឧបសគ្គជាបុព្វបទ, ក៏ត្រូវផ្លាស់យ៉ាងនុ៎ះបានដែរ ឧ. អ-
តិច្ច “កន្លងហើយ,...” (អតិ-បុព្វបទ, ឥ-ធាតុ), បដិច្ច “អា-
ស្រ័យហើយ,...” (បដិ-បុព្វបទ, ឥ-ធាតុ), បេច្ច “ទៅបាត់ទៅ
ហើយ, ទៅកាន់បរលោកហើយ...” (ប-បុព្វបទ, ឥ-ធាតុ) ។

ចំពោះតៃ ទិស-ធាតុ មួយ, ផ្លាស់ ត្វា ជា ស្វា, ផ្លាស់
ត្វាន ជា ស្វាន ក៏បាន ឧ. ទិស្វា “ឃើញហើយ”, ទិស្វាន
“លុះឃើញហើយ” ។ បើមានឧបសគ្គជាបុព្វបទ, ត្រូវផ្លាស់
បច្ច័យទាំង ៣ ណាមួយ នឹង ស ទីបំផុតនៃទិស-ធាតុជា “ស្ស”
ក៏បាន ឧ. ឧទ្ទិស្ស “សម្តែងហើយ,...” (តម្រួត ទ) ។ គ្រាន់តែ
ផ្លាស់បច្ច័យជា “យ” ហើយចុះឥ-អាគមមកក៏បានខ្លះ ឧ. ឧទ្ទិ-
សិយ ។ មិនបាច់ផ្លាស់អ្វីឡើយ, គ្រាន់តែចុះឥ-អាគមមកក៏បាន
ឧ. ឧទ្ទិសិត្វា (ឧ-បុព្វបទ, ទិស-ធាតុ) ។ ទោះមិនមានឧបសគ្គជា
បុព្វបទក៏ដោយ, ផ្លាស់ “ទិស” ជា “បស្ស” ក៏បាន ឧ. បស្សិយ,
បស្សិត្វា, បស្សិត្វាន (ចុះឥ-អាគមទាំង ៣ បទ) ។

វិធីប្លែកជាងនេះ នៅមានទៅទៀតច្រើនណាស់, អ្នក
រៀនចូរសង្កេតឧទាហរណ៍ទាំងឡាយខាងមុខនេះ ជាបែបធៀប
ហើយនឹកទៅរកវិធីរូបសិទ្ធិខាងអាខ្យាត និងរូបសិទ្ធិនៃតុ-បច្ច័យ,
ត-បច្ច័យខាងដើមផង ក៏គង់នឹងអាចយល់បានដោយងាយ :

ទា : ទត្វា, ទទិត្វា^(១), អា+ទា^(២): អាទាយ, អាទិយិត្វា^(៣),
សំ+អា+ទា : សមាទាយ, សមាទិយិត្វា ។ ហា : ហិត្វា, ជហិត្វា^(៤),
ប + ហា : បហាយ, បជហិត្វា, វិ + ហា : វិជហិត្វា, បរិ+ហា : បរិ-
ហាយិត្វា^(៥), អវ > ឱ + ហា^(៦): ឱហាយិត្វា ។ ឈា : ឈាយិត្វា,
ឧ + ឈា : ឧជ្ឈាយិត្វា ។ ឋា : ឋត្វា, ឧ + ឋា : ឧជ្ឈាយ,
ឧជ្ឈហិត្វា^(៧): ឧប + ឋា : ឧបជ្ឈហិត្វា^(៨) ។ ញា : ញត្វា,
ជានិត្វា^(៩), សំ + ញា :

១ អព្ពាសៈ ជា ទាទា, រស្សៈ អា របស់អព្ពាសៈ ជា អ, ចុះឥ-អាគម, លុប អា
របស់ធាតុ (ប៉ុន្តែទទិត្វា មិនសូវប្រើ, ច្រើនប្រើតែ ទត្វា) ។ ២ មើលថា អា-បុព្វបទ
និងទា-ធាតុ, ឬថា អា-បុព្វបទ, ទា-ធាតុ ។ ៣ ផ្លាស់ អា របស់ ទា ជា ឥ, ចុះយ-
បច្ច័យ (សម្រាប់ពួក ទិវ-ធាតុ), ចុះ ឥ-អាគម ។ ៤ អព្ពាសៈ ជា ហា-ហា, ផ្លាស់
ហា-អព្ពាសៈជា “ជ”, រស្សៈ អា-អព្ពាសៈជា អ, ចុះឥ-អាគម, លុប អា របស់ ហា-
ធាតុ ។ ៥ ផ្លាស់ អា របស់ហា-ធាតុជា អាយ, ចុះឥ-អាគម ។ ៦ មើលថា អវ-
បុព្វបទ ផ្លាស់ជា ឱ, ហា-ធាតុ ។ ៧-៨ រស្សៈ អា របស់ ឋា ជា អ ហើយ តម្រួតដ
លើ ប ជា ដូ ចុះ ហា-អាគមនិងឥ-អាគម ។ ៩ ផ្លាស់ ញា ជា “ជា”, លុប អា
របស់នា-បច្ច័យ (សម្រាប់ពួកក៏-ធាតុ), ចុះឥ-អាគម ។

សញ្ញានិច្ចា, បរិ+ញ្ញា : បរិញ្ញាយ, បរិជានិច្ចា ។ បា : បរិច្ចា,
បិច្ចា ។ ជិ : ជិច្ចា, ជេច្ចា, ជិនិច្ចា, វិ+ជិ : វិជិច្ចា, វិជេច្ចា, វិជិនិច្ចា ។
កិ : កាយិច្ចា^(១), ន > អ+កិ : អកាយិច្ចា ។ សី : សយិច្ចា, អធិ + សី :
អធិសយិច្ចា ។ នី : នេច្ចា, ឧប+នី : ឧបនីយ, ឧបនេច្ចា, វិ+នី :
វិនេច្ចា ។ ហុ : ហុច្ចា ។ បុ : បរិច្ចា ។ សុ : សុច្ចា, សុណិច្ចា,
បដិ+សុ : បដិសុណិច្ចា ។ ភូ : ភរិច្ចា, អភិ+ភូ : អភិភុយ្យ, អភិ-
ភរិច្ចា, អនុ+ភូ : អនុភុយ្យ, អនុភរិច្ចា ។ វន្ទ : វន្ទិច្ចា, អភិ+វន្ទ :
អភិវន្ទិយ, អភិវន្ទិច្ចា ។ ឆិទ : ឆិន្ទិច្ចា, ឆេច្ចា, អា > អ+ឆិទ : អច្ឆិជ្ជ,
អច្ឆិន្ទិច្ចា ។ ភុជ : ភុច្ចា, ភុញ្ញិច្ចា, បរិ+ភុជ : បរិភុញ្ញិច្ចា ។ វិធ :
វិទ្ធា, វិទ្ធាន, វិជ្ឈិច្ចា^(២), ប+វិធ : បរិទ្ធា, បរិជ្ឈិច្ចា ។ លភ : លទ្ធា,
លទ្ធាន, លភិច្ចា ។ សំ+នហ : សន្នយ្ហ, សន្នយ្ហិច្ចា^(៣) ។ គហ :
គហេច្ចា, គណ្ឌិច្ចា, ឧ+គហ : ឧគ្គហេច្ចា, ឧគ្គណ្ឌិច្ចា, ប+គហ :
បគ្គយ្ហ, បគ្គហេច្ចា ។ ប+អាប : បាបុណិច្ចា^(៤) ។ មទ : មទិច្ចា,

១ ព្រឹទ្ធិ ល្ប របស់ ភ ជា ង ហើយផ្លាស់ ង ជា អយ រួចទីយៈ អយ ជា អាយ
ចុះឥ-អាគម ។ ២ ផ្លាស់ យ-បថ្វិយ (សម្រាប់ពួកទិវ-ធាតុ) និងទីបំផុតធាតុជា ជ្ឈ,
ចុះឥ-អាគម ។ ៣ ចុះ យ-បថ្វិយ (សម្រាប់ ពួកទិវ-ធាតុ) ហើយផ្សំ យ
និងទីបំផុតធាតុជាយ្ហ, ចុះឥ-អាគម ។ ៤ លុប អា របស់ ឧណា-បថ្វិយ
(សម្រាប់ ពួកសុ-ធាតុ) ចុះឥ-អាគម ។

ប+មទ : បមជ្ជ, បមជ្ជិត្វា ។ រុទ : រោទិត្វា, ប+រុទ : បរោទិត្វា ។
បទ : បត្វា, អា+បទ : អាបជ្ជិត្វា^(១), ឧ+បទ : ឧប្បជ្ជិត្វា, ឧប+បទ :
ឧបបជ្ជ, និ+បទ : និព្វត្តិត្វា^(២) ។ ជន : ជនិត្វា, វិ+ជន : វិជាយ,
វិជាយិត្វា^(៣) ។ វា : វាយិត្វា, ប+វា : បវាយ, បវាយិត្វា, បរិ+
និ+វា : បរិនិព្វាយិត្វា^(៤) ។ គម : គន្ធា, អា+គម : អាគម្ម, អាគន្ធា,
ឧប+គម : ឧបគម្ម, ឧបគន្ធា ។ មន្ត : មន្តេត្វា, មន្តយិត្វា^(៥),
អា+មន្ត : អាមន្តេត្វា, អាមន្តយិត្វា, និ+មនុដ : និមន្តេត្វា, និមន្ត-
យិត្វា ។ ចិរ-សព្ទ : ចិរាយិត្វា^(៦) ។ និទ្ទ-សព្ទ : និទ្ទាយិត្វា^(៧) ។
ហន : ហន្តា, ហន្តាន, ហន្តន ។ កវ : កវិត្វា, កត្វា, កត្វាន, កត្តន,
កាត្តន,... ... ។

បច្ច័យទាំង ៣ នេះ មានអំណាចឲ្យចុះបានគ្រប់វាចកៈទាំង
៥ (ព្រោះជាកិតកិច្ច-បច្ច័យ), ប៉ុន្តែច្រើនប្រើតែខាងកត្តវាចកៈនិង

១ ផ្លាស់យ-បច្ច័យ (សម្រាប់ពួកទិវ-ធាតុ) និងទីបំផុតធាតុជា ជ្ជ, ចុះឥ-អាគម
។ ២ ផ្លាស់ “ប” (អក្សរដើមធាតុ) ជា “ព” ហើយតម្រួត ជា “ព្វ”, ផ្លាស់ “ទ”
ទីបំផុតធាតុជា “ត” ហើយតម្រួត “ត្ត”, ចុះឥ-អាគម ។ ៣ ផ្លាស់ “ជន” ជា “ជា”
ហើយផ្លាស់ អា របស់ “ជា” ជា អាយ, ចុះឥ-អាគម ។ ៤ ផ្លាស់ អា របស់ “វា” ជា
អាយ, ផ្លាស់ “វ” ជា “ព” ហើយតម្រួតជា “ព្វ”, ចុះឥ-អាគម ។ ៥ ចុះ ណេ,
ណយសម្រាប់ ពួកចុវ-ធាតុ (ជាកត្តវាចកៈ) ។ ៦ ចិរ-សព្ទ, អាយ-បច្ច័យ
(អាឡាត), ឥ-អាគម ។ ៧ និទ្ទ-សព្ទ, អាយ-បច្ច័យ (អាឡាត), ឥ-អាគម ។

ហេតុកត្តាចកៈ ។ ឧទាហរណ៍ទាំងប៉ុន្មានដែលនិយាយមកហើយ
នោះ សម្រាប់ប្រើខាងកត្តាចកៈ, ឯខាងហេតុកត្តាចកៈ ត្រូវចុះ
ការិត-បច្ច័យមកផង, ត្រូវចុះបច្ច័យសម្រាប់ពួកធាតុផ្សំមកផងក៏
មាន, ត្រង់ ណាយ និង ណាបយ ត្រូវចុះឥ-អាគមមកផង, ដូច
ឧទាហរណ៍ជាសង្ខេបតទៅនេះ ៖

បច-ធាតុ : បាចេត្វា, បាចយិត្វា, បាចាបេត្វា, បាចាប-
យិត្វា “ឲ្យចម្អិនហើយ,...” ។ ភុជ-ធាតុ : ភោជេត្វា, ភោជ-
យិត្វា, ភោជាបេត្វា, ភោជាបយិត្វា, ភុញេត្វា, ភុញយិត្វា,
ភុញាបេត្វា, ភុញាបយិត្វា “ឲ្យបរិភោគហើយ” ។ សិវ-ធាតុ :
សិវេត្វា, សិវយិត្វា, សិវាបេត្វា, សិវាបយិត្វា “ឲ្យដេរ
ហើយ,...” ។ សុ-ធាតុ : សាវេត្វា, សាវយិត្វា, (សាវាបេត្វា,^(១)
សាវាបយិត្វា) “ឲ្យឮហើយ, ឲ្យស្តាប់ហើយ”, ញា-ធាតុ :
ញាបេត្វា, ញាបយិត្វា, ជានាបេត្វា, ជានាបយិត្វា “ឲ្យដឹង
ហើយ” ។ គហ-ធាតុ : គាហាបេត្វា, គាហាបយិត្វា, គណ្ណា-
បេត្វា, គណ្ណាបយិត្វា “ឲ្យកាន់យកហើយ, ឲ្យចាប់ហើយ,...” ។

១ ឧទាហរណ៍ទាំង ២ នេះ ពិតជាប្រកបជាមួយនឹងបច្ច័យបានមែន ប៉ុន្តែមិន
សូវប្រើទេ ។

ករ-ធាតុ : ការេត្វា, ការយិត្វា, ការរេត្វា, ការបយិត្វា, “ឲ្យធ្វើ
ហើយ” ។ ចុរ-ធាតុ : ចោរេត្វា, ចោរយិត្វា^(១), ចោររេត្វា,
ចោរបយិត្វា “ឲ្យលួចហើយ” ។ ទា-ធាតុ : ទារេត្វា, ទាប-
យិត្វា “ឲ្យឲ្យហើយ” ។ បា-ធាតុ : បាយេត្វា “ឲ្យផឹក
ហើយ”,... ។ ហា-ធាតុ : ហារេត្វា, ហាបយិត្វា, “ឲ្យបាត់
ហើយ”,... ។ ភូ-ធាតុ : ភាវេត្វា, ភាវយិត្វា “ឲ្យកើតហើយ”,... ។
កី-ធាតុ : ភាយិត្វា “ឲ្យខ្លាចហើយ” ។ ចិរ-សព្ទ : ចិរយេត្វា
“ឲ្យប្រព្រឹត្តយូរហើយ = នាំឲ្យយូរ”,... .. ។

បច្ច័យទាំង ៣ នេះប្រាប់អតីតកាលច្រើនជាងកាលឯទៀត,
ឯ “កាល” ដែលបច្ច័យទាំង ៣ ត្រូវប្រព្រឹត្តទៅបាននោះ, បើ
និយាយដោយសព្វគ្រប់, មាន ៧ យ៉ាងគឺ បុព្វកាល, បរិយោសា-
នកាល, សមាសកាល, អបរកាល, ហេតុកាល, នាមវិសេសន,
កិរិយាវិសេសន^(២) ។

១ ណេ និង ណាយ នេះ, បើសម្រាប់ពួកចុរ-ធាតុ ប្រើជាកត្តាចកៈ, បើ
សម្រាប់ ខាងពួកការិត-បច្ច័យ ប្រើជាហេតុកត្តាចកៈ (ក្នុងទីនេះ ជាហេតុកត្តា-
វាចកៈ) ។ ២ រាប់យកត្រឹមតែ ៦ យ៉ាងក៏បាន, គឺរាប់នាមវិសេសនៈនិង កិរិ-
យាវិសេសនៈ រួមឲ្យនៅតែមួយហៅត្រឹមតែ វិសេសនៈ ប៉ុណ្ណោះ ហើយសឹមចែក
វិសេសនៈចេញជា ២ យ៉ាងគឺនាមវិសេសនៈ១ កិរិយាវិសេសនៈ ១, ដែល រាប់ជា
៧ យ៉ាងដូច្នេះ គឺចែកឲ្យស្រេចតែម្តង ដើម្បីឲ្យងាយ កុំចាំបាច់ចែកទៀត ។

បុព្វកាល : អតីតកាលដែលគ្រាន់តែប្រាប់ថាកន្លងហើយ ហៅថា “បុព្វកាល” ឲ្យប្រែថា “-ហើយ” ឬថា “-រួចហើយ” ក៏បានខ្លះ ត្រូវប្រែមុនកិរិយារបស់ប្រធាន ឧ. សោ ភត្តំ គណ្ឌិត្វា ភុញ្ញិ (ចូរមើលក្នុងខាងដើម ត្រង់លេខ ១៧៦) ។

បរិយោសានកាល : អតីតកាលដែលកន្លងស្រេចហើយ ហៅថា “បរិយោសានកាល” ឲ្យប្រែថា “លុះ-ហើយ” ឬថា “លុះ-រួចហើយ” ក៏បានខ្លះ, ត្រូវប្រែក្រោយបន្ទាប់អាខ្យាតកិរិយា ដែលមានរូបធាតុត្រូវនឹងខ្លួនដែរ ឧ. អយំ កុលបុត្តោ មំ ទិស្វា មម សង្គហំ ករិស្សតិ, កត្វា ច បន មហាសម្បត្តិ លកិស្សតិ (មើលក្នុងខាងដើម ត្រង់លេខ ១៧៧) ។

សមានកាល : កាលដែលប្រាប់សេចក្តី មានលំនាំជា បច្ចុប្បន្នថា “កំពុងតែ-” ឬ “ដែលកំពុង-” ហៅថា “សមានកាល”, ត្រូវប្រែមុនកិរិយារបស់ប្រធាន, តែមិនចេញពាក្យថា “-ហើយ” ទេ គ្រាន់តែប្រែចេញសព្ទរបស់ធាតុប៉ុណ្ណោះ ឧ. សេដ្ឋី ឧបាហនំ អារុយ្ហ ឆត្ថំ ធារេត្វា មគ្គេន គច្ឆតិ “សេដ្ឋី ពាក់ នូវស្បែកជើង បាំង នូវឆត្រ ដើរ-តាមផ្លូវ-ទៅ” ។

អបរកាល : កាលប្រាប់ដំណើរ របស់កិរិយាសព្ទ ដែល គួរប្រធានត្រូវសម្រេច តបន្ទាប់អំពីកិរិយារបស់ប្រធាន ហៅ ថា “អបរកាល”, ត្រូវប្រែក្រោយកិរិយារបស់ប្រធាន ប្រែថា “-ហើយ” ក៏បាន, មិនថា “-ហើយ” ក៏បាន (តាមគួរដល់ដំណើរ សេចក្តី) ឧ. ធម្មកថិកោ ធម្មាសនេ និសីទិ តត្ថេវ បបិតំ ចិត្តវិជនី គហេត្វា “ធម្មកថិក អង្គុយ-លើធម្មាសនៈ-ហើយ ចាប់ នូវផ្ចិត ដ៏វិចិត្រ ដែលគេដាក់ នាធម្មាសនៈនោះស្រាប់” ។

ហេតុកាល : កាល ដែលប្រាប់ដំណើរសេចក្តីថា “ព្រោះ-” ឬ “ព្រោះតែ-” ហៅថា “ហេតុកាល” ត្រូវប្រែ ក្រោយកិរិយា របស់ប្រធាន ប្រែថា “ហេតុ-, ព្រោះ-” ឬ “ព្រោះតែ-” ក៏បានខ្លះ ឧ. ឥទំ មេ ទុក្ខំ តុម្ហេ និស្សាយ ជាតំ “សេចក្តីព្រួយ នេះ កើតហើយ ដល់ខ្ញុំ ព្រោះអាស្រ័យ នូវអ្នក ទាំងឡាយ” ។ ភវិយំ មេ និស្សាយ ភយេន ឧប្បន្នេន ភវិតព្វំ (ចូរមើលខាងដើមត្រង់លេខ ១៧៧) ។

នាមវិសេសនៈ : កាល ដែលប្រើជារិសេសនៈរបស់នាម- សព្ទ ហៅថា “នាមវិសេសនៈ”, ត្រូវប្រែមុនកិរិយារបស់ប្រធាន,

មិនប្រែថា “-ហើយ” ទេ ខ. បំបេត្វា ទ្វេ អគ្គសាវកេ អវ-
សេសា អរហត្តំ បាបុណីសុ “ភិក្ខុដ៏សេសទាំងឡាយ, លើក
ទុក នូវអគ្គសាវកទាំងឡាយ ពីរ, ដល់ហើយ នូវអរហត្ត” ។
(បំបេត្វា ជានាមវិសេសនៈ របស់ អវសេសា) ។

កិរិយាវិសេសនៈ : កាល ដែលប្រើជារិសេសនៈរបស់កិរិយា-
សព្ទ គឺនាំកិរិយាសព្ទឲ្យមានសេចក្តីប្លែក ជាងប្រក្រតី (ដូច
កិរិយាវិសេសនៈទាំងពួងដែរ) ហៅថា “កិរិយាវិសេសនៈ”,
ត្រូវប្រែក្រោយកិរិយារបស់ប្រធាន, មិនប្រែថា “-ហើយ” ទេ
ខ. តីណិ រតនានិ បំបេត្វា អញ្ញំ មេ បដិសរណំ នត្ថិ “ទីតឹង
ឯទៀត របស់ខ្ញុំ មិនមានទេ វៀរលែង នូវព្រះរតនៈទាំងឡាយ
បី” ។ (បំបេត្វា ជាកិរិយាវិសេសនៈ ក្នុង នត្ថិ) ។

គតិរបស់បច្ច័យក្នុងកិតកនិទ្ទេសនេះ មិនមែនអស់ហើយ
ត្រឹមតែប៉ុណ្ណោះទេ នៅមានវិធីនៃរូបសិទ្ធិប្លែកៗ ទៅទៀតជាច្រើន,
វេយ្យាករណបណ្ឌិត ជាអាចារ្យបង្រៀន ចូរអធិប្បាយពន្យល់
សិស្ស ឲ្យបានទូលាយវិសេសជាងនេះទៅទៀតផងចុះ ។

កិតកនិទ្ទេស ទី ៦ ចប់ ដោយសង្ខេបតែប៉ុណ្ណោះ ។

ឧទាហរណ៍ទី៣ គឺ ៧

ឧណាទិនិទ្ទេសទី ៧

ឧណាទិ

[១៨២] ឧណាទិនិទ្ទេសនេះ មានគតិដូចគ្នានឹងកិតក-
និទ្ទេសដែរ, បើនិយាយដោយរូបរួមទៅ ក៏គឺកិតកៈនុ៎ះឯង, ប៉ុន្តែ
មានបច្ច័យប្លែកគ្នា អំពីកិតកនិទ្ទេសជាច្រើន, ទាំងបច្ច័យដែល
បាននិយាយហើយក្នុងកិតកនិទ្ទេសនោះ លោកក៏យកមកប្រើ
ក្នុងឧណាទិនិទ្ទេសនេះខ្លះទៀត គ្រាន់តែសម្តែងវិធីមានអាទេស
(ផ្លាស់) ជាដើម ផ្សេងគ្នាខ្លះអំពីវិធីក្នុងកិតកនិទ្ទេសប៉ុណ្ណោះ,
ឯសាធនៈមានដំណើរដូចគ្នានឹងកិតកៈ ។

នឹងនិយាយក្នុងនិទ្ទេសនេះ ចំពោះតែបច្ច័យខ្លះដែលប្លែក
គ្នាអំពីបច្ច័យក្នុងកិតកនិទ្ទេស ព្រមទាំងឧទាហរណ៍ជាសង្ខេប
ឲ្យសមល្មមដល់កម្លាំងនៃកុលបុត្រអ្នកសិក្សាថ្មី ។

បច្ចេក-បច្ច័យ

[១៨៣] បច្ច័យក្នុងឧណាទិដែលប្លែកគ្នាអំពីបច្ច័យក្នុង
កិតកៈ ហៅថា បច្ចេក-បច្ច័យ “បច្ច័យផ្សេងដោយឡែក”, ក្នុងទី

នេះ និយាយដោយសង្ខេបត្រឹមតែ ២៥ គឺ ថ, ម, ល, យ, យាណ, លាន, ថុ, ត្តិម, ណិម, ណុ, ត្រណ, ធន, ទ, តិទ្ធ, ក, តិវ, អល, ទុ, ល្បិវ, ឧវ, នុ, ណុ, ឧស្ស, នុស, តិស ។

បណ្តាបច្ច័យទាំង ២៥ នេះ បច្ច័យណាជាកិត-បច្ច័យ ឬ ជាកិច្ច-បច្ច័យ ឬក៏ជាកិតកិច្ច-បច្ច័យនោះ, អ្នកសិក្សាចូរសង្កេត ហើយកំណត់ដឹង តាមដំណើរវិគ្គហៈ ព្រមទាំងរូបសព្វ ដែល សម្រេចហើយនោះចុះ ។

ឧទាហរណ៍ដោយសង្ខេប

[១៨៤] ឧទាហរណ៍ដែលប្រកបដោយបច្ច័យទាំង ២៥ នោះ មានពិស្តារនៅក្នុងកថាយនបករណ៍ឧណទិងណោះ, ក្នុង ទីនេះ និយាយដោយសង្ខេប គ្រាន់តែជាគ្រឿងចំណាំ ដូច មានរបៀបតទៅនេះ ៖

ថ : រូបសិទ្ធិសម្រាប់បច្ច័យនេះ ដូច្នេះ ៖

១- មិនបាច់ព្រឹទ្ធិធាតុក៏បាន ឧ. បច្ចនីកធម្មេ - សមត្ថេ - តី'តិ > សមថោ (ធម្មោ) "(ធម៌) ម្យ៉ាងនូវធម៌ជាសត្រូវ" ក. ក. (សម-ធាតុ) ។

២- ផ្លាស់ទីបំផុតធាតុជាព្យញ្ជនៈផ្សេងក៏បាន ឧ. ទហនំ > ទរថោ “កិរិយាក្កោក្រហាយ, សេចក្តីក្រវល់ក្រវាយ” ក. ក. (ផ្លាស់ ហ^(១) ទីបំផុតនៃ ទហ-ធាតុជា “រ”) ។

៣- លុបទីបំផុតធាតុក៏បាន ឧ. រហិតញ្ចោ : គណ្ឌិតញ្ចោ’ តិ > រថោ (យានវិសេសោ) “(យានវិសេស) ដែលជនគួរកាន់យក = ដែលគេគួរជិះ” កម្ម. កម្ម. (លុប ហ ទីបំផុតនៃ រហ-ធាតុ), រមន្តិ : កីឡន្តិ - អនេនា’តិ-វា > រថោ (យានវិសេសោ) “ម្យ៉ាង ទៀតថា (យានវិសេស) ជាគ្រឿងលេងសប្បាយ (នៃជន)” ក. ករ. (លុប ម ទីបំផុតនៃ រម-ធាតុ) ។

៤- ចំពោះធាតុ ៣ តួគឺ សុ, វុ, អស នេះ ឲ្យផ្លាស់ ឧ. របស់ សុ, វុ ជា អត, ផ្លាស់ អស ជា អត ឧ. សវន្តិ : សត្តេ-ហីសន្តិ-ឯតេនា’តិ > សត្តំ (បហរណវត្ថុ) “(វត្ថុសម្រាប់ ប្រហារ) ជាគ្រឿងបៀតបៀននូវសត្វ (នៃជន) = សស្ត្រា” ក. ករ. (ផ្លាស់ ឧ របស់ សុ-ធាតុជា អត) ។ វុណោតិ : ហិរោត្ត-

១ ក្នុងបករណៈឯទៀតខ្លះថា ឲ្យតាំង ទរ-ធាតុ, ចុះថ-បថ្វីយ, មិនបាច់ផ្លាស់ ទីបំផុតធាតុឡើយ ឧ. ទរន្តិ : ទហន្តិ-ឯតេហីតិ > ទរថោ (កិលេសោ) “(កិលេស ទាំងឡាយ) ជាហេតុរាលដាល (នៃសត្វ)” ក. ករ., ទរណំ : ទហនំ វា > ទរថោ ក. ក. ។

ប្បំ-សំវេតិ-ឯតេនា'តិ > វត្ថំ (វត្ថុ) “(វត្ថុ) សម្រាប់បិទបាំងនូវហិរិ
និងឱត្តប្បៈ (នៃជន) = សំពត់” ក. ករ. (ផ្លាស់ ឧ របស់ វុ-ធាតុ
ជា អត) ។ សទ្ធាន្តបំ^(១) បសតិ : កវតី'តិ > អត្ថោ (សភាវោ)
“(សភាវៈ) កើតតាមសមគួរដល់សព្វ=សេចក្តី” ក. ក. (ផ្លាស់
អស-ធាតុទាំងមូលជា “អត”) ។

៥- ផ្លាស់ទីបំផុតធាតុជា “ត” ក៏បាន ឧ. សសន្តិ : សត្តេ-
ហីសន្តិ-ឯតេនា'តិ > សត្ថំ (បហរណវត្ថុ) “(វត្ថុសម្រាប់ប្រហារ)
ជាគ្រឿងបៀតបៀននូវសត្វ (នៃជន) = សស្រ្តា” ក. ករ. (ស-
សុ-ធាតុ ឬ សស-ធាតុ, ផ្លាស់ទីបំផុតធាតុជា “ត”) ។ សាសតិ :
អត្ថេ-អាចិក្ខតិ-ឯតេនា'តិ > សត្ថំ (បករណំ) (គម្ពីរ) សម្រាប់
ប្រាប់នូវអត្ថ (នៃអ្នកប្រាជ្ញ) = សាស្រ្តា” ក. ករ. (សាស-ធាតុ,
ផ្លាស់ទីបំផុតធាតុជា “ត”, រស្សៈ អា របស់ សា ជា អ) ។
សវន្តិ : បវត្តន្តិ-ឯត្ថា'តិ > សត្ថោ (សមូហោ) “(ប្រជុំ) ជាទីប្រព្រឹត្ត
ទៅ (នៃជន) = ពួក” ក. អធិ. (ផ្លាស់ វ ទីបំផុតនៃ សវ-ធាតុ
ជា “ត”) ។ វសតិ : ហិរោត្តប្បំ-អច្ឆាទេតិ-ឯតេនា'តិ > វត្ថំ (វត្ថុ)

១ សទ្ធាន្តបំ ជាកិរិយាវិសេសនៈ ក្នុង ភវតិ ។

“(វត្ថុ) ជាគ្រឿងបិទបាំងនូវហិរិនិងឱត្តប្ប (នៃជន)=(សំពត់)”
 ក. ករ. (ផ្លាស់ ស ទីបំផុតនៃវស-ធាតុជា “ត”) ។ អន្តិ :
 បវត្តន្តិ-អនេនាតិ > អត្ថោ^(១) (សភាវោ) “(សភាវ) សម្រាប់ប្រព្រឹត្ត
 ទៅ (នៃជន)” = (ទ្រព្យ, សម្បត្តិ)” ក. ករ. (ផ្លាស់ រ ទីបំផុត
 នៃអរ-ធាតុជា “ត”) ។

ម : រូបសិទ្ធិសម្រាប់បច្ច័យនេះ ដូច្នេះ

១- មិនបាច់ព្រឹទ្ធិធាតុក៏បាន ឧ. អត្តនោ-សីតលភាវេន-
 សត្តេ-ហិនោតិ : ហីសតីតិ > ហិមំ (ធម្មជាតំ) “(ធម្មជាត) បៀត
 បៀននូវសត្វដោយការវះនៃខ្លួនជាធាតុត្រជាក់ = (សន្សើម)” ក. ក.
 (ហិ-ធាតុ) ។ ភាយិតព្វោតិ > ភីមោ (យក្ខោ) “(យក្ស) ដែលជន
 គួរខ្លាច” កម្ម. កម្ម., ភាយន្តិ-ឯតស្មាតិ > ភីមំ (ឋានំ) “(ទី) ជា
 ដែនខ្លាច “នៃជន)” ក. អបា. (ភី-ធាតុ) ។

២- ព្រឹទ្ធិធាតុក៏បាន ឧ. សិយតេ : សមគ្គេន-សង្ខេន-
 កម្មាបាយ-ពន្ធិយតេតិ > សីមា (ភូមិ) “(ទី) ដែលសង្ឃព្រម

១ អត្ត-សព្ទនេះ មានន័យច្រើនយ៉ាង គឺឲ្យប្រែថា: ការសម្តែងនូវសព្ទ
 (សេចក្តី): ទ្រព្យសម្បត្តិ, ប្រយោជន៍, សេចក្តីចម្រើន, វត្ថុ, ហេតុ ។ល។ អ្នករៀន,
 កាលបើបានប្រទះសព្ទនេះ, ចូរសង្កេតឲ្យជាក់ ហើយប្រែតាមសមគួរដល់
 ដំណើរសេចក្តីចុះ ។

ព្រៀងគ្នាចងដោយកម្មវាចា” កម្ម. កម្ម, (ទីយៈ តំ របស់ សិ-ធាតុ
ជា ្លៀ ផ្សំនឹងម-បច្ច័យជា សីម ចុះអា-បច្ច័យមកផងជា សីមា) ។

ល និង យ : បច្ច័យទាំង ២ នេះចុះបានចំពោះតែអំពីមុខ
ធាតុគឺ អល, កល, សល តែ ៣ ប៉ុណ្ណោះ ឧ. អលតិ : សជ្ជតីតិ >
អល្លំ, អល្យំ (ធម្មជាតំ) “(ធម្មជាត) ជាប់នៅ” ក. ក. (អល-ធាតុ) ។
កលិតព្វំ : សំខាតព្វន្តិ > កល្លំ, កល្យំ (ធម្មជាតំ) “(ធម្មជាត)
ដែលជនគប្បីរាប់” កម្ម. កម្ម. (កល-ធាតុ) ។ សត្តានំ-សរីរេ-សល-
តិ : គច្ឆតិ : បរិសតីតិ > សល្លំ, សល្យំ^(១) (បហរណវត្ថុ) “(វត្ថុជា
គ្រឿងប្រហារ) ចូលទៅក្នុងសរីរនៃសត្វ=(សរ-កូនសរ)” ក. ក.,
សត្តានំ-ជីវិតំ-សលតិ : វិធំសេតិ-ឯតេនាតិ-វា > សល្លំ, សល្យំ^(១)
(បហរណវត្ថុ) “ម្យ៉ាងទៀតថា (វត្ថុជាគ្រឿងប្រហារ) សម្រាប់
កម្ចាត់បង់នូវជីវិតនៃសត្វ (នៃជន)” ក. ករ. (សល-ធាតុ) ។

យាណៈ បច្ច័យនេះ ចុះបានចំពោះតែអំពីមុខ កល-ធាតុ
មួយប៉ុណ្ណោះ ឧ. កលិតព្វំ : សំខាតព្វន្តិ > កល្យាណំ^(១)

១ អល្យ, កល្យ, សល្យ ទាំង ៣ សព្ទនេះ ពិតជាចុះយ-បច្ច័យយ៉ាង
នេះបានមែន ប៉ុន្តែមិនសូវប្រើទេ ច្រើនប្រើតែ អល្ល, កល្ល, សល្ល ។
២ កល្យាណ-សព្ទនេះប្រើជាគុណនាមប្រែថា “ល្អ, ពីរោះ, ជាទីពេញចិត្ត” ។

(គុណជាតិ) “(គុណជាតិ) ដែលជនគួររាប់ = លម្អ” កម្ម. កម្ម.,
 បដិវីសំ - កលិតព្វំ : សំខ្យាតព្វន្តិ > បដិកល្យាណំ (វត្ថុ) “(វត្ថុ)
 ដែលជនគប្បីរាប់ឲ្យជាចំណែក” កម្ម. កម្ម. (បដិវីស-សទ្ធីបបទ,
 លុប វីស ចេញ ទុកតែ បដិ ជា បុព្វបទ) ។

លាន : បច្ច័យនេះ ចុះបានចំពោះតែអំពីមុខសល-ធាតុ
 មួយប៉ុណ្ណោះ ឧ. គណតោ - បដិក្កមិត្វា - សលតិ-ឯត្ថាតិ > បដិ-
 សល្លានោ (បទេសោ) “(ប្រទេស) ជាទីគេចចេញអំពីពួកហើយ
 សម្ងំនៅ (នៃយោគី)” ក. អធិ. (លុប ក្កមិត្វា ចេញ ទុកតែ បដិ
 ជា បុព្វបទ) ។

បុ : វេបេន-និព្វតោ > វេបុបុ (វោគោ) “(វោគ) កើតហើយ
 ព្រោះកិរិយាញាប់ញ័រ” ក. ក. (ព្រឹទ្ធិ តំ របស់ វិ នៃវិបុ-ធាតុជា
 ង) ។ សយេន-និព្វតោ > សយបុ (វោគោ) “(វោគ) កើត
 ហើយព្រោះកិរិយាដេក” ក. ក. (ព្រឹទ្ធិ ឡំ របស់ សី-ធាតុជា
 អយ) ។ ទវេន-និព្វតោ > ទវបុ (វោគោ) “(វោគ) កើតហើយ
 ព្រោះកិរិយាក្តៅក្រហាយ” ក. ក. (ទវ^(១)-ធាតុ) ។ វមេន-

១ ក្នុងបករណៈខ្លះថាឲ្យតាំង ទុ-ធាតុ “ក្តៅក្រហាយ, អន្ទះអន្ទែង”,
 ព្រឹទ្ធិ ឧ របស់ ទុ ជា អវ ។

និព្វតោ > វមថុ (វោតោ) “(វោត) កើតហើយព្រោះកិរិយា
ចង្កោវ” ក. ក. (វម-ធាតុ) ។

ត្តិមៈ : ទានេន-និព្វតំ > ទត្តិមំ (ធនំ) “(ទ្រព្យ) កើតហើយ
ព្រោះអំណោយ” ក. ក. (វស្សៈ អា របស់ទា-ធាតុជា អ) ។

ណិមៈ : បច្ច័យនេះជាណានុពន្ធៈ, ត្រូវលុប ណ ទុកតែ
តិម, ត្រូវព្រឹទ្ធិធាតុដែលជាវស្សៈសុទ្ធ ឧ. អវហនេន-និព្វតំ >
ឱហវិមំ (ធនំ) “(ទ្រព្យ) កើតហើយព្រោះកិរិយាបូជា” ក.^(១) ក.
(អវ-បុព្វបទ, ហុ-ធាតុ “បូជា”, ផ្លាស់អវ-បុព្វបទជា ឱ, ព្រឹទ្ធិ
ឧ របស់ ហុ ជា អវ ហើយទីយៈ អវ ជា អាវ, លុប ណ ទុក
តែ តិម) ។

ណុ : បច្ច័យនេះជាណានុពន្ធៈ, ត្រូវលុប ណ ទុកតែ ឧ,
ត្រូវព្រឹទ្ធិធាតុ ដែលជាវស្សៈសុទ្ធ, ចុះបានតែក្នុងកាល ២ គឺ

១ បច្ច័យទាំង ៣ គឺ “ថុ, ត្តិម, ណិម” នេះ, បើតាមដំណើរវិគ្គហៈ
គួរតែរាប់បញ្ចូលក្នុងតទ្ធិតងណោះសោះទេ, គួរហៅថា “និព្វតតទ្ធិត” ប៉ុន្តែ
ដោយសារលោកយកមករៀបរៀងក្នុងឧណាទិ, ហើយតាំងជាតួធាតុប្រកប
នឹងបច្ច័យដូច្នេះ, ក៏គួរឲ្យឈ្មោះឧទាហរណ៍ទាំងនេះជា “កត្តុបកត្តសាធនៈ”
តាមន័យនេះចុះ, ព្រោះវិគ្គហៈរបស់កត្តសាធនៈ មានអំណាចឲ្យប្រើ
អាខ្យាតកិរិយា ឬកិតកិរិយា ដែលជាកត្តាចកៈ បានដូចគ្នា ។

បច្ចុប្បន្នកាល និង អតីតកាល ឧ. ករោតីតិ > ករុ (ជនោ)
 “(ជន) អ្នកធ្វើ” ក. ក., អកាសីតិ > ករុ (ជនោ) “(ជន) អ្នក
 បានធ្វើហើយ” ក. ក. (ទីយៈ អ របស់ ក នៃ ករ-ធាតុ ជា
 អា, លុប ណ ទុកតែ ឧ) ។

ត្រណ^(១) : បច្ច័យនេះជាឈានុពន្ធៈ, ត្រូវលុប ណ ទុកតែ
 ត្រ, ប៉ុន្តែត្រូវព្រឹទ្ធិធាតុក៏បាន មិនបាច់ព្រឹទ្ធិក៏បាន ព្រោះ ត្រ ជា
 ព្យញ្ជនៈ ទ្វេភាពស្រាប់ ឧ. អាតបំ-ឆាទេតីតិ > ឆត្រំ (វត្ថុ) “(វត្ថុ)
 បាំងនូវកម្ដៅថ្ងៃ” ក. ក., អាតបំ-ឆាទេតិ-ឯតេនាតិ-វា > ឆត្រំ (វត្ថុ)
 “ម្យ៉ាងទៀតថា (វត្ថុ) សម្រាប់បាំងនូវកម្ដៅថ្ងៃ (នៃជន) = ឆត្រ-
 តាំងយូ” ក. ករ. (លុប ទ ទីបំផុតនៃ ឆទ-ធាតុ, លុប ណ ទុក
 តែ ត្រ) ។ យុញ្ញន្តិ : សត្តេ-ពន្ធន្តិ-ឯតេនាតិ > យោត្រំ^(២)

១ ក្នុងកថាយនបករណ៍អក្សរសីហឡៈ (អក្សរអ្នកលង្កាទ្វីប) និង
 អក្សរមរម្មៈ (ភូមា) ជា“ត្រណ”, សូម្បីកថាយនបករណ៍ស្លឹករឹតរបស់ យើង
 ក៏មានចារជា “ត្រណ” ខ្លះដែរ, ឲ្យមើលថា “ត្រណ” ឬថា “ត្រណ៍” ក៏បាន ។
 ២ ត្រណ-បច្ច័យនេះ ពិតជាចុះយ៉ាងនេះបានមែន ប៉ុន្តែក្នុងបាឡីភាសា
 មិនសូវប្រើទេ ច្រើនប្រើត-បច្ច័យជាជំនួស បច្ច័យនេះ, ក្នុងកថាយន-
 បករណ៍ឧណាទិ មានសម្ដែងឧទាហរណ៍ ជាតួគ្នានឹងត-បច្ច័យ, ដូចជា
 ឧទាហរណ៍ទាំង ២ នេះលោកតាំង វិគ្គហៈជាមួយគ្នាតែម្ដងថា អាតបំ-
 ឆាទេតីតិ > ឆត្ថំ, ឆត្រំ : យុញ្ញន្តិៈ សត្តេ-ពន្ធន្តិឯតេនាតិ > យោត្ថំ, យោត្រំ ។
 ឆត្ថំ, យោត្ថំ ចុះត-បច្ច័យ ផ្លាស់ទីបំផុតធាតុជា “ត” ។ បើចង់ដឹង
 ឧទាហរណ៍ពិស្តារ, ចូរមើល ក្នុងកថាយនបករណ៍ឧណាទិ ។

(វត្ថុ) “(វត្ថុ) សម្រាប់ប្រកប គឺថា សម្រាប់ចងនូវសត្វ (នៃជន) = ខ្សែ” ក. ករ. (លុប ជ ទីបំផុតនៃ យុជ-ធាតុ ហើយ ព្រឹទ្ធិ ឧ របស់ យុ ជា ឱ, លុប ណ ទុកតែ ត្រ) ។

ឆ : បច្ច័យនេះ ច្រើនចុះតែអំពីមុខធាតុដែលមានអក្សរ ២ តួ ឧ. (សប្បាទយោ)-រមន្តិ-ឯត្ថាតិ > រន្ធំ (ហានំ) “(ទី) ជាទីរីក រាយ (នៃសត្វមានពស់ជាដើម) = រន្ធ, រុង, ប្រហោង, ព្រង់” ក. អធិ. (ផ្លាស់ ម ទីបំផុតនៃ រម-ធាតុជា “ន”, ផ្សំជា រន្ធ), រណិតព្វំ : ទូសេតព្វន្តិ-វា > រន្ធំ (ធម្មជាតិ) “ម្យ៉ាងទៀតថា (ធម្ម-ជាត) ដែលជនគួរប្រទូស្ត = ទោស, កំហុស សេចក្តីពិរុធ” កម្ម. កម្ម. ផ្លាស់ ណ ទីបំផុតនៃ រណ-ធាតុជា “ន”, ផ្សំជា រន្ធ) ។ រោគំ-ឱសាបេតីតិ > ឱសធំ^(១) (ភេសជ្ជៈ) “(ភេសជ្ជៈ) ញ៉ាំងរោគ ឲ្យក្តៅ=ថ្នាំម្ចាស់រោគ” ក. ក. (ព្រឹទ្ធិ ឧ នៃ ឧស-ធាតុ ជា ឱ, ផ្សំជា ឱសធ) ។

១ ក្នុងបករណៈខ្លះថាឲ្យតាំង ឧស-ធាតុ, ចុះថ-បច្ច័យ, សម្រេចរូប ជា ឱសថ (ជានប្បំ.), ប្រែដូចគ្នានឹង ឱសធ នេះដែរ ។

ទ : បច្ច័យនេះ ច្រើនចុះតែអំពីមុខធាតុដែលមាន “ទ” ជាទីបំផុត, ត្រូវផ្លាស់ទីបំផុតធាតុជា “ន” ក៏មាន, ផ្សំ “ទ” ទីបំផុត ធាតុជាមួយនឹងបច្ច័យជា “ទ្ធ” ក៏មាន (តាមគួរដល់ការប្រកប)

ឧ. ចទិតញ្ចា : ឥច្ឆិតញ្ចា’តិ > ចន្នោ (ទេវបុត្តោ) “(ទេវបុត្ត) ដែល ជនគួរចង់បាន = ព្រះចន្ទ” កម្ម. កម្ម. (ផ្លាស់ ទ ទីបំផុតនៃ ចទ-ធាតុជា “ន”) ។ សំ : សុដ្ឋ-ឧទន្តិ : បសវន្តិ - (វាវិហា) - ឯត្ថា’តិ > សមុទ្ធោ (បទេសោ) “(ប្រទេស) ជាទីហូរទៅដោយ ប្រពៃ (នៃធារទឹក) = សមុទ្ធ” ក. អធិ. (សំ-បុព្វបទ, ឧទ-ធាតុ ផ្លាស់និក្ខហិត របស់ សំ ជា “ម”, ផ្សំទីបំផុតធាតុជាមួយនឹង បច្ច័យជា ទ្ធ) ។

ឥទ្ធ : ទលតិ : ទុគ្គតភាវ៉-គិច្ឆតី’តិ > ទលិទ្ធោ (ជនោ) “(ជន) អ្នកទំល គឺថា អ្នកដល់នូវភាពនៃខ្លួនជាបុគ្គលទុគ៌ត = អ្នកកម្សត់” ក. ក. (ទល-ធាតុ^(១)) ។

១ ក្នុងបករណៈខ្លះថាឲ្យតាំង ទល-ធាតុ ផ្លាស់ ល ជា ឡ, ខ្លះថាឲ្យ តាំង ទឡ-ធាតុ ចុះឥទ្ធ-បច្ច័យ, សម្រេចរូបជា “ទឡិទ្ធ” ប្រែចេញ សព្វដូចគ្នានឹង ទលិទ្ធ នេះដែរ ។

ក : រូបសិទ្ធិសម្រាប់បច្ច័យនេះ ដូច្នេះ ៖

១- ឲ្យផ្លាស់ទីបំផុតធាតុជា “ក” ឧ. វិចិត្តំ : បរិកាសិ-
តព្វន្តិ > វក្កំ (អាការជាតំ) “(អាការ^(១)) ដែលជនគួរតិះដៀល =
ទាច” កម្ម. កម្ម. (ផ្លាស់ ច ទីបំផុតនៃ វច-ធាតុជា “ក” ផ្សំ
ជាមួយនឹងបច្ច័យជា “ក្ក”) ។

២- គ្រាន់តែចុះក-បច្ច័យមកជាលំនាំ ហើយលុបចេញ ក៏
បាន ឧ. ភឌិតព្វំ : ភាជិតព្វន្តិ > ភណ្ឌំ (វត្ថុ) “(វត្ថុ) ដែលជន
គួរចែក” កម្ម. កម្ម. ភឌិតព្វំ : ពន្លិតព្វន្តិ-វា > ភណ្ឌំ (វត្ថុ) “ម្យ៉ាង
ទៀតថា (វត្ថុ) ដែលជនគប្បីវេច = ទ្រព្យ, អីវ៉ាន់” កម្ម. កម្ម.
(ភឌិ-ធាតុ ឬ ភឌ-ធាតុ ក៏បាន, ចុះនិក្ខហិតអាគម ហើយ
ផ្លាស់និក្ខហិតជា “ណ”, លុប ក-បច្ច័យចេញ) ។

៣- សព្វដែលចុះបច្ច័យឯទៀតស្រេចហើយ, ចុះ ក-
បច្ច័យក្នុង សកត្ត ផ្សំមកទៀតក៏បាន ដូចជា “មញ្ច, គាម, ខន្ធ,
អន្ធ, គន្ធ” នេះ ចុះ ក-បច្ច័យថែមមកជា “មញ្ចក, គាមក,
ខន្ធក, អន្ធក, គន្ធក”,... ... ។

១ អាការជាតំ ប្រែត្រឹមតែ “អាការ” ប៉ុណ្ណោះក៏បាន ព្រោះ “ជាត” ចុះ
ក្នុង សកត្ត “អត្ថរបស់ខ្លួន” ចុះមកគ្រាន់តែសម្រួលលិង្គប៉ុណ្ណោះ ។

តវ : វេតី : អប្បដិហតកាវ - គច្ឆតីតិ > វេជិវ (វេតនវត្ថុ)
“(វេតនវត្ថុ) ដល់នូវការវះនៃខ្លួនជាបេសដែលវត្ថុឯទៀតកម្ចាត់បង់
ពុំបាន = ពេជ្រ” ក. ក. វេជ-ធាតុ ។

អល : កុសេ : បាបស្សច្ចទនេ - អលន្តិ > កុសលំ (គុណ-
ជាតំ) “(គុណជាត) គួរក្នុងកិរិយាផ្តាច់នូវបាប” ក. ក., កុសតិ :
បាបកេ : អកុសលេ ធម្មេ - ឆិន្ទតីតិ - វា > កុសលំ (គុណជាតំ)
“ម្យ៉ាងទៀតថា (គុណជាត) ផ្តាច់នូវធម៌ដ៏អាក្រក់ គឺធម៌ជាអកុសល”
(កុស-^(១)ធាតុ) ។ ចណ្ណេ-អលន្តិ > ចណ្ណាលោ (ជនោ)
“(ជន) គួរក្នុងដំណើរកាច” ក. ក., ចណ្ណតិ : អញ្ញេ-បីឡេ-
តីតិ-វា > ចណ្ណាលោ (ជនោ) “ម្យ៉ាងទៀតថា (ជន) អ្នកបៀត
បៀននូវជនឯទៀត” ក. ក. (ចណ្ណ-ធាតុ, ទីយៈ អ របស់
អល-បច្ច័យជា អា) ។

១ កុសល-សព្ទនេះ មានន័យច្រើនយ៉ាងទៀត, ដូចន័យមានដើម
ថា កុសេ-វាគាទយោ លុនាតិ : ឆិន្ទតីតិ > កុសលំ (គុណជាតំ)
“(គុណជាត) កាត់នូវកិលេសមានរាគៈជាដើមដេកនៅក្នុងសន្តាន
ដោយអាការដែលបណ្ឌិតគួរខ្ពើម” ក. ក. (កុល-សទ្ធិបបទ, លុ-ធាតុ
អ-បច្ច័យ, លុប ឧ របស់ លុ)... ... ។

ទុ : ទុក្ខំ - អទតិ : អនុភវតិ - ឯតេនាតិ > អទ្គ^(១) (ពន្លឺវត្ថុ)
“(វត្ថុសម្រាប់ចង) ជាគ្រឿងស៊ីនូវទុក្ខ គឺថា ជាគ្រឿងរងនូវទុក្ខ
(នៃជន) = ខ្មោះ” ក. ករ. (អទ-ធាតុ, ផ្សំទីបំផុតធាតុជាមួយនឹង
បច្ច័យជា ទ្គ) ។ ទុក្ខវេទនំ-ទទាតីតិ > ទទ្គ (រោគោ) “(រោគ)
ឲ្យនូវទុក្ខវេទនា = អុតធំ^(២)” ក. ក. (ទា-ធាតុ, អញ្ញាសៈជា
ទា-ទា, រស្សៈ ជា ទ-ទ, ផ្សំ ទ ខាងចុងជាមួយនឹងបច្ច័យជា ទ្គ) ។

ល្បវេ : ចយិតព្វន្តិ > បីវំ (វត្ថំ) “(សំពត់) ដែលបញ្ចូល
គួរសន្សំ” កម្ម. កម្ម. (បិ-ធាតុ, លុប តំ របស់ធាតុចេញ) ។
បាតព្វន្តិ > បីវំ (ឧទកំ) “(ទឹក) ដែលជនគួរផឹក” កម្ម. កម្ម.
បា-ធាតុ^(៣), លុប អា របស់ធាតុចេញ) ។ ជាលក្ខមិនានីទិនិ-
ទទាតីតិ > ជីវរោ (ជនោ) អ្នកទ្រទ្រង់នូវនេសាទុបករណ៍^(៤)
មានសំណាញ់និងទ្រូជាដើម = នេសាទមច្ចជាតិ” ក. ក. (ធា-
ធាតុ, លុប អា របស់ធាតុចេញ) ។

១ ក្នុងបរករណៈខ្លះថា “អន្ទ” (ជាឥត្តិលិង្គ) ប្រែថា “ខ្មោះ” ដែរ ។ “
ទទ្គ លោកអាចារ្យខ្លះ ប្រែថា “កមរលាយ”, ខ្លះប្រែ “កញ្ជ្រូល” ។ ៣
ក្នុងបរករណៈខ្លះក្រៅពីកថាយនៈ ថាឲ្យតាំង បិ-ធាតុ “ពេញ” ចុះ
ល្បវេ-បច្ច័យ, សម្រេចរូបជា “បីវរ” ដូច្នេះដែរប្រើជាគុណនាម ឲ្យប្រែ
ថា “ពេញ, ធាត់, ថ្លោស” ដូចគ្នានឹង “បិន, ថុល្ល” ។ ៤ គ្រឿងប្រដាប់
របស់នេសាទ ។

ឧ : អត្ថនោ-គន្លេន-អញ្ញុ-គន្ធិ-កប្បតិ : ហនតិ : ហីសតិ-
តិ > កប្បរោ (វត្ថុវិសេសោ) “(វត្ថុវិសេស) បៀតបៀននូវក្លិនឯ-
ទៀតដោយក្លិននៃខ្លួន” ក. ក., កប្បតិ : រោគវិជំសនេ-សមត្ថេតី-
វា > កប្បរោ^(១) (កេសជ្ជវិសេសោ) “ម្យ៉ាងទៀតថា (កេសជ្ជវិសេស)
អាចក្នុងកិរិយាកម្មាត់នូវរោគ = កប្បុរ” ក. ក. (កប្ប-ធាតុ) ។
វល្លិតញ្ចា : ពន្ធិតញ្ចា-តិ > វល្លរោ (មំសវិសេសោ) “(សាច់ដ៏
វិសេស) ដែលជនគប្បីចង់ = សាច់ងៀត” កម្ម. កម្ម. (វល្ល-ធាតុ) ។

នុ : វច្ឆុ-ធាយេតិ : បាយេតី-តិ > ធនុ (គាវី) “(មេគោ)
កំពុងញ៉ាំងកូនគោឲ្យបោ” ក. ក. (ធន-ធាតុ), ខីរំ-ទធាតី-
វា > ធនុ (គាវី) “ម្យ៉ាងទៀតថា (មេគោ) កំពុងទ្រទ្រង់នូវទឹក
ដោះ = មេគោមានទឹកដោះ^(២)” ក. ក. (ធា-ធាតុ, ផ្លាស់ អា
របស់ ធា ជា ឥ ហើយផ្លាស់ ឥ ជា ង) ។ ភោជនំ-ហនតិ :
ហីសតិ-ឯតាយា-តិ > ហនុ (សរីរវាយវជាតិ) “(សរីរវាយវជាតិ^(៣))

១ កប្បរ-សព្ទនេះ, ក្នុងកថាយនបករណ៍ឧណាទិ ប្រើជាបុំលិង្គយ៉ាង
នេះ, តែក្នុងបករណ៍ឯទៀត មានអភិធានប្បទីបិកាជាដើម ឃើញប្រើ
ជានបុំសកលិង្គ ។ ២ មេគោដែលមានកូនតូចកំពុងបោដោះនៅ
ឡើយ ។ ៣ ជាតិ ចុះក្នុងសកត្ត ។

សម្រាប់បៀតបៀននូវកោជន (នៃសត្វ) = ចង្កា” ក. ករ. (ហន-
ធាតុ, លុបទីបំផុតធាតុចេញ) ។

ណុ : បច្ច័យនេះ មានរូបដូចគ្នានឹង ណុ-បច្ច័យ ខាង
ដើម^(១), ប៉ុន្តែមិនមែនជា ណានុពន្ធ ដូច្នោះទេ, ត្រូវទុកឲ្យគង់រូប
នៅជា “ណុ” ដូចដើម ។ ទុកធាតុឲ្យនៅតាមរូបដើមក៏បាន,
លុបទីបំផុតធាតុក៏បាន, ព្រឹទ្ធិធាតុក៏បាន ខ. ភាតិ : ទិប្បតីតិ >
ភាណុ^(២) (ទេវបុត្តោ) “(ទេវបុត្ត) អ្នកភ្លឺ = ព្រះអាទិត្យ” ក. ក.
(ភា-ធាតុ) ។ ខនិតញោតិ > ខាណុ^(៣) (ឆិន្ទតរុក្ខន្ទោ) “(ដើម
នៃឈើដាច់) ដែលជនគួរជីកចេញ = ដង្កត់” កម្ម. កម្ម. (ខន-
ធាតុ, លុបទីបំផុតធាតុ ហើយទីយៈ អ របស់ ខ ជា អា) ។
អតិ : ភមតិ, តត្ថ តត្ថ-បរិវដ្តតីតិ > អណុ^(៤) (បុណ្ណា) “(លម្អិត)
វិលទៅក្នុងទីនោះៗ = លម្អង, ផង” ក. ក. (វិ-ធាតុ,
ព្រឹទ្ធិ ត របស់ វិ ជា ង) ។

១ ណុ-បច្ច័យ ដែលបាននិយាយរួចមកហើយ ត្រង់ កាតុ ។ ២ ក្នុង
បករណៈខ្លះថា ចុះនុ-បច្ច័យ ជា ភានុ ក៏បាន ។ ៣ ខាណុ-សព្ទនេះ
ជានាមនាម ទ្វិលិង្គិកៈ គឺ ប៉ុ. និង នប៉ុ. ។ ៤ សព្ទនេះ ជានាមនាម
ទ្វិលិង្គិកៈ គឺ ប៉ុ. និង ត. ។

ឧស្ស : ការណាការណំ-មនតិ : ជានាតី'តិ > មនុស្សា^(១)
(សត្តវិសេសោ) (សត្តវិសេស) អ្នកដឹងនូវហេតុនិងមិនមែន
ហេតុ = មនុស្ស" ក. ក. (មន-ធាតុ) ។

នុស : អត្ថានត្ថំ-មនតិ : ជានាតី'តិ > មនុសោ^(២) (សត្ត-
វិសេសោ) "សត្តវិសេស) អ្នកដឹងនូវអំពើជាប្រយោជន៍និងអំពើ
មិនមែនជាប្រយោជន៍ = មនុស្ស" ក. ក. (មន-ធាតុ, លុប
ទីបំផុតធាតុ ហើយទីយៈ អ របស់ ម ជា អា) ។

តិស : មាតាបិតុនំ-ហទយំ-បុរេតី'តិ > បុរិសោ (ជនោ)
“(ជន) អ្នកញ៉ាំងហ្វូងនៃមាតានិងបិតាឲ្យពេញ” ក. ក.,
អត្ថនោ-មនោរមី-បុរេតី'តិ > បុរិសោ (ជនោ) “ម្យ៉ាងទៀតថា

១ មនុស្ស-សព្វនេះ, ក្នុងបករណ៍ខ្លះ ក្រៅពីកថាយនៈ, លោក សម្តែង
វិគ្គហៈផ្សេងៗគ្នា: ជួនណាលោកតាំងវិគ្គហៈជាបទសមាស ឧ. មនោ-ឧស្សោ
យស្ស-សោ > មនុស្សា (សត្តវិសេសោ) “(សត្តវិសេស) មានចិត្តខ្ពស់”
ឆដ្ឋីពហុព្វីហិសមាស, មនោ-ឧស្សោ : ឧស្សន្នោ-អស្សា'តិ-វា > មនុស្សា
(សត្តវិសេសោ) “ម្យ៉ាងទៀតថា (សត្តវិសេស) មានចិត្តល្អតលាស់”
ឆដ្ឋីពហុព្វីហិសមាស, ជួនណា លោកតាំងវិគ្គហៈជាបទតទ្ធិត ឧ. មនុនោ-
អបច្ចំ > មនុស្សា (សត្ត- វិសេសោ) “(សត្តវិសេស) ជាពូជវង្សនៃ
ប្រថមក្សត្រិយ៍ទ្រង់ព្រះនាម មនុ” គោត្តតទ្ធិត ចុះឧស្ស-បច្ច័យ ។ ន័យផ្សេង
ពីនេះក៏នៅមានទៅទៀត ។ ២ សព្វនេះក្នុងបករណ៍ខ្លះតាំងវិគ្គហៈ ជាគោត្ត
តទ្ធិតចុះ ឧស-បច្ច័យ ឧ.មនុនោ-អបច្ចំ>មនុសោ (ទីយៈ អ របស់ ម ជា អា)។

(ជន) អ្នកញ៉ាំងសេចក្តីប្រាថ្នារបស់ខ្លួនឲ្យពេញ = ប្រុស” ក. ក.
 (បុរ-^(១)ធាតុ) ។ សស្សសសុរេហិ-សុណិតញ្ចៈហីសិតញ្ចៈតិ > សុ-
 ណិសា (ឥត្តី) “(ស្រ្តី) ដែលម្តាយក្មេកនិងឪពុកក្មេកគួរបៀតបៀន
 បាន = កូនប្រសាស្រី” កម្ម. កម្ម. (សុណ-ធាតុ^(២)), ផ្សំនឹង
 ឥស-បច្ច័យជា សុណិស, ចុះអា-បច្ច័យមកផងជា សុណិសា)។

បែបចងវិគ្គហៈ

[១៨៥] កុលបុត្រអ្នកសិក្សា កាលបើបានរៀនគម្ពីរសម្តែង
 នូវធាតុ តាំងពីអាឡាត, កិតកៈ, រៀងមកដល់ឧណាទិនេះ
 ហើយ គួរស្គាល់បែបចងវិគ្គហៈ សម្រាប់សម្តែងនូវសាធនៈឲ្យ
 ជាក់ប្រាកដទើបនឹងអាចកម្ចាត់នូវសេចក្តីសង្ស័យ ក្នុងដំណើររំប្រ
 បាឡីបានដោយងាយ ហើយនឹងបានជាអ្នកឈ្លាសវៃក្នុងវិធីចង
 វិគ្គហៈផង កាលដែលប្រទះបទបាឡីនីមួយ ៗ បើបានស្គាល់

១ ក្នុងបករណៈខ្លះថាតាំង បុ-បុព្វបទ, វិស-ធាតុ “បៀតបៀន”, ចុះ
 អ-បច្ច័យ ឧ. បុំ. : និរយំ-វិសតិ : ហីសតីតិ > បុរិសោ (ជនោ) “(ជន)
 អ្នកបៀតបៀននូវនរក=ប្រុស” ក. ក. ។ ២ ក្នុងបករណៈខ្លះថាតាំង
 សុ-ធាតុ, ចុះ ណិស-បច្ច័យ និង អា-បច្ច័យ (សម្រាប់ឥត្តិលិង្គ) មក
 ផង ឧ. សស្សសសុរាទំ-ឱវាទំ-សុណាតីតិ > សុណិសា (ឥត្តី) “(ស្រ្តី)
 អ្នកស្តាប់នូវឱវាទនៃម្តាយក្មេកនិងឪពុកក្មេក=កូនប្រសាស្រី” ក.ក.។

ធាតុនិងបច្ច័យជាក់ហើយ ក៏អាចនឹងចងវិគ្គហៈបាន (តាមដំណើរសេចក្តី) មិនញញើតញញើមទទាក់ទទាមឡើយ ។

បែបចងវិគ្គហៈសម្រាប់សម្តែងនូវសាធនៈនោះមាន ៤ យ៉ាងៈ

១- វិគ្គហៈដែលចងតាមលំនាំតួធាតុហៅថា “ធាតុវិគ្គហៈ”

២. សាសតី’តិ > សត្តា ជាដើម ។

៣- វិគ្គហៈដែលចងតាមសេចក្តី របស់ធាតុ ហៅថា “ធាតុវិគ្គហៈ” ២. អនុសាសតី’តិ > សត្តា ជាដើម ។

៤- វិគ្គហៈដែលចងអាស្រ័យអត្ថនៃធាតុ អនុលោមតាមតួធាតុ គឺខែជម្រាលពីធាតុខាងដើមផ្ទួលពាក្យទៅរកធាតុខាងចុង ហើយកំណត់យកសេចក្តីតាមសព្ទធាតុខាងចុង, ប៉ុន្តែយកតួធាតុខាងដើមសម្រេចរូបជាបទនាមកិតកៈ, យ៉ាងនេះហៅថា “ធាតុធាតុវិគ្គហៈ” ២. សាសតិ : សទេវកេ-លោកេ-អនុសាសតី’តិ > សត្តា ជាដើម ។

៥- វិគ្គហៈ ដែលចងអធិប្បាយសេចក្តី ចេញផ្សេងពីតួធាតុ ហៅថា “អធិប្បាយវិគ្គហៈ” ២. ទេសេតី’តិ > សត្តា ជាដើម ។

សេចក្តីពន្យល់ដោយឡែក

[១៨៦] កប្បាយនូបត្ថម្ភកៈ តាំងពីនិទ្ទេសទី ១ រៀងមក ដល់និទ្ទេសទី ៧ នេះ, មានសេចក្តីខ្លះសម្រាប់ទន្ទេញ, សេចក្តី ខ្លះសម្រាប់គ្រាន់តែមើលឲ្យយល់, កាលបើកុលបុត្រអ្នកទើប រៀនដំបូង រៀបនឹងតាំងផ្ដើមទន្ទេញឲ្យចាំមាត់នោះ, លុះតែសួរ លោកអាចារ្យឲ្យដឹងថា “ត្រូវទន្ទេញពីត្រឹមណា ទៅដល់ត្រឹម ណា?”, ឬក៏ លុះតែលោកអាចារ្យស្រង់យកតែត្រង់សេចក្តីដែល ត្រូវទន្ទេញឲ្យចាំមាត់នោះ សរសេរនឹងក្តារឈ្នួនធំ (តាប្លូ) ឲ្យអ្នក រៀនចម្លង, យ៉ាងនេះទើបទន្ទេញបាន, បើមិនដូច្នោះទេ, អ្នក រៀនចេះតែទន្ទេញទៅ តាមទំនើងចិត្តរបស់ខ្លួន ឬក៏តាមព្យាយាម មាំខំប្រឹងពុះពារទន្ទេញទាំងអស់ មិនឲ្យមានសល់, យ៉ាងនេះ ពុំប្រពៃឡើយ, ពីព្រោះត្រង់កន្លែងខ្លះ មានសេចក្តីសម្រាប់ ទន្ទេញឲ្យចាំមាត់, កន្លែងខ្លះមិនបាច់ទន្ទេញ សម្រាប់គ្រាន់តែ មើលសង្កេត ឲ្យមានផ្លូវយល់ប៉ុណ្ណោះ, បើអ្នករៀនដែលមាន ព្យាយាមដ៏មុតមាំ អាចខំប្រឹងជម្នះទន្ទេញឲ្យចាំមាត់ទាំងអស់ មិនមានសល់ ក៏សឹងតែបាន, ប៉ុន្តែសេចក្តីព្យាយាមយ៉ាងនេះ

ជាហេតុនាំឲ្យនឿយពេក ហួសប្រមាណផង, នាំឲ្យខាតវេលា
យឺតដំណើរការសិក្សាផង, ពុំនោះនឹងនាំឲ្យអាចិត្ត កើតសេចក្តី
ធុញទ្រាន់រវាត់គំនិត រហូតដល់រសាយព្យាយាម ឈប់លែងរៀន
តទៅទៀតផងក៏មាន ។

ព្រោះហេតុនោះ, បើអ្នករៀន បានប្រព្រឹត្តតាមសេចក្តី
ពន្យល់ខាងលើនេះ, មិនយូរប៉ុន្មានឡើយ, នឹងមានប្រាជ្ញាភ្លឺរុង
រឿង អាចយល់ដំណើរភាសាបាឡីបណ្តើរៗ ឡើងតាមលំដាប់
ហើយនឹងរឹតតែមានសទ្ធាជ្រះថ្លា លូតលាស់ចម្រើន ជាប់ចិត្ត
ស្រឡាញ់ការរៀនសូត្រ ខំប្រឹងស្រូតរូតទៅខាងមុខ មិនឃ្លាញ
ថយក្រោយ, មុខជានឹងអាចឆ្លងបានដល់ត្រើយ គឺចំណេះ
ខាងភាសាបាឡីជាប្រាកដពុំខាន ។

ឧណាទិនិទ្ទេស ទី ៧ ចប់ ដោយសង្ខេប ។

កថាយន្ទបត្តម្ភកៈ ចប់តែប៉ុណ្ណេះ ។

រូបសិទ្ធិវិធាន

រូបសិទ្ធិវិធាន

សណ្តាប់ការរៀនបាឡីកាសា តាមគតិក្នុងកថាយនបករណ៍, តែងមានរបៀប “រូបសិទ្ធិវិធាន” ឬ “រូបសិទ្ធិវិធី” គឺបែប សម្រេចរូបសព្ទបាឡី ដែលហៅថា “បែបតាំងតួ” តាមពាក្យ មេសូត្រ ដែលត្រូវសូត្រហៅដល់, របៀបនេះមានជាយូរអង្វែង មកហើយរៀងដរាបមកដល់សព្វថ្ងៃនេះ ។ ព្រោះហេតុនោះ បាន ជាខ្ញុំរៀបរៀងបែបនេះ ទុកក្នុងប៉ែកខាងចុងនៃកថាយនូបត្ថម្ភកៈ នេះ ដោយគំនិតយល់ឃើញថា គង់នឹងមានប្រយោជន៍ដល់ កុលបុត្រ ដែលមានសេចក្តីត្រូវការខ្លះមិនខាន, ព្រមទាំងមាន ប្រយោជន៍នឹងរក្សាបែបនេះទុក ឲ្យបានបិតថេរ បីរកាលតទៅ មុខផង ។ ប៉ុន្តែរូបសិទ្ធិវិធាននេះមិនរាប់បញ្ចូលជានិទ្ទេសក្នុង កថាយនូបត្ថម្ភកៈទេ, ទុកជាបែបមួយដោយឡែក ផ្សេងអំពី និទ្ទេសទាំង ៧ ខាងដើម ។

ក្នុងកាលដែលនឹងរៀបរៀងរូបសិទ្ធិវិធាននេះ ខ្ញុំបានយក បែបតាំងតួច្រើនច្បាប់ ព្រមទាំងយោជនាកថាយនៈ មកពិនិត្យ ហើយជ្រើសរើស ផ្សំសម្រួលឲ្យមានរបៀបហូរហែ សមគួរដល់

ការប្រកប តាមសេចក្តីពេញចិត្តរបស់ខ្ញុំជាអ្នករៀបរៀង, ព្រោះ
 បែបតាំងតួទាំងប៉ុន្មាន ដែលអស់លោកវេយ្យាករណបណ្ឌិតអំពី
 ដើម បានរៀបរៀងមកហើយនោះ មានច្រើនយ៉ាង ផ្សេងៗ គ្នា
 (ខ្លះដូច្នេះ ខ្លះដូច្នោះ), ដោយហេតុលោករៀបរៀងតាមសេចក្តី
 ពេញចិត្តរបស់លោក, ប៉ុន្តែបើទុកជាដូច្នោះ ក៏គង់តាំងតួកើតដូច
 គ្នា ។ ខ្ញុំរៀបរៀងសម្រួលឲ្យមានជា ២ បែប គឺ បែបមួយមាន
 មេសូត្រ, បែបមួយឥតមេសូត្រ, បែបមានមេសូត្រ សម្រាប់កុល-
 បុត្រអ្នករៀនកថាយនបករណ៍ មានមេសូត្រជាគោល, បែបឥត
 មេសូត្រ សម្រាប់អ្នករៀនតាមរបៀបកថាយនុបត្ថម្ភៈ មានមេ
 ទន្ធពញ្ញជាគោល ។ រូបសិទ្ធិទាំង ២ បែបនោះ ដូចមានរបៀប
 តទៅនេះ ៖

រូបសិទ្ធិក្នុងសិទ្ធិ

បែបមានមេសូត្រ

(តត្រាយមាទិ), ជិនវចនយុត្តំ ហិ សូត្រនេះឈ្មោះអធិ-
 ការសូត្រ, លិង្គញ្ញ និបច្ចតេ ដោយ ច-សព្វ អាចារ្យឲ្យតាំងបទ-

ច្នៃទសន្តិ, តត្រាយមាទិ ឲ្យតាំង តត្រ អយំ អាទិ^(១), បទច្នៃទៅ
 វិកិរិយាកាត់នូវបទ ឥតិ ដូច្នេះ : តត្រ ជាបទ ១, អយំ ជាបទ ១,
 អាទិ ជាបទ ១ (លុះកាត់បទយ៉ាងនេះរួចហើយ ត្រូវប្រែ រួច
 សម្ពន្ធ) ។ សន្និវិធានំ វិធីនៃសន្និ មយា គឺខ្ញុំ កាតព្វំ ត្រូវធ្វើ
 ឯវំ យ៉ាងនេះ : (ដល់មកត្រង់នេះ, បើតាំងតួតាមបែបខ្លី, ត្រូវ
 សូត្រហៅមេសូត្រសម្រេចរូបឲ្យបានជា តត្រាយមាទិ ទៅ, បើ
 តាំងតួតាមបែបវែង ដើម្បីឲ្យអ្នករៀនស្គាល់អក្ខរវិធីតាមលំដាប់
 មេសូត្រនោះ, ត្រូវសូត្រមេសូត្រឲ្យឈ្មោះអក្ខរៈតាមរបៀបហូរហែ
 ដូច្នេះថា)៖ អក្ខរាបាទយោ ឯកចត្តាឡីសំ..., តត្ថោទន្តា សរា
 អដ្ឋ..., លហុមត្តា តយោ ស្សា..., អញ្ញោ ទីយា..., សេសា
 ព្យញ្ជនា..., វគ្គា បញ្ចបញ្ចសោ មន្តា..., អំ ឥតិ និគ្គហិតំ^(២)
 បរសមញ្ញា បយោគេ^(៣)... ។ រូប រឺរូប “តត្រ អយំ អាទិ” ឥតិ

១ ដែលតាំងជាស្រៈពេញតួយ៉ាងនេះ ដើម្បីឲ្យច្បាស់លាស់ជាបែបសម្រាប់
 ទន្ទេញទេ, ឯសណ្តាប់ដែលឲ្យអ្នករៀនតាំងនឹងក្តារឈ្នួននោះ ត្រូវតាំងជាស្រៈ
 និស្ស័យដូច្នេះ តត្រ យំ ១ ទិ ។ ២ ក្នុងអភិធានប្បទីបិកាថា និគ្គហិតំ ។ ៣
 ត្រូវឲ្យឈ្មោះអក្ខរៈតាមលំដាប់គ្រប់សូត្រ ។ បែបសូត្រមេសូត្រឲ្យឈ្មោះអក្ខរៈ
 យ៉ាងនេះ ចំពោះតែអ្នករៀនដែលមិនទាន់ចេះអក្ខរវិធីនោះទេ, បើចេះស្ទាត់ហើយ
 កុំសូត្រនាំឲ្យយឺត ខាតវេលាឡើយ ។

ដូច្នេះ វេទិតព្យញ្ជនំ ហៅថា វេទិតព្យញ្ជនៈ^(១) ។ (ដល់មក
ត្រង់នេះ ត្រូវសូត្រហៅមេសូត្រសម្រេចរូបថា) : បុព្វមធោ ។ល។
វិយោជយេ..., សវា សវេ លោបំ..., ទីយំ..., នយេ បរំ យុត្តេ...,
មទា សវេ..., បុព្វ ។ល។ នយេ បរំ យុត្តេ... (កើតបានជា
តត្រាយមាទិ ហើយឲ្យឈ្មោះសន្ធិថា) : តត្រាយមាទិ ឈ្មោះ
បរទីយសន្ធិ និង និគ្គហិតាទេសសន្ធិ, រូប រឺរូប “តត្រាយមាទិ”
ឥតិ ដូច្នេះ សម្ពន្ធព្យញ្ជនំ ហៅថា សម្ពន្ធព្យញ្ជនៈ ។

បែបឥតមេសូត្រ

តត្រាយមាទិ កាត់បទជា តត្រ + អយំ + អាទិ, លុប
អ របស់ ត្រ ហើយទីយៈ អ របស់ អយំ ជា អា, ផ្លាស់និគ្គហិត
របស់ យ ជា ម, តភ្ជាប់ជា តត្រាយមាទិ^(២) “ឈ្មោះបរទីយសន្ធិ

១ ជា វេទិតព្យញ្ជនៈ ក៏បាន ។ ២ សរសេរយ៉ាងខ្លីក៏បាន, សរសេរ
កាត់បទ ដូច្នេះ: តត្រាយមាទិ < តត្រ + អយំ + អាទិ (មើលថា
“តត្រាយមាទិ មកពី តត្រ + អយំ + អាទិ”, ឬថា “តត្រាយមាទិ កាត់
បទជា តត្រ + អយំ + អាទិ” ដូច្នេះក៏បាន) សរសេរតបទ ដូច្នេះ :
តត្រ + អយំ + អាទិ > តត្រាយមាទិ (មើលថា “តត្រ + អយំ + អាទិ
ទៅជា តត្រាយមាទិ”, ឬថា “តត្រ + អយំ + អាទិ តភ្ជាប់ជា
តត្រាយមាទិ” ដូច្នេះក៏បាន ។

(ព្រោះទីយៈស្រះខាងចុង) និង និគ្គហិតាទេសសន្ធិ (ព្រោះផ្លាស់
និគ្គហិតជា ម)“ ។

រូបសិទ្ធិក្នុងនាម

បែបមានមេសូត្រ

(ឯសោ នោ សត្តា): ជិនវចនយុត្តំ ហិ សូត្រនេះឈ្មោះ
អធិការសូត្រ, លិង្គញ្ច និបច្ចតេ ដោយច-សព្វ អាចារ្យឲ្យតាំង
សទ្ធរូប, ឯសោ នោ សត្តា ឲ្យតាំង ឯត អម្ព សត្ត, សទ្ធរូបេ
នាកាលសទ្ធរូប មយា គឺខ្ញុំ បរិច្ចេត តាំងរួចហើយ, វិភត្តិ វិភត្តិ
ហោតិ ចុះ ឯវំ យ៉ាងនេះ : ឯត ចុះសិ-បឋមា, អម្ព ចុះនំ-ឆដ្ឋី,
សត្ត ចុះសិ-បឋមា (ជា : ឯត សិ អម្ព នំ សត្ត សិ), ឯតតេ-
សន្តោ..., បុព្វ ។ ល ។ វិយោជយេ..., សោ..., សរលោបោ
។ល។ តុ បកតិ..., ឬ សវា សវេ លោបំ..., បទតោ ទុតិយា-
ចតុត្ថីសុ វោនោ..., សត្តបិគាទីនមា សិស្សី សិលោបោ ច... ...
(កើតបានជា ឯសោ នោ សត្តា, ត្រូវប្រែរួចសម្ពន្ធ ៗ រួចហើយ
កំណត់ឈ្មោះនាមសព្វ, លិង្គ, វចនៈថា): ឯសោ ជាវិសេសន-

សព្វនាម, បុំលិង្គ, បឋមាឯកវចនៈ, នោ ជាបុរិសសព្វនាម
ទ្វិលិង្គកៈ គឺបុំលិង្គនិងឥត្ថិលិង្គ, ចតុត្ថិ ឬ ឆដ្ឋីពហុវចនៈ, តែក្នុងទី
នេះប្រើជាឆដ្ឋីពហុវចនៈ, សត្វា ជាសាធារណនាមនាម, បុំលិង្គ,
បឋមាឯកវចនៈ ។

រូបសិទ្ធិក្នុងនាមនេះ នៅមានវិធីប្លែកទៅទៀត ដូច្នេះ ៖

១- សិ-វិភត្តិ, បើចុះក្នុងអាលបនៈ, ត្រូវឲ្យឈ្មោះ “គ”
ដោយមេសូត្រ អាលបនេ សិ គសញ្ញា ។

២- បើនាមសព្វជា អា-ការន្ត (ឥត្ថិលិង្គ) ដូចយ៉ាង កញ្ញា
ជាដើម ត្រូវតាំងជា កញ្ញា ហើយចុះអា-បច្ច័យមក ដោយមេ
សូត្រ ឥត្ថិយមតោ អា-បច្ចយោ^(១), អា-បច្ច័យនោះត្រូវឲ្យឈ្មោះ
“យ” ដោយមេសូត្រ អាយោ (ចូរមើលរូបសិទ្ធិក្នុងនាមនិទ្ទេស
ត្រង់ អា-ការន្ត) ។

៣- បើនាមសព្វជាឥ-ការន្ត, ឧ-ការន្ត បុំ. នបុំ. ឬជាព្យា-
ការន្ត, ឧ-ការន្ត បុំ. ត្រូវឲ្យ ឥ, ព្យា ឈ្មោះ “ឈ”, ឧ, ឧ ឈ្មោះ

១ មានបែបម្យ៉ាងថា គ្រប់បច្ច័យទាំងអស់, កាលដែលរៀបនឹង
សូត្រមេសូត្រចុះមកនោះ, ត្រូវសូត្រមេសូត្រ ធាតុលិង្កេហិ បរា
បច្ចយា (មេសូត្រអាឡាត) មុនសិនជាដរាប ។

“ល” ដោយមេសូត្រ ឥវណ្ណវណ្ណា ឈលា, ត្រង់វិកត្តិ ទុ. ឯក., ត្រូវសូត្រនាំនិគ្គហិតទៅកាន់ “ឈ” ថា “និគ្គហិត ឈការំ នេតព្វំ”, បើនាំទៅកាន់ “ល” ត្រូវសូត្រថា “និគ្គហិតំ លការំ នេតព្វំ” (ចូរមើលរូបសិទ្ធិក្នុងនាមនិទ្ទេស ត្រង់ ឥ, ឧ-ការន្ត បុំ. នបុំ. នឹង ល្ប, ឧ-ការន្ត បុំ.) ។

៤-បើនាមសព្វជា ឥ, ល្ប, ឧ, ឧ-ការន្ត ឥត្តិលិង្គ, ត្រូវ ឲ្យ ឥ, ល្ប, ឧ, ឧ ឈ្មោះ “ប” ដោយមេសូត្រ តេ ឥត្តិខ្យា បោ, ត្រង់វិកត្តិ ទុ. ឯក., ត្រូវសូត្រនាំនិគ្គហិតទៅកាន់ “ប” ថា “និគ្គហិតំ បការំ នេតព្វំ” (ចូរមើលរូបសិទ្ធិក្នុងនាមនិទ្ទេសត្រង់ ឥ, ល្ប, ឧ, ឧ-ការន្ត ឥត្តិលិង្គ) ។

បែបឥតមេសូត្រ

ឯសោ នោ សត្តា តាំងជា ឯត អម្ព សត្ត, ឯត ចុះ សិ-បបមា, អម្ព ចុះ នំ-ឆដ្ឋី, សត្តា ចុះសិ-បបមា (ជា: ឯត សិ អម្ព នំ សត្ត សិ), ផ្លាស់ ត របស់ ឯត ជា ស, ផ្លាស់ សិ ជា ឱ ហើយលុប អ របស់ ស ចេញ, ផ្សំជា ឯសោ, ផ្លាស់ អម្ព

និង នំ ជា នោ, ផ្លាស់ ឧ របស់ ត្ថ ជា អា ហើយលុប សិ ចេញ
 ឬផ្លាស់ ឧ ព្រមទាំង សិ ជា អា ក៏បាន, ផ្សំជា សត្តា^(១) ។
 (ដល់កើតបានជា ឯសោ នោ សត្តា យ៉ាងនេះហើយ ត្រូវប្រែ
 រួចសម្ពន្ធ ។ រួចហើយត្រូវឲ្យឈ្មោះ នាមសព្ទ, លិង្គ, វចនៈ
 ដូចខាងបែបរូបសិទ្ធិមានមេសូត្រដែរ) ។

រូបសិទ្ធិក្នុងសមាស

បែបមានមេសូត្រ

[កេចិនទុស្សៈ ជិនវចនយុត្តំ ហិ សូត្រនេះឈ្មោះអធិការ-
 សូត្រ, លិង្គញ្ច និបច្ចតេ ដោយច-សព្ទ អាចារ្យឲ្យតាំងសទ្ធរូប,
 កបិនទុស្សៈ ឲ្យតាំង កបិន ទុស្ស, សទ្ធរូបេ នាកាលសទ្ធរូប
 មយា គឺ ខ្ញុំ បបិតេ តាំងរួចហើយ, វិកត្តិ វីកត្តិ ហោតិ ចុះ ឯវំ
 យ៉ាងនេះ កបិន ចុះ ស-ចតុត្ថី, ទុស្ស ចុះ សិ-បបមា (ជា: កបិន
 ស ទុស្ស សិ), សាគមោសេ..., បុព្វ ។ល។ វិយោជយេ...,

១ សរសេរយ៉ាងខ្លីក៏បាន, សរសេរដូច្នេះ : ឯសោ < ឯត + សិ:ឯត >
 ឯស, សិ > ឱ, នោ < អម្ព + នំ: អម្ព + នំ > នោ, សត្តា < សត្ត + សិ:
 ឧ + សិ > អា (មើលថា “ឯសោ មកពី ឯត និង សិ, គឺ ឯត ទៅជា
 ឯស, សិ ទៅជា ឱ, នោ មកពី អម្ព និង នំ, គឺ អម្ព និងនំ
 ទៅជានោ, សត្តា មកពី សត្តនិងសិ, គឺ ឧ និង សិ ទៅជា អា”) ។

សី..., សរលោហោ ។ ល ។ តុ បកតិ..., ឬ សរា សរេ លោបំ...
(កើតបានជា កបិនស្ស ទុស្សំ, ត្រូវប្រែតាមដំណើរវិគ្គហៈរបស់
សមាស : “កបិនស្ស-ទុស្សំ > កបិនទុស្សំ” នេះ រួចសម្ពន្ធ ៗ រួច
ហើយត្រូវសូត្រវិធីតាំងតួតទៅទៀតថា) : តេសំ វិកត្តិយោ លោហា
ច... (ត្រូវលុប ស្ស ទុកតែ កបិន, លុប ១ ទុកតែ ទុស្ស)
បកតិ ចស្ស សន្តស្ស... “កបិន ទុស្ស បកតិ ឲ្យនៅដូចដើម
វិញ^(១)”, នាមាសំ សមាសោ យុត្តត្ថោ... “កបិន ទុស្ស ឈ្មោះ
សមាស”, សមាសបទំ មយា សមាសិតព្វំ ខ្ញុំត្រូវបំប្រួញបទ
សមាសឲ្យរួមចូលជិតគ្នា (សូត្រយ៉ាងនេះរួចហើយ ត្រូវសរសេរ
បទទាំង ២ ឲ្យរួមចូលជិតគ្នាជា កបិនទុស្ស), តទ្ធិតសមាសកិ-
តកា នាមំ វា តវេត្ថនាទីសុ ច... “កបិនទុស្ស ដាក់ចុះជា

១ តពីត្រង់នេះទៅ, បើមានសព្ទលើសដែលត្រូវលុបចេញ, ត្រូវសូត្រលុប
សព្ទនោះថា “អតិរេកសទ្ធា មយា លុត្តព្វា ខ្ញុំត្រូវលុប សព្ទដែលលើស
ចេញ”, បើមានសព្ទច្រើន ដូចយ៉ាងច-សព្ទក្នុង វិគ្គហៈ នៃ ទ្វិន្ទសមាស
ជាដើម, ត្រូវសូត្រថា “អតិរេកសទ្ធា មយា លុត្តព្វា ខ្ញុំត្រូវលុបសព្ទដែល
លើសទាំងឡាយចេញ” ឬសូត្រតាម បែបម្យ៉ាងទៀតថា “វុត្តត្ថានមប្បយោគោ
សព្ទដែលមិនគួរប្រកប ត្រូវលុបចេញ” ដូច្នេះវិញក៏បាន, សូត្រយ៉ាងនេះរួច
ហើយ ត្រូវលុបសព្ទ ដែលលើស គឺសព្ទដែលមិនត្រូវនាំទៅប្រកបក្នុងបទ
សមាសនោះចេញ ។

សមាសនាម", នាមវិធានំ វិធីនៃនាម មយា គឺខ្ញុំ កាតព្វំ ត្រូវ
 ធ្វើ ឯវំ យ៉ាងនេះ : (ត្រូវចុះសិ-បឋមាមកឲ្យជា : កបិនទុស្ស
 សិ), បុព្វ ។ល។ វិយោជយេ..., សី..., សរលោបោ ។ល។
 តុ បកតិ..., ឬ សរា សរេ លោបំ... (កើតបានជា កបិនទុស្សំ)
 អមាទយោ បរបទេកិ... "កបិនទុស្សំ ឈ្មោះចតុត្ថិតប្បវិស-
 លុត្តសមាស", ឧត្តរេបទប្បធានោ អយំ សមាសោ សមាស
 នេះ មានបទខាងចុងជាប្រធាន គឺមានប្រធាននៅខាងចុង ។

បែបឥតមេសូត្រ

កថិនទុស្សំ តាំងជា កបិន ទុស្ស, កបិន ចុះស-ចតុត្ថិ,
 ទុស្ស ចុះសិ-បឋមា (ជា : កបិន ស ទុស្ស សិ), ចុះស-អាគម
 ផ្សំនឹងស-វិកត្តិ ជា កបិនស្ស, ផ្លាស់សិជា ១ ហើយលុប អ របស់
 ស្ស នៃ ទុស្ស ចេញ ជា ទុស្សំ ។ លុបវិកត្តិគឺ ស្ស និង ១ ចេញ
 ធ្វើឲ្យទៅជា កបិន ទុស្ស ដូចដើម គឺ ដូចកាលដែលតាំងនោះ
 វិញ, បំប្រួញបទទាំង ២ ឲ្យរួមចូលជិតគ្នាជា កបិនទុស្ស, ចុះ
 សិ-បឋមា (ជា : កបិនទុស្ស សិ) ហើយផ្លាស់ សិ ជា ១ រួចលុប

អ របស់ ស្ស នៃ ទុស្ស ចេញ ជា កចិនទុស្ស^(១) “ឈ្មោះ ចតុត្ថិតបុរិស-លុត្តសមាស” មានបទខាងចុងជាប្រធាន គឺ មានប្រធាននៅខាងចុង ។

រូបសិទ្ធិក្នុងតទ្ធិត

បែបមានមេសូត្រ

[វាសិដ្ឋោ] : ជិនវចនយុត្តំ ហិ សូត្រនេះឈ្មោះអធិការសូត្រ លិង្គញ និបច្ចតេ ដោយច-សព្វ អាចារ្យឲ្យតាំងសទ្ធករ, វាសិដ្ឋោ ឲ្យតាំងជា វេសិដ្ឋ អបច្ច, សទ្ធករ ឆាកាលសព្វករ, មយា គឺខ្ញុំ បរិភោគ-តាំងរួចហើយ, វិកត្តិ វិកត្តិ ហោតិ ចុះ ឯវំ យ៉ាងនេះ : វេសិដ្ឋ ចុះស-ឆដ្ឋី, អបច្ច ចុះសិ-បបមា (ជា : វេសិដ្ឋ ស អបច្ច សិ), សាគមោ សេ..., បុព្វ ។ល។ វិយោជយេ..., សី..., សរលោបោ ។ល។ តុ បកតិ..., ឬ សវា សវេ លោបំ... (កើត

១ សរសេរឲ្យខ្លីក៏បាន, សរសេរដូច្នេះ : កចិនទុស្សំ < កចិនស្ស + ទុស្សំ (មើលថា “កចិនទុស្សំ មកពី កចិនស្ស និង ទុស្សំ”), ឬថា : កចិនស្ស + ទុស្សំ > កចិនទុស្សំ (មើលថា “កចិនស្ស និង ទុស្សំ ទៅជា កចិនទុស្សំ” ដូច្នេះក៏បាន, ឬសរសេរថា : កចិនទុស្សំ = កចិន-ស្ស-ទុស្សំ (មើលថា “កចិនទុស្សំ ស្មើគ្នា ឬត្រូវគ្នានឹង កចិនស្ស-ទុស្សំ ដែរ ព្រោះប្រែដូចគ្នា មានសេចក្តីប៉ុនគ្នា ផ្សេងគ្នាតែមួយជានាមសព្វបទរាយ, មួយជាបទសមាសប៉ុណ្ណោះ) ដូច្នេះវិញក៏បាន ។

បានជា វេសិដ្ឋស្ស អបច្ចំ, ត្រូវប្រែតាមដំណើរវិគ្គហៈរបស់តទ្ធិត :
 “វេសិដ្ឋស្ស-អបច្ចំ > វាសិដ្ឋោ” នេះ រួចសម្ពន្ធ ។ រួចហើយត្រូវសូត្រ
 វិធីតាំងតួតទៅទៀតថា) : ធាតុលិង្គហិ បរា បច្ចយា^(១)..., វា
 ណាបច្ចេ^(២)... (ត្រូវចុះ ណា-បច្ច័យ ត្រង់ចន្លោះកណ្តាល ឲ្យជា :
 វេសិដ្ឋស្ស ណា អបច្ចំ), តេសំ វិកត្តិយោ លោបា ច... (ត្រូវលុប
 ស្ស ទុកតែ វេសិដ្ឋ, លុប ១ ទុកតែ អបច្ចំ), បកតិចស្ស សន្តស្ស...
 “វេសិដ្ឋ អបច្ចំ បកតិឲ្យនៅដូចដើមវិញ”, អតិរេកសទ្ធោ មយា
 លុត្តព្វេ^(៣) ខ្ញុំត្រូវលុបសព្វដែលលើសចេញ (ត្រូវលុប “អបច្ចំ”
 ចេញ ទុកឲ្យសល់នៅតែ វេសិដ្ឋ ណា), បុព្វ ។ល។ វិយោជ-
 យេ... (បុព្វ^(៤) វ របស់ វេសិដ្ឋ), រុទ្ធាទិសរស្ស វា អសំយោ-
 គន្តស្ស^(៥) សណោ ច..., អាយុវណ្ណនញ្ញាយោវុទ្ធិ..., ឬ តេសុ

១ មិនបាច់សូត្រមេសូត្រនេះក៏បាន ។ ២ ក្នុងកថាយនបករណ៍អក្សរមរម្មៈ
 (អក្សរភូមា) ថា “វា ណាបច្ចេ”, ណាបច្ចេ និង ណាបច្ចេកាត់បទសន្ធិ ជា “ណា
 អបច្ចេ” បានដូចគ្នា, ប៉ុន្តែបែបតសន្ធិជា “ណាបច្ចេ” ល្អជាង ។ ៣ សូត្រថា
 “វត្តត្ថានមប្បយោគោ” ដូច្នេះវិញក៏បាន ។ ៤ ពាក្យមេសូត្រថា “បុព្វមធោ-
 បិតកមសំ សរេន វិយោជយេ” ដកយកតែពាក្យថា “បុព្វ” មួយម៉ាត់នេះ
 មកហៅ (តាមទម្លាប់) គឺលុបព្យញ្ជនៈបម្រាសចេញពីស្រះ, ដូចក្នុងទីនេះ ត្រូវ
 លុបតួ “វ” យកមកសរសេរខាងក្រោម ហើយសរសេរស្រះ “។” ខាងលើ
 ត្រង់កន្លែងដែល “វ” នៅពីដើមនោះ ។ ៥ ក្នុងកថាយនបករណ៍អក្សរ
 មរម្មៈថា... វាសំយោគន្តស្ស... ។

វុទ្ធិលោបាគមវិការវិបរិតាទេសា ច... (ត្រូវព្រឹទ្ធិគឺទីយៈ អ របស់
 វ ជា អា), តេសំ ណោ លោបំ... (ត្រូវលុប ណ ទុកតែស្រះ អ,
 ហើយលុប អ របស់ ដួ ចេញ, ផ្សំជា វាសិដ្ឋ), តទ្ធិតសមាស
 ។ល។ តវេត្ថនាទីសុ ច... “វាសិដ្ឋ ដាក់ចុះជា តទ្ធិតនាម”,
 នាមវិធានំ វិធីនៃនាម មយា គឺខ្ញុំ កាតព្វ ត្រូវធ្វើ ឯវំ យ៉ាងនេះ
 (ត្រូវចុះសិ-បឋមាមកឲ្យជា : វាសិដ្ឋ សិ), បុព្វ ។ល។ វិយោ-
 ជយេ..., សោ..., សរលោបោ ។ល។ តុ បកតិ..., ឬ សវា សវ
 លោបំ... (កើតបានជា វាសិដ្ឋោ^(១), រួចត្រូវឲ្យឈ្មោះតទ្ធិតថា
 “វាសិដ្ឋោ ឈ្មោះគោត្តតទ្ធិត^(២)”) ។

បែបឥតមេសូត្រ

វាសិដ្ឋោ តាំងជា វាសិដ្ឋ អបច្ច, វាសិដ្ឋ ចុះស-ឆដ្ឋី, អបច្ច
 ចុះសិ-បឋមា (ជា : វាសិដ្ឋ ស អបច្ច សិ), ចុះស-អាគម ផ្សំ
 នឹងស-វិកត្តិ ជា វាសិដ្ឋស្ស, ផ្លាស់សិជា ១ ហើយលុប អ របស់
 ច្ច នៃ អបច្ច ចេញ ជា អបច្ចំ, ចុះណ-បច្ច័យត្រង់ចន្លោះកណ្តាល

១ បើឥត្តិលិង្គ, ត្រូវចុះល្ប-បច្ច័យមកផងជា “វាសិដ្ឋី” (ដោយមេសូត្រ
 នទាទតោ វា ល្ប) រួចចុះ សិ-បឋមា មកហើយលុប សិ ចេញ, នបុ-
 សកលិង្គ, ផ្លាស់ជា ១ ដោយមេសូត្រ “សី” ជា “វាសិដ្ឋ” ។ ២ ឲ្យ ឈ្មោះថា
 “អបច្ចតទ្ធិត” តាមពាក្យក្នុងវិគ្គហៈក៏បាន ។

ឲ្យជា : វេសិដ្ឋស្ស ណ អបច្ចំ, រួចលុបវិកត្តិគឺ ស្ស និង ។ ចេញ
 ធ្វើឲ្យទៅជា វេសិដ្ឋ អបច្ច ដូចដើម គឺដូចកាលដែលតាំងនោះ
 វិញ^(១) ហើយលុប “អបច្ច” ចេញ ទុកឲ្យសល់នៅតែ វេសិដ្ឋ
 និង ណ, ទីយៈ អ របស់ វ នៃ វេសិដ្ឋ ជា អា គឺធ្វើ “វ” ឲ្យជា
 “វា” ហើយលុប ណ ទុកតែស្រះ អ, រួចលុប អ របស់ ដ្ឋ ចេញ,
 ផ្សំជា វាសិដ្ឋ, ចុះសិ-បបមា មក (ជា : វាសិដ្ឋ សិ), ផ្លាស់សិ
 ជា ឱ ហើយលុប អ របស់ ដ្ឋ ចេញ, ផ្សំជា វាសិដ្ឋោ^(២)
 “ឈ្មោះគោត្តតទ្ធិត” ។

រូបសិទ្ធិក្នុងអាឡាត

បែបមានមេសូត្រ

[បឋតិ] : ជិនវចនយុត្តំ ហិ សូត្រនេះឈ្មោះអធិការសូត្រ
 លិង្គញ្ច និបច្ចតេ ដោយច-សព្ទ អាចារ្យឲ្យតាំងធាតុ, បឋតិ ឲ្យ

១ ទាំង ណ-បច្ច័យ ដែលចុះមកនោះផងជា វេសិដ្ឋ ណ អបច្ច ។ ២
 សរសេរបែបរូបសិទ្ធិយ៉ាងខ្លីក៏បាន, សរសេរដូច្នេះ : វាសិដ្ឋ < វេសិដ្ឋ
 + ណ + អបច្ច (មើលថា “វាសិដ្ឋ មកពី វេសិដ្ឋ + ណ + អបច្ច”) ឬថា:
 វេសិដ្ឋស្ស + (ណ) + អបច្ច > វាសិដ្ឋោ មើលថា “វេសិដ្ឋស្ស + (ណ) +
 អបច្ច ទៅជា វាសិដ្ឋោ”) ដូច្នេះក៏បាន, ឬសរសេរថា : វាសិដ្ឋោ =
 វេសិដ្ឋស្ស-អបច្ច (មើលថា “វាសិដ្ឋោ ស្មើគ្នា ឬត្រូវគ្នា នឹង វេសិដ្ឋស្ស
 អបច្ច ដែរ ព្រោះប្រែដូចគ្នា មានសេចក្តីប៉ុនគ្នា ផ្សេងគ្នាតែមួយជា
 នាមសព្ទបទរាយ មួយជាបទតទ្ធិត ប៉ុណ្ណោះ”) ដូច្នេះក៏បាន ។

តាំង បឋ^(១). ភ្នំវាទយោ ធាតុវោ... “បឋ ឈ្មោះធាតុ”, អយំ ធាតុ វិធាតុនេះ “បឋ” ឥតិ គឺ បឋ វត្តតិ ប្រព្រឹត្តទៅ វាចាយំ ក្នុងសេចក្តីថា “ពោល, និយាយ, ស្តី” ។ ធាតុលិង្កេហិ បរា បច្ចយា..., ភ្នំវាទិតោ អ... (ត្រូវចុះអ-បច្ច័យអំពីមុខ បឋ ជា : បឋ |), ធាតុបច្ចយេហិ វិកត្តិយោ..., វត្តមានា បច្ចុប្បន្នេ (ត្រូវ ចុះតិ-វត្តមានាវិកត្តិ ត្រង់ទីបំផុតបន្ទាប់អ-បច្ច័យ ជា : បឋ | តិ), វត្តមានា តិ អន្តិ ។ល។ ឯ ម្តេ..., “តិ ឈ្មោះវត្តមានា-វិកត្តិ”, អបំ បុព្វានិ វិកត្តិនំ ឆ បរស្សបទានិ... “តិ ឈ្មោះបរស្សបទ”, កត្តវិ បរស្សបទំ... “តិ-បរស្សបទចុះក្នុងកត្ត”, ទ្វេទ្វេបឋមមជ្ឈិ- មុត្តមបុរិសា... “តិឈ្មោះបឋមបុរិសៈ ឯកវចនៈ” ។ បុព្វ ។ល។ វិយោជយេ... (បុព្វ “ប”), ធាតុស្សន្តោ លោបោនេកសរស្ស..., នយេ បរំ យុត្តេ... (លុប អ របស់ ប^(២)) ហើយនាំ ប ទៅផ្សំ នឹងអ-បច្ច័យ, កើតបានជា បឋតិ) ។

១ មើលថា “បឋ-ធាតុ” ដូច្នេះក៏បាន ។ ២ បើកំណត់រូបធាតុថា “បឋ” ដូច្នេះ មិនមានវិធីឲ្យលុបស្រះឡើយ, គ្រាន់តែផ្សំ ប ជាមួយ នឹង អ- បច្ច័យតែម្តង ជាការស្រេច ។

បែបឥតមេសូត្រ

បឋតិ តាំងជា បឋ ប្រែថា “ពោល, ស្តី, និយាយ”, (ជាពួកកូ-ធាតុ), ចុះអ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានាវិភក្តិ (គឺតាំងជា: បឋតិ), សម្រេចរូប ជា បឋតិ^(១) ។ (បឋតិ អាខ្យាតកិរិយា^(២), បឋ-ធាតុ, អ-បច្ច័យ, តិ-វត្តមានាវិភក្តិ, បរស្សបទ, បឋមបុរិសៈ, ឯកវចនៈ, ជាពួកកូ-ធាតុ, ប្រាប់បច្ចុប្បន្នកាល, កត្តាចកៈ, ជាកិរិយា របស់នាមសព្ទដែលជា បឋមបុរិសៈ ឯកវចនៈ ដូចគ្នា, ដូចជា “សោ បឋតិ, បុរិសោ បឋតិ, ឥត្ថី បឋតិ” ជាដើម) ។

បែបអញ្ញាសៈមានមេសូត្រ

[ពាក្យ] : ជិនវចនយុត្តំ ហិ សូត្រនេះឈ្មោះអធិការសូត្រ, លិង្គញ្ច និបច្ចតេ ដោយច-សព្ទ អាចារ្យឲ្យតាំងធាតុ, ពក្ខវ ឲ្យ តាំង កូ, កូវាទយោ ធាតវោ...” កូ ឈ្មោះធាតុ”, អយំ ធាតុ វិ ធាតុនេះ “កូ” ឥតិ គឺ កូ វត្តតិ ប្រព្រឹត្តទៅ សត្តាយំ^(៣) ក្នុងសេចក្តី

១ សរសេរ បែបរូបសិទ្ធិយ៉ាងខ្លីក៏បាន, សរសេរដូច្នេះ បឋតិ < បឋ + អ + តិ (មើលថា “បឋតិ មកពី បឋ-ធាតុ និងអ-បច្ច័យ និង តិ-វត្តមានាវិភក្តិ”) ឬសរសេរថា : បឋ + អ + តិ) បឋតិ (មើលថា “បឋ-ធាតុ + អ-បច្ច័យ + តិ-វត្តមានាវិភក្តិ ទៅជា បឋតិ”) ដូច្នេះក៏បាន ។ ២ ហៅថា “អាខ្យាតបទ” ក៏បាន ។ ៣ សត្តាយំ = វិជ្ជមានតាយំ (សត្តា ក្នុងទីនេះជាឥត្ថីលិង្គ, ប្រែថា “កើត, មាន, ជា” ដូចគ្នានឹង វិជ្ជមានតា) ។

“កើត, មាន, ជា” ។ ធាតុលិង្កេហិ បរា បច្ចយា..., ភូវាទិតោ អ...
(ត្រូវចុះអ-បច្ច័យអំពីមុខភូ ជា: ភូ), ធាតុបច្ចយេហិ វិភត្តិយោ...,
អបច្ចក្ខេ បរោក្ខាតីតេ...(ត្រូវចុះអ-បរោក្ខាវិភត្តិត្រង់ទីបំផុតបន្ទាប់
អ-បច្ច័យជា: ភូ॥), បរោក្ខា អ ឧ ។ ល ។ តំ ម្តេ...“អ
ឈ្មោះបរោក្ខាវិភត្តិ”, អថ បុព្វានិ ។ ល ។ បរស្សបទានិ..“អ
ឈ្មោះបរស្សបទ”, កត្តវិបរស្សបទំ...“អ បរស្សបទចុះក្នុងកត្ត”,
ទ្វេទ្វេ ។ ល ។ បុរិសា “អឈ្មោះបឋមបុរិសៈឯកវចនៈ” ។
ក្ខតាទិវណ្ណានមេកសរានំ ទ្វេភាវោ...(សរសេភូ មួយតួមក
ទៀតត្រង់ខាងដើមឲ្យជា: ភូ-ភូ॥), បុព្វេញាសោ...“ភូ ខាង
ដើមឈ្មោះអញ្ញាសៈ, ទុតិយចតុត្ថានំ បឋមតតិយា...(ផ្លាស់
ភ-អញ្ញាសៈជា “ព”), បុព្វ ។ ល ។ វិយោជយេ..., អន្តស្សិវណ្ណា-
កាវោ វា... (ផ្លាស់ ឧបស អញ្ញាសៈជាអ) , ព្រូកូនមាហភូវា
បរោក្ខាយំ... (ផ្លាស់ ភូ-ធាតុទាំងមូលជាភូវ), លោបព្វេត្តមកា-
វោ...(លុបអ-បច្ច័យចេញ), បុព្វ ។ ល ។ វិយោជយេ..., នយេ
បរំ យុត្តេ...(លុបអ របស់ វ ហើយនាំ វ ទៅផ្សំនឹងអ បរោក្ខា-
វិភត្តិ, (កើតបានជា ពភូវ) ។

បែបអញ្ញាសៈឥតមេសូត្រ

ពត្វរ តាំងជា ភូ ប្រែថា “កើត, មាន, ជា-”, ចុះអ-បច្ច័យ,
 អ-បរោក្ខាវិភត្តិ, អញ្ញាសៈជា ភូ-ភូ+អ+អ, (ភូ ខាងដើមឈ្មោះ
 អញ្ញាសៈ), ផ្លាស់ភ-អញ្ញាសៈជា “ព”, ផ្លាស់ ឧ របស់អញ្ញាសៈ ជា
 អ ផ្លាស់ ភូ-ធាតុទាំងមូលជា ភូវ, លុបអ-បច្ច័យចេញ, ផ្សំជា
 ពភូវ^(១)... .. ។

រូបសិទ្ធិក្នុងកិតកៈ

បែបមានមេសូត្រ

[កម្មកាពោ] : ជិនវចនយុត្តំ ហិ សូត្រនេះឈ្មោះអធិការ-
 សូត្រ, លិង្គញ្ច និបច្ចតេ ដោយច-សព្វ អាចារ្យឲ្យតាំងធាតុ,
 កម្មកាពោ ឲ្យតាំង កម្ម ករ ឥតិ^(២), ភូវាទយោ ធាតវោ... “ករ
 ឈ្មោះធាតុ”, អយំ ធាតុ វីធាតុនេះ “ករ” ឥតិ គឺ ករ កម្ម-សទ្ធុ-
 បបទោ មាន កម្ម ជាសទ្ធុបបទ វត្ថុតិ ប្រព្រឹត្តទៅ ករណេ ក្នុង

១ បែបរូបសិទ្ធិយ៉ាងខ្លី សរសេរដូច្នេះ : ពត្វរ > ភូ-ភូ + អ+អ, ភ-អញ្ញាសៈ
 > ព, ឧ អញ្ញាសៈ > អ, ភូ-ធាតុ > ភូវ, លុបអ-បច្ច័យ ។ ២ មើលថា កម្ម-
 សទ្ធុបបទ, ករ-ធាតុ, ឥតិ-និបាតសព្វ ។

សេចក្តីថា “ធ្វើ” ។ (ដល់មកត្រង់នេះត្រូវសម្រេចរូបតាមវិធីរូបសិទ្ធិ
នៃនាមនិងអាឡាត ឲ្យកើតបានជា “កម្ម-ករោតិ-ឥតិ”^១) ហើយ
ត្រូវសូត្រមេសូត្រលុបវិភត្តិ, បច្ច័យ និងសព្ទដែលលើសចេញ
ដូចវិធីក្នុងសមាស តទ្ធិត, រួច បកតិ ទុកឲ្យនៅត្រឹម “កម្ម ករ”
ដូចដើមវិញ, ហើយសូត្រទៅទៀតថា) ធាតុលិង្គហិ បរា
បច្ចយា..., ធាតុយា កម្មាទិម្ហិណោ... (ចុះណ-បច្ច័យអំពីមុខ ករ
ឲ្យជា : កម្ម ករ ណ), បុព្វ ។ល។ វិយោជយេ... (បុព្វ) “ក”
របស់ ករ, រួចសូត្រមេសូត្រព្រឹទ្ធិ គឺទីយៈ អ របស់ ក ជា អា,
ហើយសូត្រមេសូត្រលុប ណ-បច្ច័យទុកតែស្រះ អ, កើតបានជា
“កម្មការ អ”, លុប អ របស់ រ ហើយនាំ រ ទៅផ្សំនឹងស្រះរបស់
បច្ច័យជា “កម្មការ”, រួចសូត្រមេសូត្រដាក់ចុះជាកិតនាម, ចុះ
សិ (វិភត្តិ), ផ្លាស់ សិ ជា ឱ, សម្រេចរូបជា កម្មការោ
“ឈ្មោះកត្តរូប-កត្តសាធនៈ” ។

១ កម្មចុះ ១ វិភត្តិ,ករ ចុះឱ-បច្ច័យ តិ-វត្តមានាវិភត្តិ,ឥតិនិបាតសព្ទ
,ជាហេតុវាចកៈជាអព្យយសព្ទមិនត្រូវចុះវិភត្តិឡើយ, សម្រេច រូប
តាមវិធីរូបសិទ្ធិនៃនាមនិងអាឡាត ឲ្យកើតបានជា “កម្ម ករោតិ ឥតិ”,
ប៉ុន្តែបើសរសេរជាវិគ្គហៈសម្រេច, ត្រូវប្រើវិធីសន្និដ្ឋាន “កម្ម ករោតិ-
តិ > កម្មការោ” ។

បែបឥតមេសូត្រ

កម្មកាពោ តាំងជា កម្ម-សទ្ធម្មបទ, ករ-ធាតុ ឥតិ និ-
 បាតសព្វ (កម្ម ករ ឥតិ), កម្ម ចុះ ១ វិភត្តិ, ករ ចុះឱ-បច្ច័យ
 (អាខ្យាត) តិ-វត្តមានាវិភត្តិ, ឥតិ មិនចុះវិភត្តិទេ ព្រោះជាអព្យ-
 យសព្វ, សម្រេចរូបជា “កម្មំ ករោតិ ឥតិ”, ប្រើតាមវិធីសន្និដ្ឋា
 “កម្មំ-ករោតីតិ”, លុបទុកត្រឹមតែ “កម្ម ករ”, ចុះណ-បច្ច័យ
 (ក្នុងកិតកៈ) អំពីមុខ ករ ជា “កម្មករ ណ”, (ព្រោះអំណាច
 ណ-បច្ច័យជាណានុពន្ធៈ) ត្រូវទីយៈ អ របស់ ក នៃ ករ ជា អា,
 លុបណ-បច្ច័យទុកតែស្រៈ អ, ផ្សំជា កម្មការ, ចុះ សិ (វិភត្តិ
 នាម) ហើយផ្លាស់ សិ ជា ឱ, សម្រេចរូបជា កម្មកាពោ “ឈ្មោះ
 កត្តរូប-កត្តសាធនៈ” ។

រូបសិទ្ធិវិធាន ចប់ តែប៉ុណ្ណេះ ។

